

ÖZBEK DESTANLARINDA KADIN MOTİFİ

Kenan TOPALOĞLU

**Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı**

**Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR
2019**

(Her Hakkı Saklıdır.)

T. C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK HALK BİLİMİ (FOLKLOR) BİLİM DALI

Kenan TOPALOĞLU

ÖZBEK DESTANLARINDA KADIN MOTİFİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

ERZURUM -2019

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"ÖZBEK DESTANLARINDA KADIN MOTİFİ"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

06.09.2019
Kenan TOPALOĞLU

İSTİSNAİ DURUMLAR

Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)*

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)*

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre teze yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar) *

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR danışmanlığında, Kenan TOPALOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma 06/09/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı** Ana Bilim Dalı Türk Halkbilimi(Folklor) Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

İmza :

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ahmet Ö. GÜVENÇ

İmza :

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Yusuf Z. SÜMBÜLLÜ

İmza :

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir 06/09/2019

Enstitü Müdürü

Prof.Dr. Rıfat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

ÖZET**ÖZBEK DESTANLARINDA KADIN MOTİFİ**
(Yüksek Lisans Tezi)

Kenan TOPALOĞLU

Atatürk Üniversitesi

Türk Halkbilimi (Folklor) Bilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Eylül 2019

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

“Özbek Destanlarında Kadın Motifi” adlı tezde genel olarak Özbek destanlarında anlatmaya bağlı metin türlerinin yapı unsurlarından biri olan kişiler bağlamında önemli bir rol üstlenen kadın kahramanlar üzerinde durulmuştur. Özbek destanlarındaki kadının ailedeki yeri, toplumsal olarak üstlenmiş olduğu konumu, işlevi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tez, giriş bölümü ile birlikte toplam üç kısımdan oluşmaktadır. Giriş kısmında antropolojik (işlevsel) yöntem esas alınarak Türk kültüründe ve Özbek destanlarında yer alan kahramanlardan hareketle kadının aile, yönetim ve savaşçı kimliği hakkında genel bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Özbek destanlarından hareketle ailede çok önemli bir yer teşkil eden kadının anne kimliği, annenin çocuklarından ayrılışı, annenin aklı, şefkati, sevgisi, anneye saygı konuları işlenmiştir. Bunların yanında üvey anne ile evlatlık ilişkileri ve sütannelik üzerinde de durulmuştur. Kadının evlilik kurumunda eş olarak üstlendiği rolü, âşık olması, evliliği, evlilik çeşitleri, kız isteme, nişan, çeyiz ve düğün merasimleri, çocuksuzluk, hamile kalma, doğum, ad koyma, kız kardeş, abla, nine, hala, teyze, yenge, gelin, torun gibi görevleri incelenmiştir. Özbek destanlarına göre kadının toplumdaki rolleri ve işlevleri de yine birinci bölümün ikinci başlığı altında işlenmiştir. Yönetici olması, savaşması, yardımcı özelliği, rakip olması, toplumun kadına genel olarak bakışı gibi konular incelenmiştir. Kadınların toplumsal iş bölümündeki görevleri, meslekleri, kadına şiddet, kadının iftira atması ya da iftiraya uğraması, bilgeliği, misafirperverlik, namus, kıskançlık, dul kalması, eğitimi, hayvansever olması, giyim ve

II

ziynet eşyaları, kadınların atasözlerinde yer bulması, kadınla ilgili efsaneler, destanlardaki peri ve cadılar konuları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde incelemiş olduğumuz Özbek destanlarının özetleri verilmiştir.

Sonuç kısmında ise yapılan çalışmalarla alakalı genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Tezde modern dipnot tekniği kullanılmış, faydalanılan kaynaklar Kaynakça'da gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Destan, Özbek, Motif, Aile, Toplum

ABSTRACT

WOMEN MOTİFS IN THE UZBEK EPİCS
(Master's Thesis)

Kenan TOPALOĞLU

Atatürk University

Turkish Folklore Department
Türkiyat Research Institute, September 2019

In the thesis named “Women Motif in the Uzbek Epics”, mainly, female heroes, who take an important role in the context of people that are one of the structural elements of narrative text types in the Uzbek Epics, are emphasized. The position of the women in the Uzbek Epics, within the family, their communal assumed position, and the function of the women were aimed to be determined.

The thesis consists of three chapters with the introduction part. In the introduction, taking the anthropological (functional) method as a basis, general information is provided about the family, management and warrior identity of women based on the heroes in Turkish culture and Uzbek epics.

In the first part, the mother identity of women who have crucial place in the family, the separation of the mother from her children, the mother's wit, charitableness, love and respect for the mother are discussed based on Uzbek Epics. In addition to these, the relationships between the stepmother and the foster child and wet nursing are also emphasized. The role of the women as a spouse in the institution of marriage, falling in love, her marriage, types of marriage, asking for the girl's hand in marriage, engagement, dowry and wedding ceremonies, childlessness, getting pregnant, childbearing, giving a name, and her such roles as being a sister, an elder sister, a grandmother, a paternal aunt, a maternal aunt, an aunt-in-law, a bride and a grandchild are examined. The roles and functions of women in the society with regard to the Uzbek Epics are also discussed under the second subheading of the first part. Themes such as being an administrator, battling, assistant characteristics, being a competitor and the general view of the society to the women are analyzed. The themes that are the tasks of the women in the social division of labor, their professions, violence against women, the slander of women or being slandered, wisdom, hospitality, purity, jealousy, being

widowed, education, being an animal lover, clothing and jewelry, inclusion of women in proverbs, legends related to women, fairies and witches in epics are emphasized.

In the second part, the summaries of the Uzbek epics that we examined are provided.

In the conclusion part, a general evaluation related to the previous studies is carried out.

In this thesis, the modern annotation technique is used and the sources used are shown in the references.

Keywords: Woman, Epic, Uzbek, Motif, Family, Society

KISALTMALAR

AKMB	Atatürk Kùltür Merkezi Başkanlığı
Atatürk Üni.	Atatürk Üniversitesi.
EÜ	Ege Üniversitesi.
haz.	Hazırlayan.
JOTS	Journal of OİD Turkic Studies.
pp.	Sayfa aralığı.
s.	Sayfa.
S.	Sayı.
TDE	Türk Dili ve Edebiyatı.
TDK	Türk Dil Kurumu.
TT	Türkiye Türkçesi.
TTK	Türk Tarih Kurumu.
vb.	Ve benzeri.
vd.	Ve diğerleri.

ÖN SÖZ

Edebiyat ürünleri, toplum hayatını yansıtan ve kaydeden önemli materyallerdendir. Toplumun yaşayışını, hayata bakış açısını, hayallerini, gerçeklerini en iyi şekilde yansıtan edebiyat ürünlerinden biri de destanlardır. Kültürün özü ve kalıplaşmış bir minyatürü de diyebileceğimiz bu metinler sözlü dönemden itibaren toplumsal birtakım gerçekleri, dili, yaşayışı ve geleceğe yönelik hedeflerini yeni kuşaklara aktarma konusunda büyük işler başarmıştır. Milli birlik ve milli kimlik oluşturmada kendisine düşen görevi hakkıyla yerine getiren destanlarda toplumun her kesiminden bireyine fiziksel ve karakteristik özellikleri ile rastlamak mümkündür. Yaşam biçimlerine ve toplumun bireyden beklentisine göre dönem dönem değişik özellikler gösteren kişilerden kadın kahramanlar, Türk destanlarında geniş yer kapsamaktadır. Toplumun var olması ve gelişmesinde çok önemli bir noktada bulunan kadın kahramanların, destan metinlerinden hareketle incelenmesi, geçmiş yaşantımıza ayna tutacağı gibi günümüz ve gelecekteki durumu hakkında da fikir edinmemize yardımcı olacaktır. Kadınların aile ve toplum arasındaki yeri, toplumun kadına bakışı ve kadından beklentileri, sosyal statüsü ve işlevi açısından incelenmesi o toplumunun yapısını öğrenmede ve kültür seviyesini ölçmede önemli bir kıstas olarak tespitlere katkı sağlayacaktır. Biz de tezimizde bu amaçla Özbek destanlarında kadın tiplerini, anne, eş, kız kardeş, gelin, kaynana, yönetici kadın, savaşçı kadın, hizmetçi kadın, dul kadın, peri, ihtiyar kadın, cadı vb. olarak rollerini, işlevlerini aile ve toplum sınıflandırmasına göre araştırıp incelemeye çalıştık.

Tez hazırlama süreci içerisinde, çalışmamı ortaya çıkarırken maddi ve manevi her koşulda desteklerini gördüğüm, yanımda olan aileme, tez düzenleme konusunda desteğini gördüğüm değerli arkadaşım Uğur Coruk'a, Araştırmanın Özet (Abstract) çeviri kısmında eksik kaldığım yerlerde yardımlarını esirgemeyen İngilizce Öğretmeni Derya Bakırcı'ya sonsuz teşekkür ederim.

Tez konumun belirlenmesinden tezimin bitirilmesine kadar geçen süreçte yardımlarını esirgemeyen, bilgi birikiminden faydalanmama imkân veren, her türlü desteğini gördüğüm tez danışman hocam, Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR' e teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
KISALTMALAR	V
ÖN SÖZ	VI
GİRİŞ	1
I- Amaç, Kapsam ve Yöntem.....	3
II. Türk Kültüründe Kadın	5
A. Türk Kültüründe Kadının Yeri ve Önemi	5
B. Konar-Göçer Hayat İçinde Kadın	7
C. Yerleşik Medeniyet İle İslamî Kültür Çevresinde Kadın	13

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZBEK DESTANLARINDA KADIN

1.1. AİLEDE KADIN	17
1. 1. 1. Anne	17
1. 1. 1. 1. Öz Anne.....	17
1. 1. 1. 1. 1. Kahramanın Yolculuğu	17
1. 1. 1. 1. 2. Akıllı Anne	20
1. 1. 1. 1. 3. Anne Şefkati	23
1. 1. 1. 1. 4. Anneye Sevgi ve Saygı.....	29
1. 1. 1. 1. 5. Zalim Anne	34
1. 1. 1. 2. Üvey Anne.....	35
1. 1. 1. 2. 1. Şefkatli Üvey Anne	35
1. 1. 1. 2. 2. Zalim Üvey Anne	36
1. 1. 1. 3. Sütanne	38
1. 1. 2. Eş.....	39
1. 1. 2. 1. Eş Seçimi	39
1. 1. 2. 1. 1. Âşık Olma.....	39
1. 1. 2. 1. 1. 1. Görerek Âşık Olma	39

VIII

1. 1. 2. 1. 1. 2. İlk Görüşte Âşık Olma	39
1. 1. 2. 1. 1. 3. Zaman içinde Âşık Olma	43
1. 1. 2. 1. 1. 4. Duyarak Âşık Olma.....	45
1. 1. 2. 1. 1. 5. Rüya Yoluyla Âşık Olma.....	47
1. 1. 2. 1. 2. Beşik Kertmesi	47
1. 1. 2. 1. 3. Evlenecek Kızın Erkekte Aradığı Özellikler.....	47
1. 1. 2. 1. 4. Evlenecek Erkeğin Kadında Aradığı Özellikler	49
1. 1. 2. 2. Evlenme Çeşitleri	49
1. 1. 2. 2. 1. Çok Eşli Evlilik (Poligami).....	49
1. 1. 2. 2. 2. Yabancıyla Evlenme (Egzogami)	54
1. 1. 2. 2. 3. Akrabayla Evlenme (Endogami).....	54
1. 1. 2. 2. 4. Görücü Usulü Evlilik.....	54
1. 1. 2. 2. 5. Kaçma ve Kaçırma	55
1. 1. 2. 2. 6. Öldüğü Sanılan Kahramanın Eşiyle Evlenme	57
1. 1. 2. 2. 7. İnsan Dışı Varlıklarla Evlenme	58
1. 1. 2. 2. 8. İç Güveyisi	59
1. 1. 2. 3. Düğün	59
1. 1. 2. 3. 1. Kız İsteme.....	59
1. 1. 2. 3. 2. Söz Kesme ve Nişan.....	61
1. 1. 2. 3. 3. Çeyiz.....	62
1. 1. 2. 3. 4. Düğün Töreni	63
1. 1. 2. 4. Çocuksuzluk	68
1. 1. 2. 4. 1. Kısır Kadın	69
1. 1. 2. 4. 2. Çocuğun Olması İçin Başvurulan Yöntemler	72
1. 1. 2. 5. Hamile Kadın	73
1. 1. 2. 6. Doğum.....	74
1. 1. 2. 7. Ad Koyma	75
1. 1. 2. 8. Eşin Kaybolması veya Ölmesi	76
1. 1. 2. 9. Eşine Karşı Vefalı Kadın.....	78
1. 1. 2. 10. Eşlerin Birbirlerine Karşı Sevgisi.....	78

1. 1. 3. Kız	82
1. 1. 3. 1. Öz Evlat	82
1. 1. 3. 1. 1. Vefalı Kız Evlat	82
1. 1. 3. 1. 2. Akıllı Kız	83
1. 1. 3. 1. 3. Sorumsuz Kız	86
1. 1. 3. 1. 4. Baba Şefkati	86
1. 1. 4. Kardeş	91
1. 1. 4. 1. Abla	91
1. 1. 4. 2. Kız Kardeş	93
1. 1. 5. Hala	97
1. 1. 6. Yenge	98
1. 1. 7. Kaynana	99
1. 1. 8. Gelin	100
1. 1. 9. Torun	101
1. 2. TOPLUM VE KADIN	101
1. 2. 1. Yönetici Kadın	101
1. 2. 2. Savaşçı Kadın	106
1. 2. 3. Yardımcı Kadın	112
1. 2. 4. Rakip Kadın	120
1. 2. 5. Toplumun Kadına Bakışı	121
1. 2. 5. 1. Üst Tabakadaki Kadın	122
1. 2. 5. 2. Alt Tabakadaki Kadın	122
1. 2. 5. 3. Kadınla İlgili Benzetmeler ve Güzellik Algısı	123
1. 2. 5. 4. Kadının Küçümsenmesi	133
1. 2. 6. Kadınların Meslekleri	140
1. 2. 6. 1. Aşçı Kadın	141
1. 2. 6. 2. Dokumacı Kadın	141
1. 2. 6. 3. Ebe Kadın	141
1. 2. 6. 4. Çiftçi Kadın	141

1. 2. 6. 5. Dadı Kadın	142
1. 2. 6. 6. Çoban Kadın.....	142
1. 2. 6. 7. Halk Hekimi Kadın	142
1. 2. 6. 8. Kuyumcu Kadın	142
1. 2. 6. 9. Gözcü Kadın.....	142
1. 2. 6. 10. Dansöz Kadın	143
1. 2. 6. 11. Cellât Kadın.....	143
1. 2. 6. 12. Terzi Kadın.....	143
1. 2. 6. 13. Çamaşırcı Kadın	143
1. 2. 6. 14. Müzisyen Kadın	144
1. 2. 6. 15. Dilenci Kadın	144
1. 2. 7. Hafifmeşrep Kadın	144
1. 2. 8. Kadına Şiddet ve Kadın Şiddeti	145
1. 2. 9. İftira Atan ya da İftiraya Uğrayan Kadın	147
1. 2. 10. Kadının Hediye Edilmesi ya da Ganimet Olarak Kadın	148
1. 2. 11. Akıllı ya da Aptal Kadın	154
1. 2. 12. Misafirperver Kadın	157
1. 2. 13. İffetli Kadın	159
1. 2. 14. Gayrimüslim Kadın	159
1. 2. 15. Dul Kadın	160
1. 2. 16. Eğitim ve Kadın.....	160
1. 2. 17. Hayvansever Kadın	161
1. 2. 18. Gırat ve Kadınlar	163
1. 2. 19. Kadınların Giysi ve Ziyet Eşyaları.....	166
1. 2. 20. Kadınlarla İlgili Atasözleri.....	171
1. 2. 21. Kadınlarla İlgili Efsaneler	172
1. 2. 22. Tarihe Mal Olmuş Kadın Kahramanlar	173
1. 2. 23. Manzum Kısımlarda Kadın ve Kız	176
1. 2. 24. Peri.....	179
1. 2. 25. İhtiyar Kadın.....	186
1. 2. 26. Cadı	188

İKİNCİ BÖLÜM
DESTANLARIN ÖZETLERİ

2. 1. Alpamiş Destanı	196
2. 2. Erali-Şirali Destanı.....	207
2. 3. Rüstem Han Destanı.....	215
2. 4. Ayçınar Destanı.....	220
2. 5. Göroğlu'nun Doğuşu Destanı	225
2. 6. Yunus Peri Destanı.....	230
2. 7. Hasanhan Destanı.....	232
2. 8. Miskal Peri Destanı	233
2. 9. Avazhan Destanı	235
2. 10. Huşkeldi Destanı	237
2. 11. Belagerdan Destanı	240
2. 12. Melike Ayyar Destan	243
2. 13. Zülfizar Destanı.....	250
2. 14. Göroğlu'nun Ölümü Destanı.....	255
SONUÇ	258
KAYNAKÇA	262
ÖZGEÇMİŞ.....	262

GİRİŞ

Destanlar, ulusların hayatlarında derin izler bırakan tarihi gerçeklerden hareketle ortaya çıkıp yayılma, yeniden işlenme aşamalarından geçen, bu süreçte de toplumun fotoğrafını çeken anlatı türlerinden biridir. Bu anlatı türü milletlerin kültürünü gelecek nesillere tanıtması ve taşıması bakımından önem arz etmektedir. Tarihinde karşılaştığı zorluklarla mücadele edip bunları anlatı haline getiren Türkler, destan kahramanlarıyla bir anlamda gelecek kuşaklara idealize tipler çıkarmış ve onlardan da benzer özellikler taşımalarını beklemişlerdir. Birer kahramanlık abideleri gibi olan destan örneklerinden kimileri şüphesiz Özbek Türklerine aittir. Tezde kadın motifi incelenilen Özbek destanları şunlardır:

1. Alpamiş Destanı
2. Erali-Şirali Destanı
3. Rüstem Han Destanı
4. Ayçınar Destanı
5. Göroğlu'nun Doğuşu Destanı
6. Yunus Peri Destanı
7. Hasanhan Destanı
8. Miskal Peri Destanı
9. Avazhan Destanı
10. Huşkeldi Destanı
11. Belagerdan Destanı
12. Melike Ayyar Destanı
13. Zülfizar Destanı
14. Göroğlu'nun Ölümü Destanı

İncelediğimiz destanlardan Alpamiş Destanı için Mahmud Zarifov tarafından 1928 yılında Fazıl Yoldaşoğlu'ndan derlenen, Türkiye Türkçesine aktarımı Aysun Şimşek Canpolat ve Aynur Öz tarafından yapılarak Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığınca 2000 yılında yayımlanan "Alpamiş Destanı" adlı kitap esas alınmıştır.

Erali Şirali Destanı için İslam Şair Nazaroğlu'ndan derlenen "Özbekistan Bilimler Akademisi Alishir Nevayi Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Hadi Zarif Folklor Arşivi"nde bulunan el yazması ile 1987 yılında yapılan baskının Töre Mirzayev tarafından kontrol

edilerek hazırlanan metni esas alınarak Selami Fedakâr'ın hazırladığı Türk Dil Kurumu tarafından 2009'da yayımlanmış olan "Özbek Destanları 1 Erali ve Şirali" adlı eserden faydalanılmıştır.

Rüstem Han Destanı için Hadi Zarifov tarafından Fazıl Yoldaşoğlu'ndan 1937 yılında derlenen Hüseyin Baydemir tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan 1998 yılında Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu danışmanlığında Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan çalışma esas alınmıştır.

Ayçınar Destanı için Abdumömin Kahharov tarafından Kadir Rahimov'dan derlenen, Şamirza Turdimov ve Cabbar İşankul tarafından neşre hazırlanmış metni esas alınarak Ayşe Solmaz tarafından hazırlanmış Türk Dil Kurumunca 2007 yılında yayımlanmış olan "Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı" adlı eserden yararlanılmıştır.

Göroğlu'nun Doğuşu, Yunus Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Avazhan Destanları için Polken Şair'den derlenen Filiz Kırbaloğlu tarafından 2000 yılında Prof. Dr. Muhan Bali danışmanlığında Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak hazırlanan çalışma esas alınmıştır.

Huşkeldi Destanı için Hadi Zarifov tarafından Ergeş Cumanbülbüloğlu'ndan derlenerek yazıya geçirilmiş, Töre Mirzayev ile Cabbar İşankul'un hazırladığı Türkiye Türkçesine aktarımı Rıdvan Öztürk tarafından yapılarak Türk Dil Kurumunca 2011 yılında yayımlanmış "Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan" adlı eser esas alınmıştır.

Belagerdan Destanı için Büyük Kerimov tarafından Fazıl Yoldaşoğlu'ndan derlenen Cabbar İşankul'un yayına hazırladığı, Türkiye Türkçesine aktarımı Rıdvan Öztürk tarafından yapılarak Türk Dil Kurumunca 2011 yılında yayımlanmış "Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan" adlı eser esas alınmıştır.

Melike Ayyar Destanı için Fazıl Yoldaşoğlu tarafından anlatılan Dilek Yücel'in hazırladığı Türk Dil Kurumunca 2007 yılında yayımlanmış "Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı" adlı eser temel alınmıştır.

Zülfizar Destanı için Mahmud Zarifov tarafından Fazıl Yoldaşoğlu'ndan derlenen Büyük Kerimov'un 1969 yılında yayımladığı Halil Çolak tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan 2001 yılında Doç. Dr. Nesrin Köse danışmanlığında EÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Halk Bilimi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan tezden yararlanılmıştır.

Göroğlu'nun Ölümlü Destanı için Rahmetulla Yusufodđlu'ndan derlenen Filiz Kırbadıoğlu tarafından 2000 yılında Prof. Dr. Muhan Bali danışmanlığında Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü TDE Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak hazırlanan çalışma esas alınmıştır.

Kadının sosyal ortam içinde edinmiş olduğu görev, statü ve toplumun ondan beklentilerinin, kadının işlevlerinin, dil ve kültür ürünlerinde kendine yer bulması gibi genel olarak sınıflandırılıp incelendiği bu çalışmada kadın bir bütün olarak ele alınmıştır.

Giriş bölümü ile birlikte toplam üç ana bölümde başlıklara ayrılan bu çalışmanın Giriş bölümünde bir bütün olarak Türk kültüründe kadının ailedeki yeri ve önemi, toplumda edinmiş olduğu statüsü, konar-göçer ve yerleşik hayat düzeninde ne ölçüde var olduğu irdelenmiştir.

Birinci bölümde aile ve toplum içinde kadın değerlendirilmiştir. Kadının başta annelik kimliği ile çocuğuyla olan ilişkileri, üvey annelik ve sütannelik vasıfları gösterilmiştir. Kadının aşık olması, evleneceği erkekten beklentileri, erkeklerin evlenecekleri kadınlardan beklentileri, evlenmesi, kız isteme, söz, nişan, düğün merasimleri, hamileliği, doğum, eşi ile olan ilişkileri, kız ocuk, kız kardeş, hala, teyze, nine, gelin, kaynana gibi ailesel rolleri incelenmiştir. Kadının toplumun geneli içinde varlığı, özellikleri, görevleri, toplumun kadına bakışı, kadınların meslek hayatları, bilgeliği, misafirperverliği, eğitim hayatındaki yeri, giyim kuşamı, efsane, atasözleri gibi edebi ürünler içinde yer edinmesi, varlığına inanılan olağanüstü varlıklarla ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise teze konu olan destan metinleri konunun genel çerçevesi içinde daha iyi görünüp kavranması amacıyla ayrıntılı bir biçimde özetlenerek verilmiştir. Bu özetlerde özellikle ana akış içerisinde kadın kahramanlar üzerinde durulmuştur.

I- Amaç, Kapsam ve Yöntem

Türk toplum yaşamının temel yapı taşı olan aile kurumunda kadının konumunu, görevlerini, toplumun kadından beklentilerini tespit etmek, Türklerin uygarlık seviyelerinin belirlenmesinde önemli araçlardan biri olacaktır. Türklerin yaşamlarını öz bir biçimde kaydeden ve gelecek kuşaklara da aktararak milli birlik ve beraberliğin oluşmasına katkı sağlayan destan metinleri, kadının toplum hayatındaki yeri ve işlevini

göstermesi bakımından incelenecek vazgeçilmez bir kaynaktır. Tezin amacı Özbek destanları özelinde kadının bu konum ve işlevini saptamaya çalışmak ve destanlarda tip olarak varlık gösteren kadının tipolojisini ortaya çıkarmaktır. İncelemenin alana katkısı, yapılacak olan benzer çalışmalarla Türk dünyası destancılık geleneği içinde var olan ortak kadın tipini ortaya koymak ve Türk kültür birliğine dikkat çekmektir. Daha önce Özbek destanları üzerine yapılan çalışmalarda bu konu ile ilgili detaylı bir çalışmanın olmaması bizi, bu konu üzerinde inceleme yapmamıza yöneltmiştir.

Yapılan çalışma Özbek destanları içinde başkahraman, yardımcı kahraman veya karşıt güç olarak kendine yer bulan kadın kahramanları kapsamaktadır. Kadın tipini incelediğimiz bu tezimizde sadece TT'ye aktarılan mevcut Özbek destanlarından yararlanılmıştır. Bu metinlerin bir kısmı Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan kitaplardan bir kısmı da çeşitli üniversitelerde bu konu üzerine çalışılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden oluşmaktadır. Zengin bir destancılık kültürüne sahip olan Özbek sahası içerisinde çok fazla sayıda destan metni mevcuttur. Destan sayısının çok olmasından dolayı bu çalışma Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmış destanlarla sınırlı olup bütün Özbek destanlarını kapsamamaktadır. Diğer yandan çalışmanın giriş kısmında ise Türk kültür medeniyet dairelerinde kadının yeri, önemi, yönetici ve savaşçı kimliği üzerine de bir değerlendirme yapılmıştır.

Tezde başta Özbek destan metinlerini toplama yoluna gidilmiştir. Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmış toplam on dört destan metni elde edilmiştir. Metinlerin bazıları Türk Dil Kurumunca yayımlanmıştır. Ardından Türk toplumunda kadının konumu üzerine yazılmış kitap ve makaleler incelenmiştir. Destanlar hakkında yazılmış tezlerden faydalanılmıştır.

Bu çalışmada metin merkezli bir inceleme yapılmış olup aynı zamanda destanlardan hareketle kadının işlevi belirlenirken bağlam merkezli halkbilimi kuramlarından “Antropolojik Yöntem” olarak da bilinen “İşlevsel Halkbilimi Kuramı” yöntemi esas alınmıştır. Kültür ürünlerinin ortaya çıktığı, icra edildiği ortamı ve halkı dışlamadan araştırmasını yapan bu kuram; metinle birlikte kültür ürününü anlatan, dinleyen temel parçalarını sosyal-kültürel fiziki ortamını bir bütünlük içinde ele alır. Bu kuramın kurucuları B. Malinowski (1884-1942) ve A. Reginald Radcliffe- Brown (1881-1951)'dur. Önemli diğer temsilcileri ise R. Thurnwald (1869-1954) ve Ruth Benedict (1887-1948)'tir. Malinowski'ye göre kültürün ortaya çıkışı, varlığını devam ettirmesi

insanların biyolojik ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. İnsanların ihtiyaçlarının karşılanması sorununu çözebilmeleri için örgütlenmeleri gerekmektedir. Toplum; bilgisini, değer ve ahlak duygusunu geliştirmesiyle insanî sorunlarını çözüme kavuşturması mümkün olur. Kültür ve bireysel ihtiyaçlar arasındaki ilişkiyi anlatma denemelerinde kullanılan çözümlene olarak bu yöntem tanımlanabilir. Malinowski, temel ihtiyaçlar ve bunların kültürel cevaplarını şu şekilde açıklar: Metabolizma, besin sağlanmasını; üreme, akrabalık kurumunu; bedensel rahatlıklar, barınmayı; güvenlik, korunmayı; hareket, etkinlikleri; büyüme, eğitimi; sağlık, hijyeni karşılar. İşlevsel kurama göre kültür ortamında ortaya konmuş bir ürünün, bağlam merkezli oluşturduğu etkiyi araştırmak amaçtır. Folklorik ürünleri daha iyi anlamak için onların icra sahalarını, işlevlerini de bilmek gerekir. William Bascom'un en önemli gördüğü folklor işlevlerini şu şekilde maddeleştirmiştir:

- 1- Hoşça vakit geçirme, eğlenme, eğlendirme işlevi
- 2- Değerlere, toplum kurumlarına ve törenlere destek verme
- 3- Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması
- 4- Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için kaçıp kurtulma mekanizması (Çobanoğlu, 2005: s. 223,238).

Bu çalışmada “İşlevsel Halkbilimi Kuramı” ile ortaya konulan prensipler ve işlevler göz önünde bulundurularak kadının destanlardan hareketle işlevi ve konumu incelenmiştir.

Çalışmamızın sonunda konunun daha iyi anlaşılması için incelenilen destanlardaki kadın figürü öne çıkarılarak ayrıntılı bir özetleme tekniği kullanılmıştır. Bu sayede o destan içindeki kadın kahraman, o kadının destanda ne ölçüde yer aldığı ve işlevinin bir bütün içinde gösterilmesi amaçlanmıştır.

II. Türk Kültüründe Kadın

A. Türk Kültüründe Kadının Yeri ve Önemi

İnsanlık tarih sahnesinde ortaya çıkıp sosyal bir grup olarak varlık göstermeye başladıktan sonra kadın ve erkekler birbirlerini bir bütün içinde desteklemişler ve toplumsal bir varlık olarak farklı zaman dilimlerinde kendilerine bir yer edinmişlerdir. Farklı coğrafyalarda farklı kültürlerde yaşam koşulları ve anlayışa bağlı olarak kimi

zaman cinsiyete ve fiziksel üstünlüğe göre iş bölümü yapılmış kimi zaman kadının doğurganlık özelliğinden dolayı anaerkil kültürler var olmuştur. Cinsiyete ve fiziksel üstünlüğe göre yapılan görev paylaşımı kadının kendini gerçekleştirmesine imkân vermemiş ve onun var olma mücadelesine balta vurmuştur. Kültürel özelliklerin ve sosyal yapının da bu ortamda şekillendiği kadının eş ve annelik özelliği daha ön plana çıkarılmıştır. Bu gibi özelliklerine bağlı olarak kadının coğrafya, kültür ve döneme göre kutsallaştırıldığı yahut değersiz, kimliği, benliği ve düşüncesi önemsenmeyen bir eşya gibi görüldüğü de olmuştur.

Konar-göçer bir hayat tarzı süren Türk kavimlerinde kadın ve erkek arasında toplumsal bir iş birliği vardır. Zorlu yaşam koşullarında hayatta kalabilmek için erkek ve kadın birlikte hayvancılık yapmış, göç etmiş ve ev idaresini yürütmüştür. Sosyal yaşam içinde Türk kadını anne, sevgili, eş, kız kardeş gibi görevleri yanında yöneticilik, askerlik de yapmıştır. Emel Sönmez, Türk kültüründe kadının yaşamış olduğu değişim sürecini üç grupta değerlendirmektedir: “1) Göçebe hayat içinde kadın 2) Yerleşik medeniyet ile İslamî kültür çevresinde kadın 3) Batı medeniyeti tesiri altında kadın” (Sönmez, 1966-1969: s. 19). Yine bazı özellikleri bakımından Türklerin medeniyet devrelerine göre benzer bir şekilde tasnif Mehmet Kaplan tarafından yapılmıştır. Mehmet Kaplan tasnifine yaşam biçiminin yanına din faktörünü de eklemiştir: “1) İslamiyetten önce ve göçebelik devrinde ideal erkek tipi olan Alp tipine yaklaşan kadın 2) Yerleşik medeniyete ve İslami kültür çevresine dâhil olduktan sonra kadın 3) Garp medeniyeti tesiri altına girdikten sonra kadın” (Kaplan, 2004: s. 99). Kadın tipini değerlendiren araştırmacılar, Türklerin konar-göçer yaşam sürdürdükleri dönemlerde kadın ile yerleşik hayata geçtikten sonraki kadın arasındaki farkın İslamiyet ile bağlantısı olduğu sonucuna varmışlardır. Özkul Çobanoğlu ise bu fikre karşı çıkar: “ Kadın tipini bugüne kadar ele alan araştırmacılar, İslam öncesi Türk toplum yapısı içinde çok bağımsız kişilikler olarak düşünülen kadınların, İslamiyetle birlikte pasifize edilerek ‘eve kapatıldığı’ni, çok eşliliğin ortaya çıkıp yaygınlaştığını delil olarak ileri sürmüşlerdir. Bu ele alıştaki en büyük yanlışlık Türk kültür tarihinde yerleşik hayata geçiş ile İslamlaşmanın eş zamanlı olarak gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır.” (Çobanoğlu, 2007: s. 106).

B. Konar-Göçer Hayat İçinde Kadın

Türklerin yaşamış oldukları zorlu coğrafya, kendi içlerinde yapmış oldukları mücadeleler, düşman milletlerle girmiş oldukları savaşlar Türklerin yaşam şekillerine etki etmiştir. Türklerin konar-göçer yaşam içinde var olabilmeleri için kahramanlık göstermeleri zorunlu hale gelmiştir. Bu zorlu koşullar erkeğin yanında kadının da benzer şekilde güçlü olması sonucunu doğurmuştur. Konar-göçer yaşam tarzını anlatan Özbek destanlarından hareketle kadın, adeta bir erkek gibi sosyal hayatta aktif bir şekilde yer almış; doğumu, ad alması, eğitimi, evlenirken eş seçimi yapabilmesi, kocasından beklentilerini dile getirmesi, zamanı geldiğinde savaşa girmesi, atı vb. diğer özellikleriyle alp tipine benzer özellikler taşımıştır.

Kadının yerleşik hayata geçmeden önceki önemini anlamak için sözlü ve yazılı kültür ürünlerini incelemek gerekir. Öyle ki Türk mitolojisinde evrenin yaratılışı bir kadın olan “Akine” sayesinde olmuştur: *“Türk dünya yaratılışı mitolojisine göre kâinat yaratılmadan evvel âlem, tâlay yani denizden ibaret idi. Bu âlemde yalnız Kayra Han Ülgün vardı. Ülgün ata yalnızlıktan usanmıştı. “Ne yapayım? Ne yaratayım?” diye düşünüyordu. “Önünde ne varsa tut!” ilhamı doğdu. O vakit denizde “Akine” yani beyaz anne görüldü: “İttim-bitti!”: Yarattım oldu!” de! dedi, kayboldu. Ülgün Ata, Akine’den işittiğini tekrar etti. Bütün benliği “İttim-bitti!” ilhamıyla doldu. Artık kâinatı yaratıyordu. İşte milli Türk dünya yaratılış efsanesine göre erkek ve kadir-i mutlak olan merhametli Ülgün Ata tanrı bu güzel kâinatı Akine’den aldığı ilham ile yarattı. “Akine” olmasaydı erkek tanrı Ülgün Ata ilhamsız kalır, hiçbir şey yaratmaya muktedir olamazdı” (İnan, 1998: s. 274).*

Türklerin en büyük idealleri olan dünyaya hâkim olma ve dünyayı yönetme emellerini gerçekleştirebilmeleri için kuvvetli bir sosyal düzene ihtiyaçları vardır. Türk yaşamında en önemli sosyal birlik olan ailenin temelini oluşturan kadın, kendisine has yaratılış özelliği ile toplumu öz bir biçimde anlatan edebiyat ürünlerinde de kendine yer bulmuştur. Anlatmaya bağlı edebi türler, kişiler ya da kişiler etrafında bir bütün oluşturur. Bu kişilerin, dolayısıyla toplumun dünyayı anlamlandırma çabasını, bakış açısını ve dönemin zihniyetinin kapısını aralamak için kahramanın ayrıntılı bir şekilde tahlil edilmesi gerekir. Destan, masal, efsane, hikâye, şiir ve farklı halk ürünlerinde kadın çeşitli özellikleriyle anlatılmıştır. Bu metin türleri bize eski Türk yaşamında kadının profilini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Altay Türklerine ait

“Kadındağı Efsanesi” bu minvaldedir: “*Altay silsilesinde kadın adını taşıyan bir dağ vardır. Bu dağın garip bir hali var ki dağdan hava değışimlerinde ağılar gibi bir ses gelir. Bu dağ, Altay Türklerinde kadın hakkında söylenen birçok şairane destanlara mevzu olmuştur. Bu destanlarda kadının sadakati, harpte öldürülmüş zevcine ağlaması, tanrıdan kıyamete kadar ağlamak için dağ yapması ricaları terennüm olunur. Bu Kadındağı Altay Türklerinin kadınlık şerefine diktikleri bir âbidedir. Tepeleri daima karlarla kaplı kadının siyah bulutlar, dumanlar altında kaldığını gören, ağlamasını işiten her Altaylı Türk, kadınlığın sadakati ve nihayetsiz muhabbeti önünde secde eder*” (İnan, 1998: s. 275).

Bozkır sosyal yaşamında kadınların daha aktif ve yaşamlarını daha kolay bir şekilde sürdürebilmeleri için yasalar ve töreler hazırlanmıştır. Hukuken varlığı kabul edilen kadına kendi biyolojik özellikleri gereğı kötü gözle bakılmazdı. Kadının doğurma özelliğı daha önemli sayılmış, doğan bebeğın cinsiyeti önemli sayılmamıştır. Evlilik, miras gibi konularda geniş haklara sahip olan kadın yenilik, canlılık ve çoğalmanın unsuru olarak kutsaldır. Eski Türkler, kadını en kıymetli varlıklarından biri olarak kabul etmiş, savaşta esir olarak düşmesini kendilerine utanç saymışlardır. Türklerin yerleşik yaşama geçmeden önceki dönemlerde kadınlar da erkekler gibi devlet düzeni içinde belirgin bir şekilde rol almış ve katkı sağlamışlar: “*Bozkır Türk kavimlerinde kadın, İskit döneminden itibaren gelişmiş haklara sahip olmuş ve değer görüp el üstünde tutulmuştur. Kadının bu konumu daha sonraki Sarmat döneminde de devam etmiştir. Bozkır kadını, aktif olarak devlet memurluğında bulunarak, elçilik, askerlik ve hatta yöneticilik yapıp, dini törenler düzenlemiştir*”(Açıl, 2016: s. 163). Kadının bu şekilde davranarak kendini göstermesi, toplumda var olmasını, kabullenilmesini ve haklarını almasını kolaylaştırmıştır.

Türk devletlerinde hâtûnlar söz (Hâtuluk hukuku) sahibi idiler. Aralarında, devlet siyasetine yön verenler, devlet reisliğı yapanlar ve naip olarak devleti idare edenler vardır. 585 ve 726 yıllarında Çin elçilerinin kabulünde Gök-Türk hâtûnları hazır bulunmuşlardır (Kafesoğlu, 1998: s. 270).

Türk kadını anne olduktan sonra statü olarak çeşitli yeni haklar elde eder. Ev ve tüm servet, karı - kocanın ortak malı olduğu için bunlar üzerinde tasarruf hakkı kocasından sonra kadınlara geçerdi. Bu sistem devlet yönetiminde de kendini gösterdiğinden eşleri öldükten sonra devleti idare eden kadınlara rastlamak mümkündür.

Diğer yandan kadınların boşanma hakkına sahip olması onları her şart altında evliliği devam ettirme mecburiyetinden kurtarır. Bu iki vasfı dolayısıyla Türk kadını sadece çağdaşı topluluklardaki kadınlardan değil günümüzdeki pek çok hemcinsinden de ileri düzeydedir. Siyasi bakımdan Hun, Göktürk, Bulgar ve Sabirlerde örnekleri görüldüğü üzere kadınlar devletin her kademesinde görev yapabiliyorlardı (Telliöglü, 2016: s. 220).

Türk hatunlarının siyaseten gelebilecekleri en üst makama Sabir hükümdarı Boğarık Hatun sahip olmuştur. VI. yüzyıl başlarında Kafkasların güneyinde bağımsız hareket etmeye başlayan Sabirlerin başında Belek isimli bir hükümdarları vardı. Onun ölümünden sonra oğulları çok küçük olduğu için yerine eşi Boğarık Hatun geçti. Bizans kaynakları onun çok kudretli ve tedbirli bir kişi olduğunu yazar. Boğarık Hatun aynı zamanda 100.000 kişilik bir ordunun başkumandanı olmuştur. [Telliöglü, 2016: s. 220 (Baştay, Sabir Türkleri, Belleten, 1941: s.60-62'den naklen)].

Eski Türklerin kültürlerini, siyasi ve ekonomik yaşamlarını, düşünce dünyalarını yansıtan en önemli kaynaklardan biri Türk edebiyatının ilk yazılı kaynağı olarak gösterilen Köktürk Kitabeleri'dir. Bu dikili taşlar üzerinde kadının toplumsal yaşamdaki görevleri, ailedeki işlevi, kağanların eşleri hakkında açıklamalar mevcuttur. Köktürk Kitabeleri'nde kadının yeri ve önemiyle alakalı en dikkat çeken özelliği onun yöneticilik görevidir. Bu yazıtlardaki kadının önemini Behiye Köksel şu şekilde açıklamaktadır: “*Kağan ile hatunun adı birlikte geçer. Kültigin Âbidesi'nde Bilge Kağan, babası kağanı ve annesi hatunu il veren Tanrı'nın, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye yücelttiğinden söz eder. Bilge Kağan Âbidesi'nde de Tanrı'nın, İlteriş Kağan'la İlbilge Hatun'un tepesinden tutup yukarı kaldırdığından bahsedilir. Hatunun da kağan gibi Gök Tanrı'dan kut alması ona verilen değeri göstermektedir*” (Köksel, 2011: s. 333).

Dış dünyayı kavramamızda, fikir sahibi olmamızda, düşüncelerimizi dile getirmede çok önemli bir yere sahip olan sözcükler varlıkları karşılar. Milletlerin de yaşayış tarzları bir zaman sonra kelimelerde kendine yer bulur. Kültürün taşıyıcısı ve geçmiş ile gelecek arasında bir köprü olan kelimeler sadece seslerden oluşmazlar. Bu düşünceden hareketle Nurdin Useev, kelimeler üzerinden giderek Köktürk kitabelerindeki kadın imajını irdelediği çalışmada Türk kadınının özelliklerini şu şekilde tasvir eder: “*Eski Türk kültüründe kadınlar başka halklarda olduğu gibi hor*

görülmemiş, ikinci sınıf muamelesi görmemiştir. Bu yazıtlarda ilk sırada eşin anılması, kişi kelimesinin hem insan, hem de erkek ve kadın anlamında kullanılması, dilimizde cins kategorisinin olmaması, bazı etnografik bilgiler kanıtlamaktadır. Kadını ifade eden bazı kelimeler daha çok onların ailedeki yerine göre verilmiştir.” (Useev, 2012: s. 65). Yine Mehmet Turgut Berbercan, İslam öncesi Türk metinleri üzerinde yaptığı söz varlığı incelemeleri ve filolojik analizlerle kadının konumunu belirlemeye çalışmıştır. Bu veriler ışığında: “Sosyal bir olgu olarak Türk toplumunda kadın erkek eşitliğinin bulunduğu, kadının sosyal hayat içinde, erkeklerle birlikte bir cemiyet içinde yer alabildiğini ve erkeklere mahsus görülen işleri de yeri geldiğinde yapabilecek özelliklere sahip bir insan olarak algılandığı açık bir şekilde göstermektedir” (Berbercan, 2017: s. 8).

Köktürklerden sonra Orta Asya’da varlık gösteren Uygurlar, zengin bir edebiyat külliyyatına ve yüksek bir kültür medeniyetine sahiptir. Uygur dönemi edebiyat eserlerinde kadın yine hak ettiği değeri görmüş; kadının, hayatın her aşamasında kendisine verilen görevi başarıyla yerine getirdiği görülmüştür. Uygurların kimi mitlerinde dünyadaki birtakım iklim olaylarını kadın ile ilişkilendirmesi bunu açıkça göstermektedir. Uygur Türklerinin “Esmâ Perî” miti şöyledir: “*Gökyüzü meleklerinin padişahı, bütün meleklerden güzelmüş ve gökyüzünün yedinci katında yaşarmış. Tabiatdaki bütün olaylar, bu meleğin keyfindeki değişimlere göre gerçekleşirmiş. Yani, bu melek gözünü açsa, güneş doğup bütün kâinat aydınlanırmış; uyusa, bütün kâinat karanlığa bürünürmüş; ağlasa, yamur yağarmış; gülse, kar yağarmış; ağzını açsa fırtına çıkarmış; nefes alsın rüzgâr çıkarmış. Kaşını çatsa hava bozulurmuş; sinirlense yeryüzü sallanırmış; kaşını oynatsa gökkuşağı meydana gelirmiş. Bundan dolayı ona ‘Esmâ Perî’ demişler” (İnayet, 2009: s. 1185).*

Orta Asya’da yaşayan Türk devletlerinde kadınlar önemli görevlerde bulunuyordu. Özellikle İskitlerde (Sakalarda) kadınlar erkeklerin aldığı gibi askerî bir eğitim alırlardı. Savaşlarda erkeklerle birlikte savaşa girer ve üstün başarı örnekleri sergilerdi. Bu kadın savaşçılara örnek olarak Amazonlar verilebilir: “*Karadeniz’in kuzey bölgesindeki bu kadınlar, İskitlerce “Oiorpata” olarak anılmaktadırlar. Bu terim “oior”, “erkek” ve “pata”, öldürmek sözcüklerinden türetilmiştir. Böylece “erkek öldürenler” anlamına gelmektedir. En iyi bilinen kadın birliği Hector’un ölümünden sonra Truva’ya giren Amazonların lideri Penthesilea’nın başkanlığındaki Karadeniz’in güneyinden gelen orduydü. Atlı genç kadının miğferi, göğüs zırhı, baldır zırhları ve çift*

yarım ay şeklinde kalkanı bulunuyordu. Silahları ise kılıç, çift ağızlı savaş baltası ve mızraktı; aynı zamanda yay ve ok da kullanılmaktaydı ve okluğu hareketli atının terkisinde taşıyordu.” (Durmuş, 2008: s. 45).

Toplum yaşamında önemli bir konumda olan, kültürün oluşmasında ve şekillenmesinde vazgeçilmez bir kaynak durumunda olan “din” de edebiyat metinlerinde kendini ağırlıklı olarak gösterir. Tezin konusunu teşkil eden kadın ile dinî inanışlar arasında bir bağlantı kurulmuştur. Eski Türklerde din ile kadın arasındaki ilişki kadının konumunu göstermesi bakımından ayrı bir pencere açacaktır. Eski Türk inanışlarından olan Şamanizm inancına göre Türkler, şamanların daha üstün yetenekler gösterebilmeleri için kadınların şaman olmalarını ya da erkek şamanların da kadına benzeyen özellikler taşımaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Kadın şamanların daha kabul görmesi ya da erkek şamanlardan kadına benzer özellikler taşımasını beklemek şüphesiz kadınların yapabildiklerinin erkekler tarafından yapılamamasıdır. Kadının doğum yapabilmesi Şamanlıkta erkeğe göre daha üstün kabul görmesini sağlamıştır (Deveci, 2015: s. 15). Kadının önemini gösteren üreme, canlılık, çoğalma özelliğinden hareketle Şamanizm inancının etkisiyle anlatılan destan, efsane, masal vb. edebiyat metinlerinde kuşa dönüşen kadınlar ve göl motifi görülür: *“Kuşa dönüşen kadınlar ve göl teması da Şamanizm kaynaklı bir tema olup, gökyüzünden gelen bereketli ruhların yaradılışın başladığı suda döllenip, doğurduktan sonra gökyüzüne geri döndükleri inancını gösterir. Hem uçabilen hem yüzebilen hem de karada dolaşabilen kuş kadınlar yaradılışın gök, yer ve su döngüsünü tamamlarlar”* (Pınarbaşı, 2012: s. 102).

Dünyanın en uzun destanı olarak bilinen Kırgız Türklerine ait Manas Destanı’da kadın sosyal yaşamın odağında yer almaktadır. Bu destanda kadın toplumsal yaşamda insanları yönlendiren savaşçıdır. Vatanını her şeyin üstünde tutan kadın, mücadeleci ruhuyla korkusuz bir aktör tiptir. Manas Destanı’nda kadın aynı zamanda eşinin en büyük destekçisi ve çocuğunun her durumda en önemli yardımcısı anne konumundadır. Bu özelliğiyle bedensel özellikleri cinsiyet tipini ortaya koyarak kadın kimliğini inşa eder. Aynı zamanda kadın; aklın, iffetin, erdem ve marifetin temsili olan bir sembol tiptir (Akyüz, 2010: s. 169,180).

Kırgız destancılık geleneğinin önemli örneklerinden biri olan Er Tabıldı Destanı’nda olaylar erkek kahramanlar etrafında şekillenmekle birlikte kadın kahramanların görevleri oldukça önemlidir. Alp karakterini üzerinde taşıyan ideal kadın

tipinin özelliklerini Er Tabıdı Destanı'nda görmek mümkündür (Saçkesen, 2007: s. 495).

Tuva Türklerinin destanlarında kadın kahramanlar yardımcı tipler olup daha çok eş ve anne özelliği ile varlık gösterir. Anne daha çok erkek çocuğu ile olan ilişkileriyle olaylara dâhil olur. Kız kardeşler ise erkek kahramanlarla kan bağı taşınması nedeniyle vardır. Kadın kahramanların hayatlarına yönelik fazla bilgiye yer verilmez. Kadın kahramanlar doğumlarından itibaren değil erkek kahramanın yaşamlarına girmesiyle ortaya çıkarlar (Oral, 2018: s. 140).

Oğuz grubu Türk kahramanlık destanlarında kadın, başkahraman olmamasına karşın başkahramanı yönlendirmesi ve olaylara etkisi bakımından ondan da önemli işlevlere sahiptir. Merkezi kahramanı kadın olan Türk destanlarında var olan kadının doğaüstü güçleri ve mitolojik özellikleri Oğuz grubu Türk kahramanlık destanlarında varlıklarını kısmen kaybetmişlerdir. Destanlardaki merkez kahramanlar erkektir ve kadınlar erkeklerin yaşamlarındaki görevleri ile var olmuştur. Kadınlar destanlarda aktif ve pasif bir şekilde kendini gösterir. Aktif kadınlar destanların eski dönemlerinde, pasif kadınlar ise destanların yeni tabakalarında değişen kültürle birlikte varlık gösterir (Güneş, 2009: s. 397).

Güney Sibiryâ bölgesinde varlık gösteren bir Türk topluluğu olan Şorlara ait Ak Kağan Destanı'nda üç farklı kadın tipine rastlamak mümkündür. Bunlardan birincisi alp kadın tipidir. Erkekler gibi savaşan, at binen, güreş tutan bu kadın tipi olayların odağındadır. İkinci kadın tipi ideal eş ve anne tipidir. Kahramana eş olması, kahramanın çektiği sıkıntılarda eşine destek olması, çocuk doğurması kadının statüsünü belirler. Üçüncü kadın tipi ise bilge kadındır. Bilge kadın kahramanı akli ve nasihatleri sayesinde tehlikelerden korumaya yardımcı olur. Uyarılarıyla kahramanın tehditlere karşı gözünün açılmasını sağlar. Bu destanda kadınlar biyolojik olarak güçlü olması yanında karakteristik özellikleri bakımından da topluma örnek kişilerdir (Bars, 2014: s. 94, 111).

Şor kahramanlık destanlarında kadın karakter öncelikle ideal eş, anne, kız kardeş ve ihtiyar kadın görevleri ile karşımıza çıkmaktadır. Eşler kocalarına sonsuz sadakatle bağlı ve kocasının en büyük yardımcısı konumundadır. Kocasını yeri geldiğinde uyarı bilge kadın, kocasını düştüğü tehlikelerden kurtarmak için elinden gelen her şeyi yapar.

Destanın başından sonuna kadar kadın kahramanlar varlığını gösterir (Chirli, 2008: s. 305).

Başkahramanı kadın olan Canıl Mırza Destanı, kadına verilen önemi göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Konar-göçer yaşam şekli ve coğrafi şartlar kadını da erkek gibi güçlü olmaya zorlamıştır. Bu anlayışın yansıdığı Canıl Mırza Destanı'nda kadın ava giden, savaşan, at binen, erkekle mücadele eden kahraman kadın tipindedir. Ayrıca kadın kahramanların güzellik unsuruna da yer verilmektedir (Hança, 2012: s. 504).

Türklerin konar-göçer olarak yaşadığı kültürün etkisiyle ortaya koyduğu destanlarda da görüldüğü üzere kadın; aktif, dışa dönük, sosyal yaşam içinde erkekle eşit haklara sahip, üretimde emeği geçen, erkek gibi güçlü ve yeri geldiğinde savaşan “alp” tipi özellikleri taşır.

C. Yerleşik Medeniyet İle İslamî Kültür Çevresinde Kadın

Türklerin tarımı tanıyıp ekonomik olarak geçimini çeşitlendirmesiyle birlikte yerleşik yaşama geçmesi kadının sosyal statüsünü etkilemiş ve toplumsal bir eşitlik içinde olduğu erkeğin yanında güç kaybetmesine neden olmuştur. Tarım ekonomisi, daha fazla güç gerektirdiği için bu durum kadının arka planda kalmasına zemin hazırlamıştır. Yerleşik yaşamın etkisiyle ataerkilliğin toplum düzenine hâkim olması yanında Türklerin İslamiyet ile birlikte Arap kültüründen de etkilenmesi Türk kadınının kahramanlık özelliklerini kaybetmesine ve pasif bir karaktere bürünmesine neden olmuştur. Yerleşik medeniyet ve yabancı kültürlerin etkisiyle Türk kadını destanlarda daha çok güzellik ve aşk ile ifade edilmiştir. Bu dönemde kadın daha çok annelik ve eşlik görevleri ile kendini göstermiştir. Toplumun kadına verdiği değer ve ona yüklediği görev, konar-göçer yaşama göre azalmıştır. Kadının toplum içindeki yeri ve önemi azalsa da tamamen kaybolması söz konusu değildir. İhtiyaç duyulduğu esnada kadın devlet yönetiminde, savaşta, sosyal yaşamda kendi varlığını göstermeyi başarabilmiştir.

Türklerin coğrafi, dinî ve kültürel değişimi; toplum içinde kadına bakışın değişmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Kadınlara erkeğin sosyal birlik içindeki en küçük kurum olan aile ve ev içinde bile haremlik-selamlık bölümlerini oluşturup bir araya gelmemesi iletişim kopukluğuna neden olmuştur. Erkek, toplum içinde kendi kabiliyetlerine ve gerçekleştirmiş olduğu başarılarına göre var olabilirken kadın ise

erkeğin yanında onunla olan ilişkisine göre değerlendirilmiştir. Annelik, eşlik ve kız kardeş statüsü ile öne çıkan kadın bu dönemde kendi başına sosyal olarak varlık göstermez. Türklerin yerleşik yaşama geçmesiyle sosyal hayat içinde kadının arka planda kalması ve erkeğin pozitif ayrıcalıklar elde etmesinin İslamiyet’le bağlantısı olduğu düşüncesine Umay Günay katılmaz: *“Günümüzde genellikle kadın erkek eşitliğinde ortaya çıkan yasaklar İslamiyet’e bağlanmaktadır. Hâlbuki kadına bakıştaki olumsuz gelişmeler İslamiyetin kabulünden sonra girdiğimiz Arap-Fars kültür dairesinden bize aktarılan Arap- Fars ve Hint geleneklerinden kaynaklanmaktadır”* (Günay, 2000: s. 4).

Türklerin yerleşik medeniyet ve İslamî kültür çevresinde kadının konumunu ve toplumun kadına bakışını görmek için kültür ürünlerini incelemek gerekir. Ulusun hayat felsefesini, inancını ve ideallerini üstünde taşıyan destan kahramanları, yeni nesli eğitirken eğlendirir. Değişen kültürel özellikler ile toplumdaki bakış açısı edebiyat ürünlerindeki kahramanlara da sirayet eder. Kadın tipindeki değişiklik öncelikle merkez kahramalık görevini erkeğe devretmesiyle başlamıştır.

Destan devrinden halk hikâyeciliğine geçiş dönemi eseri olarak kabul edilen Dede Korkut Hikâyeleri aynı zamanda yerleşik yaşama geçişin ve İslamiyet’i daha yeni kabul etmeye başlayan Türklerin hayatlarını en güzel şekilde yansıtan önemli bir kaynak eseridir. Bu eserde toplumun kadına bakışı daha çok İslamiyet öncesi ve destan devrindeki konar-göçer Türk kadınına benzemektedir. Dede Korkut Hikâyeleri’nde kadın yerleşik medeniyet edebiyatlarındaki gibi bir haz ve aşk konusu değildir. Toplumsal baskı ve İslamiyet’in erkek ile kadın arasına bir duvar örmediği Türklerin toplumsal yaşamlarında en büyük değer kahramanlıktır. Erkek bunun sonucunda kahramanlık özelliklerini kadında da arar. Dede Korkut Hikâyeleri’nde kadında aranan bir diğer özellik ise kadının doğurma yeteneğidir. Annenin oğluna ya da oğlun anneye duyduğu yakınlık olayların akışında büyük tesirler yaratır. İslamî etkilerin fazla olduğu bir hikâyede ise kadının kocasına hissettiği aşk ana tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkeği uyarmak ve korumak amacıyla hareket eden kadın, Dede Korkut’ta konuksever ve ev işi yapması özelliği ile de anılır. Yerleşik medeniyet dairesine geçişte kadına bakışın değiştiği gözükmektedir (Kaplan, 2004: s. 39-50).

Dede Korkut hikâyeleri bir ön söz ve on iki hikâyeden oluşmaktadır. Ön söz bölümünde Türk kültür yaşamı ve kadınlardan bahsedilir. Ön sözde kadınlardan

bahsedilmesi Türk kültür yaşamında kadına verilen değeri göstermesi bakımından önemlidir. Bu ön sözde dört çeşit kadın tipinden söz edilir. Bunlar: 1- Evin Dayağı(Evi ayakta tutan, düzenli, dirayetli); 2- Solduran Sop; 3- Dolduran Top; 4- Niçe Söylersen Bayağı. Ön sözde verilen kadın tipleri arasında “Evin Dayağı” dışında diğer kadın tipleri olumsuz özellikler taşımaktadır. Erkeğin evleneceği kadını seçerken dikkat etmesi gerektiği giriş bölümünde anlatılarak erkeğe yol gösterilir. Hikâyelerde ise daha çok alp tipi ve eş-anne kadın olmak üzere iki kadın tipi özelliği gösteren kadın kahramanlar olayların akışını değiştirecek etkidir. Hikâyelerde anlatılan kadın kahramanların özellikleri ile ön sözde bahsedilen kadın tiplerinin nitelikleri benzememektedir. Dede Korkut hikâyelerinde boy adı olarak kadın adı geçmemesi kadının kocasından daha baskın özellikler taşısa bile onu gölgede bırakmak istememesi olarak da düşünülebilir. Hatice Kübra Uygur’un Dede Korkut boylarında kadının statüsü hakkındaki tespiti şu şekildedir: *“Kadın, fiziksel anlamda yaratılışı gereği davrandığı zaman toplumsal yapının betimlenmesi içerisinde kendine yer bulamamaktadır. Kadın, kadınsı vasıflarını terk edip erkeğe benzedikçe, erkek hasletleri kazandıkça statü kazanmaktadır”* (Uygur, 2013: s. 28).

Türklerin İslamiyet etkisine girdikten sonra ortaya koydukları önemli eserlerden biri de Kutadgu Bilig’dir. “Mutluluk Veren Bilgi” anlamına gelen eser, insanlara mutlu olmak için neler yapmaları gerektiğine yönelik nasihatler verir. Ailenin en önemli yapı unsurlarından biri olan kadın kavramı bu eserin sembolik yapısı içinde bir kahraman olarak yoktur. Genel anlamda kadın kavramı Arap kültürünün etkisi ve yerleşik medeniyetin de anlayışıyla sosyal yaşam içinde kendine has bir varlık göstermeyen sönük bir karakterdir. Bu eserde ifade edilen kadın ve onunla ilgili durumlardan hareketle konar-göçer yaşam ve İslamiyet öncesi metinlerde ifade edilen kadın özellikleri arasında bir benzerlik taşımamaktadır (Anıl, 2004: s. 91, 99).

Oğuz Kağan Destanı’nın İslamî nüshası olarak bilinen Reşideddin Oğuznamesi’nde kadın, toplumun bir ferdi olarak anlatı içinde olayların gelişmesine etki eden bir unsur olarak varlık gösterir. Uygur harfli İslamiyet öncesi Oğuz Kağan Destanı nüshasında kadının kutsal olması, Tanrı tarafından gökten indirilmeleri ile vurgulanırken, Reşideddin Oğuzname’sinde bu durum söz konusu değildir. Bu nüshada kadının statü kazanması onun İslamiyet’i kabul etmesi ve kocasının isteklerini yerine getirmesiyle mümkündür. Yeni din ve coğrafya ile birlikte değişen hayat şekilleri toplumun kadına bakışını değiştirmiştir. Toplumsal huzuru bozan bazı kadın tipler bu

sorunların çözümü için adım atmayı gerektirdiği için aynı zamanda olumlu görevleri de yerine getirmişlerdir. Reşideddin Oğuznamesi'nde kadın, eğer İslamiyet'i seçip kocasının isteklerini yerine getiriyorsa "kutlu" kadındır. Kadın eğer Müslüman olmayıp kocasına itaat etmiyorsa, yalan söyleyen, hilekâr, fitneci, iffetsiz "kutsuz" kadındır (Aça, 2007: s. 76,92).

Türk dünyası destan anlatı geleneğinin en önemli eserlerinden biri de Köroğlu Destanı'dır. Birçok Türk boyunda farklı varyantları olan Köroğlu'nun Türkmenistan sahası anlatmalarında kadın karakterler, olayların merkezinde bulunurlar. Kadın tipler kimi zaman merkez kahramanın en büyük yardımcısı konumundayken kimi zaman da karşıt güç olarak var olup çatışmayı doğurabilirler. Türkmen destancılarının anlattığı Köroğlu boyları, destandan halk hikâyeciliğine geçiş dönemi özellikleri taşımaktadır. Alp tipi olarak nitelendirilen savaşçı, korkusuz kadın konar-göçer yaşam ve destanî dönemi; sosyal olarak varlık göstermeyen, pasifize edilmiş kadın tipler ise yerleşik medeniyet ve halk hikâyelerini simgelemektedir. Türk kadınının edebiyat ürünlerindeki değişimini de göstermesi bakımından Köroğlu anlatmaları kıymetlidir (Şahin, 2012: s. 563, 572).

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZBEK DESTANLARINDA KADIN

1.1. AİLEDE KADIN

1. 1. 1. Anne

1. 1. 1. 1. Öz Anne

1. 1. 1. 1. 1. Kahramanın Yolculuğu

Kahramanın annesinden ayrılması; onun kendi başına var olması, kendini ispatlaması ve içinde yaşadığı toplumu zor durumdan kurtarabilmesi için bir mecburiyettir. Kahramanın evden uzaklaşması, hayatın zorluklarını tanıması için bir gerekliliktir.

Çocuğun dünyaya gelmesi kadar çocuğun hayatta kalması ve sağlıklı bir şekilde büyüebilmesi için annenin evladına süt vermesi gerekmektedir. Anne sütü, çocuklarında bir hak oluşturur ve çocuk büyünce bunun farkına varır ve annesine borçlu hisseder. Çocuk annesi için ne kadar fedakârlık yaparsa yapsın süt hakkını ödeyemeyeceğini bilir. İncelediğimiz destanlarda bu süt hakkı sık sık geçer.

Erali Şirali Destanı'nda; Eğitimlerini tamamlayan Erali ve Şirali, yurtlarını keşfetmek için beş günlük bir yolculuğa çıkacaklarını söyleyerek annelerinden izin alırlar. Anne Gülmastura çocuklara nereye gideceklerini şefkatle sorar:

*“Çocuklu ev daima lalezar,
İkinizi gördüm, oldum bikarar,
Dal gibi boyunuza ananız kurban,
Ey kuzum-koçkarım, nereye?*

.....

*Gülmastura derler benim adıma,
Ben size verdim, sütümü şefkatimi.
Siz sahibisiniz ölümün, cesedimi(n),*

Gözümün nuru yolculuk nereye?”(Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 101- 103).

Erali Şirali Destanı'nda; Üvey annelerinin iftirası sonucu idama mahkûm edilen Erali ve Şirali'yi cellâtlar götürürken, Erali annesinin daha önceden gitmiş

olduğu Sözenger adlı yeri görür. Erali buradan geçerken orada olmayan annesinden helallik ister:

*“İkimizi canından değerli görmüştün,
Ak sütümü ikimize vermiştin,
Uykunu bölüp geceleri kalkmıştın,
Helal et bu verdiğin hizmetlerini.*

*Ana olup, düşmedin kendi derdine,
Kurban olayım, deyip alırdın koynuna,
Diri olursak, kalacaktın arkanda,
Helal et, anneciğim verdiğin sütü*

*Sevinirdik, sen “Yavrum benim” deyince,
Kâkül salıp, koşardık senin peşinde,
Ölüp gidersek, görünmeyiz gözüne,
Anneciğim, helal et verdiğin tuzu” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 155).*

Erali Şirali Destanı’nda; Erali Han, babalarının üvey annesi Gülçehre’ye inandığını ve kendilerine düşman olduğunu anlar. Kardeşine şunları söyler:

*“Benim anam bundan kaldı bundan bihaber,
Bir anamdan başka, şimdi kimim var,
Bu ölüme küçük anam sebepkar,
Günahsıza reva mıdır altın dâr” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 135).*

Avazhan Destanı’nda; Göroğlu Bedbahtdağı’nda Hunharşah’ın askerleriyle büyük bir savaş yapar ve orduyu bozguna uğratar. Avaz, Göroğlu’nun çok güçlü olduğunu görünce onu sever ve Göroğlu ile birlikte Çembil’e gitmeye razı olur. Avazhan, Hunhar şehrine bakıp, helalleşip, gözünden yaş dökerek şunları söyler:

*“Misafir olup Avaz yaşımı döker,
Avazcan yiğittir, endamını büker.
Helalleşmeden, anne, sizden ayrıldım,
Ak süt veren, anneciğim, eyvallah!*

*Yürekleri dert olup,
Hunhar gibi yurt olup,
Anne gelip aklına,
Avaz yiğit ağlıyor,
Gözü arkaya dört olup”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1087).

Huşkeldi Destanı’nda; Avaz sefere çıkarken, Göroğlı gelip oğlu ile vedalaşır:

“Avaz gençsin, gittiğin yolu gözletme.

Yaşlılığında ananı, babanı ağlatma.

Uzatıp, eğer tezce gelmezsen,

Yaşlanmış babana, yavrum, aratma” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 53).

Bela Gerdan Destanı’nda; Avaz, ihtiyar kadının da yardımıyla Arzıgül’ü sarhoşluğundan faydalanarak kaçıtır ve Erem başına götürmek için yola çıkar. Yolda kendisine gelen Arzıgül, annesiyle vedalaşamadığı için üzülür. Avaz’a seslenir:

“Bindirmişsin Arzıgül gibi güzeli,

Oda yakma ben gibi güzeli,

Ben görmemişim helalleşmeye annemi,

Pişman olup döküp gözden yaşımı,

Ben göremeyip kalmışım yaşıtımı”(Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 461).

Türk kültüründe anneye duyulan sevgi ve saygıdan dolayı çocuğun hayatında önemli bir karar almasından önce annenin rızasını almak önemlidir. Annesinin rızası ve haberi olmadan yapılan işler, verilen kararlarda kahraman üzülür ve vicdan azabı çeker.

Melike Ayyar Destanı’nda; Gülkız sabah olduğunda Mahmudcan ile Zebit şehrine yola çıkar. Bu sırada kırk kız hizmetkârı ile vedalaşır. Annesi ve babasını göremeden, onların rızasını alamadan gideceği için üzülür:

“Helalleşerek ben görmedim annemi,

Mihribanım, kırklarım, hoşça kalın.

*Allah'ım affet işlediğim hatamı,
Gideceğim zaman ben görmedim annemi,
Bilmeden bağladım simli kemeri,
Kırk kızlar cariyelerim hoşça kalın” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı,
2007: s. 351).*

Melike Ayyar Destanı'nda; Tillekız ile Şazerger Avaz'ın peşinden memleketlerinden ayrılırlar. Tillekız kırk kızlarıyla vedalaşır. Onlara annesine selam söylemelerini ve annesinin hakkını helal etmesini ister:

*“Göremedim ak süt veren anamı,
Sizler söyleyin benden selamı,
Benim için görüp gelin anamı,
Abad edin benim viranhanemi,
Mutlaka sorun benim anamı,
Sorunuz Gülsenem gibi anamı,
Başımızdan gitsin kaygılı duman.
Dua etsin ak süt veren Mihriban,
Bekleyip duruyor burada Zergerhan,
Razılığını alamadım bu zaman.
Mutlaka hatırını sorun benim anamı,
Ulaştırın benden söylediğim selamı,
Ben gittikten sonra cahil gönlünü üzmesin,
Yavrum, diye kanlar ağlamasın” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı,
2007: s. 227).*

1. 1. 1. 2. Akıllı Anne

Özbek destanlarında anne, ileri görüşlü, bilgili ve tehkileyi sezen, çocuğunun zor durumda kalmaması için elinden gelen çabayı gösterendir. Çocuğuna tecrübelerine dayanarak yol gösterir. Nasihatleri ile çocuğunun evliliğinde nasıl mutlu olabileceğini anlatır.

Alpamış Destanı'nda; Berçin, Kalmak yurduna göçmek istemediğinde annesi kızını için üzülür ve onu ikna etmeyi başarır. Anne:

*“Üzülüp gönlümü karartıyorsun,
Yavrum duy benim söylediğim sözümü,
Üzdüm yavrum senin gibi kızımı,
Atlandırayım seni nazlı güzelim,
Halk ile birlikte yola gitmek lazım.*

*Bu halkta vardır birçok güzeller,
Sana yoldaş olur gider çok kızlar,
Gönlümü karartma gül yüzlü dilber,
Atlan sen canım yavrum kâküllüm bin ata
İçim yanar üzgün evlada,
Huzurunu arttır evimizin,
İncitme yavrum anneni.
Yavrum senin bilmediğini bildireyim,
Ak yüzüne ben yaptırayım” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 40).*

Alpamış Destanı’nda; Berçin, oğlu Yadigâr ile konuşur ve oğlunun kendi intikamını alacağını düşünerek moral bulur:

*“Garip oldu böyle naçar,
Henüz küçüktür Yetim Yadigar.
Yadgar yavrum kemale erer,
Düşman kulunun cezasını verir,
Anasının gönlündekileri bilir,
Düşmanları o zaman ölüür.
Berçin böyle kendine moral verip,
Kendi kendine teselli verir” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 279).*

Rüstem Han Destanı’nda; Rüstem babasının kalender kılığında Akrobat’a geldiğini görünce babasını öldürmek için hamle yapar. Bunun üzerine Hürayim oğlunu tutarak ona nasihatler verir:

*“O tövbe ederek arayıp seni bulmuş,
Çocuğum sana ne oldu, onu doğramak mı istiyorsun?
Kuzum, ne olursa olsun sakın kavgacı olma.
‘Rüstem kendi babasını doğradı’ derler.
Kuzum, bırak hakkında kötü laflar etmesinler’*

*Sonbahar olunca bahçede güller solar,
Bülbül gelip solmakta olan güle konmuş.
Rüstemcan, böyle gaddar olma,
Kurudım ülkesine giden baban geri döndü.
Hangi oğlu kendi babasını kılıçla keser?
Eğilen başı kılıç kesmez” (Baydemir, 1998: s.310).*

Miskal Peri Destanı’nda; Hanım Peri, kızı Miskal Peri’nin evliliğine razı gelir. Kızını yıkar, tarar ve Çembil’e uğurlar. Kızına nasihatler verir.

*“Çembilbel’e varıp sarhoş olma sakın,
Bizleri hatırdan unutma sakın.
Nerede olursan ol sağ, salim.
Buradaki evini unutma sakın.*

*Sensin benim bu dünyada kuvvetim,
Devletim dönmesin, olur izzetim.
Önce Alla, sonra şeyhe teslim ettim.
Canın sağ olsun, canım evladım.*

...

*Kız dediğin atarsan sapanın taşı,
Kız aslında bir yiğidin yoldaşı.
Kaderin çektiği tarafa gidiyormuş.
Kız aslında bir yiğidin yoldaşı” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 999-1001).*

Miskal Peri Destanı'nda; Gülreng Hanım, Çembil'den gelen kızı Gülnar'daki değişikliğin farkına varır. Kızının evlenmiş olduğunu kıyafetinden, yürüyüşünden, tavır ve davranışlarından anlayarak kızar:

*“Evlenmiş gibi giyim giymişsin,
Güzel boncuğu boynuna takmışsın.
Bildim, birisinin gönlünü kesmişsin.
Gevşemişsiniz ikiniz de, toprak yutsun,
Ayağını ağır ağır basmışsın. ”*(Kırbaşoğlu, 2000: s. 986).

1. 1. 1. 1. 3. Anne Şefkati

Anne, çocuğunun hiçbir şartta üzülmelerini, acı çekmesini istemez. Annesi çocuğunu görünce göğsüne süt gelir. Çocuk zor bir duruma düşünce anne feryat figan ağlar. Çocuğunun zor durumdan kurtulması için dua eder. Anne tehlikeleri rüyasında görür ve gelecekte haberdar olarak çocuğunun kurtulması için çaba sarf eder. Annenin çocuğuna duyduğu şefkat destanlarda karşımıza çıkmaktadır.

Alpamış Destanı'nda; Alpamış, Kalmak zindanlarından kurtulduktan sonra atı Bayçibar ile memleketine gelir. Bayçibar'ın anası Tarlan Bayçibar'ın geldiğini anlar ve koşarak yavrusuyla hasret giderir. Tarlan yavrusunun etrafında yedi defa dolaşır. Tarlan kısrağın göğsüne süt gelir. Bayçibar süt emer fakat bir süre sonra süt emmeyi sahibinin morali bozulmasını diye bırakır. Bu durumu gören Alpamış'ın gözünden yaşlar sel gibi akar. O da kendi annesini görmek için acele eder:

*“Tarlan kısrağın Bayçibar'ın anası,
Çibarın sesini kamışlıkta tanıdı,
Esir düşen Çibar aklına düştü.
Hayvancağız kişnedi yola çıktı,
Çevireyim diye bir hizmetkâr koştı,
Yoldan dönmez kısrağın gider,
Çeviremeyip çok çaresiz kalır,
Bayçibar anasını görür.
Kişneyip Tarlan kısrağın gelir,
Hayvanlar böyle Mihriban olur, der.*

*Gözü yaşarır, içi bir garip olur,
Hekimbek'in gözyaşı sel olur.
Benden önce sen gördün ananı,
Ben de gidip görsem senin gibi ananı” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 379).*

Alpamış Destanı'nda; Alpamış annesi Küntugmuş'un yanına geldiğinde annesi oğlunu tanır, oğlunun esir hayatından kurtulduğuna çok sevinir ve göğüsleri süt ile dolar:

*“Hey dedin vücudum gevşedi,
Sağlam kemiklerim yerinden oynadı,
Sesin Alpamış'ın sesine benzedi.
Kultay'ım diye yavrum kandırma beni.
Seni görüp, içim ateş gibi yandı,
Kuruyan göğüslerim sütle doldu,
Ah çekince gözümde yaşım sel oldu” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 415).*

Erali Şirali Destanı'nda; Umar, Erali ve Şirali'nin idam edileceği haberini Mastura anaya ulaştırdığında Mastura çok üzülür, saçını yayıp çocuklarının ardından koşmaya başlar:

*“Koynu doldu gözden akan yaşla,
Anne gibi yar var mı çocuğa,
Görmez misin, çaresiz saçını yayıp,
Vah diyerek kapıdan çıktı meydana.*

*Kimhâb(ipekten dokunan ve altın işlemeli bir tür kumaş)
Kimhâb parçası, yakışır güzele,
Ana gibi yar var mı çocuğa,
Bakmaz mısın kaşı kara zavallıya,
Vah oğlum, deyip çıktı meydana.*

*Başörtüsünü alıp eline,
Üzülüp bahtsız iki oğluna,
Zavallı, tırnaklayıp, kanatıp yüzünü,
Haydut diyerek çıktı meydana” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 165).*

Erali Şirali Destanı'nda; Gülmastura, oğulları asılarak idam edilecekken pirlere dua eder ve o esnada ağaçlar eğilir, kıbleden kuvvetli bir rüzgâr eser. Memleketi karanlık basar. Halk: “Gün tutuldu. ” diyerek ellerinde ne varsa çalmaya başlar. Hızır gelir ve darağacını kırar (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 213).

Erali Şirali Destanı'nda; Cellâtlar Erali ve Şirali'yi idama götürürken İmmer Cellât Şirali'ye kamçısıyla bütün gücünü bileğinde toplayarak vurur. Bunu gören çocukların zavallı annesi Mastura bir muhammes söyler:

*“Suçunu söyleyip vur, söyle suçu ne kadar var,
Gençleri zorlama, onların ekmek kadar günahı var,
Hakk'ın yoktan bahşettiği Kelamullah kadar var,
Oğullarımın şefkati tenimde canım kadar var,
Ey İmmer, sen acı canıma gönlüme vurma!*

*Babası düşman olup sana verdi yetkiyi,
Asillerine böyle vurup, onları etme tarumar,
Hak nasip ederse, gidecekleri yer lalezar,
Sen kuzucuklarıma vurup etme beni naçar,
Ey İmmer, sen acı, canıma gönlüme vurma!”*(*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 223).

Erali Şirali Destanı'nda; Şirali Bulgar şehrine gelir ve abisi ile annesi Mastura'nın sarayda olduğunu görür. Şirali ile Mastura anne sonunda kavuşurlar. Mastura anne, şefkatle oğluna bakarak:

*“Eğil, ay gibi yüzünü koklayayım,
Atından in ayak izine yüz süreyim,
Yedi yıl oldu, seni çok özledim,
Gönlümün ilacı, sağ salim geldin mi?*

*İkinizsiniz bu zavallı annenizin kanadı,
Ayrıldığınız zamandan beri yoktur takati,
Gözümün nuru, gönlümün kuvveti,
Benim canım, sağ salim geldin mi?*

(...)

Tekrar ele geçti yurdu, devranı,

Oğuldur ananın güvendiği dağı,

Tekrar oynayıp gül anneciğim,

Bugün döndü, esir giden oğlun” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 575, 579).

Rüstem Han Destanı’nda; Cellâtlar Hürayim’i idam etmeden Rüstem yetişerek cellâtlarla amansız bir savaş içine girer ve beş cellât dışında bütün cellâtları öldürür. Kalan cellâtları gördüklerini anlatsın diye Sultan Han’ın yanına gönderir. Hürayim oğlunu gördüğüne çok sevinir:

“Biricik çocuğumu gördüm.

Tek sevincim biricik yavrumdur,

Gözbebeğim sağ salim geldi,

Biricik oğlum birçok engelleri aştı.

Yavrum sen beni arıyorsun, görmüyorsun,

İsfahan kılıcını beline bağlamışsın,

Benim için canını ortaya koyup çileler çektin,

Annen sana feda olsun,

Rüstem Can, çabuk yanıma gel!

Seni görünce bütün ümitsizliğimi yitirdim.

Annen seni çok seviyor,

Buraya gel biricik yavrum” (Baydemir, 1998: s. 242).

Rüstem Han Destanı’nda; Aftabay’ın annesi, kızını vergi olarak ejderhaya verdikten sonraki gece rüyasında kızının sağ salim ejderhadan kurtulmuş olduğunu görür. Sabah koşarak Hisrav Şah’ın yanına gelir ve rüyasını anlatır. Kızının durumunu öğrenmesi gerektiğini söyler:

“Senin başında sultan tacı vardır,

Kızın Aftabay senin tek çocuğundur.

Aftabay’ın başına ne geldiğini öğren,

Rüyamda neler gördüğüme kulak ver,

*Hemen kendi kızının durumunu öğren,
Ben rüyayı boşuna görmedim,
Gecikmeden biricik çocuğundan haber al.
O tek başına ağlayıp durmasın,
Üzülüp bize sitem etmesin,
Han'ım Aftab kızının durumunu hemen öğren” (Baydemir, 1998: s.264).*

Rüstem Han Destanı'nda; Hisrav Şah'ın hanımı kızının sağ olduğunu öğrenince hizmetçilerini alarak kızını Aftabay'ın çadırına gider. Yolda giderken kızı ile ilgili söyledikleri:

*“Kaygı ve elemi başımdan bir atabilseydim,
Evimin neşesi biricik çocuğumu
Görmedikçe yolda huzur bulamam,
Güzel kızım dünyaya yeniden döndü.
Kaç gündün beri yapayalnız, bağlı kaldı,
Aftab burada ve ben saltanat sefasındayım,
Saray ve haremlik benim için zindan oldu” (Baydemir, 1998: s.280).*

Ayçınar Destanı'nda; Aytoti ana, kızı Ayçınar'ı dengi ile evlendiremeyeceği, kızının Nazarbay ile evleneceğini düşünerek üzülür, gözyaşı dökerek şunları söyler:

*“Gençliğinden gamlar düştü başına,
Elem çeksen kimler gelir yanına,
Akılsız balam, niye yüzünü gösterdin?
Veririm demiştim yaşutlarına.*

(...)

*“Şimdi balam, gök nerede, ay nerede?
Fakire külfet düşer her yerde,
Yazık, veremedim seni dengine.*

Akılsız balam, ağlamışım, ne fayda” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 33, 35).

Ayçınar Destanı'nda; Ayçınar bir hile ile vurulur. Yere yatıp ölü gibi duran iki asker yay ile Ayçınar'ın göğsünden vurur. Ayçınar yaralı olmasına rağmen okçuyu öldürür. Yaralı bir şekilde beklerken Amanyar oğlu Çınarbek ile gelir. Ayçınar aman vermeden Amanyar'a oğlunu alarak Babür'ün yanına gitmesini, oğlunu yetiştirmesini adam etmesini ister (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 217).

Göroğlu'nun Doğuşu Destanı'nda; Hilalay, ölmesine rağmen çocuğunu mezarda doğurur. Hilalay'a can gelmez lakin göğsünden süt gelir. Üç yıl boyunca çocuğunu emzirir. Üç yılın sonunda Hilalay'ın göğsünden süt gelmez, bedeni kömür gibi olur (Kırbaşoğlu, 2000: s. 555).

Avazhan Destanı'nda; Sabah yola çıkarken Göroğlu, Gülayım'a gerçek kimliğini açıklar. Gülayım oğlunun kaçırılacağını anlayıp ağıt yakar. Avaz'ın kız kardeşi Balayım da gelerek kardeşi için şunları söyler:

“Hey felek, ey...

Sen ağabeyinden, ben oğlumdan ayrıldım.

Artık Avazhan'ı görmek nerede?

Ötmekte olan bülbülümden ayrıldım,

Bal Avaz gibi arslanımdan ayrıldım...

Ölümlün sahibi Avaz kuzumdan,

Tabutumun çegesinden ayrıldım.

Ölümlün sahibinden ayrıldım.

Derdimin devasından ayrıldım,

Gönlümlün havasından ayrıldım.

Sen ağabeyinden, ben çocuğumdan ayrıldım ”(Kırbaşoğlu, 2000: s. 1069).

Zülfizar Destanı'nda; Zebitkul Avşar'ın dilenci olarak geldiği evde, fakir, dul ve ihtiyar bir kadın ile onun on dört yaşında biricik oğlu vardır. Zebitkul Avşar bu çocuğun kellesini uçurunca ihtiyar hayretle, “Bahçede açan gülüm, benim can-ı dilim yalnız evladım” diyerek saçını başını yolup, yüzünü gözünü tırmalayıp oğlunun cesedine bakarak Göroğlu'nun yanına şikâyete gider:

*“Tek Allah’a varsın nalem diye,
Viran oldu benim fakirhanem diye,
Saçını yolarak yaşlı bağırıp ağlar,
Kalender de garip ölen oğlum diye”* (Çolak, 2001: s. 224).

1. 1. 1. 1. 4. Anneye Sevgi ve Saygı

İncelenilen destanlarda annenin çocuğuna karşı duyduğu sevgi ve şefkat kadar çocuğun da annesine son derece sevgi ve saygı beslediği görülmektedir. Memleketinden uzak kalan kahraman, memleketinden gelen birini görünce ilk önce annesini merak eder ve onun hakkında bilgi edinmek ister. Anne zor duruma düştüğü zaman onun yardımına ilk koşan çocuğudur. Anne öldükten sonra da ona duyulan sevgi ve saygı bitmez. Mezar ziyaretleri ile o sürekli hatırlanır.

Erali Şirali Destanı’nda; Hemra ile Umar, Bağdat’a gelip Erali ve Şirali’yi bulurlar. Erali ve Şirali onlara yarenlerini, annelerini, hizmetçi kızları sorarlar:

*“Bu fakirler ayrılık belasını gördü mü?
İçini ferahlatıp bağrına vurdu mu?
Seher vakti ağlayo, yerinden kalktı mı?*

Ak süt veren anneciğim iyi mi?”(Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 391).

Erali Şirali Destanı’nda; Erali, annesinin zindana düştüğünü Hemra bahçıvanın karısı ve kızından öğrenince zindana gider ve annesini aramaya başlar. Annesini ararken söylediği sözler şöyledir:

*“Saçını yolup, yaşlar döküp yüzüne
Ağlayıp kalmıştın iki gözünle,
Alıp sevmiştin beni sen dizine,
Zindanda yatan rehberim, sağ mısın?*

*Seher vakitleri uykuyu bölüp uyanan,
Ninni söyleyip soğuk beşik sallayan,
Çocukluğundan beri bana mihribân,*

Anneciğim, burada var mısın, yok musun?”(Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 537).

Erali Şirali Destanı'nda; Mastura, zindandayken Erali onu kurtarmaya gelir. Mastura oğluna;

*“Diriysen al haberimi, Erali,
İnanırdım ben, siz iki oğluma,
Diriyken anam deyip gelmezsen,
Oğlum, helal etmem sütümü size”* der (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 543).

Erali Şirali Destanı'nda; Erali annesini hapisten kurtararak ondan sütünü helal etmesini ister. Annesini rahata kavuşturacağını söyler. Sağ salim geldikleri için şükretmesi gerektiğini söyler (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 543).

Rüstem Han Destanı'nda; Hürayim'i idam etmek üzere Aktaş vilayetine gelen cellâtlar ona eziyet ederek onu Aktaş vilayetinden çıkarırlar. Hürayim, yardımcısı Himçe'ye oğlu Rüstem'e haber vermesini ister. Himçe, Rüstem'in yanına gelerek Hürayim'in başından geçenleri anlatır. Rüstem:

*“Annem hangi tarafa götürüldü, bana göster,
Ben onun ardınca koşarak gideceğim.
'Anneciğim' diye bağırıp gözyaşı dökeceğim,
Benim aziz apam, şimdi bir merhamet göster,
Şimdi beni annemin gittiği yere yönelt.
Onun ardınca koşarsam belki yetişirim,
Cellâtlar ile kan döküp savaşırım,
Eğer annem sağ ise onun durumunu sorarım,
Yok, eğer ölmüş ise intikamını alırım”* (Baydemir, 1998: s. 222).

Rüstem Han Destanı'nda; Hürayim, idam edilmeden önce cellâtlardan namaz kılmak için izin ister. Rüstem'in yetişemeyeceğini düşünüp sütünün hakkını veremediğini aklından geçirir:

*“Bana 'anne' dedi ama beni tanııyordu,
Sütümün hakkını vermedi,
Benim zor günümde,
Biricik kuzucuğum başucumda değildir.
O, beni hatırlamadı.
Düşmanlarıma ders vermedi,
Acaba ne oldu? Rüstem gelmedi!”* (Baydemir, 1998: s. 237).

Ayçınar Destanı'nda; Babür Şah'ın veziri olan Kayserbek, Ayçınar'ın bilgeliğini öğrendikten sonra vezirliğinin gideceği korkusu ile Ayçınar'ı askerleri ile kaçırmaya çalışır. Aytoti ana, Ayçınar'ı kurtarmak isterken askerler tarafından kılıç ile öldürülür. Gözleri önünde annesi öldürülen Ayçınar ağıt yakar:

*“Hay, yazık, nasıl zamanlar geçti,
Niceleri mutlu olsa, niceleri kan yuttu,
'Vah, anam!' diye feryat ederek ağladı Ayçınar,
Ağlayışıyla köknarlar yıkıldı.*

*'Anne!' dedi, saçı eğere döküldü,
Ağlayışına iki gözü delindi,
'Ah!' dediğinde ansızın durup kurtlar,
Uluyarak Ayçınar' a katıldı.*

*Anne dese, yerler eriyordu,
Anne dese, karlar eriyordu,
Ağlıyordu, annem diye zavallı,*

Demir, çelik, taşlar eriyordu” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 71).

Ayçınar Destanı'nda; Ayçınar, Kayserbek tarafından kaçırılarak adına casusluk yaptığı Şeybani Han'a verilmek istenir. Ayçınar bu yolculuk esnasında erkek olmadığı ve öcünü alacak yeteri kadar gücü olmadığı için üzülür;

*“Ne yapayım anneciğim,
Dönüp alayım öcümü,
Hudâ, erkek yaratıp,
Vermedin de gücümü” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 107).*

Ayçınar Destanı'nda; Ayçınar ve Halyar, Aytoti ananın mezarına gelirler. Ayçınar annesinin mezarını kucaklayıp ağlamaya başlar:

*“Anneciğim, gücüm, kuvvetim.
Ben olamadım huzurunda.
Güle oynaya gezemedim,
Bahçende, devrinde.*

*Benim için azabı,
Sen gördün mü anneciğim?
Benim için kan ağlayıp,
Sen kaldın mı anneciğim?*

(...)

*“Seherde saçımı,
Pamuğum, deyip okşayan,
Ömrümü Allah’tan,
Uzun kıl, diye dileyen.*

*Önümdeki saçları daima,
Altı örgü öğrenim.
Arkamdaki saçları daima,
Yedi örgü öğrenim.*

*Hizmetimden anneciğim,
Kendimi hiç esirgemedim.
Ben kızın, çilekeşim*

Senden önce ölmedim” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 193, 195).

Göroğlu’nun Doğuşu Destanı’nda; Rüstembey, Göroğlu’nu yanında götürmek isteyince, Göroğlu annesinden izin alması gerektiğini söyler. Göroğlu;

*“Ölmesem dünyada devran süreyim,
Kaf dağından gül dalını vereyim.
Bu derinde yatan garip annemden,
Girip dayılığını sorayım.
‘Anne razı, Huda razı’ insanoğlu,
Annem izin versin, sonra gideyim”*der (Kırbaşoğlu, 2000: s. 559).

Göroğlu annesinin öldüğünü anlayınca zar zar ağlayıp onun ardından ağıt yakar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 560).

Miskal Peri Destanı'nda; Gülnar Peri Göroğlu ile evlenmeyi kabul ettikten sonra memleketine gidip annesini görmesi gerektiğini şöyle dile getirir:

*“Ben gitmezsem annem bana darılır,
Babam milletle oturup danışır.
Çok misafır olduk Çembil şehrine,
şimdi Hindistan'a gitsek de olur.*

*Annemizin yürekleri dertle dolar,
Birçok korkak vardır, bir kimse mert olur,
İzin veri Hindistan'a gideyim,
Annemizin iki gözü dört olur”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 980).

Miskal Peri Destanı'nda; Gülnar Peri, Çembil'den dönüp memleketi Hindistan'a geldiğinde, annesi Gülteng hanım ile buluşup hasret giderir.

*“Gülteng Hanım kızın geldiğini duydu.
Çok sevinip, yürekleri patlayıp,
Yavaş yavaş Gülnar'ın yanına geldi.
Uzun zaman görmediği kızını,
Yavrum diye bağrına bastı.
Çok özlemişti kız da annesini”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 985).

Avazhan Destanı'nda; Göroğlu, Kemik İhtiyar adlı çobanın yanına gelir ve onunla atışır. Yetim olarak seslenen Kemik İhtiyar'ın sözüne alınarak annesi Hilalay aklına gelir ve buna çok üzölür. şunları söyler: *“Göroğlu annesini çok seviyordu. Yavrum diye başını sevip okşamamıştı. Hilalay'ın sevgisine doyamayan zavallı Göroğlu'nun canı çıktı”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1045).

Bela Gerdan Destanı'nda; Avazhan, Yunus Peri ile Miskal Peri'yi Erem bağından getirmek için yola çıkar. Bela dağına ulaşmak üzereyken Avaz'ın içini bir umutsuzluk kaplar. Erem bağına ulaşamadan öleceğini düşünür:

*“Bela dağında kaldım piyade,
Ağlıyorum burada ben de bunalıp,
Anam babam kaldı saçını yolup,
Ahiri ölüm oldu sahipsiz.*

*Ayağıma batsa şimdi bir diken,
Anam görse ederdi yüz figan,
Feryadımdan titrer yer ile gök*

Bela dağında garip oldum öldüm ben” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 341).

Melike Ayyar Destanı’nda; Kasımşah kızının aslanını öldüren üç kalenderi idama mahkûm edince Avaz, öleceğini düşünür ve annesi aklına gelir:

*“Senin peşinde perişan oldum kalender,
Ayağıma batsaydı bir diken,
Ah ile titrer yer ile gökler,
Peri anam olsa kılar yüz ağıt,*

Ukde ile ölecek oldum artık” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 167)

1. 1. 1. 1. 5. Zalim Anne

Özbek destanlarında çocuklarını sevmeyen ve onlara eziyet eden anne tipine rastlanmaz. Sadece bir destanda kahraman öz annesinin kendisine zulmettiğini düşünür. Onda ise cadı, kılık değiştirerek kahramanın öz annesi gibi görünmüştür.

Rüstem Han Destanı’nda; Mamagül, Hürayim’in kıyafetlerini giyerek tılsım ile Hürayim’in aynısı olur. Rüstem, annesini özleyip Bucül şehrinden annesi için geldiğinde Hürayim kılığına giren Mamagül ona annesiymiş gibi hakaretler eder:

*“Git, senin yüzünü görmeyeyim!
Beni terk edip üzüntülere mahkûm ettin.
Bil ki seni besleyen ak sütümü lanetledim.
Şimdi burada bekleme, hemen çık git.
Yavrum olsan da yüzünü görmek istemiyorum!*

*Beni 'anne' diye çağırma, bana yakınlaşma,
Bana öz çocuğum gibi sevgi gösterme!
Sen gerçekten bir avaresin,
Yalnız kaldım ve takatim kalmadı,
Senin böyle sarayın bana gerekmez!”(Baydemir, 1998: s. 286).*

Rüstem Han Destanı’nda; Mamagül cadı Hürayim kılığına girerek, Akkrabat’ta zindandan kurtardığı Kızıl dev ile evlenmek ister. Kızıl deve bir oğlu olduğunu ve eğer onu öldürmezse kendilerinin evlenmelerine izin vermeyeceğini söyler. Kızıl devden oğlu Rüstem’i öldürmesini ister.(Baydemir, 1998: s.289).

1. 1. 1. 2. Üvey Anne

Çocuksuz kalan ailenin bir çocuğu evlatlık alması, çok eşliliğe bağlı olarak kadınlardan birinin doğum yapması ya da daha önce çocuğu olan fakat eşini kaybetmiş bir adamın başka bir kadınla evlenmesi sonucu üvey anne kurumu oluşmuştur. Bu, Özbek destanlarında karşımıza sıklıkla çıkan ve zaman zaman çatışma unsurunu yaratan sosyal durumunların başında gelir. Üvey annelerin özelliklerine bakıldığında kimi üvey annelerin öz anneden farksız olduğu, evlatlık edinmiş olduğu çocuğu öz çocuğundan ayırt etmediği ve onu çok sevdiği görülmektedir. Kimi üvey anneler ise kıskançlığa bağlı olarak evlatlığını sevmemekte, ona iftira atmakta, eziyet etmektedir.

1. 1. 1. 2. 1. Şefkatli Üvey Anne

Göroğlu’nın Doğuşu Destanı’nda; Rüstembey, Göroğlu’nu mezardan alarak evine getirir. Rüstembey’in hanımı yerinden kalkarak, “*Vay yavrum*” diye bağrına basar ve onun altına yedi kat döşek atar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 561).

Göroğlu’nın Doğuşu Destanı’nda; Ahmedbey, Göroğlu’nu evlatlık alır. Halcuvan Hanım, cariyeleriyle Göroğlu’nu yanına getirtir. Hanımların önünde Halcuvan Göroğlu’nun oğul yapıp, Göroğlu ile görüşüp, yüzlerinden öper. Halcuvan üç günlük düğün yapıp, hanımların adetleri olduğu üzere her hanıma serpa verip, ziyafetler yapıp vakitlerini hoş eder (Kırbaşoğlu, 2000: s. 598).

Huşkeldi Destanı’nda; Göroğlu’nun iki eşi vardır. Göroğlu, Hasanhan ve Avazhan’ı evlatlık edinmiştir. Bu eşlerinden Yunus Peri, Avazhan’ı; Miskal Peri de Hasanhan’ı büyütür. Bir saat bile onlardan ayrılmazlar. Avaz güzelliği ile herkesi

hayran bırakır. Yunus Peri, Avaz'a uygun, yakışan giysilerden giydirerek güzelliğine güzellik katar (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 23).

Bela Gerdan Destanı'nda; Yunus Peri güvercin donuna girip Çambil'den kaçmadan önce evlatlık olarak aldığı Avaz aklına gelir. Onunla vedalaşmadan Çambil'den gitmek istemez. Yunus Peri, Miskal Peri'ye:

“ Ben Avaz'ı oğlum diye yakamdan bırakıp eteğimle süpürüp aldım, Doğurmamış olsam da doğurmuş gibi ona sevgimi verdim. Böyle candan gördüğüm oğlumu Avaz'ımı bir görmeden gidiyorum. Avaz'ı görmek için arzu edip, dönüp kondum” der. (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 315).

Bela Gerdan Destanı'nda; Yunus Peri, üvey oğlu Avaz ile vedalaşarak ona nasihatler verir. Şunları söyler:

*“Ah edince gözden akan yaş şimdi,
Esen olsa, neler görür baş şimdi,
Bizler gittik Erem bağı yurduna,
Ta görünceye kadar, Avaz yavrum, hoş şimdi.*

*Yaraşır altın kâkülünü öreriz,
Erem bağında taze güller dereriz,
Tan vakti kıyamete kadar görürüz,*

Ta görünceye kadar, Avaz yavrum hoş şimdi” (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 315).

1. 1. 1. 2. 2. Zalim Üvey Anne

Erali Şirali Destanı'nda; Bulgar yurdunun padişahı Kara Han, çok eşlidir. Çocukların küçük anne olarak seslendikleri Gülçehre, şehrin dokuz kule mesafesi dışarısında bir kulübede yaşamaktadır. Erali ve Şirali yolda kaz vurup yaralarlar. Kazları takip eden kardeşler hayvanların bu kulübeye gelmiş olduklarını görürler. Gelen kazı Erali üvey annesine sorar:

*“Biz ikimiz Erali, Şirali kuzu,
Bizlere anasınız, babamın nazı,
Kulübene geldi mi yaralı kazı,*

Ulum, rehberim bir kaz geldi mi?” (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 113).

Erali Şirali Destanı'nda; Gülçehre, üvey çocukları Erali ve Şirali'ye kendisine tecavüz ettikleri yönünde bir iftira atarak, Kasım Han'dan onların öldürülmesini ister (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 123).

Erali Şirali Destanı'nda; Erali ve Şirali bilmeyerek üvey anneleri Gülçehre'nin iki kazını avlayınca Gülçehre bu çocuklara kendisini taciz ettikleri yönünde iftira atar. Yüzünü tırmalar, eteğini yırtarak saçlarını kızıl kana boyar. Bekçiden yardım ister. Bunun üzerine Erali bıçağıyla kardeşinin elbisesinin önünden bir parça kumaş keser (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 119).

Erali Şirali Destanı'nda; Erali ve Şirali memleketlerine dönüp babalarının ordularıyla savaşırlar. Savaşı Erali ve Şirali kazanır. Erali iftiracı küçük anasını hayvan pazarındaki darağacına astırır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 545).

Erali Şirali Destanı'nda; Kuyumcu, kendisine misafir olarak gelen Şirali'yi evlat edinmek ister. Şirali bu teklifi kabul eder. Evin hanımına da danışılır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 305).

Göroğlı'nın Doğuşu Destanı'nda; Halcuvan, kendisini kaçıran Reyhan Arap'tan intikam almak için üvey kızı Zeydinay'ın kaçırılmasına yardım eder. Çamaşır yıkama bahanesiyle Zeydinay'ı evden çıkarıp ata bindirmede Göroğlı'na yardım eder. Reyhan Arap'ın yanına gelerek kızının oynaşı ile kaçtığını söyleyerek Zeydinay'a iftira atar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 658).

Bela Gerdan Destanı'nda; Akkız, Avaz'ı perilerin yanına getirince Ağa Yunus, kıskanarak sinirlenir. Anne oğulluğu bırakıp onu zindana attırır. Peri hakkında merhamet yoktur. Avaz bu duruma çok üzülür:

*“Bir söz ile gelip zindana düştüm,
Kadını himaye edip peşine düştüm,
Bir laf bilir diye o zaman kalktım,
Peri soylu anamın yanına geldim.*

*Nasılsın diye benim halimi sormadı,
Görüşünce bedbahtlar, halimi bilmedi,
Beni görünce pek de kıskandı,*

Alıp gelip yol olası zindana koydu ”(Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 399).

Bela Gerdan Destanı'nda; Avaz, kendisini zindana atan üvey annesi Ağa Yunus ile karşı karşıya geldiğinde üvey annesine şunları söyler:

“Bedenimden çekildi derman,

Nice zaman zindanda kaldım,

Merhametsiz perisin, bildim,

Annem bana zulmettin,

Üveyliğimi bildirdin,

Eğer bana ak süt verseydin,

Beni etmezdin sersem” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 405).

1. 1. 1. 3. Sütanne

Öz annenin ölümü ya da sütünün olmadığı durumlarda başka bir anne sütüyle çocuğun hayatta kalmasını sağlar. Sütannelik de Türk kültüründe saygı duyulan bir kurum olarak karşımıza çıkar. Özbek destanlarına baktığımızda bir kadının sütannelik yaptığı görülmez. Sütanne için bir arayış içine girildiğinde olağanüstü bir şekilde bir atın ya da geyiğin süte ihtiyaç duyan çocuklara sütannelik yaptığı görülmektedir.

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı'nda; Rüstembey'in bir baytalının yavrusu ölür. Baytal, yavrusunun ölümüne çok üzülür. Baytal, Göroğlu'nun yanına gelir. Göroğlu o zaman üç yaşındadır ve annesinin artık sütü bitmiştir. Açlıktan ağlamaktadır. Baytalın gözü Göroğlu'na düşüp, sevgisi gönlünde yer edip, ona dayanıp mezardaki Göroğlu'nu emzirir. Baytal, her gün üç vakit Göroğlu'nu emzirip gider. Göroğlu bu sayede hayatta kalmayı başarır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 556).

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı'nda; Göroğlu kendi memleketine giderken yarı gecede emdiği at “annesini” yedeğe alıp Zerger şehrinde çıkar. Gölden çıkan bir atla çiftleşen bu baytal, aydan ay, günden gün geçtikten sonra vakti yaklaşmış bir yavru doğurur. Yavrusunu doğurduktan sonra ölür. Göroğlu süt emdiği atın ölmesine çok üzülür (Kırbaşoğlu, 2000: s. 599).

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı'nda; Doğan yavrusunu büyüten Göroğlu, onu Reyhan Arap'ın cins atıyla çiftleştirir. Ondan doğan at Göroğlu'nun Gırat'ı olur. Göroğlu atını Efserdağı'nda gördüğünde onun için “*Vay hanezatım, anazatım*” diyerek sevinir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 629).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Göroğlu Sultan, karısı ölen bir genç için aracı olur ve o gence bir kadın alıp verir. O gencin dört çocuğu vardır. Ama kadının sütü olmadığı için bebekler zorluk çeker. Bunun üzerine Göroğlu da kendi çekmiş olduğu sıkıntıları hatırlayıp bebeklerin ölmemesi için sütü olanlara bir çağrı yapar. Bu çağrıyı Hoca dağının arka yüzünde iki kuzusunu yanına alıp otlatan bir geyik duyar. Bu geyik Göroğlu'nun çağrısına uyarak kuzularını yalayıp emzirip, zar zar ağlayarak Göroğlu'nun yanına gider. Geyik her iki günde bir gelip bebekleri emzirerek sonraki günlerde de kendi kuzularını emzirip hepsinin hayatta kalmasını sağlar. (Kırbaçoğlu, 2000: s. 1099).

1. 1. 2. Eş

Türk kültüründe aile, toplumun en küçük sosyal kurumunu oluşturur. Ailenin de en önemli unsuru hiç şüphesiz kahramanın karısıdır. Özbek destanlarında çoğunlukla aşk evliliklerinin yapıldığı görülmektedir. Evliliklerde kadınların fikirleri alınması yanında yer yer kaçırarak evlenmelerin de olduğu görülür. Özbek destanlarında kadın eşine son derece bağlıdır. Eşi ile birlikte yaşamış oldukları sıkıntıları birlikte aşarlar. Toplum önünde eş ve anne olması kadını saygın bir mevkiye yükseltir.

1. 1. 2. 1. Eş Seçimi

1. 1. 2. 1. 1. Âşık Olma

1. 1. 2. 1. 1. 1. Görerek Âşık Olma

1. 1. 2. 1. 1. 2. İlk Görüşte Âşık Olma

Alpamış Destanı'nda; Tavka, Keykubad kel olduğu için onunla evlenmek istemez. Başını bir suya batıran Keykubad'ın bir süre sonra beline kadar uzayan saçları çıkar. Keykubad'ı gören Tavka, ona âşık olur:

*“Keykubad'ın cemalini görür,
Gördüğü anda o, âşık olur,
Tavka'nın aklı başından gider,
Tavka'nın aklına şu gelir:
“Ölsün Alpamış, kaba bir beladır,
Gönlümdeki Keykubad gibi beydir.
Üstüme giydiğim yeşil mavi idi,*

*Benim için öz yurdundan gelmiş idi,
Önceden beri içindeki aslanım,
Doğrusu, Keykubad gibi bey idi.*

Devletimden ipek kadife giyerim” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 361).

Erali Şirali Destanı’nda; Akılay, Bağdat’taki kuyumcunun kızıdır. Şirali bu eve misafir gelince, Akılay misafir odasının kilidinin aralığından bakar. İçeride bahadır gözlü, nur yüzlü, çok cazibeli, çolpan yıldız gibi, gözleri yıldız gibi, oturuşu kız gibi, çok akıllı bir yiğide benzeyen, karanlıkta olmasına rağmen evi gündüz gibi aydınlatan Şirali’yi görür. Başörtüsünün kenarını dişler. Akılay’ın içine aşk ateşi düşer (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 305).

Erali Şirali Destanı’nda; Şirali yakışıklılığı ve tatlı dili ile Bağdat’ta meşhur olur. Bazı kızlar örtülerini başlarına alıp, feraceleri ile yüzlerini örterek onu görmeye gelir, güzelliğini görüp, tatlı sözlerini duyup ona âşık olur ve üç gün kendilerine gelemezler (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 309).

Erali Şirali Destanı’nda; Bağdat şehrinin eski padişahının kızı olan Afitabay Şirali’yi görmek ister. Cadı Surhayil’in yardımıyla Şirali ile yüz yüze gelir. Şirali (Zerger Han) Afitabay’ı görünce âşık olur, yüreğinin yağı erir ve bayılır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 315).

Erali Şirali Destanı’nda; Afitabay, Şirali ile buluştuğunda ona ona aşkını ilan eder:

*“Kurbanım ben senin boyuna,
Şimdi bırakmam seni evine,
Eğer yakalanırsak,*

Ben öleyim senin yerine” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 335).

Ayçınar Destanı’nda; Ayçınar, bir pınar başında bir köknara salıncak kurar. Kavalını çalarak salıncak biner. Bir ayı gelip Ayçınar’a saldırmak ister. O esnada Ernazar gelip ayıyı öldürerek Ayçınar’ı kurtarır. Ayçınar’ın güzelliğini gören Ernazar kendinden geçer. Dili tutulup Ayçınar’a âşık olur (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 27).

Ayçınar Destanı'nda; Nazarbay koyunlarını kontrol etmek için Halyar'ın kulübesine geldiğinde Ayçınar'ı görür. Renginde renk, damarında kan kalmaz. Bakışları donup, başı dönmeye başlar. Bütün dünya malı mülkü aklından çıkar, atın üstünden düşer (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 31).

Miskal Peri Destanı'nda; Göroğlu, görmüş olduğu bu güzel iki periye ilk görüşte âşık olmuştur (Kırbaşoğlu, 2000: s. 947).

Göroğlu, karısı Yunus Peri'ye görmüş olduğu iki güzel kıza âşık olduğunu itiraf eder:

*“Âşık olup ben burada kanlar yuttum,
Savaş günü öliyi boynuz gibi yığdım.
Sana söyleyeyim gerçek sözleri,
Son yanımda oturan o güzeli görüce
Aklım gidip, ben kendimi kaybettim”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 960).

Huşkeldi Destanı'nda; Avaz, yiğitleriyle birlikte Gülşenbağ adında bir menzile gelir. Burası Erali Bey'indir. Erali beyin iki yetişkin kızı vardır. Büyüğünün adı Sedane, küçüğünün adı ise Aydane' dir. Aydane, Avaz'ı görünce ona âşık olur: *“Avazhan nasıl oğlan, söyler elvan elvan, omuzu geniş pehlivan, yüzleri elma gibi kızarmış, altın kekili kıvrılıp gerdanına düşmüş, görenin aklı şaşmış; altında oynayıp durur Gırkök gibi hayvan, sırtında kart kurt eder gergedan derisi kalkan, üzengiye çırk çırk edip değer belindeki kılıcı İsfahan; kendisi on dört yaşında, altın işlemeli kalpak başında, hiç kimse yok karşısında”* (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 67).

Huşkeldi Destanı'nda; Sedane, kız kardeşinin çok övdüğü Avaz'ı görmek için duvara tırmanıp baktığında Avaz'ın güzelliğini görüp ona âşık olur: *“At üstünde bir gül gibi, dilleri bülbül gibi, iki zülfü dolanıp gerdanına düşmüş, yüzü elma gibi kızarmış, bindiği atı, giydiği elbisesi yaraşmış, hem erkekler hem kadınlar seyrine çıkmış, gören herkes aklından ayrılmış, sırtında kalkan, belinde İsfahani kılıç, daim meydanda savaşmış bir oğlan; güzelliği ay gibi, sureti bozdoğan gibi, lakin at üstünde oğlancağız, yere indirsen gece gündüz demeden yatılacak kız gibi.”* (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 71).

Bela Gerdan Destanı'nda; Arzıgöl, Avaz ile ihtiyar kadını akşam köşkünde misafir eder. Avaz'ı gören Arzıgöl, ona âşık olur ve altın kâse ile şarap ikram eder. Kendisi de şarap içip sarhoş olur:

“Laf işit, beyzadem söylediğim sözümden,

Asla beni ayırma kendinden,

Sen nerde isen beraber olurum,

Senden kalsam, beyim artık ben ölürüm,

Nereye gidersen, ben de beraber giderim” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 451).

Melike Ayyar Destanı'nda; Gülperi, kırk kızı ile birlikte Avaz'ı görmeye gelir. Aşağı köşkte Avazcan'ın boyunu posunu görünce ona âşık olur ve ona nereli olduğunu sorar:

“Koklasam meğer cennetin çiçeğiymişsin,

Haber ver hangi yurttan geliyorsun?

Cemalini benzetirim semadaki aya,

Bedenini benzetirim söğüde,

Seni benzetirim bin koyunlu zengine,

Zengin sıfatlım nerelisin?

Senin hamurun yapılmıştır bir avuç çamurdan,

Cemalin gelmiştir semadaki aydan,

Senin gibi yâri isterdim Yaradan'dan,

Doğrusunu söyle Han'im nerelisin?

Bu sözleri söyledi benim gibi zülüflü,

Sözüme kulak ver, devletli şahin” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 101).

Melike Ayyar Destanı'nda; Gülkız'ı gören Zebit yurdunun padişahının oğlu Mahmudcan Gülkız'a âşık olur (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 343).

1. 1. 2. 1. 1. 3. Zaman İçinde Âşık Olma

Erali Şirali Destanı'nda; Kahraman Şah'ın, gerçek adı Aytöre, lakabı ise Mastura olan bir kızı vardır. Aytöre annesi ile babasının koyduğu, Mastura ise halkın koyduğu isimdir. O uyurken evinden bir altın yüzüğü, küpeleri, ev eşyaları ve bohçaları çalınır. Hemra bahçıvan ve Umar o esnada şehirden geçerken hırsız olarak yakalanırlar. Aytöre hanım, ay gibi yüzüne ince örtüsünü örterek bal dudaklarını ısırır. Hemra'nın üzerinden çıkan Erali'nin yapmış olduğu yüzüğü çok beğenir (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 415).

Erali Şirali Destanı'nda; Mastura(Aytöre)'nin ellerinde kına, kaşında sürme vardır. Oğulsuz padişahın tek kızıdır. Güzelliği ay gibi, kara gözleri sürmelidir. Dudakları akik gibidir, güzelliği daimdir. Yüzüğü, Erali'nin annesi Mastura yaptırmıştır. Erali'nin annesinin ismi ile Kahraman Şah'ın kızının isimleri aynıdır. Yüzükte Mastura yazısını gören Aytöre bu yüzüğün kendisine duyduğu aşktan dolayı yaptırılmış olduğunu düşünür ve Erali'ye âşık olur. Aytöre, Erali'ye bir mektup yazarak Gevir adındaki hizmetçisiyle Bağdat'a gönderir. Gevir, Aktöre'ye âşiktir. Kendisi ile evleneceğini düşünmektedir. Aytöre mektupta Erali'ye aşkını itiraf eder:

*“Yârime taktırayım deyip yüzüğü almış,
Taksam parmağıma, yüzük tam gelir,
Aslı şu, yüzük benim için yapılmış,
Âşık oldum, yüreğimde var ateş.*

*Ben bilge bir kızım, kaşlarım keman,
Yüzüğün baldağı altın, taşları Yemen,
Ben aşığım, gelmezseniz yanarım
Gelirseniz ederim canımı kurban”* (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 445).

Rüstem Han Destanı'nda; Rüstem ile Hürayim, Bahra Dağı'na geldiklerinde Rüstem, Akrobat sarayını görür. Bu saray güneş gibi parlamaktadır. Hürayim bu sarayın Aftabay için devler tarafından yaptırıldığını anlatır:

*“Üzerimize yükselen, Allah ’ın güneşidir,
Kenarda görünen güneş ise devlerin meskenidir.
Devler Aftabay’a âşık olmuşlardı.
Onun kelesinin etrafına altın ark yaptılar.
Güneş doğduğunda onun ışıkları buraya yansır.
O, güneş gibi ışık saçmaktadır”* (Baydemir, 1998: s.247).

Melike Ayyar Destanı’nda; Rum elinden Hasan Padişah, Akdev Şah’ın kızı Tillekız’a âşık olmuş onu bulmak için kalender kılığına girerek yıllar boyunca aramıştır. Şazerger olarak ünlenmiştir. Melike’yi arayan Avaz ile yoldaş olurlar (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 123).

Melike Ayyar Destanı’nda; Şazerger, tılsımla yüzük şekline girip Tillekız’ın parmağına girer. Tillekız’a aşkını itiraf eder:

*“Seni arayarak çıktım Rum elinden,
Öldürsen de ayrılmam elinden,
Ölmez isem kucaklarım nazik belinden,
Gece gündüz ben ağladım zar zar,
Senin aşkın beni etti kalender,
Melek görünüşlü, gül yüzlü dilber,
Yüzük olup sana gelen Şazerger,
Çok çekerek acı vermeyin, kızlar,
Ne kadar çekseniz de ayrılmaz Şazerger,
Bize çok eziyet vermeyin cariyeler!
Ayrılık ateşinde bağrımı dağlayıp,
Çok gezmiştim her şehri arayıp,
Bu dilberin ayrılığında kan ağlayıp,
Gam ile sarardı gül gibi yüz,
Nicesi kendi hâlinden habersiz
Tillekız’ın aşkı yapmış kalender”* (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 205).

Zülfizar Destanı'nda; Gülay'ın yardımıyla sarhoşluktan kurtulan Avaz, cellâtların kendisini öldürmesinden kurtulur. Gülay'a tekrar geleceğini söyler:

“Bizimle beraber Çambil’ e gelirsin

Çambil elde eğlenir devran sürersin

Göroğlu şünkara gelin olursun

Dünya'nın devrini o zaman sürersin

Ben gelene kadar duada olup durursun” (Çolak, 2001: s. 275).

Gülay, Avaz'ı uyandırıp cellâtlar gelmeden evden çıkarken Avaz'a dikkatli olması gerektiğini ve ihtiyar kadını öldürmesi gerektiğini söyler. Avaz bu sözleri işitince Gülay'ın kendisine derin bir sevgi duyduğunu hisseder ve Gülay ile birlikte olur (Çolak, 2001: s. 276).

1. 1. 2. 1. 1. 4. Duyarak Âşık Olma

Alpamış Destanı'nda; Surhayil'in yedi oğlu Berçin'i görmemesine rağmen onun güzelliğini duyup Berçin ile evlenmek isterler (Yoldaşoğlu, 2000: s. 53).

Alpamış Destanı'nda; Alpamış'ın kemiklerden yaptığı sazı Tavka öğrenince, Tavka, Alpamış'ın varlığından haberdar olur. Keykubad'ın anlattıklarından hareketle Tavka, Alpamış'a âşık olur. Alpamış'ı görmek ister. Tavka:

“Beni bu kadar helak edersin,

Kalmak Şah'ın kızını ahmak sanırsın.

Alpamış'ı işitip oldum intizar,

Bu kadar bana ceza etmeye ne gerek var.

...

Görse halimi güler insanlar,

Kızlar uyanmadan gidip gelelim,

Geldiğimizi kırk kızlar anlamasın,

O geberesiceler, laf dağıtmasın,

El içinde laf söz olmasın,

Bu yaptığımı annem babam duymasın” der (Yoldaşoğlu, 2000: s. 324).

Miskal Peri Destanı'nda; Göroğlu ve Hasanhan'dan toplantıda bulunan diğer kızların methini duyan beyler;

“Göroğlu’na Allah insaf verirse, padişahın emri vacibdir. Herkes istediğini alsa, hepimizin eline birer hanım geçse” dediler. “Allah” diyen çok oldu (Kırbaşoğlu, 2000: s. 951).

Melike Ayyar Destanı’nda; Kızılkum’da bir kalender Avaz ile Şazerger’in yanına gelerek kendisinin Çin-Maçin hanı olduğunu ve Melike Ayyar’ı aradığını söyler. Yar için yollara düşüp, padişahlık şevketinden vazgeçerek kalender olmuş olduğunu anlatır (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 117).

Melike Ayyar Destanı’nda; Rum elinden Hasan Padişah, Akdev Şah’ın kızı Tillekız’a âşık olmuş onu bulmak için kalender kılığına girerek yıllar boyunca aramıştır. Şazerger olarak ünlenmiştir. Melike’yi arayan Avaz ile yoldaş olurlar (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 123).

Melike Ayyar Destanı’nda; Zebit şehrinin on dört yaşındaki şehzadesi, Melike’nin güzelliğini duyarak ona âşık olmuş ve yedi yıl önce bin sekiz yüz askeriyle Melike’yi aramak için gelmiş fakat Baymak Dev’e esir düşmüştür. Şehzade:

“Kemalimden tenim oldu sahipsiz

Babam annem kaldı saçını dağıtıp,

Melike diye oldum deve giriftar!

Padişah idim, böyle oldum perişan,

Melike diye kaldım, deve yakalandım,

Kemiklerim altında yatan, kalender,

Sırrımı açayım, söyleyecek sözüm var!

Melike diye ölen nice yakışıklılar,

Sen de olmuşsun Melike’ye talip” (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*,

2007: s. 141).

Zülfizar Destanı’nda; Eşterhan kalesinin kâfir padişahı Zebitkul Avşar, Zülfizar’ın dillere destan güzelliğini duyarak Zülfizar’a âşık olur (Çolak, 2001: s. 218).

Zülfizar Destanı’nda; Zebitkul Avşar, Zülfizar’ı kaçırabilmek için Göroğlu’nun yanına gelerek ondan ders almayı ister. Ona Zülfizar’dan bahseder:

“Eşterhan’ın Han’ını bilersen Kalender

Sende ne vardı, ne dileyeyim?

Zülfizar’ı al, gücünü göreyim,

Yamanlığına ne zaman hayran olayım ”(Çolak, 2001: s. 244).

1. 1. 2. 1. 1. 5. Rüya Yoluyla Âşık Olma

Alpamış Destanı'nda; Alpamış, Kalmak yurduna giderken bir mezardan bir ışık geldiğini görür. Orası Şahimerdan Pir'in mekânıdır. Alpamış geceyi orada geçirir. Ruhlar, Alpamış'ın ruhu ile Berçin'in ruhunu bir araya getirirler. Berçin'e bir kâse şarap verilir. Berçin bunu tek başına içmeye razı olmaz. Alpamış'ın ruhuna da ikram eder. Sabah olduğunda bunun bir düş olduğunu zannederler. Alpamış, Berçin'in mükemmel ve çok güzel bir kız olduğunu düşünür (Yoldaşoğlu, 2000: s. 116).

Alpamış Destanı'nda; Alpamış, misafir olduğ çobanın evinde Hz. Peygamber'i görür. Ondan Berçin'in kendi kısmeti olduğ müjdesini alır:

“ ‘Gam yeme, ümmetim. ’dedi peygamber.

Altında uçan atı, belinde Zlfıkar,

Dizgininde Baba Kamber dizginci,

Senin için ola çıktı Şahimerdan pirlere,

Gayretinden ağlayacak bütün Kalmaklar,

Hiç kimse olamaz seninle beraber,

Sana kısmet etti, Berçin zülüflü”(Yoldaşoğlu, 2000: s. 121).

Alpamış Destanı'nda; Berçin rüyasını hizmetçilerine anlatır ve onlardan rüyasının tabirini ister. Suksuray kız, Berçin'in rüyasını tabir eder. Berçin'in gördği ayın, Peygamber olduğnu, dört yıldızın dört halife olduğnu, kırk ejderhanın kırk pir olduğnu söyler ve yakında Hekimbek'in geleceğini müjdeler. Berçin bu rüya tabiri karşısında mutlu olur ve Suksur kıza altın verir (Yoldaşoğlu, 2000: s. 123).

1. 1. 2. 1. 2. Beşik Kertmesi

Alpamış Destanında; Hekimbek, Kaldırğaçayım ve Berçin kırk günlükken Şahimerdan Pir eğlenceye gelerek hem ad verir hem de Hekimbek ile Berçin'i birleştirep beşik kertmesi yapar: *“ Bu ikisi karı koca olsun, Hekimbek ile hiçbir kişi beraber olmasın”* diye dua eder. Pir dönüp gider, insanların gözünden kaybolur. (Yoldaşoğlu, 2000: s. 28).

1. 1. 2. 1. 3. Evlenecek Kızın Erkekten Aradığı Özellikler

Bozkır yaşam kültürünün etkili olduğ bir coğrafyada hayatta kalabilmek için güç sahibi olmak gerekir. Özbek destanlarında bir kızın evleneceği erkekte aradığı birtakım özellikler mevcuttur. Kız öncelikle erkeğin savaş araç gereçlerini çok iyi

kullanabilmesini ister. At binmede, güreşte mahir olmasını bekler. Aynı zamanda yakışıklı olması, yardımsever olması, hoş sohbet olması kadınlarınların erkeklerde aradığı özelliklerdir.

Alpamış Destanı’da; Berçin kendisiyle evlenmek isteyenlere dört şart koşar. At yarışında en hızlı olmak, Yay çekişte yayı kırılmamak, bin adımlık yerden altın parayı vurmak ve güreş yapıp doksan alpı yenmek. Bu şartları yerine kim getirirse Berçin onunla evleneceğini söyler. Berçin bu sayede adaleti sağlamak ve doksan alp ile savaşa bir son vermek istemektedir (Yoldaşoğlu, 2000: s. 147).

Erali Şirali Destanı’nda; “Kahraman Şah’ın kızı Aytöre Hanım: Ne kötü talihim varmış. Böyle hoş kılıklı gençler ile mekânım aynı olsa, canım, yüzüğün sahibini yar edip sağ koluma takıp oynaşmazsam Allah benim tepemden vursun. Bağdat’ın sahibiyse; herkesin böyle dürüst bir dostu olsa, her gördüğüne yar olacağına, böyle şehrin sahibi yârin olsa; onunla zevk sefa sürsen, böyle kişiler ile yaşasan. Ey Allah’ım sen gönderdin bu yiğidi, bu benim kaderim. Verdiği kalını, kısmeti elime aldım.”(Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 419).

Ayçınar Destanı’nda; Ayçınar, kendisini kaçıran Kayserbek’ten kurtulup tekrar evine geldikten sonra babasını evde bulamaz. Ernazar ile konuştuğunda o da babasının yerini bilmediğini söyler. Ayçınar yalnız başına babasını bulmak için yol alır. Yolda giderken Ernazar’ın kendisine yardım etmemesine hayıflanır:

*“Hey, yazık, Ernazar,
İki köpek kadar olmadı.
Benim için babama,
Yardım etmedi.*

*Sevmeyene sürtünme,
Gönlünü viran eder.
Dünyada yok rahat,
Kendini şaşkın eder”*(Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 187).

Ayçınar Destanı’nda; Ayçınar ve Halyar, Aytoti ananın mezarını ziyaret ettikten sonra Halyar’ın ağabeylerini aramaya giderler. Yola çıkmadan önce, Halyar, Ernazar’ı da yanlarında götürmeyi teklif etse de Ayçınar, kötü günde seyirci olanı yanında götürmeyeceğini söyleyerek, onun kendi hayatını yaşamasını ister. Onu almadan yola çıkarlar.(Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 197).

Melike Ayyar Destanı'nda; Gülzeman, Gülkız Peri'nin köşkünde çalışan aşçı cariyesidir. Pilav yapmaya başladığı bir anda Avaz'ı görür ve ona âşık olur. Gülzeman, Avaz'ı gördüğünde Yusuf cemalli, İskender boylu, Rüstem vücutlu, yakışıklı yiğit olduğunu düşünür. Gülzeman, Avaz ile sohbet etmeye çalışsa da Avaz, ona bakıp cevap vermez. Gülzeman, Avaz'ın soylu biri olduğunu düşünerek kendisi ile denk olmadığını anlar (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 93).

1. 1. 2. 1. 4. Evlenecek Erkeğin Kadında Aradığı Özellikler

Evlenecek olan erkeğin kadında aradığı temel özellikler, konar-göçer yaşama bağlı olarak öncelikle kendisi gibi güçlü olması, yeri geldiğinde savaşılabilecek kabiliyete sahip olması, akıllı olması, soylu olması, ev işi bilmesi gibi özelliklerin yanında kadının güler yüzlü, hoş sohbet ve çok güzel olması sayılabilir.

1. 1. 2. 2. Evlenme Çeşitleri

1. 1. 2. 2. 1. Çok Eşli Evlilik (Poligami)

Özbek destanlarının genelinde özellikle soylu ve zengin bir erkeğin birden fazla kadınla evlenebilmesi geleneği bulunurken bir kadın birden fazla erkekle evlenemez. Sadece Alpamış destanında Berçin ile aynı anda evlenmek isteyen doksan alp bulunmaktadır. Bu destanlarda bazı kadınlar, kesinlikle kocalarının başka bir kadınla evlenmesini kıskanmaz hatta kendisi dünürücü olarak kız istemeye giderler. Bazı destanlarda ise kadınlar kuma olmaya gönülleri razı gelmez ve kocalarını kıskanırlar.

Alpamış Destanı'nda; Doksan alp Baysarı'nın yanına gelerek Berçin'i ister. Baysarı kızını dengi ile evlendirmek istediği için buna yanaşmaz. Yartıbay adında aksakallı biri boylarının güç kazanması için Berçin'in doksan alp ile evlendirilmesi gerektiğini düşünür:

*“Bu yuta belliymiş bu Alpler,
Alplere münasip senin kızın var,
Bu Alpleri güvey yapman lazımdır,
Çekinme şahım kızını ver.
Alpler sana fayda sağlar, bilmeli.
Eğer Alpler alırlarsa kızını,
Güçlü kılar bu toplumda özünü”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 78).

Alpamiş Destanı'nda; Doksan alp, Berçin için kendi aralarında kavga ederler. En son Keşel mağarasından çıkıp ya birimiz alırız, ya hepimiz alırız diye anlaşarak Berçin'in yanına giderler (Yoldaşoğlu, 2000: s. 76).

Alpamiş Destanı'nda; Alpamiş kız ve kadınlarla yoldaş olup onlarla düğüne gitmek için yola çıkar. Yolda kadınlar yorulunca yüklerini Kultay zannettikleri Alpamiş'a verirler. Alpamiş iki ekmek dolu yükleri alıp hızlıca yola çıkar. Kadınlar geride kalır. Alpamiş yolda acıklar ve pişi ile kayganaları yer. Onların yerine tezek koyup tekrar eski bohça haline getirip çeşme başına bırakır. Kadınlar gelip bohçalarını bulur. Kadınların birinin bohçasından tezek düşünce diğer kadınlar o tezeği kadının kumasının koyduğunu düşünür (Yoldaşoğlu, 2000: s. 403).

Erali Şirali Destanı'nda; Bulgar yurdunun padişahı Kara Han, çok eşlidir (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 113).

Erali Şirali Destanı'nda; Erali ve Şirali bilmeyerek üvey anneleri Gülçehre'nin iki kazını avlayınca Gülçehre bu olanların kuması tarafından planlanmış olduğunu düşünür:

“Sebep nedir bu kulübeme geldiniz,

Hayırsızlar, ananızın emriyle yaptınız,

Sebep nedir, iki kazını vurdunuz,

İlahim, ölsün bu yurdun töreleri” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 115).

Erali Şirali Destanı'nda; Gülçehre, kazlarının ölümünden duyduğu üzüntüyle intikam almak ister. Erali ve Şirali'nin kendisine tecavüz ettiğini söyleyerek iftira atar. Yine bu durumdan kumasını da sorumlu tutar. Gülçehre, Kara Han'ın huzuruna çıkarak şunları söyler:

“Şimdiye kadar hiç iftira attım mı?

O ikisi bilmezdi böyle âdeti,

Bu işi kurnaz anaları öğretti,

Anasının emri ile bağrına çekti.

Erali, Şirali derler o iki gence,

Büyük yârin bana bir kumaydı,

Haberin yok, geldiğimden beri düşmandı.

İki oğlun Bulgar ben gibi hanımı” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 121).

Erali Şirali Destanı'nda; Şirali, Afitabay'a âşık olduktan sonra eve karısının yanına gelir. Akılay fal bakarak kocasının can sıkıntısının nedenini anlar. Akılay: “ Afitabay denilen peri padişahının kızıdır. O size âşık olduysa, on tane (kadın) alsanız da bana bir zararı yok. Âşıklık dünyanın en kötü şeyidir” der. Kocasına onunla evlenmesi gerektiğini söyler. Afitabay'ın nerede yaşadığını anlatır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 321).

Erali Şirali Destanı'nda; Akılay, Şirali'nin Afitabay ile evlenmesi gerektiğini söyler:

*“Bir dünyada öten bülbülsünüz,
Beyim, gül hiç olmaz gölgesiz,
Bir nice kadın utanmaz, arsız,
Bunu bil törem iffetlidir Afitabcan’*

*Alıp vereyim size, keremli sultan,
Âlemde ok böyle gözleri çolpan,
Dışleri inci gibi, güzelliği pek yaman,
Bunu bil törem, iffetlidir Afitabcan!*

*O da çekmesin hasretlik acısı,
Sizinle anıldı bir müddet adı,
Beyim mutlaka alın o ahuyu,
İffetli ve çok akıllıdır Afitabcan!*

*Gören güzelliğine kalır hayran,
Kim görürse yüreği olur viran,
Atasıydı siz gibi bir keremli sultan*

Dudağı şeker, güzeldir o Afitabcan!” (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 373).

Erali Şirali Destanı'nda; Afitabay, kuma olarak Şirali ile evlenmeyi kabul eder. Ona göre bir cahil ile evlenip onun ekmeğini yiyeceğine, Şirali ile evlenip kumanın yumruğunu yemek daha makbuldür (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 379).

Rüstem Han Destanı'nda; Eski çağlarda Aktaş vilayetinde Sultan Han'ın üç hanımını vardır (Baydemir, 1998: s.192).

Rüstem Han Destanı'nda; Ülkenin yönetiminin Hürayim'in elinde olması, Sultan Han'ın diğer iki eşini çok kıskandırmaktadır. Hürayim'in kumaları kendisini kıskandıkları için Mamagül cadının yanına giderler:

*“Şimdi diz çökerek sana yalvarıyoruz,
Düşmanımıza hiç görmediği şeyleri yap,
Onun göğsünü hançersiz al kana bula.
Onu Aktaş memleketinden mahrum et,
Hürayim'i ve onun biricik oğlunu öldür!
Değerli yaşlı kadın, şimdi sen bu işi yap!”* (Baydemir, 1998: s.201).

Rüstem Han Destanı'nda; Hürayim'in kumaları Rüstem'in Bucül şehrinde padişah olduğunu ve Hürayim'in de Akrobat'taki sarayda yaşadığını öğrenince Mamagül cadının yanına gelerek tekrar onların öldürülmesini isterler (Baydemir, 1998: s.284).

Rüstem Han Destanı'nda; Sultan Han, Hürayim, Rüstem ve Aftabay ile Aktaş vilayetine geri döndüklerinde birçok hizmetçi onları kaşırlar. Karşılamanlar arasında iki kuma kadın olmadığını gören Hürayim onlardan şüphelenir. İki büyük rakip kadının neler yaptığını hazinedarlar anlatır. Sultan Han, onların idam edilmesine karar verir. Cellâtlar onları şehirden çıkarıp atlarını dikenlerin üzerinde koşturarak öldürürler (Baydemir, 1998: s.313).

Ayçınar Destanı'nda; Kettebay yaylasının sahibi olan Nazarbay adında çok zengin biri vardır. Nazarbay'ın dört karısı ve sekiz çocuğu vardır. Nazarbay, çok zengin olmasına rağmen çok da cimri birisidir. Dört karısının bir gömleği vardır. Kapıya çıkması gereken kadın o gömleği giyer (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 23).

Miskal Peri Destanı'nda; Kocasının dertli bir şekilde yattığını görünce onunla konuşur. Yunus Peri kocasını kıskanmaz üstelik ona eğer âşık olduysa işinin kolay olduğunu söyleyerek ona yardımcı olur. Kocasını için dünürücü olarak misafir kızlarla konuşur. Onları ikna etmeyi başarır (Kırbaçoğlu, 2000: s. 970).

Miskal Peri, Yunus Peri'nin ısrarı üzerine Göroğlu ile evlenmeyi şartlı kabul eder:

*“Yine bir gün hasretle dolma,
Onunla evlenirsem gönlünü kırma.
Han Göroğlu severse beni,
Kuma diye ablacığım gürültü yapma.
Hemen gideceğim Çembil yurdundan,
Sen bendesin, hiç iş gelmez elinden.
Evlendikten sonra, kavga etmemek üzere
Bizzat sen de bir belge ver elinden
Gönlün senin pilav gibi taşmazsa,
Darılarak Beladağı'ndan aşmazsan,
Kadınlar mutluluk uğrunda yanıyor,
Kuma diye bir gün benimle dövüşmezsen,
Evlen diyorsan evleneyim Göroğluhan'la”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 971).

Bela Gerdan Destanı'nda; Yunus Peri ile Miskal Peri, evlatlıkları Hasanhan'ın Erzurum'dan kaçırarak alıp geldiği Dalliay ile düğünlerinin bir ay geçmesine rağmen yapılmaması üzerine kocalarından şüphe ederler. Düşüncelerine göre çok güzel bir kız olan Dalliay ile Göroğlu'nun evlenip kendilerine kuma olacağını düşünürler (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 305).

Melike Ayyar Destanı'nda; Yaprak Dev; Esad, Şadman avcılar ile Avaz'ı sihir ile Kızıl Dev'in yanına getirir. Esad avcı öleceğini düşünerek üç karısını, kızlarını ve oğullarını tekrar görmek için Avaz'dan izin ister:

*“Senin yârin tektir, benim üçtür,
Büyüğü kalem kaşlı,
Ortadaki çok hoş,
Üçüncüsü de gençtir.
Oynar güler idik güzel günlerde,
İzin isteyin beraber dönelim,
Esad- Şadman iki avcı oldu,
Çambil arkada kaldı,
Küçük döşekte gülüp-oylayan,
İnce bellilerimiz kaldı”* (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 89).

Zülfizar Destanı'nda; Avaz, Gülay'ı alıp geldiğinde Zülfizar bunu görüp gönlü naz eder. Bunun üzerine Avaz onu teselli eder. Zülfizar kaderine razı olur. Avazhan:

*“Kaşını çatıp yüzünü buruşturup
Benim gibi beyin gönlünü bölersin
Anladım ki sen nazlanırsın
Üzülme, sevdiğim güzel Zülfizar!”*(Çolak, 2001: s. 379).

1. 1. 2. 2. 2. Yabancıyla Evlenme (Egzogami)

Göroğlu'nun Doğu Destanı'nda; Gecdumbey evine geldiğinde kız kardeşi ile nihayetinde yabancı bir erkek olan Ravşanbey'i birlikte görür. Gecdumbey Ravşanbey'i öldürmek istediğinde, Bibi Hilal:

*“Kulak ver, benim gibi kardeşinin sözüne,
Atıcılar ok atar gölün kazına.
Ağabeycan misafiri azat eyle,
Kız büyüse seçimi kendinde!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 528).

1. 1. 2. 2. 3. Akrabayla Evlenme (Endogami)

Ayçınar Destanı'nda; Ayçınar, amcasının oğlu Amanyar ile evlendikten sonra Endican'a yerleşir. Ayçınar, akıllılığı ile köyünün bilgesi olur. Şeybani Han'ın koymuş olduğu ağır vergilere karşı halkı örgütleyerek karşı durur (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 203).

1. 1. 2. 2. 4. Görücü Usulü Evlilik

Bela Gerdan Destanı'nda; Avaz'ın Zenger şehrinde karşılaştığı ihtiyar kadın Avaz'ı oğlu gibi sever. Arzıgül'ü Avaz ile evlendirmek için Arzıgül'ün köşküne giderek Göroğlu ile birlikteliklerinden bir oğlu olduğunu ve onu evlendirmek istediğini söyler. Oğlunun Arzıgül ile evlenmesi gerektiğini oğluna anlatmış olduğunu söyler:

*“Bu zamanda er olup kemaline erdi,
Oğlu için annesi harekete geçti,
Memlekette güzel kız çoktur Arzıgül,
Nice güzelini söylesem almaz,
Peri soylu kızları kabul etmez,
Gece gündüz Tanrı'ya yalvarırım,*

Evladın işine yanıp giderim,

Yandığımdan Arzıgöl'ü al diye derim” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 441).

İhtiyar kadın, Avaz'ın Arzıgöl ile tanışmasını ister. Arzıgöl, Göroğlu'nın oğlu olduğu için bu buluşma teklifini kabul eder (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 443).

1. 1. 2. 2. 5. Kaçma ve Kaçırma

Özbek destanlarında kadınların kaçarak evlenmesi için bir neden yoktur. Çünkü çoğunlukla kadın evleneceği erkeği kendisi seçer. Alplığı denediği, kendisini beğendiği erkekle evlenebilmesi için karşısına bir zorluk çıkmaz. Buna karşın, erkeğin kadını kaçırarak evlenmesiyle sıklıkla karşılaşırız. Kaçırarak evlenmenin farklı nedenleri vardır. Kadının o kişiyle evlenmek istememesi, düşmandan intikam alınmak istenmesi, periler ile evlenmek isteyen erkeğin dua tılsım yoluna başvurması, görülen güzel kızların elde edilmek istenmesi, güç gösterisi vd. şeklinde sayılabilir.

Göroğlu'nun Doğuşu Destanı'nda; Zeydinay kendisinin Göroğlu tarafından kaçırılacağını rüyası sayesinde anlar fakat üvey annesi Halcuvan yüzünden bir türlü bu durumdan kurtulamaz. Göroğlu Zeydinay'ı kaçırdığında Reyhan Arap peşlerine düşer. Göroğlu, Reyhan Arap'a:

“Kaldırıp alıp kaçtım kızını,

Duman ettim(kara etmek, utandırmak), Arap senin yüzünü.

Diri yürümenden ölüm lazımdır,

Bundan sonra düşünüp söyle sözünü!

Kıpırdatıp Zeydinay kızını,

Ey Hak, alay ettim seninle” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 663).

Yunus Peri Destanı'nda; Halcuvan, Göroğlu'nun yengesidir. Reyhan Arap onu zorla kaçırmış ve kendine hanım yapmıştır. Göroğlu da intikam olarak Reyhan Arap'ın kızı Zeydin'i kaçırmıştır. Reyhan Arap, kızı Zeydin'i kaçıran Göroğlu'ndan intikam almak, kızını kurtarıp Yevmit ilinin güzel kız ve gelinlerini esir etmek için Yevmit'e sefer yapmayı düşünür.(Kırbaşoğlu, 2000: s, 773).

Bela Gerdan Destanı'nda; Hasanhan, Erzurum memleketinden Dalliay'ı Çambil'e alıp gelir. Hasanhan mihnetle Dağıstan dağında vuruşup, uğruna kanlar döküp

eziyet çekerek alıp geldiği Dalli ile bir ay geçmesine rağmen henüz evlenmemiştir (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 305).

Melike Ayyar Destanı'nda; Kalender, periyi Gülşen bağında can havuzun içinde perilerin yıkandığı esnada gördüğünü, tılsımlı dua ile onu elmaya çevirip şapkasının içinde gizleyerek perilerden kaçıp kurtulduğunu anlatır (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 117).

Melike Ayyar Destanı'nda; Hadiçe hizmetçi, Tillekız ile konuştuğundan sonra gelip aslana vurarak aslanın içinden Avaz'ın çıkmasına ve oyunun bozulmasına neden olur. O sırada bu durumu gören herkes korku içinde kaçışmaya başlar. Şakalender dua ile bir nara çekerek herkesin korku ve paniğine sebep olur. Avaz, Karatulpar'a biner ve bu karmaşa içinde Melike akli şaşırarak Avaz'ın ata bindiğini bilmeden o da Karatulpar'a biner. Şakalender de ata binip üçü oradan kaçarlar (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 201).

Zülfizar Destanı'nda; Avaz, Zülfizar'ı ata bindirip kaçırdığı esnada Zülfizar'a söylediği sözler:

*“Evvelinde pirin oldum,
Şimdilik de erin oldum,
Eğer bilsen yola girdim*

*Bindirmişim arap atına,
Evlenirsin benim gibi yakışıklıya.
Oynaşırız âşık-maşuk gibi”* (Çolak, 2001: s. 321).

Zülfizar, Şeyh Akhoca olarak bildiği kişinin aslında Avaz olduğunu ve kendisini kaçırdığını anlayınca İstanbul'dan, evinden, annesinden, babasından ayrılacağını anlar ve gözlerinden yaşlar süzülür:

*“Yaş doldu cadı gibi gözler,
Ayrılık ateşi bağrımı tuzlar,*

*Kimsenin evladı benim gibi gitmesin
Tantanayla evinden uzak gitmesin*

*Ne çok ağlattı benim gibi Sanem 'i,
Razı edip, görüp de mi gittim annemi,
Allah 'ım affet yaptığım hatamı,
Rızasını almadım, göremedim babamı,
Erman ile buradan gitmekteyim” (Çolak, 2001: s. 322).*

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Urgenç memleketinden genç, bir kızı kaçıtır. Kız kaçırmanın birtakım olumsuz sonuçları vardır. Kaçıran kişi kendi kardeşlerinin minnetine kalır, kızın yakınlarına karşı da suçlu olur. Dört çocukları olduktan sonra memleketine dönen genç adam ve karısı ayıp iş eyledikleri için gencin yakınları tarafından zehir verilerek öldürülür (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1092).

1. 1. 2. 2. 6. Öldüğü Sanılan Kahramanın Eşiyle Evlenme

Alpamış Destanı'nda; Baybörü'nin Badam cariyeden olan Ultantaz adında bir oğlu vardır. Alpamış'ın öldüğü haberi yayılınca Ultantaz tahta çıkarak Karacan'ı Alatağ'a gönderir. Kaldırğaç'a da deve güttürür. “Şimdi Berçin de fakirin hakkı, iki taraftan da bana düşer” diyerek dolaşır (Yoldaşoğlu, 2000: s. 278).

Ultantaz, Berçin'e dünürü gönderir. Berçin evlenmek istemese de Ultantaz bu isteğinde inatçı davranır. Kadife otağlar diktirir, ziyafetler vererek fakir halkı doyurur (Yoldaşoğlu, 2000: s. 412).

Alpamış'ın öldüğü sanılınca Baybörü'nin Badam cariyeden olan oğlu Ultantaz Berçin ile evlenmek ister. Evlenmeden önce oğlak alma yarışı yapılır. Kim oğlağı alırsa o kişi Berçin'in otağına götürecektir. Berçin için kadife otağ diktirilir. Düğün için koyunlar kesilir. Kırk aşçı pilav pişirir. Yay atma oyunu yapılır. Çok debdebeli bir düğün yapılır. Kırk gün yemek verilir. Kadınlar kızlar toplanıp düğünde oyun oynarlar. “ölen gecesi” yapılır. Badam cariyeye oğlunun düğününde ölen söyler. Önce Alpamış ile Badam cariyeye ölen söylerler. Alpamış ile laf dalaşını kaybeden Badam cariyeden sonra Berçin ölen söylemeye başlar. Alpamış orada gerçek kimliğini açıklar ve düğün bozulur. Ultantaz yakalanarak öldürülür (Yoldaşoğlu, 2000: s. 400-480).

1. 1. 2. 2. 7. İnsan Dışı Varlıklarla Evlenme

Rüstem Han Destanı'nda; Mamagül, kılık değiştirerek çok güzel bir kıza dönüşür. Boynu genç üzüm ağacının dalı gibi, fıstık gibi küçük ağızlı, uzun boylu, etli butlu güzel bir kız olarak Kızıl devin yanına giderek onunla evlenme şartıyla Kızıl devi zindandan çıkarır ve oğlu olarak tanıttığı Rüstem'i öldürmesini ister (Baydemir, 1998: s.289).

Kızıl dev Rüstem ile karşılaştığında korkar. Bunun üzerine Mamagül, Rüstem'in gözlerine toprak atarak onun kör olmasına neden olur. Bütün bunları gören Kızıl dev, oğluna sadık olmayan birinin kocasına da sadık olmayacağını düşünerek Rüstem'i öldürmez ve elindeki doksan batmanlık gürzüyle bir darbede Mamagül'ü darı gibi etrafa dağıtır. Mamagül orada ölür (Baydemir, 1998: s.290).

Huşkeldi Destanı'nda; Gülşenbağ'da zengin bir adamın Çambil'den gelen gelini vardır. Gelin su getirmek için sokağa çıktığında Aydane ile Sedane'nin Avaz için kavga ettiklerini görür. Kızlara nasihatler ederek Avaz'ın kendilerine bakmayacağını, onun evleneceği kişinin perilerden olacağını söyler:

“Eve geliniz, soyhalar tan attı.

Kaynatam yerinden kalksa ayıptır,

Dalaşmayın, bakmaz sizlere,

Dalaşın diye sizlere kim öğretti.

Eve gelin, bahtsız kızlar, tan attı,

Sizin gibileri kapısında cariyedir.

Onlar yâri perilerden alır,

Yâri onun hep peri olur

Ölün kızlar, bakmaz sizlere,

Sizin gibiler itliğini eder” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s.

77).

Bela Gerdan Destanı'nda; Avaz, Akkız'ı görüp onu çok beğenir ve kendi başından geçenleri anlatarak, ondan Yunus Peri'yi kaçırma konusunda yardım ister. Kendisine hizmet etmesini, kendisiyle birlikte olmasını ondan ister:

*“Çok ağladım, gece gündüz feryat,
Bazı yerlerde birileri edip yat,
Hizmet edip benim gönlümü eyle şat,
Benim ile devran sür peri soylu.*

*Hizmet edersen, gör benim işimi,
Üzme, benim gibi kişini,
Çambil' e alıp gideyim gül hatunumu,*

Senin ile Çambil' de oturalım” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 387).

1. 1. 2. 2. 8. İç Güveyisi

Ayçınar Destanı'nda; Halyar çobanın, Ernazar adında bir yardımcısı vardır. Ernazar yirmili yaşlarında yakışıklı bir gençtir. Halyar onu oğlu gibi görmektedir. Halyar'ın amacı kızını Ernazar'a verir onu içgüveysi olarak almaktır. Aytoti ana da bundan haberdardır (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 25).

1. 1. 2. 3. Düğün

1. 1. 2. 3. 1. Kız İsteme

Alpamış Destanı'nda; Surhayil Baysarı'nın evine gittiğinde Berçin'i görür ve onun Karacan'a uygun bir eş olduğunu düşünerek Berçin'i ister:

*“Kazanda kaynayan koyunun eti hoş mudur?
Şu kızın acaba başı boş mudur?
Başı boş mu diye senden sorayım,
Nişanlayıp bir eşarp bağlayayım,
Karacan'la nişanlayıp gideyim” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 59).*

Erali Şirali Destanı'nda; Akılay, Şirali'yi görüp âşık olunca, babasının karşısına çıkıp gelen misafir ile evlenmek istediği, kendisine uygun bir eş olarak Şirali'yi gördüğünü söyler:

*“Bir sözüüm var baba, anlarsınız,
Hiç söylemem, sövüp döverseniz,
Gönlümdeki maksadımı kabul etseniz,
Baba, beni bu misafire verseniz.*

*Oğul, kız babanın canı, gönlü olur,
Doğrusu, misafire layık görürseniz,
Bu misafire yavrunuzu verirseniz,*

Bana eş, size de oğul olur” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 305).

Erali Şirali Destanı’nda; Kuyumcu ve karısı Akılay’ın evlenme isteğini kabul ederek kızları Akılay’ı Şirali’ye vermeyi kabul ederler. Üç gün toy düzenlenir. Kuyumcu bütün masrafları karşılayarak kızını Şirali’ye verir (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 307*).

Erali Şirali Destanı’nda; Akılay, Çinnigül adlı hizmetçiyle birlikte kocası Şirali için dünürücü olarak Afitabay’ın evine gelir. Afitabay’dan kocasıyla evlenmesini ister:

*“Gönlümden açılır sözün yuvası,
Yârim aklı ile yurdun sahibi,
Dostum, ben değilim kötü fikirli,
Siz de olun benim yârimin eşi.*

*Ayna alıp yüzünüzü görürüz,
İkimiz de abla kardeş gireriz,
Bu merasime saçımızı öreriz,*

Evet dersin kardeşim, paylaşırız” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 379).

Ayçınar Destanı’nda; Nazarbay koyunlarını kontrol etmek için Halyar’ın kulübesine geldiğinde Ayçınar’ı görür. Onun güzelliğine âşık olan Nazarbay, Aytoti anadan kızını ister. Hatunlarından birini sözcü olarak yapacağını ve söz kesilip dua edileceğini, başlık parasının belirleneceğini söyler (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 33*).

Ayçınar Destanı'nda; Nazarbay; Akaman ve Altıyar adlı aksakallı yaşlıları Halyar'ın evine göndererek Ayçınar'ı istetir. Ayçınar, dünürçülere adetlerine göre başlık malını kız söyler, diyerek onlardan on kuzu, yirmi tane kırdı gezen kurt, iki on beş aslan, kırk kaplan, elli aygır, altmış beş öküz, seksen teke, doksan deve ister (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 39).

1. 1. 2. 3. 2. Söz Kesme ve Nişan

Alpamış Destanı'nda; Surhayil, kendi akrabası dokuz yaşlı kadın ile birlikte Baysarı'nın evine gitmek için yola çıkar. Küçük oğlu Karacan annesi ile konuştuğunda Surhayil oğluna:

*“Allah korusun kulunu sağ salım,
Durup düşün, iyi yola gidiyorum,
Özbeklere seni damat yapacağım,
Özbeklerin güzel kızı varsa,
Nişanlayıp, yazma verip geleceğim”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 55).

Alpamış Destanı'nda; Surhayil, Berçin'i oğlu Karacan için istediğinde Baysarı'nın karısı kızının sözlü olduğunu söyler:

*“Kazanda kaynayan koyun eti değil,
Burada oturan kızın başı boş değil.
Kızım sözlü amcasının oğluyla,
Mal veren Baysin-Kongırat elindedir.
Haber varırsa, Bey Alpamış gelmez mi?”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 60).

Erali Şirali Destanı'nda; Şirali öleceğini düşünerek geride kalan sözlüsünü düşünerek onu geride bıraktığı için üzülür:

*“Gözümün yaşı bugün akar,
Anlayın bunu, esiriz bizler,
Mektepteki birçok kızlar,
Sözleştiğim yârim de kaldı.*

Oturan o kara gözlüler,

Okumuş nice insanlar,

Hasretimdendir, bunu bilin,

Dudağı şeker balım kaldı” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 221).

Zülfizar Destanı’nda; Zebitkul Avşar, Göroğlu’nun İstanbul’a gidip Zülfizar’ı kaçırmamasını engellemek için yetmiş yaşında ihtiyar kadın, Zülfizar’ı İstanbul’dan getirmek için yola çıkmış Avaz ile karşılaşır. İhtiyar kadın, Avaz’a kızının kendisiyle sözlü olduğunu söyler:

“İsterim garip gönlümü kapattım,

Kasap damat geldiği gün kız buldum.

‘Kız mı bu?’ dedi. Kasap damat sordu,

Sana adayıp eşarp bağladı.

Oynayıp eğlensem dedi, yola baktı,

Canını almaya adağın, sana çok dargındı

Gidip oynayıp eğlensen nasıl olurdu?” (Çolak, 2001: s. 265).

1. 1. 2. 3. 3. Çeyiz

Alpamış Destanı’nda; Alpamış ile Berçin evlendikten bir zaman sonra Kongırat iline gitmeye karar verirler. Baysarı’ya da bu teklif edilir fakat Baysarı Kongırat’a dönmeyi kabul etmez. “Kocaya Gösterdi” âdeti yapılır. Bir koyun kesilir. Alpamış ve Karacan’a iyi giysiler verilir. Berçin beş yüz deveye çeyizini yükler (Yoldaşoğlu, 2000: s. 205).

Rüstem Han Destanı’nda; Rüstem Bucül şehrinde bir süre kaldıktan sonra Aftabay ile kendi memleketine gitmek ister. Hisrav şah Rüstem’e at, silah ve zırhlar verir. Birçok hizmetçi kızlarla, süslenmiş arabalarla Aftabay’ı uğurlar (Baydemir, 1998: s.298).

Yunus Peri Destanı’nda; Yunus Peri’nin annesi Kariya Peri ve babası Rahmet Peri, kızlarını mutlu etmek için büyük bir çeyiz vermek isterler. Kariya Peri, kızlıktaki kılıklarını teninden canlandırır, iyi havlular hazırlar. Kariya peri kızı gülden büyük bir dam yaptırır. Sütunları polattan, sopaları zümrütten, meşaleleri yakuttan, nakışları

sedeften, kırk kapılı maslahathane dam yapar. Kırk sıra hücre yapar. Beş yüz cephanelik yapar. Üç yüz tophane yapar. İki yüz seksen aşhane yapar. Doksan hayvanlık ağıl yapar. İki yüz otuz bir kâtibin yetişeceği iş yeri yapar. Yine kızların okuyacağı bir tane okul yapar. Bir altın taht da yaptırıp Yunus'u Yevmit'e perilerle gönderir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 799).

1. 1. 2. 3. 4. Düğün Töreni

Alpamış Destanı'nda; Alpamış, evlenmek için bütün yarışlarda birinci gelince Berçin ile Alpamış'ın düğünü yapılır. Gösteride ak çadırlar kurulur. Bütün halk toplanır. Beş on tane oğlak kesilir. Keçi çekme yarışı yapılır. Kırk gün düğün yapılır. Özbek şairler şiirlerini okuyup gelen herkes hediyeler alır. Kadınların hepsi toplanır. “Dokuz Tabak” âdeti yapılır. “Kız Kaçırıldı” âdeti, “Kız Söyleten” âdeti yapılır. Şahitler gelir ve nikâh kıyılır. Kadife çadırda gerdek gecesi başlar. Bazı kadınlar “Yaşlı Öldü” âdeti, “İt havlar” âdeti yaparlar. Güvey adamları doppi, eşarp gibi hediyeler verir. Kırk kızlar Berçin'i ortaya alıp çadıra götürürler. “Saç Okşama”, “El Tutturma” adetleri de yapılır. Herkes evine dağılır (Yoldaşoğlu, 2000: s. 199-201).

Alpamış Destanı'nda; Kongirat iline Berçin gelince orada bulunan kadınlar, kızlar, kırk kızlar, Kaldırğaç toplanır. Alpamış'ın şehrinde ikinci bir düğün yapılır. Kızlar gelini ortaya alırlar. Suksur kız doppe, eşarp dağıtır. Alpamış'ın ak süt verdiği annesi de gelir oğlu için dua eder. Eğlence düzenlenir. Kızlar hizmet ederler ve Özbek aş pişirirler. Keçi çekme yarışı yapılır. Düğün bittiğinde herkes evine dağılır. Böylece Alpamış ile Berçin muradına ererler (Yoldaşoğlu, 2000: s. 226-228).

Alpamış Destanı'nda; Alpamış'ın öldüğü sanılınca Baybörü'nin Badam cariyeden olan oğlu Ultantaz Berçin ile evlenmek ister. Evlenmeden önce oğlak alma yarışı yapılır. Kim oğlağı alırsa o kişi Berçin'in otağına götürecektir. Berçin için kadife otağ diktirilir. Düğün için koyunlar kesilir. Kırk aşçı pilav pişirir. Yay atma oyunu yapılır. Çok debdebeli bir düğün yapılır. Kırk gün yemek verilir. Kadınlar kızlar toplanıp düğünde oyun oynarlar. Ölen gecesi yapılır. Badam cariyeye oğlunun düğününde ölen söyler. Önce Alpamış ile Badam cariyeye ölen söylerler. Alpamış ile laf dalaşını kaybeden Badam cariyeden sonra Berçin ölen söylemeye başlar. Alpamış orada gerçek kimliğini açıklar ve düğün bozulur. Ultantaz yakalanarak öldürülür (Yoldaşoğlu, 2000: s. 400-480).

Alpamiş Destanı'nda; Alpamiş, Kalmak zindanlarından kurtulduktan sonra Kongirat'a döndüğünde babasının Badam cariyeden olan oğlu Ultan ile Berçin'in evlenmek üzere olduğunu görür. Ultan ile savaşa girerek cariyeyi ve Ultan'ı öldürür. Berçin ile yeniden evlenir. Altınlar havaya saçılır, ak otağlar yaptırılır. Törene büyük toplar atılarak halka düğün haber verilir. Herkes düğüne gelir, kazanlar kurularak besili mallar ve koyunlar kesilir. At yarışları düzenlenir. Dulların ve gariplerin karınları doyurulur. Oğlak alma yarışı yapılır. Kırk gün kırk gece ziyafet verilir ve düğün sona erdikten sonra nikâh kıyılır. Berçin'in annesi ve babası da düğüne gelir. Hediyeler dağıtılır. Davullar zurnalar çalar ve sazendeler, şarkıcılar gelir. Şairler şiirlerini okurlar. Kadınlar, kızlar seyretmeye gelir. Murat maksada ulaşmıştır (Yoldaşoğlu, 2000: s. 478-490).

Erali ve Şirali Destanı'nda; Afitabay ile Şirali'nin üç gün üç gece düğünü yapılır. Davetlilere boza ile şarap verirler (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 381).

Erali ve Şirali Destanı'nda; Aytöre ile Erali'nin savaştan sonra üç gün üç gece düğünü yapılır. Mazlumlara, fakir fukaraya aş dağıtılır. Yurdun ileri gelenlerinin de istekleri yerine getirilir. Umar Han, memlekete padişah tayin edilir. Aytöre babasının affedilmesi için kocasına yalvarır. Babasını düşünen kadın kocasının da kıymetini bilir düşüncesiyle Kahraman Han affedilir (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 491).

Rüstem Han Destanı'nda; Aftabay, Rüstem'i bulmak için şehirdeki bütün erkekleri saraya getirtir. Elinde bir elma olan Aftabay, Rüstem'i gördüğünde elmayı ona atar. Bu şekilde herkes Rüstem'in ejderhayı öldüren kişi olduğunu anlar. Hisrav Şah kızını Rüstem'e verir. Halk arasında günlerce düğün yapılır ve Rüstem'e padişahlığını bırakır (Baydemir, 1998: s.282).

Rüstem Han Destanı'nda; Sultan Han, halkını toplayarak çok sayıda beslenmiş hayvanlarını onlar için kestirir. Birçok yerde ocaklar yakılır, Aktaş vilayeti sevinç içinde olur. Oğlu Rüstem için düğün düzenlenir. Padişahlığını Rüstem'e bırakmak istese de Rüstem bunu kabul etmez. Rüstem karısı Aftabay ile mutluluk içinde yaşamaya başlar. Hürayim oğlu ve gelini için dua eder. Böylece Rüstem ve Hürayim'in amaçları gerçek olur (Baydemir, 1998: s.315).

Ayçınar Destanı'nda; Yeni yetişmiş delikanlı, gözleri elma gibi olgunlaşmış, çenesinde yenice sakal büyümüş, iri yarı, gözleri alev gibi yanan ve hiçbir şeyden korkmayan Amanyar, Halyar'ın abisi Çariyar'ın oğludur. Yani Amanyar, Ayçınar'ın amcasının oğludur. Amanyar ile Ayçınar birbirlerini severler ve bir zaman sonra düğün yaparlar (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 203).

Göroğlu'nun Doğuşu Destanı'nda; Bahşılar, muharrirler her şehre bir mektup yazarak Ahmedbey ile Zeydinay'ın düğününe çağırırlar. Ahmedbey ile Zeydinay'ın düğünü için Yavmit şehrinde bütün büyük küçük, kız-civan periler, huri sıfatlı hanımlar, büyük keyvaniler hepsi toplanıp bağ meydanına gelir. O zaman kadınların bir kısmı pota saldı oynayıp, bir kısmı takıya tıkmaç oynayıp, bir kısmı bildiği işleri oynar. Bir kısmı birbirleriyle ölen(düğün ve çeşitli toplantılarda icra edilen şarkı) söyleyip, lalegül yavğaşınlar(bitki adı) gibi açılıp, bir kısmı kendi nazlarıyla taranıp, her çeşit oyunları edip, gönülleri hoş olup düğüne gelirler. Şahlar, beyler, hanlar, şah oğlu, bey oğlu, han oğullarının bazıları köpkeriye, bazıları güreşe, kimi yemek vermeye kimi ateş tutmaya talip olurlar. Kalabalığa akşam pilav, sabah çay verilip ziyafet üstüne ziyafet verilir. Şeker üstüne şurup, bal üstüne şerbet verilir. Şairler şiirlerini okur, sazandeler saz çalar, kızlar oynar. Kırk gün kırk gece düğün yapılır. Suçlular affedilerek özgürlüklerini kavuşturulur. Zeydinay gelen misafir kadınlara mursek(kadınların giydiği yeni kısa bir tür milli giyim), serpa, baş ayak giyimler verir. Bazı misafirlerine büyük keyvanilik işi verir. Zeydinay, Ahmedbey'le nikâhlanır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 672).

Yunus Peri Destanı'nda; Göroğlu ile Yunus'un düğünleri için yurttaki bütün güzel kızlar, gelinler gençler toplanır. Misafirler için semiz koyunlar kesilir ve pilav ikram edilir. Göroğlu, Gırat'ı ile gelir. Gülkız Göroğlu'nun başında altın saçar. Yunus Peri, davul çaldırır. Gelen misafirleri babasının yaptırdığı güldamda misafir eder ve misafirlerine serpa, havlu hediye eder. Bütün ekâbir, komutanlar, permaneciler, kale beğleri, bütün yurdu zenginler toplanır. Hannan, Mennan ve Sakibülbül şairler şiirlerini söyler. Mey içerler. Üç gün üç gece düğün olur. Ay Zeydin yenge, Göroğlu'nu alıp bütün güzel kızlarla Yunus'un yanına götürür. Müftüler nikâh kıyar ve muratları maksadına ulaşır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 844).

Hasanhan Destanı'nda; Temirhan Padişah Gülçehre ile Hasanhan'ın çaresini bulamaz. Göroğlu'nun yanına gelip, serpa, giyecekler yapıp, Göroğlu'yla tanış olur. Bunlar toy, eğlence yapıp mutlu olurlar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 943).

Miskal Peri Destanı'nda; Miskal Peri, annesi ve babasıyla vedalaşarak İrem Bağı'ndan Çembil'e güzel kızlarla gelir. Göroğlu'na müjde verilir. Kadın, çoluk çocuk, gelinleri titreyen güzel kızlar toplanır. Yunus Peri, gelinin başından altın saçarak ona saygı gösterir. (s1007) Bütün kızlar, gelin olan Miskalcan'ı ortaya alıp dans ederler. Canan, güzel, dişi bembeyaz inci gibi tam yetişmiş kızlar, Miskal'i düğüne götürür. Ağalar, askerler, vatandaşlar, Çembil'den, Mari'den, Teke'den, Şorak'tan, Kızıl'dan, El Sarı'dan insanlar toplanıp on gün on gece düğün yaparlar. Semiz mallar kesilir. Millettin pilavdan, etten karnı şişip kızlarla erkekler, gelinler "Bötesaldi", "Ak Kemik" oyunlarını oynarlar. Gündüz at koşturular, bir kısmı güreşip eğlenir. Örtü tutulup Göroğlu ile Miskal gerdeğe girer. Millet düğün ziyafetini yiyip gider (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1010).

Avazhan Destanı'nda; Avaz ile Göroğlu şehre gelince, çoluk çocuk, hanımlar, güzel kızlar, keyvaniler, Gülçehre, Gülnar Peri, huri sıfat bir sürü peri Göroğlu'nu karşılamaya gelir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1090).

Miskal Peri, hazineden para, altın çıkararak Avazhan ile Göroğlu'nun başından saçar. Gül gibi kızlar Çembil şehrine gelir, Avazhan tahta çıkarılır. Üç gün düğün yapılır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1091).

Huşkeldi Destanı'nda; Göroğlu, Avazhan'ı ve Gırat'ı Hunharşah'ın esaretinden kurtararak Çambil'e getirir. Orada bir toy düzenleyerek varisinin Avaz olduğunu söyler. Göroğlu bu toyda sazını eline alarak halka şiir söyler:

*"Ben anadan yetim kaldım,
Oldum arzum kalmadı.
Yetimlikten sıkıntı çektim,
Çektim arzum kalmadı.*

*Getirip aldım güzeli,
Han dayıma ettim hatun.
İsteyip Çambil vilayetini,
Durdum, arzum kalmadı.*

*Âleme namımı saldım,
Pehlivanlıkta gazi oldum,
Köyikaf, İrem bağından,*

Erlık edip periler aldım,

Aldım, arzum kalmadı.” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 295).

Bela Gerdan Destanı’nda; Yunus Peri, Miskal Peri, Arzıgül ve kırk peri Çambil yurduna Göroğlı’nın cenazesi diye gelirler. Göroğlı’nın ölmediğini gören periler çok şaşırır. Göroğlı’nın gönlü şenlenir. Çambil’den göçen kişiler yurda geri döner. Göroğlı tahta geçer, hizmetkârlarını toplayıp, onların gelişine düğün dernek kurdurur. Büyük küçük toplanır ve obaya şenlik verilir. Altınlar saçılır ve dağıtılır. Davullar zurnalar çalar. İyi besiler, çok koyunlar kesilir. Açlar zavallılılar doyurulur. Bin kişiden daha fazla beyzade toplanıp atışırılar. Oğlak oyunu yapılır. Kırk gün düğün sürer. Göroğlı, Yunus ve Miskal Peri’yi kendisi almış; Dalliay’ı Hasanhan’a vermiş; Arzıgül’ü Avaz’a vermiştir. Taziyeye gelen kırk periyi de kırk yiğide birer birer verir. Böylece murat maksada ulaşır (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 481-485).

Melike Ayyar Destanı’nda; Kırk kız, Yunus ve Miskal Peri, Çambil’in bütün emeldar beylerinin hanımları, kadınları, kızları ile Melike Ayyar karşılanır. Çadıra götürülen Melike Ayyar için kırk gün kırk gece düğün düzenlenir. Nikâhları kıyılır ve Göroğlı tarafından hediyeler dağıtılır:

“Sıra sıra duran beyoğlanlar,

Üst üste atıp duruyor

Teke ile beraber koyun

Koştı kırk güne kadar,

Ne güzeller atı salıp,

Her zaman oğlağı alıp.

....

Toplanıp gelen iyi yaşlılar

Kırk gün kırk gece toy yapıp beyler,

Yapılmakta çeşitli eğlenceler,

Eğlenceler çok ilgi çekici,

Kırk gün toy yaptı beyler,

Yorulduklar melikeler, bu beyler,

Ağrıdı onun nazik belleri,

Hafızların kurudu dilleri.

Bey Göroğlu böylece derya gibi taştı,

Bu toyun bayramı haddinden aştı,

Her yaptıkları işleri çok yakıştı,

Ona bakan göz kamaştı.

Bal Avaz'ın alıp geldiği yârini,

Gören güzelliğine herkes aferin dedi,

Takdir edip Avazhan'ın işini,

Hiç eksik kalmadı diye dağıldı.” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 377).

Melike Ayyar Destanı'nda; Şakalender, Tillekız ile Melike Ayyar'ı aracı olarak Gülkız'ın yanına gönderir. Ondan Mahmudcan ile evlenmesini ister. Gülzeman adlı cariye gelerek Mahmudcan'ın tasvir ederek onu över. Gülkız, Mahmudcan ile evlenmeyi kabul eder (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 349*).

Zülfizar Destanı'nda; Avaz, Zülfizar ve Gülkız'ın Çembil'e gelişini Çembil şehrindeki erkek-kadın, genç-ihtiyar, çoluk çocuk herkes sokakları doldurur. Serbazlar davul zurna ve ney çalar. Her elvanda oyun oynanır. Seraskerler, bekçiler, utlanıp sancaklarını ellerine alırlar. Yunus peri gelip Zülfizar'ı görür. Göroğlu Sultan ile Avazhan tahta çıkıp seraskerlerini, görkemli, namdar beylerini çağırıp büyük ziyafet verir. Sabah güneş doğunca kırk gün kırk gece düğün eğlence yapılır. Komşu yurtlardan en meşhur aşçılar getirilir. Özbek pilavı hazırlanır. Dul, yetim fukaraya aş verilir, karınları doyurulur. Zülfizar ile Gülay Avazhan'a nikâhlanır (*Çolak, 2001: s. 388*).

1. 1. 2. 4. Çocuksuzluk

Toplumun varlığını devam ettirebilmesi için şüphesiz neslin devamı önemlidir. Önceleri hayvancılık yapan ve daha sonra yanında tarım toplumuna geçen Türklerin ekonomik kaygıları yanında savaşlarda da galip çıkabilmeleri nüfus gücünü önemli kılmaktadır. Günümüzde de nüfus artışının hükümetler tarafından desteklenmesi bu anlayışın devamı niteliğindedir. Türk kültüründe çocuğu olan aileler her zaman saygı görmüş, çocuksuzluk ise Tanrı tarafından verilen bir ceza olarak düşünülmüştür. Çocuğun olması ailede huzur ve bereket kaynağı olarak algılanmıştır. Bu anlayış destanlarda kendisine yer bulmuş ve kimi zaman çocuksuzluk çatışmanın kaynağı haline gelmiştir. Özbek destanlarında kahramanlar, çocuk sahibi olmadıkları için

katıldıkları toplumsal törenlerde dışlanmışlar, mirasını kendisinden sonra bırakacak kişiler olmadığı için üzülmüşlerdir.

1. 1. 2. 4. 1. Kısır Kadın

Alpamış Destanı'nda; Kongirat ilinin padişahı Baybörü ile onun zengin kardeşi Baysarı'nın çocukları olmaz. O şehirde verilen bir sünnet düğününe katılan bu kardeşlere oğlu ve kızı olmadığı yeteri kadar saygı gösterilmez. Altlarına minder konmaz ve yemeklerin artıklarından verilir. Bu duruma bu iki kardeş hem sinirlenip hem de çok üzürlüler (Yoldaşoğlu, 2000: s. 25).

Erali ve Şirali Destanı'nda; Bulgar şehrinin padişahı Kara Han altmış dört yaşına gelmesine rağmen çocuğu olmamıştır. Kendisi öldükten sonra devletine sahip olacak birisini ardında bırakamayacağı için üzülmemektedir (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 41).

Erali ve Şirali Destanı'nda; Gülmastura, Kara Han'ın büyük karısıdır. Kocası şeyhin yanından geldikten sonra çocuk özlemini şu cümlelerle dile getirir:

*“ Bugün baksam padişahın yüzüne,
Mümin boyun eğer Hakk'ın gücüne,
Ana olsam derim oğluma, kızıma
Yüzümü sürtsem onların ayak izine.*

*Şehirde var at binenler ovası,
Çocuk sevmek iyilerin hevesi,
Oğlu olanın sahiplidir kalesi,
Ayak izine yüz sürer ben gibi anası”* (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 57).

Erali ve Şirali Destanı'nda; Kara Han'ın çok sevdiği küçük karısı Gülçehre, otuz yedi yaşına girmesine rağmen hala çocuk doğurmamıştır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 115).

Rüstem Han Destanı'nda; Eski çağlarda Aktaş vilayetinde yaşayan Sultan Han'ın üç hanımı olmasına rağmen üçünün de çocuğu olmamıştır. Sultan Han'ın

gençliği geçip sakalları ağarınca çocuğunun olmamasına ve bütün varlığının sahipsiz kalacağına çok üzülür. Hanlık yapmanın anlamsız olacağını düşünür ve malını hanımlarına bırakarak inzivaya çekilmeyi düşünmektedir (Rüstem Han Destanı: s. 192).

Sultan Han:

*“ Benim ne oğlum var ne de kızım var,
Eğer siz hâkim olursanız işte bu ülke sizindir.
Düşündükçe benim yüreğim parçalanıyor,
Gece gözümden yaşlar dökülüyor,
Ben padişahım, kalbim ise paramparça.”* (Rüstem Han Destanı: s. 193).

Ayçınar Destanı’nda; Halyar ile Aytoti ana evlendikten sonra kırk yaşına kadar çocukları olmaz (Özbek Destanları 3: Ayçınar Destanı, s. 193).

Göroğlu’nun Doğuşu Destanı’nda; Göroğlu, kendi memleketi Yevmit’e ulaştığında kendi şerefine üç günlük bir toy düzenlenir. Bu ziyafete Göroğlu’nun büyük dayısı Ahmedbey de katılır. Halcuvan, Ahmedbey’in hanımıdır. Lakin çocuğu olmamıştır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 595).

Avazhan Destanı’nda; Göroğlu düzenlemiş olduğu bir eğlencede adamlarına her hangi bir sıkıntılarının olup olmadığını sorar. Gecede bulunan Sahman Pehlivan, ona çocuksuzluğunu hatırlatır:

*“Düşman gelip Çembilbel’de el oldu,
Etrafı ıssız çöl oldu,
Her şehirden alınan ganimet bol oldu,
Kendinizden herhangi bir evlat olmadı,
Bu beylerin bir eksikliği bu oldu.*

*Açılmış bahçelerde reyhan gülün yok,
Söylemeye bir tatlılık dilin yok.
Ecel gelip ölürsen Çembil yurdunda,
‘Vay babam’ diye tabut tutacak oğlun yok,
Kırk Yiğit’in tek eksikliği bu oldu.*

*Dönmeyim, sararmış ay gibi yüzün yok,
Söylemeye her zamanda sözün yok.
Ecel gelip ölürsen Çembil yurdunda,
'Vah babam' , diye saçını yayacak kızın yok.*

*Hay yazık, halk sahip çıkmadı,
Dost ve düşman "Kutlu olsun" demedi.
Ay Yunus' tan hiçbir evlat olmadı.
Çembil yurduna bir sahip olmadı.
Siz gibi yiğitten bir evlat kalmadı.
Tahtınıza sahip çıkmadı.
Kırk Yiğit'in tek eksikliği bu oldu" (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1013).*

Huşkeldi Destanı'nda; Göroğlı beyin ünü dünyaya yayılmış olmasına rağmen henüz çocuğu olmamıştır. Evlat edinmek için Vayangan'dan Hasanhan'ı, Hunhar'dan da Avazhan'ı getirmiştir. Onları gönü ile sevmiş, ölüsüne sahip çıkacak varisleri olarak görmüş ve oba çocuklarından daha fazla önde tutmuştur (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 23).

Huşkeldi Destanı'nda; Göroğlı, Huşkeldi kılığında Hunharşah'ın ahırında esir olarak kalan Gırat'a bakıcılık yaparken çocuksuz olmasını hatırlayarak üzülür:

*"Dirlik, 'Diri esirde nefes yok,'
Ben erim, lakin dönecek yerim yok.
Ben ölsem yerimde yok nişanım,
Ağabeyim, kardeşlerim, ablam, oğlum yok" (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 243).*

*"Bu dünyaya geldim, gittim bir kendim,
Bu kadar âleme yayılır sözüm,
Adım kalır, kalmaz dünyada izim,
Hani olsa idi oğlum veya kızım,
Kalmaz idi benim zerre arzum" (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 245).*

“Oğlu olanın yanıp durur ırağı,

Kızı olanın elbette var tırnağı,

Bu zamanda oğlu kızı olmasa,

Ziyandadır onun meyveli bağı” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 247).

Huşkeldi Destanı’nda; Yunus Peri ile Miskal Peri’nin Göroğlı ile evliliklerinden çocukları olmamıştır. Yunus Peri ve Miskal Peri, çocukları olmadığı için Göroğlı’nın Dallıay ile evlenip ondan çocuk doğurtacağını düşünür. Bu durumda kendilerinin Çambil’de dışlanmış hanım olarak kalacaklarını anlayarak Çambil’den kaçıp yurtlarına dönmeye karar verirler (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 305).

1. 1. 2. 4. 2. Çocuğun Olması İçin Başvurulan Yöntemler

Çocuksuz bir aile çocuk sahibi olmak için bir takım çabalar içine girer. Özbek destanlarında kahramanlar farklı yolları deneyerek çocuk sahibi olmayı başarırlar. Bu yöntemlerden bazıları şunlardır: pirlere dua etme, fakirlere yardım etme, ağaca bakıp dilekte bulunma.

Alpamış Destanı’nda; Bayböri ile Baysarı Şahımerdan pirin bahçesinde kırk gün kırk gece yatarlar. Sadaka, hayır verirler. Duayla Bayböri’nin bir kızı bir oğlu, Baysarı’nın da bir kızı olacağı müjdesini alırlar (Yoldaşoğlu, 2000: s. 27).

Erali ve Şirali Destanı’nda; Kara Han fakir ve muhtaç kişilere yardım ederse onların dualarıyla bir çocuğu olacağını düşünür. Fakirleri sevindiren Kara Han, veziri Kasım’ın tavsiyesi ile Appak Hoca denilen şeyhin ayağının bastığı toprağı gözüne sürerse bir çocuğunun olabileceği müjdesini verir. Kara Han, Appak Hoca’nın yanına gelir ve ona:

“Dileğimi işitin, ey ulu işanım,

Çocuksuzum yoktur namım, nişanım,

Gözüme zindan oldu tahtım, cihanım,

Hasretim çok, yok sevgili bir oğlanım” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 47).

Şeyh Kara Han'a iki nakışlı elma verir ve Yusuf gibi güzel, Rüstem gibi cesur ve devlete uygun akıllı iki oğlunun müjdesini verir (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 49).

Rüstem Han Destanı'nda; Sultan Han'ın çocuğunun olmamasına üzülen halk ona Cuma günü, sufi ve dervişlerin camide Cuma namazı için toplanacaklarını söyler. Cuma namazı kılındığı esmada, Fatiha okunduğu zaman insanlar ellerini yüzüne sürerken Sultan Han eğer kendi sarığını açıp omzuna indirirse dervişlerin duasını alacaktır. Eğer melekler de “Âmin” derse çocuğunun olabileceğini müjdelerler. Sultan Han söylenenleri aynen yapar. Sultan Han'ın ortanca hanımı Hürayim hamile kalır (Baydemir, 1998: s.193).

Ayçınar Destanı'nda; Aytoti ana her zaman bir çınara bakıp şu duayı eder: “Allah bir evlat bahşederse; oğlan olursa Çınarbek, kız olursa Ayçınar koyalım.” der. Nazarbay'a yardımcı olduktan sonra Aytoti ana hamile kalır (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s.193).

1. 1. 2. 5. Hamile Kadın

Alpamış Destanı'nda; Alpamış, Kalmaklara esir düştüğü zaman Berçin hamiledir (Yoldaşoğlu, 2000: s. 278).

Erali Şirali Destanı'nda; Akılay hamile kalır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 397).

Rüstam Han Destanı'nda; Sultan Han, dervişlerin duasını aldıktan bir zaman sonra ikinci hanımı Hürayim hamile kalır (Baydemir, 1998: s.194).

Ayçınar Destanı'nda; Amanyar ile Ayçınar'ın düğünleri olduktan bir zaman sonra Ayçınar hamile kalır (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 203).

Göroğlu'nun Doğuşu Destanı'nda; Yavmit ilinin padişahı Adilhan'ın kızı Bibi Ayşe, Meri yurdunun hanı Kavıştıhan'ın oğlu sinçi Tolıbay ile nikâhlanır. Bibi Ayşe hamile kalır. (Kırbaşoğlu, 2000: s. 511).

Bibi Hilal'in ölümünden üç ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika geçti. Ravşanbey 'den altı aylık hamileydi. Bibi hilal ölmüş olsa da çocuğu ölmemişti (Kırbaşoğlu, 2000: s. 555).

Hasanhan Destanı'nda; Sakibülbül ve Hasan Çapsan Temirhan padişahın babasının hayaleti olarak şehirde dolaşıp şiir söyler ve oynarlar. Hasan'ın oynayışına bir kısım hamile kadınlar gülüp kendinden geçer (Kırbaşoğlu, 2000: s. 895).

Melike Ayyar Destanı'nda; Boztulpar Tillekız ile Şazerger'i Melike ile Şazerger'in yanına getirir. Boztulpar, Karatulpar'ı görünce gürültü ile kişner. Sanki deprem olmuş, gök yarılmış gibi olur. Onun sesini duyan Karatulpar da kişner. Neredeyse kadınlar hamile olsa, çocuğunu düşürecekmiş gibi, Köklemdağ titrer (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 237).

1. 1. 2. 6. Doğum

Destanlardaki doğumların olağanüstü yöntemlere başvurarak gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Bu durum destanların mitolojik kökleri hakkında bilgi verirken aynı zamanda doğan kahramanı da sıradan kişilerden ayırması bakımından önemlidir.

Alpamış Destanı'nda; Baybörü ile Baysarı evlerine gider. Dokuz ay dokuz gün dokuz saat sonra çocukları doğar. Yaşlılar gelip, kadınları gezdirip tilkiyi inleyen tazı gibi olup kadınları beklerler. O esnada avda olan Baysarı ile Baybörü'ye birkaç kişi karşı gidip müjde verirler. Baybörü ile Baysarı'nın çocuklarının olmasına çok sevinen Kongirat soyunun ileri gelenleri toy düzenler. İnekler kesilir, yemekler yapılır ve fakirler, çaresizler doyulur. Bekâr erkekler evlendirilir, kırk gün kırk gece düğün yapılır (Yoldaşoğlu, 2000: s. 27).

Alpamış ile evli Berçin, Alpamış'ın Kalmaklara esir kaldığı sırada doğum yapar (Yoldaşoğlu, 2000: s. 278).

Erali ve Şirali Destanı'nda; Karahan'ın şeyhten aldığı iki nakışlı elmadan sonra, dokuz ay, dokuz saat, dokuz dakika geçer. Gülmastura iki çocuk doğurur. Kara Han, on bir gün on bir gece boyunca büyük bir toy düzenler ve memleketindeki büyük beyleri ve hanları ağırlar (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 57).

Erali ve Şirali Destanı'nda; Akılay, dokuz ay, dokuz saat geçtikten sonra onun çok güzel bir oğlu olur. Bütün halk gelerek beşik toyu yapılır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 397).

Rüstem Han Destanı'nda; Dervişlerin duasının da etkisiyle Sultan Han'ın ortanca hanımı olan Hürayim hamile kalır. Ay ay ardınca, gün gün ardınca geçer. Hürayim'in doğum vakti yaklaşır. Hürayim'in vakti vadesi gelir. Sonunca ay da biter ve bir oğlan çocuğu doğurur (Baydemir, 1998: s.199).

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı'nda; Bibi Hilal ölmüş ve mezara gömülmüş olmasına rağmen vakti geldi. Doğmak üzere oldu. Bibi Hilal'in ölüsü mezarda kıpırdadı. Ölü bedenini sancı tuttu (Kırbaşoğlu, 2000: s. 555).

1. 1. 2. 7. Ad Koyma

Doğan çocuklara verilen isimler o ulusun kültürünü, dini inancını, hayata bakış açısını ve geçmişini göstermesi bakımından değerlidir. Çocuklara verilen isimleri babaları koyduğu gibi anneleri de verebilmektedir. Diğer Türk destanları incelendiğinde isim almak için çocuğun bir kahramanlık göstermesi beklenirken Özbek destanlarında herhangi bir başarı sergilemeleri gerekmemektedir.

Alpamış Destanı'nda; Baybörü ile Baysarı'nın çocuklarının doğumu üzerine yapılan kırk günlük eğlencenin kırkıncı gününde Şahımerdan Pir eğlenceye gelerek çocuklara ad koyar. Baybörü'nin oğlunun adını Hekimbek, kızının adını ise Kaldırğaçayım koyar. Baysarı'nın kızının adını ise Berçin (İpek anlamında) koyar (Yoldaşoğlu, 2000: s. 28).

Alpamış Destanı'nda; Berçin, Alpamış'ın yerini tutar diye doğan oğlunun adını Yadgâr koyar (Yoldaşoğlu, 2000: s. 278).

Erali Şirali Destanı'nda; Kara Han, doğan çocuklarından birini kendi eline birini de hanımının eline vererek halkından çocuklarına uygun bir ad koyulmasını ister:

“Birisini verdim bu gülüme,

Birisini kendim aldım elime,

Ben danışayım siz halkıma,

Biraderler ad koyun oğluma ” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 57).

Erali Şirali Destanı'nda; Halkın arasından doksan yamalı bir kalender toyun ortasına gelerek çocuklara Erali ve Şirali adlarını koyar:

“Hiç kimse olmaz dünyada süfli,

Hal sahibi kişiler millete veli,

Sahipli olmuş padişahın ili,

Küçüğünün adı olsun Şirali.

İkisi de padişahın canı, gönli,

Cihanda açıldı yayılan gülü,

Uygun görürse, ben koyarım adını

Büyüğünün adı olsun Erali” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 59).

Erali Şirali Destanı'nda; Erali, doğan çocuğa Hemra Bahçıvan'ın ad koymasını ister. Hemra sazını eline alarak doğan çocuğa Gerdan adını koyar:

*“Ulemadır bu eğlencede toplanan,
Çocuksuzlar da sevsin böyle oğlan,
İşit adını, ey keremli sultan,
Oğlunun adını koydum ben, Gerdan”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 401).

Rüstem Han Destanı'nda; Sultan Han, ülkesini Hürayim'e bırakarak Kurudım ülkesine doğru yolculuğa çıkacaktır. O sıralarda hamile olan Hürayim, kocasıyla vedalaşırken çocuğuna ad koyduktan sonra yola çıkmasını ister. Bunun üzerine Sultan Han:

*“Dünyayı kurtaran Kadir Allah,
Benim işlediğim günahlar kum tanelerinden de fazladır,
Hürayim, söylediklerinden vazgeçer misin?
Eğer oğul doğurursan ona Rüstem Han adını ver,
Eğer gül yüzlü kız doğurursan, adını sen bilirsin”* der (Baydemir, 1998: s.197).

Hürayim oğlu doğunca ona kocasının söylediği gibi Rüstem adını verir (Baydemir, 1998: s.199).

Ayçınar Destanı'nda; Ayçınar, hamile kalır ve bir oğlu olur. Annesinin niyeti yerde kalmaması için doğan oğluna Çınarbek adını koyar (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 203).

1. 1. 2. 8. Eşin Kaybolması veya Ölmesi

Özbek destanlarında dul ifadesi çoğunlukla kadının kocasını kaybettiği durumlar için kullanılır. Eşin kaybolması ya da ölmesi durumunda dul kalan kadın, kendini çaresiz ve sahipsiz hisseder.

Alpamış Destanı'nda; Alpamış, Surhayil tarafından zindana atılır ve herkese Alpamış'ın öldüğü haber verilir. Herkes Alpamış'tan ümidini keser, karalar giyer ve bir yıl matem tutulur. Bir yıl sonra yemek verilir ve yas töreni yapılır. Berçin kocasının öldüğünü düşünerek tek başına ağlar ve şunları söyler:

*“Ayrılık ateşiyle bağrımı dağlayıp,
Gidemem beni beyimi arayıp,
Hicranıyla kaldım burada kan ağlayıp,
Öldü diye haber buraya gelmiştir”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 276).

Erali Şirali Destanı'nda; Sultan Han'ı Aftabay Akrobat'a getirir. Sultan Han, uzun aramalarından sonra karısı Hürayim'i görünce onu selamlar. Hürayim, Sultan Han'ı utandırır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 309).

Rüstem Han Destanı'nda; Sultan Han, karısı Hürayim'e iftira atıldığını öğrendikten sonra yaptıklarından büyük pişmanlık duyar. Padişahlığı bırakarak kalender kıyafetlerini giyer. Amacı onları bulup işlemiş olduğu günahlardan kurtulmak, tövbe etmektir. Şehirleri teker teker gezer. Bir şehirde kırk kalendere rastlar ve onlarla birlikte eşini ve çocuğunu aramaya devam eder (Baydemir, 1998: s. 301).

Ayçınar Destanı'nda; Nazarbay, Ayçınar'ın istediği başlık malını Babür Şah'ın temin edebileceğini düşünerek onun yanına gider. Ona Ayçınar ile değil de otuz yaşındaki dul bir kadınla evleneceğini söyler:

“Komşular evlen, deyip duruyor,

Otuz yaşındaki dul kadın razı olmuyor,

Ne kadar adam koydum araya,

Hepsi evlen, demekle evlenmez” (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 55).

Göroğlı'nın Doğuşu Destanı'nda; Ravşanbey ve Gecdumbey, Zerger şehrinden kaçarken Bibi Hilal'i Zerger 'de bırakıp Yevmit iline giderler. Kardeşi ve kocasının gittiğini gören Bibi Hilal onlara sitem eder:

“Yâri ölse nice hanımlar dul mudur?

Geyiğin yürüdüğü Kula çöl müdür?

Hilalay'ı kime bırakıp gidersin,

Seninle ahd ü vade bu mudur?” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 541).

Melike Ayyar Destanı'nda; Yaprak Dev; Esad, Şadman avcılar ile Avaz'ı sihir ile Kızıl Dev'in yanına getirir. Şadman avcı öleceğini düşünerek Avaz'dan dönmek için izin ister:

“Anladık, bizler gibi avcılar boşuna ölecek,

Güzel, gül yüzlü yârimi kimler alacak,

Çoluk çocuğum yetim, yesir olacak,

İzin versen Avaz nasıl olur?

Çekilmedi başımdan bir an bile dumanlar” (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 87).

1. 1. 2. 9. Eşine Karşı Vefalı Kadın

Özbek destanlarında kadın kocasını sever ve ona sadıktır. Kocasının düşmüş olduğu sıkıntılarda onu terk etmez, onunla birlikte kalarak zorluklara karşı direnir. Kadın, eşinin en büyük destekçisidir. Ondan başka kimseyle birlikte olmak istemez.

Rüstem Han Destanı'nda; Aftabay, kocası Rüstem'in Bucül şehrine geri dönmemesi üzerine onu aramaya başlar ve tazılar yardımıyla kocasını kör bir şekilde bulur. Rüstem, Aftabay'dan kendisini unutmamasını, gençliğini bir kör ile harcamamasını ister. Aftabay güneş doğuncaya kadar Allah'a dua eder. Mezarda yatan kocasının gözlerine ellerini sürer. Bu sayede Rüstem'in gözleri açılır. Sevdiği kadını gören Rüstem tekrar dünyaya geldiğini hisseder ve birlikte Bucül şehrine geri dönerler (Baydemir, 1998: s.297).

Alpamış Destanı'nda; Alpamış ile Karacan arkadaş olduktan sonra Karacan dünürcü olup Bayçıbar ata binerek Berçin'i istemeye gider. Bayçıbar'ın üstünde Karacan görülünce Alpamış'ın ölmüş olduğu sanılır. Bunun üzerine Berçin çok üzülür:

*“Alsın tanrım verdiği tatlı canımı,
Bey amcamın mülkü kaldı sahipsiz,
Ağlıyor, Berçinay saçını yolup,
Kızlarla birlikte durup, sararıp,
Hazan olup, bahçenin gülü solmuştur,
Ecel gelip, vadesi dolmuştur,
Beni arayan amcamın oğlu ölmüştür”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 141).

1. 1. 2. 10. Eşlerin Birbirlerine Karşı Sevgisi

Erali Şirali Destanı'nda; Cellâtlar bıçak Erali'nin boynunu kesmek istediklerinde bıçak pirlerin duasıyla kesmez. Bu kerameti gören cellâtlar padişaha haber verdiklerinde Kara Han, hanımından vazgeçmeyeceğini söyleyerek oğullarının asılmasını ister:

*“Ayırmak istiyor beni tahtımdan,
Oğullarımdan vazgeçtim, geçmem hanımdan,
Bir zamanlar çok iyilik gördüm ondan,
Sağ salim durursam olurum yerimden”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 211).

Erali karısı ile konuşurken ona seslenme hitapları şu şekildedir: Nazlı Gülüm, Yârim, Ey Cananım, Gül Yüzlü Yârim, Peri Yüzlüm (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 515).

Erali Şirali Destanı'nda; Erali babasıyla gireceği savaşta sayısız askeri görünce yârinden gelip dua ister. Mastura kocası için ak Fatiha okur. Erali:

*“Hızlı pırağıma bindim,
Duasını alayım dedim,
Sen gibi badem gözlünün,
Hiç kimse sormaz hâlim(i)”* (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 505).

Miskal Peri Destanı'nda; Ahmet Peri, evine geldiğinde karısı Hanım Peri'nin üzgün olduğunu görünce kendisi de çok üzülür:

*“Sümbül kâkülünü niye okşuyorsun?
Sen üzgünsün, bende derman kalmadı.
Sevdiğim, neden ağlarsın.
Şaşırdın mı diyeceğin sözünden.
Canım feda olsun sana.
Sen ağladın, bende derman kalmadı,
Ağlama canım, feda olsun senin gözüne”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 994).

Avazhan Destanı'nda; Hasanhan, Avazhan'ı getirmek için kırk yiğitle birlikte yola çıkar. Kırk beş gün sonra Bedbahtdağı'na ulaşırlar. Oradaki tehlikeyi sezen askerler korkar. Bu askerler arasında yer alan Tölek Cesur karısından ve kızından ayrı kalacağı için üzüntüsünü dile getirir:

*“Evimde beni bekleyen,
Vatanımda çıktığımda,
'Çabuk gel', diye kalan,
Yanına girdiğimde,
'Efendim' diye cilveler yapan,*

*Sarığı kazığa asan,
 Cüppenin kolundan tutup,
 Çıkarıp ağaca asan,
 Koynumda bükülüp yatıp,
 Bana daha yakın yat diye bağrına alan,
 İşini de iyi yapan,
 Her şeyi kendisi bilen,
 Benim güzel yârim kaldı.
 Ahlakı da çok güzel,
 Onu gören olur ozan,
 Etlı hanımım kaldı.
 Göğüslerini kıpırdatan,
 Bedenini titreten,
 Beni kucağına alıp yatan,
 Sıcacık edip saklayan,
 Taycıkları oynayan,
 Benim nazlı yârim kaldı.
 Hiç de asker olmuyorum.
 Askerliğimi yapmıyorum.*

(...)

*Havuzda güzelce yüzen,
 On bir ala kazım kaldı.
 Baba diye gülümseyen,
 Benim güzel kızım kaldı.
 Askerlik yapmıyorum.*

(...)

*Hanıma nazar değmesin diye,
 Duvarı düğümlü duran*

*Azcık sedanam (Nazarlık için de kullanılan bir çeşit bitki) kaldı” (Kırbaşoğlu,
 2000: s. 1027,1029).*

Avazhan Destanı'nda; Avazhan'ı getirmek için yola çıkan Göroğlu, Bedbahtdağı'na ulaştığında çok büyük bir ordu ile karşılaşır. Ordunun başındaki komutan Göroğlu'nun yakalanması emrini verir ve Yunus, Miskal Peri için söz söyler:

*“Hemen yakalayın Türkmenler'in güçlüsünü,
Baş eğdirin Yunus gibi yârini.*

...

Kafasını kırıp hemen öldürünüz!

Kemiğini de hemen ateşte yakınız!

Miskalcan'ın siyah saçını yaydırın!” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1039).

Bela Gerdan Destanı'nda; Göroğlu, dürbünle baktığında eşleri Miskal Peri ile Yunus Peri'nin Gırat ile birlikte Bedbaht dağının belinde görünce aklını kaybeder, kendisini terk eden eşlerinin gidişine çok üzülen Göroğlu kendine hâkim olamaz. Göroğlu kendini Tevekkel mağarasına kapatır:

*“Sahiplendim Çambil'de oturuşumu,
Ey yiğitler, kesin tenden başımı,
Uçurdum başımdan devlet kuşumu,
Elimden aldurdım gül hatunumu.*

Kaçıcı ile şimdi, nerede el şimdi?

Bu akibeti gördüğüm gün şimdi,

Başımı kesin, öldürün benim gibi hanınızı,

Ey yiğitler, söylediğim sözümü bilin şimdi” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 321).

Zülfizar Destanı'nda; Avaz, Eşterhan şehrinden ayrılıp İstanbul'a doğru giderken Zülfizar aklına gelir ve ayrılık acısını şu sözlerle dile getirir:

*“Ah u gam ile yar arayıp,
Pek cefalı yollar yürüyüp,
Yârin aşkı harap edip,
Yârim diye arayıp intizar edip,
Gece gündüz yollar yürüyüp
Aklıma geldiğinde ah çekip Zülfizar'a âşık olup,
Misafirlikten bunalıp,
Aşkından sararıp soldum”* (Çolak, 2001: s. 292).

Zülfizar Destanı'nda; Zülfizar, yaralı olan Avaz ve kendisi için yardım getirsin diye Gırat'a derdini anlatarak onu Çembil'e gönderir. Dua eder (Çolak, 2001: s. 355).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Urgenç memleketinden bir genç kaçarak evlendiği için öldürülen karısı için Göroğlu'na bakıp zar zar, tıpkı erken bahar bulutu gibi ağlayıp bağırını dağlayarak şunları söyler:

*“Evim yandı, yârimden ayrıldım,
Başım alıp nereye gideyim bilmiyorum,
Seçip aldığım bir yârimden ayrıldım,
Başım alıp nereye gideyim bilmiyorum.”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1094).

1. 1. 3. Kız

Çocuk sahibi olmak Özbek destanlarında önemi sürekli vurgulanan bir durumdur. Çocuğun cinsiyetinin erkek ya da kız olması ayrımının yapılmadığı incelenilen destanlarda görülmektedir. Her ne kadar kız ve erkek çocuklar arasında bir ayrım yapılmasa da toplumun genelinde erkek çocuğun daha değerli olduğuna yönelik bir algı vardır. Alpamış Destanı'nda Bayböri, kardeşi Baysarı'dan zekât isteyince bunun kendisinin sadece kızı, onun ise erkek çocuğunun olmasına bağlar. Babalar sadece kız evlat sahibi ise zor durumda kaldıklarında kızlarından yardım beklerler. Babalar kızlarından ayrı kalacakları zaman üzürlürler. Kız ailenin dayancıdır. Eğer bir kız kaçınılırsa baba bütün ülkeyi seferber ederek kızının kurtarmak için savaşa katılır. Hükümdarın kızı hayatını kaybettiğinde bütün ülke olarak yas tutulur. Hükümdarın kızını üzecek bir davranışta bulunan kişi, idam cezasına çarptırılır. Kız akı, gücü ve bilgeliği sayesinde ailesini ve yaşadığı toplumu, düşmüş oldukları tehlikelerden kurtarmayı başarır.

1. 1. 3. 1. Öz Evlat

1. 1. 3. 1. 1. Vefalı Kız Evlat

Alpamış Destanı'nda; Alpamış ile Berçin Kongırat'a gittikten sonra Kalmak şahı ölen adamlarından sorumlu olarak Baysarı'yı görür. İntikam olarak Baysarı'nın malına ve mülküne el koyar ve Baysarı'yı çoban olarak hayvanlarının başında bekletir. Baysarı başından geçen olayları anlatan bir mektup yazar ve yoldan geçen bir kervana vererek kızına ulaştırır:

*“Kızıma ver, Baybörü’ye verme.
Buradan gidip yurduna ereceksin,
Doğru Berçin’in yanına varacaktın,
Mektup yazıp Berçin’e vereceksin.
Kız da olsa, selamet olsun yavrurum,
Ben olmuşum bu çöllerde derbeder”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 243).

Alpamış Destanı’nda; Berçin, babası Baysarı’ya Kalmak Şah’ın zulüm ettiğini anlatan mektubu alınca çok üzülür ve ağlar. Babası için endişelenir:

*“Batsın kırılısın feleğin çarkı,
Dünyanın sıkıntısından kurtulamadı,
Kalmaklardan sağ selamet kurtulamadı,
Babam için kopmuştur kıyamet.
Han babam orada perişan olmuştur”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 248).

1. 1. 3. 1. 2. Akıllı Kız

Alpamış Destanı’nda; Baysarı kızıyla evlenmek isteyen Alplere kızının kiminle evleneceğine kendisinin karar vereceğini söyler: “Biz düşünüp taşındık, kızımızın doğum yılı sıçan yılıymış, yaşı on dörde çıkmış, bizim Özbeklerin âdeti şöyledir: Kız on dört yaşına geldikten sonra, kendisi karar verir, bizim söylediğimizi dinlemez, birinizi mi, hepimizi mi ister, kendisinden sorun (Yoldaşoğlu, 2000: s. 80).

Rüstem Han Destanı’nda; Aftabay, kayınpederi Sultan Han’ın kalender kılığında Akrobat’a gelmesi üzerine onu kocası ve kaynanasına affettirmeyi düşünür. Aftabay kendi kendine: *“Hürayim, Sultan Han’dan incinmiştir. Şahın geldiğini ona söylesem bile hiçbir zaman ‘Onu buraya getir. ’ Demez. Rüstem şimdi avdan dönerse benim sözlerimi bile dinlemeden onu doğrar. Eğer Sultan Han’ı annesinin yanında görürse annesine olan saygısından dolayı ses çıkarmaz. ”*. Aftabay planını devreye sokarak önce Hürayim’e Sultan Han’ı affettirir. Eve gelen Rüstem, babası ile annesinin sohbet ettiğini görünce ve annesinin nasihatlerini dinleyince Rüstem de babasını affeder (Baydemir, 1998: s.308).

Ayçınar Destanı’nda; Babür Şah, başlık malı için bir dulun bu kadar mal istemeyeceğini düşünerek, Ayçınar’ın çok akıllı bir kız olduğunu anlar ve Nazarbay’ a dengi ile evlenmesi gerektiğini söyler:

*“Neysen de seni önce görmüş,
 Senin gibi ihtiyarın burada bahtı kurumuş,
 Kız olsa da aklına hayranım,
 Bilgeligi Huda ona vermiş” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 59).*

Ayçınar Destanı’nda; Ayçınar, amcasının oğlu Amanyar ile evlendikten sonra Endican’a yerleşir. Ayçınar, akıllılığı ile köyünün bilgisi olur. Şeybani Han’ın koymuş olduğu ağır vergilere karşı halkı örgütleyerek karşı durur (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 203*).

Bela Gerdan Destanı’nda; Avaz, yaşlı bir aktar kılığına girip Arzıgül’ün köşkünde her gün çok ucuza veya bedavaya ipek kumaş satınca Arzıgül bu durumdan şüphelenerek bu ihtiyarın bir gelişinde bir hikmet olduğunu sezer ve tehlikeyi bertaraf etmek için bir gelişinde Avaz’ın elindeki bütün malı alıp onu köşkten kovdurur (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 437*).

Melike Ayyar Destanı’nda; Melike Ayyar, hizmetçisi Hadiçe’yi yollayarak arkadaşı Tillekız’ı aslanı ile gezmesi için davet eder. Tillekız olanları Hadiçe’den dinleyince her şeyi anlayarak, aslında gelenlerin kalender değil hilekâr olduklarını ve aslanın canı olmadığını, aslanın içinde Avaz’ın olduğunu söyleyerek davete gitmek istemez:

*“Şeker Gölü’nde hana söz vermiştir,
 Çambil’den inatçı beyler gelmiştir,
 Sahiben bu topraklardan gidici olmuştur,
 Git, gidiver meclisine gitmeyeceğim!
 Ayrılık ateşinde bağrını dağlayıp,
 İnatçı beyler buraya geldi sorarak,
 Yarın akşama doğru sen kalırsın kan ağlayıp,
 Gidiver, meclise gitmeyeceğim!” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 195).*

Melike Ayyar Destanı’nda; Şakalender ve Avaz Melike’yi kaçıır. O esnada Şazerger kaçamaz. O da kendisini bir yüzüğe çevirir. Tillekız’ın babası Akdevşah, yüzüğü bularak kızını mutlu olsun diye kızına hediye olarak getirir. Yüzüğü gören

Tillekız her şeyi anlar, başta yüzüğü kabul etmek istemese de babasını üzmemek için yüzüğü alıp parmağına takar. Tillekız:

“Hazan olmadan bağda güller solmasın,

Allah benim aklımı almasın,

Ata, dinle benim söylediğim sözümü,

Kalenderin biri yüzük olmasın,

Yüzük diye sen elinden kaçırma kızını,

Ah çekip dökerim gözden yaşımı,

Yâd ellere, garip eyleme başımı,

Sona erdirme benim oturuşumu,

Uçar olsan, kanadından ayrılıp,

Koşar olsan, toynağından ayrılıp,

Babacığım gafil olup konuşma.” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 203).

Zülfizar Destanı’nda; İhtiyar kadının cellât kızı Avaz’ın Şeyh Akhoca olduğuna inanmaz:

“Şeyh olsa ata süs takar mı?

Şeyh olsa kızın kaşına bakar mı?

Yersiz bildim bu şeyhin işini

Bıyığını burup yeni süzdü kaşını,

Dev gibi adamdan şeyh olur mu?” (Çolak, 2001: s. 303).

Zülfizar Destanı’nda; Avaz ile Zülfizar, Eşterhan şehrine gelip Yahudi dedenin evinde misafir olurlar. Avaz, Yahudi’ye gideceği yolu tarif etmesi üzerine Zülfizar, bunun söylenmemesi gerektiğini, düşmanlara sır vermiş olduğunu söyler:

“Yalnızsan beyim, bencil olma,

Çok yaşa çok yıllar ölme!

İyilik gör kötülük görme!

Yersiz haber verdin birçok düşmana

Düşmanların eline esir düşme!” (Çolak, 2001: s. 329).

1. 1. 3. 1. 3. Sorumsuz Kız

Melike Ayyar Destanı'nda; Şazerger, Tillekız'ın kumarbaz olduğunu öğrenince onunla kumar oynamak ister. Kendi adını Yallakel koyarak üç âşık kemiği seçerek hazırlıklarını yapar. Şazerger:

“Sabahleyin yerimden kalksam,

Sehpayı yüksek kursam,

Tillekız'ı gardkam vursam,

Üç alçı dukar isterim

Oyun yaparsa Şah'ın kızı,

Giydiği gülgûn kırmızı

Aklını aldı cadı gözü” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 209).

Alçı: Aşık kemiğinin en fazla kazandıran kısmı

Dukar: Kumarda bir hamle.

Tillekız ile Yallakel kumar oynarlar. Tillekız, tüm varlığını, sıra sıra devesini, deve üstünden ziynetini, alnında yazılı varlığını, kırk kızını, özgürlüğünü kumarda kaybeder (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 215).

1. 1. 3. 1. 4. Baba Şefkati

Alpamış Destanı'nda; Alpamış ile Berçin evlendikten bir zaman sonra Kongirat iline gitmeye karar verirler. Baysarı'ya da bu teklif edilir fakat Baysarı Kongirat'a dönmeyi kabul etmez. Kızından ayrı kalacağı için garip olacağını söylerler:

“Tüm halkı çok nasihat etti,

Bazıları çok sözler söyledi:

Kızın gider sen de şaşkına dönersin,

Kalmaklardan çok cefa çekersin” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 202).

Baysarı: *“Dönersem, göçüp gidip ne oldun, oğlum gitti hem seni, hem kızını alıp geldi, deyip yüzüme vurur, ölsem de gitmem”* der (Yoldaşoğlu, 2000: s. 204).

Alpamış Destanı'nda; “Kocaya Gösterdi” âdeti yapılır. Bir koyun kesilir. Alpamış ve Karacan'a iyi giysiler verilir. Berçin beş yüz deveye çeyizini yükler. Annesi

ile babasından ayrı kalacağı için üzülür, babasının oğulsuz olduğunu söyleyerek ağlamaya başlar. Bunun üzerine Baysarı kızına kendisinin dayancı olduğunu söyleyerek kızını teselli eder:

*“Berçin, canım yavrurum üzülme,
Babam kaldı diye dert etme,
Çok yaşa, uzun yıllar ölme,
İyilik gör, kötülüğü hiç görme,
Sen akrabalarının yanına gidiyorsun,
Yalnızım diye yavrurum ağlama.”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 205).

Rüstem Han Destanı’nda; Rüstem Bucül şehrine girdiğinde hiç kimsenin konuşmadığını ve herkesin mavi giydiğini görür. Mavi İslamiyet öncesi devirlerde matem rengi olarak bilinmektedir. Bekçi ile konuştuğunda bütün bu olanların Hisrav Şah tarafından emredildiğini, kızı Aftabay için yas ilan ettiğini öğrenir (Baydemir, 1998: s.259).

Ayçınar Destanı’nda; Ayçınar, Kayserbek’in bir casus olduğunu Babür Şah’a gösterince Babür, Ayçınar’a hayran olur ve kendisi ile kalıp yardımcı olmasını ister. Ayçınar ise babasını ve ölen annesini düşünerek öncelikle babasının yanına gitmesi gerektiğini söyler:

*“Nerede kaldı bilmiyorum,
Anneciğimin mezarı,
Bizlere çok dokunmuştur,
Düşmanların azarı.*

*Bulayım babamı
Alından öpeyim,
Evlat olayım ona
Hürmet göstereyim.*

*Oğul görmedi, kız gördü,
Ben de oğul gibi olayım.
Bana verdi canını,*

Ben de tüm canımı vereyim” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s.

Ayçınar Destanı'nda; Ayçınar, kendisini kaçıran Kayserbek'ten kurtulup tekrar evine geldikten sonra babasını evinde bulamaz. Bunun üzerine ağlar, gözyaşı döker:

“Dağ başında yığın kar,

Yanan ağlar zar zar,

İki köpeğim vefakâr,

Babam buradan geçti mi?” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 181).

Ayçınar, uzun aramalardan sonra babası Halyar'a kavuşur:

“Gelip babası,

Saçını okşuyor.

Kızcağızım der, kızcağızım,

İç çekip okşuyor.

Babacığım, deyip Ayçınar,

Yüzünden öpüyor.

Koklayıp koklayıp göğsünü

Sevgisine doyuyor.

Sağlama, saçına,

Ben kurban olayım.

Şükrettim kızcağızım,

Senden önce ben öleyim” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 189).

Yunus Peri Destanı'nda; Yevmit yurduna Göroğlu tarafından kaçırılan kızı Zeydinay'ı kurtarmak için sefer düzenler. Kendisine engel olmak isteyen hanımı Halcuvan'a kızını çok özlediğini söyler:

“Akla düşüp baba diyen sözleri,

Aklıma düşmüştü ay gibi yüzleri,

Yalnız kızımı pek çok özledim,

Aklıma düşmüştü tatlı sözleri” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 739).

Hasanhan Destanı'nda; Hasan Çapsan Dev ile Sakibülbül Göroğlu'nun yol göstermesiyle kılık değiştirip Temirhan padişahın babasının hayaleti olmuş gibi şehre giderler. Orada herkesi hayalet olduklarına inandırıp, Hasanhan, Gülçehre ve Temirhan'ın elli adamının kızını da kaçıırıp Yevmit'e gelir. Temirhan çocukları kaçıırıldığı için kız erkek ayırmadan ağlayıp yardım ister:

*“Kargaşalar olup büyüdüğüm yurdumdan,
Düşman gelmiş benim ardımdan,
Üzüntüyle ayrıldım iki yavrumdan,
Yanan çırağımdan ayrıldım,
Hem kızımdan, hem oğlumdan ayrıldım.*

*Dağ gibi artan dert ile
Şimdi ayrıldım Vayengen denen yurdumdan,
Yazık, ayrıldım iki yavrumdan,
Hem kızımdan, Hem Hasan'dan ayrıldım”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 929).

Hasanhan Destanı'nda; Temirhan Şah, Göroğlu'nun hilesiyle kaçırılan kızı ve oğlunun intikamı için ordu hazırlamak ister. Amacı çocuklarını kurtarmak ve Yevmit ilinin güzel kadınlarını da kaçırmaktır:

*“Yakıp gitti gül gibi teni,
Yavrum diye yüreğim kandır.
Gülçehre ile Han Hasan'ı
Katıp dön Yunuscan'ı,
Çaresini kendin bul.*

*Oyup gel gözlerini,
Sarart yüzlerini.
Çemlibel'den alıp gel
Bütün güzel kızlarını,
Çaresini kendin bul!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 935).

Miskal Peri Destanı'nda; Miskal Peri'nin Göroğlu ile evlenmiş olduğunu öğrenen Ahmet Peri, kızının evliliğine razı olarak karısını teselli eder:

“Git Çembil’e diye söyle.

Sen sevinerek uğurla.

Kızının yüzüne vurma.

Sevindirip evden gönder.

Dünya sarhoş olmasın,

Çabuk gidip kalk da de ona.

Gönülleri coşturuver.

Koşup ciğerini pişiriver.

Kız çocuk emanettir.

O yurduna teslim ediver” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 998).

Melike Ayyar Destanı’nda; Kasımşah, kızı Melike’den gelen şikâyet üzerine kızının üzülmeye neden olan kalenderleri idama mahkûm eder. Kasımşah, kalenderlere aslanın öcünü sorar:

“Şen işit Kasımşah’ın sözünü,

Şah’ın Melike gibi servinazını,

Üzdün Şah’ın kızını,

Öldürürüm günahkârın kendin,

Misafirlikte haddini aşmışsın,

Melike’nin aslanını öldürmüşsün.

Kalender sana ölüm lazımdır,

Üzmüşsün benim biricik kızımı,

Ah çekip dökerim gözden yaşını,

Cellât çağırıp çektiririm etini,

Kestireyim gövdenden aziz başını,

Üzdün Melike gibi sahibini” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s.

161).

Zülfizar Destanı’nda; İstanbul hanı Mızrabşah kızının kaçırıldığını öğrenince kızını kurtarmak için ordusuyla Avaz’ın peşinden gider. Göroğlu ile savaştan Mızrabşah savaşı kaybeder. Göroğlu, Zülfizar üzülmeye diye Mızrabşah ile anlaşır (Çolak, 2001: s. 282).

1. 1. 4. Kardeş

Özbek destanlarında abla, kız kardeş ilişkisinin temelini sevgi oluşturur. Kardeş, kahramanın küçüğü, ikizi ya da ablasıdır. Abla, erkek kardeşinin yardımcılardan biridir. Ondan ayrıldığı zaman en çok özlediği kişilerden biri kardeşidir. Abla yeri geldiğinde kardeşine canını bile verecek durumdadır. Abla kardeşinin başına gelebilecek tehlikelere karşı kardeşini uyarır, ona yol gösterir. Kardeşin de aynı şekilde ablası için yapamayacağı şey yoktur.

Erkek kahramanın kız kardeşi, abisi için her türlü fedakârlığı yapmaya razıdır. Abisinin yaptığı ya da yapabileceği bir hataya karşı duruma el koyarak abisini yönlendirir. Ona nasihatler vererek nasıl davranması gerektiğini anlatır. Kahraman zor duruma düştüğünde kız kardeşinden yardım ister. Kız kardeş abisinin vefatı durumunda kardeşinin malına sahip çıkar ve yeğeni varsa abisinin emaniti olarak ona kol kanat olur.

1. 1. 4. 1. Abla

Avazhan Destanı'nda; Bulduruk Kasap, Avaz'a sitem ederek Göroğlu'nu ablasının yanına götürmesini ister. Avaz, Göroğlu'nu eve getirip annesi Gülayım'a müjde verir. Uzun zamandır kardeşini görmeyen Gülayım, kardeşi geldiği için çok sevinir ve onunla sohbet eder:

*“Gülayım, en güzel kızlardandı,
Yaratan ona ayrılık vermişti.
Kutluk zamanında Yavmit'ten çıkarken,
'Ekmek, ekmek' diye Konğırbay'a göz dikip,
'Abla, ekmek', diye vatanında kalmıştı.*

*Çıkıp gitmişti o aklında,
Can kurban olsun iyilerin boyuna.
Vay kardeşim, diye dayanamadan,
Kulaç açıp ağlayıp kalktı yerinden.*

(...)

*Padişah alır halkından vergisini,
Vay kardeşim diye kulaç açıp Gülayım,
Vay kardeşim diye yaydı saçını.
Temaşa edin Gülayım'ın işini.*

(...)

*Esen midir Türkmen'in güzel kızları,
Şahsenem sıfatlı kızlar esen mi?
İlkbaharda güdülür develeri,
Hatemi Tay'a benziyor zenginleri,
Hamur gibi çalkalanıyor hanımları,
Gelinler, hem kılavuzlar esen mi?*

(...)

*Başına konulsun altından taçı
Besiciler semiz koyunlar besler,
Şefkatine doyamadım, Konğırbay,
Boynuna bu ablan olsun sadaka”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1056,1062).

Huşkeldi Destanı'nda; Avaz, yiğitleriyle birlikte Gülşenbağ adında bir menzile gelir. Burası Erali beyindir. Erali beyin iki yetişkin kızı vardır. Büyüğünün adı Sedane, küçüğünün adı ise Aydane' dir (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 67).

Aydane, Avaz'ı görüp ona âşık olur. Aydane, ablasının yanına gelerek ona derdini anlatır:

*“Bir genç çocuk avcılarının kuşu gibi,
Sevgisi sarp dağın kara taşı gibi,
Yolda gördüm bir yiğidi can abla,
Abla, yârim olsa o kişi gibi.*

*Atı ile elbisesi aklımı alır,
Abla, beni türlü hayale salar,
Abla, yârim olsa o kişi gibi,*

Dil bilmez Ermeni olsa olur” (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 67).

Melike Ayyar Destanı'nda; Esad, Şadman ve Avaz kırk günlük yolculuktan sonra Beldav kırında bir mağarada kırk dev ile karşılaşır. Bu kırk devin büyüğü olan

Yaprak Dev, Avaz'ı yemeyi düşünür. Avaz kendini tanıttınca Yaprak Dev, abla olarak hitap ettiği Yunus, Miskal perinin evlatlığı olduğunu anlar ve Avaz'a yardım eder:

“Gam ile sarardı gül gibi yüzlerimiz,

Bazıları kendi halinden habersiz,

Çambil yurdundan gelmiş isen, bey varisi...

Çambil'de Yunus, Miskal Ablam var.

Yunus peri, Miskal Ablam sağlar mı?” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 79).

Melike Ayyar Destanı'nda; Avaz, Kızıl Dev'in yanına geldiğinde o ve diğer devler kendisine gelerek, Yunus ve Miskal ablalarının halini ve hatrını sorarlar (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 109).

1. 1. 4. 2. Kız Kardeş

Alpamış Destanı'nda; Baybörü'nin sakladığı mektubu Alpamış'ın kız kardeşi Kaldırğaç bulur ve kardeşine getirerek iyilik yapar. İlk başta Alpamış Kalmak yurduna gitmek istemese de Kaldırğaç kardeşini gitmesi için ikna eder:

“Mert yiğidin yari tartışmada kalır mı?

Er yiğidin yarini Kalmak alır mı?

Berçin ablam zor durumda kalır mı?

Senin gibi beyler bunu umursamaz mı?

Çaresiz kız kardeşin senden rica ediyor,

Kalmaklarda ablam acı çekiyor.

Ağabey, söylediğim söze gücenme

Namerdin işini bunda yapmayın” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 93).

Alpamış Destanı'nda; Kaldırğaç, kardeşini Kalmak yurduna ulaştırması için at konusunda yardımcı olur. Kendisine verilen atı beğenmeyen Alpamış'ı ikna ederek onun cins bir at olduğunu anlar. Kaldırğaç, kardeşi için kıyafet hazırlar ve onu giydiren (Yoldaşoğlu, 2000: s.102-105).

Alpamış Destanı'nda; Kaldırğaç, Alpamış'ı kalmak yurduna gönderirken onunla vedalaşır ve kardeşine nasihatler verir:

*“Sağ salim gidip gelin bey ağa.
Kederliyim, gözümden sel gibi yaş akar,
Buradan gidip al güzel hanımı,
Kongırat elinde yap geceni,
Aklından çıkarma sütkardeşini,
Kulak verip, dinle söylediğim sözleri,
Seni emanet ediyorum büyük Allah’a”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 105).

Alpamış Destanı’nda; Alpamış kız kardeşi Kaldırğaç ile vedalaşır:

*“Sana yeter abinin sözü,
Çöller de dört nergis gözü
Sararmasın gül gibi yüzü,
Aramaya gittiğim bir beyin kızı,
Canım kız kardeşim hoşça kal şimdi.*

*Dünyayı yürüyüp gezerim,
Düşmanlarımı mahvederim,
Yine dönüp yurduma gelirim,
Sütkardeşim, seni görürüm”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 107).

Alpamış Destanı’nda; Günlerden bir gün yaralı bir kaz Alpamış’ın zindanına gelir. Alpamış kaza bakar ve onu iyileştirir. Durumunu anlatan bir mektup yazarak kazın ayağına bağlar. Onu memleketine gönderir:

*“Ah çekince gözden akar sel gibi yaş,
Zalim ile asla olmayın yoldaş,
Bir bacım var, benimle emikdaş, (aynı memeden süt emen kardeş)
Babir gölünde hele der ağlar,
Bacıma mektubumu ulaştır, yalnız kaz”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 281).

Alpamiş Destanı'nda; Kaldırğaç, yeğeni ile birlikte develeri güderken bir kaz Alpamiş'tan mektup getirir. Kaldırğaç, kardeşinin ölmediği için sevinse de kendisi kadın olduğu için kardeşini kurtaramayacağını düşünerek üzülür:

*“Ölmemiş, ağabeyim sağ imiş,
Zindanda olduğunu şimdi anlar,
Bilmiyorum uzaklara kimler gider,
Ben kadının gidemem o yurda,
Düşünüyorum, Yadgârcan çok küçük olur.
Birisi aslan gibi onu yoklamazsa,
Kendisinin öz erkek kardeşi olmazsa,
Bu iş herkesin elinden gelmez”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 289).

Alpamiş Destanı'nda; Alpamiş, kız kardeşi Kaldırğaçayım'ın deve güttüğü yere gelir. Develer Alpamiş'in geldiğini anlar ve ona doğru koşarlar. Kaldırğaç da abisinin malına sahip çıkmak adına üstü başı perişan bir şekilde develerin peşinden koşarken ağabeyini düşünür. Alpamiş kardeşinin bu halini görünce gözü yaşla dolar. Kaldırğaç:

*“Giden ağabeyim geldi mi ki, Allah'ın.
Başındaki altın tacım diye
Cins ata yakışmış altın kolyem diye,
Hekim ağabeyim halimi görüp ağlasa,
Ben önüne çıksam, ağabeyim diye.
Hekim ağabeyim benim halimi sorardı,
Düşmanların cezasını verirdi,
Pehlivan ağabeyim Kongırat elinde olsaydı,
Beni niye çölde perişan edeydi”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 388).

Hasanhan Destanı'nda; Gülçehre, Temirhan padişahın kızı, Hasanhan'ın kardeşidir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 906).

Avazhan Destanı'nda; Aslen Yavmit yurdundandır. Kardeşi Konğırbay'ı kıtlık zamanında Yavmit'te bırakıp Hunhar şehrine yerleşmiştir. Bulduruk Kasap ile evlenmiş ve Avazhan'ı doğurmuştur (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1042). Sabah yola çıkarken Göroğlu,

Gülayım'a gerçek kimliğini açıklar. Gülayım oğlunun kaçırılacağını anlayıp ağıt yakar. Avaz'ın kız kardeşi Balayım da gelerek kardeşi için ağlar:

*“Vay vay, diye Balayım'ın aklı durdu,
Vay dayanağım, vay ağabeyim, diye
Balayım yüzünü yırttı.
Yayıp siyah saçlarını,
Rengi dalak gibi oldu.*

*Akrabalık hasreti kötüymüş,
Ağabey diye döker yaşı.
Balayım ağabey, diyor”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1070).

Huşkeldi Destanı'nda; Avaz, yiğitleriyle birlikte Gülşenbağ adında bir menzile gelir. Burası Erali beyindir. Erali beyin iki yetişkin kızı vardır. Büyüğünün adı Sedane, küçüğünün adı ise Aydane' dir (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 67).

Huşkeldi Destanı'nda; Aydane'nin ablası kız kardeşine öğütler vererek yoldan geçen birine gönül vermemesi gerektiğini öğütler:

*“İyi kötü gelir merdin karşısına,
Sevda düşer mert oğlanın başına.
Bir kez sorsan, kervan geçer büyük yol,
Gönül verme yoldan geçen kişiye.*

*Devletinden hilatler giyersin,
Senin gibi zengin çocuğu olsa değersin.
Gönül verme yoldan geçen kişiye,
Kaçak köçek olsa yanarsın”* (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 67).

Sedane, kız kardeşini yoldan geçen birine gönül verdiği için ayıplar. Babalarının kendilerini denk olarak birini görmediği için kimseye vermediğini söyler (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 69).

1. 1. 5. Hala

Babanın kan bağına bağlı olarak kız kardeşi olan hala, yeğenin her zaman yanındadır. Ona göz kulak olarak başına gelebilecek tehlikelerden korur. Babanın olmadığı zamanlar yeğenin yoldaşı haladır. Düğünlerde, eğlencelerde davet edilen kişilerin başında hala gelir. Evlenmek için görücü olarak kız bakmaya gitme törenlerinde hala da anneye eşlik eder. Kahramanın ölümü durumunda ağlayan, kendini kaybeden kişilerden biri yine haladır.

Alpamiş Destanı'nda; Kaldırğaç, yeğeni Yadgâr'ı yanına alıp deve güder, hala yeğen birbirlerine yoldaş olmuşlardır:

*“Önünde var idi kırk bin devesi,
Dağılmıştır burada merdin yuvası,
Yetim Yadigâr bu yiğidin evladı,
Elinden tutup gezdiren zavallının halası,
Birbirine bunlar yoldaş olur,
Birbirinin halini sorar”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 288).

Yunus Peri Destanı'nda; Yunus peri, eğlenmek için Gülşenbağı'na gideceği zaman Halasını ve bolasını(kız kardeşlerin çocukları) da çağırır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 703).

Hasanhan Destanı'nda; Vayengen şehrinin padişahı Temirhan, Göroğlu'nun ordusuyla şehrine geleceğini öğrenince askerlerine şu emri verir:

*“Yersiz verin ümidini,
Öldürün hepsini.
Açıp yiyin gömdüğünü,
Feryat ettirin halasını”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 877).

Hasanhan Destanı'nda; Sakibülbül ve Hasan Çapsan Temirhan padişahın babasının hayaleti olarak şehirde dolaşırken, Sakibülbül, Hasan Çapsan'a:

*“Hayalet verir umduğunu,
Evde ağlatır halanı,
Gidip bir şey vermezseniz,
Ruh vurur hepimizi”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 886).

Hasanhan Destanı'nda; Sahman vezir, Sakibülbül'den rüşvet alarak Temirhan'ın arkasından düşmanlık eder. Hasanhan ve Gülçehrecan'ın kaçırılmasına yardımcı olur. Gülçehre evliya olacağını düşündüğü için dedesinin hayaleti sandığı Hasan Çapsan'ın sırtına biner. Onu Sahman yüreklendirir:

“Koşuk söylesin bu kızların halası,

Az az olur söylenen sözün gizliliği.

Veli olsun, Gülçehre 'yi bindirin,

Giderse gitsin güzellerin hepsi!” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 922).

Avazhan Destanı'nda; Hasanhan, Göroğlu tarafından Avazhan'ı getirmesi için görevlendirilir. Gırat hazırlatılıp, savaş kıyafetleri Hasanhan'a giydirilir. Hasanhan sefere çıkmadan pencereden Yunus Peri, Miskal Peri, Gülçehre Peri, Ay Zeydin ve kızlar parlayıp bakarlar. Simsiyah gözleriyle halası da bakmaktadır. Çembil'deki kız, kadının hepsi. Açılmış çiçek gibi güzel kızlar, kadınlar bakıp onun için zafer duası ederler (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1021).

Melike Ayyar Destanı'nda; Avaz ile Melike karşılaştıklarında Avaz kendini tanıtır. Bunun üzerine Melike, Avaz'a halasının oğlu olduğunu söyler ve Yunus ve Miskal halalarının gelip bütün kızlar içinden kendisini beğendiğini ve başından eşarbını çıkararak kendisini Avaz'a nişanladığını ve eşarbını bağlayarak gittiklerini söyler (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 103).

1. 1. 6. Yenge

Kişinin kardeşinin, amcasının ya da dayısının eşi yolan yenge Özbek destanlarında evlenecek olan kişiler için bir aracı konumundadır. Ayrıca Göroğlu destanında üvey anneye “yenge” diye hitap edildiği görülmektedir. Yenge ile her ne kadar kan bağı olmasa da dışarıdan gelen biri olarak aileyi benimsemiş ve aile bireylerine sevgi bağı oluşturmuş yardımcı kahramanlardan biridir.

Alpamış Destanı'nda; Surhayil, Berçin'i istemesine rağmen nişanlı olduğunu öğrenir. Oğluna yine de yalan söyleyerek Berçin'i oğluna gelin olarak nişanladığını ve gidip nişanlısını görmesini gerektiğini söyler. Suksuray adında bir yengesi olduğunu ve onunla birlikte Berçin'in yanına gitmesini ister (Yoldaşoğlu, 2000: s. 64).

Alpamış Destanı'nda; Alpamış, kız kardeşinin nişanlısı olan Bektemir ile sohbet ederken söylediği:

*“Rahatı kaçan bey Alpamış gelmiştir,
Bektemir ne öğüt verirsin,
Yengen beni çok telaşlandırmıştır,
Babasından ona haber gelmiştir”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 253).

Ayçınar Destanı'da; Ernazar, Çarşamba günü koyun sağma vaktinde Ayçınar'ı görmek için ustası Halyar'ın karısı Aytoti anadan izin isterken ona yenge diye hitap eder (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 29).

Ayçınar Destanı'da; Halyar'ın abisinin karısı, Ayparça'dır. Halyar, Endican'a ulaştığında abisinin öldüğünü öğrenir ve yengesi ile tanışarak akrabalarından haber alır (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 203).

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı; Göroğlu öz babasının yerini öğrenip kendi yurduna gitmek istediğinde Rüstembey ve yengesi ağlaşırlar (Kırbaşoğlu, 2000: s.570)

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı; Göroğlu Halcuvan'ı kurtarmak için Şirvan şehrine geldiğinde Halcuvan Göroğlu'na laf gelmesin diye Yevmit'e dönmek istemez. “Eğer sen beni götürsen, Yavmit'e ulaştan tören, meclislerde insanlar ‘Göroğlu bey hoş olmayan iş yapmış, üç yıldan beri Reyhan Arap'ın hanım yaptığı yengesini alıp gelmiş. ’ derler. Benim felaketim sana zarar verir. Devletiniz, mertebemiz ellerin içinde düşük olur. ‘Yengenizi Reyhan Arap şöyle yapmış, böyle yapmış’ diye düşmanların söyler” (Kırbaşoğlu, 2000: s.649)

1. 1. 7. Kaynana

Özbek destanlarında gelin-kaynana, damat-kaynana ilişkileri hakkında pek fazla durulmaz. Gelinlerle kaynanalar arasında bir çatışma görülmez. Gelin kaynanasına kocasına olan sevgisi ve saygısından dolayı derin bir saygı duyar. Kaynanasının işlerinde yardımcı olur. Erali Şirali Destanı'nda kaynana, damadına bildiği mesleğin inceliklerini öğreterek onu yönlendirir.

Erali Şirali Destanı'nda; Akılay ile Şirali'nin düğününden bir hafta sonra kuyumcu ölünce Şirali'nin kaynanası Şirali'yi kuyumcu dükkânına götürerek ona değerli ve ucuz taşları gösterir. Damadına alım satımı öğretir. Damadına nasihatlerde bulunur:

*“Aklın varsa cahillerle oturup kalkma.
Dükkân malını bırakıp sokakta gezme,
Müşteri gelirse, malını ucuza satma,
Halkla dost oluncaya kadar oynayıp gülme.*

*Dükkâna hırsızlar gelirse dikkatsiz olma,
Dost kişi yardım ederse, ondan altta kalma,
Yakut taşlar pahalıdır, onları ucuza satma,
Bu taraftakiler yakut ve zümrüt, parasız verme” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 307).*

1. 1. 8. Gelin

Alpamış Destanı’nda; Berçin altı aylık bir süresi olduğunu anlattığı bir mektup yazarak Alpamış’a gönderir. Mektuba önce Alpamış’ın babası Baybörü ulaşır. Çocuğunun hayatını düşünen Baybörü mektubu saklamak ister:

*“Meydan olursa cins atlar koşarlar,
Koşup gelince kadife örtülür,
Gitmesin oğluma karı bulunur,
Hiç kimseye vermeyin giderken haber.
Biri duysa Alpamış’a söylesin,
Dostu ağlatıp, düşmanımı güldürür,
Kongirat hanını Kalmak öldürür,
Oğluma kavgalı kızlar ne gerek?
Halimi anlayıp, doğru gidin haberciler” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 91).*

Erali Şirali Destanı’nda; Şirali Bulgar şehrine gelerek, Hemra Bahçıvan’a, Erali ile evlenen Aytöre gelinin kutlu olsun der:

*“O ellere Umar oldu sultan,
Oğlun aldı bir gözleri çolpan,
Dişi akik gibi, yüzü parlayan,
Bu gelinin kutlu olsun, dedeciğim!” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 573).*

1. 1. 9. Torun

Hasanhan Destanı'nda; Sahman vezir, gelen hayaletin aslında Göroğlu'nun casusları olduğunu ve Hasanhan'ı ve Gülçehre'yi kaçıracaklarını söylese de kimseyi inandıramaz. Gülçehre dedesine iftira atıldığını düşünür ve Sahman'a kızar:

*“Yeni buldum derdime devamı,
Yapayım yine durmuşum kendim havamı,
Ağzına taş ile toprak, köpek,
Neden öyle söyledin veli dedeme?”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 906).

Sahman vezir, Sakibülbül'den rüşvet alarak Temirhan'ın arkasından düşmanlık eder. Hasanhan ve Gülçehrecan'ın kaçırılmasına yardımcı olur. Gülçehre evliya olacağını düşündüğü için dedesinin hayaleti sandığı Hasan Çapsan'ın sırtına biner. Onu Sahman yüreklendirir:

*“Gülçehre'yi nice sözler ile,
Ne iş olsa, oluşuna razıyım!
Gülçehre'yi dedesine bindirin,
Bindirin Vayengen'in bütün güzel kızıyla!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 922).

1. 2. TOPLUM VE KADIN

1. 2. 1. Yönetici Kadın

Özbek destanlarında kadınların yöneticilik kimlikleri de vardır. Hükümdarın kızı ülkesindeki belli bir yerin yönetimini üstlenerek babasına yardımcı olur ve yöneticilik için bir tecrübe kazanır. Babasının üstesinden gelemediği durumlar karşısında babasından yönetimi kendisine bırakmasını ister. Kararlı ve otoriterdirler. Yönetici kızların hizmetçileri vardır. Kimi destanlarda ise kahraman bir sefere çıkacağı zaman ülkenin yönetimini nasihatler vererek karısına bırakır. Kadın hükümdar ülkesini adaletli bir şekilde yönetir. Olağanüstü varlıklardan olan periler de yine yaşadıkları yerlerin hükümdarı olabilirler. Bu peri hükümdarların yüzbinlerce peri ve dev hizmetkârları vardır.

Alpamış Destanı'nda; Kalmak Şah'ın Tavka adında bir kızı vardır. Tavka, Tayçi vilayetinde Yengibazar olarak adlandırılan küçük pazar yerinin yöneticiliğini yapmaktadır. Kırk kız hizmetçisi vardır. Bu kızlara esnafın terazilerini kontrol ettirir (Yoldaşoğlu, 2000: s. 305).

Erali Şirali Destanı'nda; Şirali, abisinin akıbetini merak ederek Bağdat şehrini Akılay yârine teslim eder:

*“Bağdat yurdunun devranı,
Dinle bu kaşı kemânı,
Canımdan değerli yârim,
Sen ol Bağdat elinin sultanı.*

*Şahların çok olur düşmanı,
Alayım deyip nice mekânı,
Düşman görsen dök kanını,
Sen ol Bağdat'ın sultanı”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 551).

*“Hizmetçiler, beyler, askerim,
Aklın çoktur Akılay'ım
Sensin benim karçığayım,
Senindir benim bu tahtım”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 553).

Rüstem Han Destanı'nda; Sultan Han'a, görmüş olduğu rüyasında Kurudım ülkesine gidip on dört yıl geri gelmemesi gerektiği söylenir. Aksi halde Allah tarafından yaşlılığında verilen çocuğu ölecektir. Bunun üzerine Sultan Han, ülkenin yönetimini çocuğunun erkek doğacağını düşünerek Hürayim'e bırakır. Şeriata göre taht babadan oğla geçmektedir. S194 Sultan Han, Hürayim'e:

*“Sen sevgilimi başı taçlı padişah yaptım.
Ben gittikten sonra akıllı ol,
Uzun yıllar yaşa, ölme,
Yalnızca iyilikler gör, kötülük görme,
Aptal adamın yakın dostu olma!
Kadınlık özelliğini gösterme, cahilce laflar söyleme.
Kendi taht ve devletimi sana bıraktım”* (Baydemir, 1998: s.196).

Rüstem Han Destanı'nda; Hürayim, Aktaş şehrini yöneterek, sarayın kadınlara has bölümünde insanları kabul eder. Adaletli bir şekilde yönetimi idare eden Hurayim, Sultan Han'dan bile daha çok işler görmektedir (Baydemir, 1998: s.199).

Rüstem Han Destanı'nda; Rüstem ile Aftabay evlendikten üç gün sonra, Rüstem annesini hatırlar ve annesini Bahra Dağı'ndaki Akrobat sarayında yalnız başına bıraktığı için üzülür. Aftabay, Rüstem'e annesini getirmesi gerektiğini söyleyince Rüstem padişahlığını Aftabay'a devrederek Akrobat'a annesini getirmeye gider (Baydemir, 1998: s.284).

Yunus Peri Destanı'nda; İrem bağının Yunus paşası, Miskal cariyesidir. Yunus'un annesi Kariya Peri, Babası da Kaf dağının padişahı Rahmet Peri'dir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 708).

Yunus Peri Destanı'nda; Hasan Çapsan, Yunus Peri ile birlikte Yevmit iline geldiğinde kendisini karşılamaya gelen güzel kız ve gelinleri kaçıtır. Yunus Peri bunun üzerine adamlarını göndererek onları geri getirir. Babasının padişahlığını göre Yunus Peri, Hasan Çapsan'ı hapseder. Bunun üzerine oradaki kadınlar ve kızlar Yunus'tan korkmaya başlarlar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 828).

Huşkeldi Destanı'nda; Göroğlu, Avaz ile Gırat'ın esir düştüğünü öğrenince hazırlıklarını yaparak büyük hanımı ile vedalaşarak ona vasiyetini ve nasihatini verir. Yurdunu ve yönetimini büyük hanımı Yunus Peri'ye bırakır:

“Kaşların kalemdir, yüzlerin aydır,

Suretin cemalin boz doğandır,

Ben gelinceye kadar esen kal nigarım,

Ben sana ısmarladım yeri yurdu.

Dostumu ağlatıp, düşmanımı güldürme,

Açılmamış taze gülümü soldurma,

Ben sana ısmarladım bütün varımı,

Senemcan, düşmana sırrını bildirme.

Şimdi senindir Çambil gibi diyar,

Göroğlu'nın yerinde her ne varsa,

Büyük küçük, elim obam, adamlar,

İyi bakın benim için periler.

Gelenin gönlünü iyice hoşnut edin.

Bey yok deyip ahaliyi horlayıp kovmayın,

Elim yurdum, peri, şimdi senindir,

Her kim gelse sus pus olup oturmayın.

Dostumu ağlatıp, düşmanımı güldürme,

Dostlarımın gönlünü asla kaldırma,

Periler, senin, kalanın hepsi,

Karılık edip yokluğumu bildirme” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 199).

Bela Gerdan Destanı’nda; Yunus Peri ile Miskal Peri İrem bağına ulaştıklarında Yunus önceki zamanlarda olduğu gibi eski yerini alarak perilere baş olur.

Hizmetkâr kızlar Yunus Peri’ye itaat eder:

“Göroğlı ’yla alay etti kıyamet,

Olur, Erem bağında sağ selamet,

Göroğlı Çambil’de gurbette kaldı,

Evvelki yerini periler aldı,

Ağa Yunus geldi de baş oldu,

Hizmetkâr kızları yığılıp geldi” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 359).

Melike Ayyar Destanı’nda; Melike, aslanını öldüren kalenderleri Kasımşah pir bilip saygı gösterince Melike babasına bir şikâyet mektubu yazar: “Baba siz soramadınız, şimdi bir günlük padişahlığınızı bana verin, ben kendim tahta oturarak aslanımın kanını kalenderlerden sonrayım” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 173).

Yaprak Dev, Avaz’a annelerinin hizmetkârı olduğunu söyler:

“Avaz oğlan sana söyleyecek sözüm var,

Annen perilere padişah olduğunda,

Biz de annenin hizmetkârı idik.

Söylediği sözün kölesi idik,

Annen perilere padişah olduğu zaman,

O annenin hizmetkârı idik” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 79).

Zülfizar Destanı'nda; Zülfizar'ın kırk-yüz bin peri hizmetkârı vardır. Zülfizar, ihtiyar kadının cellât kızlarının kendi yanına geç gelmesine sinirlenir:

*“İşitin benim gibi ay yüzünün sözünü,
Günahkâr eyledim ihtiyar kızını
Öldürünüz yazıklar olsun özünü!*

*Elini bağlayıp buradan kovup gidiniz,
Başını alıp, götürüp darağacına asınız!”* (Çolak, 2001: s. 305).

Zülfizar Destanı'nda; Zülfizar, ihtiyar kadının cellât kızlarının kendi yanına geç gelmesi üzerine onları idama mahkûm eder. İhtiyar kadının kızı Zülfizar'a abla olarak hitap eder:

*“Elma gibi solan, gül gibi tarzım var
Ey abla size söyleyecek arzım var
Boş yere olmayınız günahkâr!
Söz söyler benim gibi naçar
Şeyhe oldum hizmetkâr
Gecikip bir saat kadar
Oldum ablamıza günahkâr”* (Çolak, 2001: s. 306).

Göroğlu'nın Ölümü Destanı'nda; Yunus Peri, Göroğlu ile evlendikten sonra Kafdağı' nı ve İrembağı' nı Bediülcemal Peri yönetmektedir. Bediülcemal'in kızı Melike-i Kariya “aynai cihanı” elinde tutmaktadır. Melike-i Kariya Peri çok güçlü bir peridir. Bin altı yüz cariyesinin hepsi birbirinden güzeldir. Yunus Peri, Kafdağı'na döndükten sonra, periler Yunus'u insanoğlu için periler yurdunu terk ettiği için dışlarlar. Ağa Yunus Peri: *“Evet, zaman böyle. Ben şu Kafdağı'nda padişah olduğum vakitlerimde perilerin bir tanesi böyle konuşabilir miydi? Evet, yazık yazık geçen günlerim, devr u devranlarım. Şimdi bunlar kendileri gibi halktan görüp, benimle alay edip böyle diyorlar. Yoksa şu Kafdağı'nda güzelliğim Bediülcemal 'den daha fazla değil miydi?”* diye hüngür hüngür ağlayıverdi” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1123).

1. 2. 2. Savaşçı Kadın

Bozkır iklimi ve konar-göçer yaşam, halkı kadın erkek ayırmaksızın güçlü kılmaya zorlamıştır. Diğer uluslar ve kendi içlerindeki boylar arasındaki mücadelelerle sürekli uğraşan Türkler dünya tarihinde savaşçılık alanında başarılarıyla öne çıkmış toplumlar arasındadır. Bu özelliğiyle Özbek destanlarında “alp” kadınlar bulunur. Bu savaşçı kadınlar kendisiyle zorla evlenmek isteyen kişiler olduğu zaman erkek kıyafetlerini giyerek kılıç kuşanıp onlarla savaşır ve onları yenerler. Bu kadınlar, at binmeyi ve silah kullanmayı çok iyi bilirler. Kadın kahramanlar eşleri ya da babaları zor bir durumda kaldıklarında savaşçı kimliğe bürünerek düşmanla karşılaşır ve onlara karşı galip gelirler.

Alpamış Destanı’nda; Kökemen Alp, Berçin’i zorla elde edeceği tehdidinde bulununca Berçin ona meydan okur. Gerekirse kendi erkek kıyafetlerini giyip kendileriyle savaşacağını söyler. Bu sözler Kökemen Alp’in zoruna gider (Yoldaşoğlu, 2000: s. 73).

Alpamış Destanı’nda; Doksan alp ile birlikte Berçin’in yanına gelen Kökemen alp eve girdiğinde Berçin’in hizmetli kızları korkup evin bir köşesine toplanır. Kökemen Alp, Berçin’in saç örgüsünden tutup kapıya doğru çekmeye başlayınca Berçin, Kökemen’in yakasından tutar. Ya Şahımerdan pirim” diyerek Kökemen’i kaldırıp yere atar. Kökemen’in burnundan kan gelmeye başlar (Yoldaşoğlu, 2000: s. 83).

Alpamış Destanı’nda; Berçin, babasının Kalmak yurdunda eziyet gördüğünü öğrenince Alpamış gitmezse kocasından izin isteyip kendisi babasını kurtarmak ister:

*“Kadınım diye nasıl bakıp durayım,
Karar verdim şimdi ben gideyim,
Kalmaklara bir kötülük yapayım,
Durmak istemiyorum şimdi, ben tek gideyim,
Bir atın üstüne yalnız bineyim,
Erkek kıyafeti giyip silah alayım”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 252).

Alpamiş Destanı'nda; Alpamiş, Kalmak yurdunda Baysarı'nın çobanı olan Kel Keykubat'a amcasını sorar:

*“Gam ile sararan gül gibi yüzü var,
Ağılında koyunun kuzunun izi var,
Bir işareti ile Berçin gibi kızı var,
Buralar alp kızlı zengin geldi mi?”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 118).

Erali Şirali Destanı'nda; Şirali ve Afitabay birlikte bekçilere yakalanıp tutsak edilince Akılay kocasını kurtarmak ister. Börek ve ekmek yaparak zindana gider. Dilenci kadın kılığında kocasının yanına gelir. Bir kilime bağlı Şirali ile Afitabay'ı görür. Kıyafetlerini Afitabay ile değiştirerek onun yerine geçer. Afitabay da dilenci kılığından zindandan kurtulmayı başarır. Evine gelerek yüzüne lale sürer, dudağını kırmızıya boyar. Hiçbir şey olmamış gibi davranır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 351).

Erali Şirali Destanı'nda; Aytöre, kocası Erali'yi görür ve atının dizginini tutarak savaşmak istediğini dile getirir. At ile dertleşir:

*“Tırnağını koy benim başıma,
Ben de savaşırım namus, arıma,
Ben kayıl oldum sen gibi atıma,
Çok rehberlik ettin aldığım yârime”* (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 511).

Rüstem Han Destanı'nda; Sultan Han'ın cellâtları Hürayim'i idam ettirmek için geldiklerinde Himçe Ayim, kalenin bütün kapılarını kapatır ve kendi de erkek giysisi giyinerek silah kuşanır. Kafasına deriden şapka geçirir. Cellâtlar geldiklerinde onun Himçe olduğunu anlarlar (Baydemir, 1998: s.214).

Ayçınar Destanı'nda; Ayçınar, Kayserbek tarafından kaçırılarak adına casusluk yaptığı Şeybani Han'a verilmek istenir. Ayçınar kendisinin bir cariye olarak hediye edilmesine gönlü razı olmaz ve isyan eder: *“Şimdi kızların yapmadığı işleri yapayım, kızların yürümediği yoldan yürüyeyim. Öürsem öleyim, insan neslinden korkmayayım. Bunca zaman kız elbiseleriyle yaşadım. Şimdi yeter. ”* der (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 111). Kılıç kuşanır ve ata biner. Kaşlarını çatıp, bileğine güç yığıp yalçın kayalardaki kartal gibi oluverir:

*“Yumuşak tüy gibi kolu
Ak çeliğe dönüştü.
Gülden nazik bileği,
Deve beline dönüştü.*

*Keman idi kaşları,
Yakıcı ok oldu.
Korku, ayıp denilen sözler,
Gölge gibi yol oldu” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 113).*

Ayçınar Destanı’nda; Ayçınar kıyafeti, silahları ve ata binişi ile Kayserbek’i korkutmayı başarır. Dövüşüp vursa, erkeklerin de kızlardan korkabileceğini anlayıp neden daha önce böyle bir girişimde bulunmadığı için yakınır (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 117).

Ayçınar Destanı’nda; Ayçınar, kendisini kaçıran Kayserbek’ten kurtulduktan sonra memleketine doğru yola çıkar. Onu yolda gören askerler kendisini Babür Şah’ın casusu zannederek durdurmak istese de bunda başarılı olamazlar. Ayçınar ile yaptıkları savaşta yenilirler. Kalan askerler Ayçınar’dan kendi hayatlarını bağışlamalarını ister. Bazıları Ayçınar’ın askeri olarak görev yapabileceklerini dile getirirler:

*“Sayısızdı askerler,
Üçte biri kalmadı.
Ayçınar’ın kılıcı,
Ejderha gibi yuttu.*

*Korktu askerler,
Kurt görmüş koyun gibi,
Serçe olmuş kendileri,
Başında kartal durmuş gibi.*

*Ayçınar’ın darbesi,
Canlarına işledi.
Onu gören askerin,
Akli yitip gitti.*

*Niceleri, Göroğlu mu?
Geldi ki? Dediler,
Binlercesini kırmış, deyip,
Doğruymuş, dediler.*

*Yoksa Rüstem Destanı mı?
Burada geçmiş, derdi,
Destanında yazılmış,
Yüz tane koyun verdi” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 161).*

Ayçınar Destanı’nda; Ayçınar’ ın atının adı Tarlan Boz’dur. Ayçınar’ın atına binip yol alışı:

*“At insanın yoldaşı,
Böyle günde işe yaradı.
Üstündeki Ayçınar,
Memnun olup gitti.*

*Tepeler, vadiler, dereler,
Arkada kalıp gitti.*

*Böyle günde, şu küheylan,
Ayçınar’ a yaradı” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 169).*

Ayçınar Destanı’nda; Nazarbay’ın oğulları, babalarını öldürdüğü için Ayçınar ile savaşmak isterler. Kendilerine yardım eden şeybani Han’ın askerleri Ayçınar’ı görüp daha önceki savaşlarını hatırlayarak kaçarlar (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 197).

Ayçınar Destanı’nda; Ayçınar babasıyla birlikte amcalarını aramak için yola çıkar:

*“Bahçede açılan,
Gül gibi oldu, Ayçınar.
Kız ise de oldu kaplan gibi,*

Oğlan gibi oldu, Ayçınar” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 199).

Ayçınar Destanı'nda; Şeybani Han, Endican'a ağır vergiler koyunca, Ayçınar, halkı örgütleyerek vergi vermelerini istemez. Şeybani Han, asker gönderince Ayçınar, Tarlan Boz atını hazırlar. Savaş kıyafetlerini giyerek tek başına Şeybani Han'ın ordusuyla savaşmaya gider. Amanyar yardım için Ayçınar ile birlikte savaşmaya gelir. Ayçınar savaş sırasında yaralanır ve ölür:

*“Halkının çektiği aha,
Dayanamadı Ayçınar.
Bebeklerin ağlayışına,
Duramadı Ayçınar.*

*Halkı için Tarlan'ı,
Eyerledi Ayçınar.
Kız olsa da kartal gibi,
Karıştı, Ayçınar.*

*Zırhını dikkatlice,
Geniş omzuna geçirdi.
Kalkanını kaldırıp,
Eyerine bağladı” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 205).*

Ayçınar Destanı'nda; Ayçınar, kendisini kaçıran Kayserbek'ten kurtulup tekrar evine geldikten sonra babasını bulamaz. Bunun üzerine, Nazarbay'ın evine giderek babasının yerini öğrenir. Kendisini almak istediği, Kayserbek'e verdiği, Aytoti ananın ölümüne sebep olduğu, babasına zulüm ettiği için kılıcıyla Nazarbay'ın kellesini uçurur (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 183).

Yunus Peri Destanı'nda; Reyhan Arap ile Yevmit ili arasında yaşanan savaşta ilk başta kazanan Reyhan Arap olmuştur. Yevmit yurdunun askerleri yenilince savaşa devam etmek için gücü olan hanımların da savaş katılmaları gerektiğini düşünürler. Bunun üzerine Temirhan'ın hanımı:

*“Azrail toz vurur tendeki cana,
Kadın giyimini giyin hepiniz,
Erkek olup sarık takıp yürüyünceye kadar,
Olmasa bizler gidelim meydana.
Erkek olmayıp hanım olsanız olmaz mı?*

*Düşman üstünüze düşman olup gelince,
Mert kişiye iki namus bir ölüm,
Bu gününden hepiniz ölmeniz olmaz mı?
Erkek olmayıp hanım olsanız olmaz mı?”* der.

Bunun üzerine erkeklere cesaretlenerek kuvvet bulup savaşa devam eder. Reyhan Arap büyük bir yenilgiye uğratarak Arabistan'a kovulur (Kırbaşoğlu, 2000: s. 783).

Hasanhan Destanı'nda; Göroğlu, Hasanhan'ı getirmek için toplam on bin kişilik ordu kurar. Göroğlu şehirde kalan Askercan adlı adamına cephaneliğinin anahtarını bırakır ve şu emri verir:

*“Kadınlara erkek giysisi giydir,
Saçlarını başına toplat,
Gündüz günü yüksekliğe çıkarıp,
Silah verip nişaneler koydur!
Kadınlara erkek giysisi giydir,
Her zamanda çıkarıp koy yukarı,
Dost düşman içerde asker çok desin.
Askerlik yaptır, Askercan,
Hem yurttan, hem ordudan ol haberdar”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 859).

Melike Ayyar Destanı'nda; Şazerger ve Tillekız, Avaz'ın peşinden gitmek isterler. Tillekız, Boztulpar atı, keskin hançerleri alır. Şazerger için padişahlık elbiselerinden yaptırır. Kendisi de iyi elbiselerini giyer (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 219).

Zülfizar Destanı'nda; Zebitkul Avşar ordusuyla Zümrad dağında olan Zülfizar'ı Avaz'dan almak için savaşa girer. Avaz başta galip gelse de okçular yüzünden yaralanır. Gırat, Avaz'ı Zülfizar'ın yanına getirir. Bu duruma çok üzülen Zülfizar, Avazhan'ın üzerindeki giysileri çıkararak kendisi giyer. Yılandilli keskin kılıcı beline asar. Kalkanını ve çelik okunu enine alır. Gırat'ın üzerine binerek silahlarını hazırlar (Çolak, 2001: s. 342).

*“Bakmadan düşmanlara
Askerin sağına soluna
Zülfizar, yiğitler gibi
Yürüdü düşman üstüne*

*Kılıcını eline alıp
Düşmanlara gelir galip
Savaşmaya Zülfizar talip
Çok düşmanlar saf saf oldu*

*Her taraftan ok atıp,
Bahadırlar araya alıp
Gül gibi cemali berk vurup*

*Pehlivanların başı gitti
Nicesinin cezasını verdi
Nicesi yaralandı.
Nicesi vefat etti.*

*Güzel Zülfizar atla geldi
At koşup parladi.*

*Savaştı Zülfizar
Öldü düşmanlar
Yerlerde yatarlar
Meydanda düşmanlar” (Çolak, 2001: s. 347).*

1. 2. 3. Yardımcı Kadın

Özbek destanlarında hizmetçi kızlar, cariyeler, kırk kız; soylu ve zengin kahramanın yardımcıları konumundadırlar. Bu yardımcı kadınlar, kahramanın rahatı için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Kahramanı eğlendirmek, kahramanla arkadaşlık yapmak, kahramanın misafirlerini ağırlamak, kahramanı yolcu etmek, kahraman sefere çıkacağı zaman zafer duası etmek onların başlıca görevleridir. Kırk kızlar görenin aklına alacak kadar güzeldirler. Kahramana sonsuz bir sadakatla bağlı olan bu cariyeler yapmış oldukları önemli bir görev karşısında özgürlüklerine kavuşabilmektedirler. Savaş esnasında ganimet olarak elde edilebilirler. Bazen de cariyeler çeyiz olarak evlenecek olan kızın yanında gelebilirler. Cariyelerin hediye olarak sunulması da söz konusudur.

Alpamiş Destanı'nda; Kongırat ilinden Kalmak yurduna göç etmek için büyük küçük, genç yaşlı hazırlık yapar. Kadınlar da kendi yüklerini toplayıp, bohçalarını hazırlar. Hanımlara iyi atlar verilir. Berçin için de üzengisi altından, kuş tüyü olan minderli bir at hazırlanır (Yoldaşoğlu, 2000: s. 38).

Alpamiş Destanı'nda; Berçin annesinden göç etmesini gerektiğini öğrenip, çaresizliğini kabul ederek birkaç kızı kendine yoldaş yapar, kırk kızları ile birlikte her şeyi alıp atlarına binerler (Yoldaşoğlu, 2000: s. 41).

Alpamiş Destanı'nda; Kalmak yurdunda Surhayil'in yedi alp oğlunun saray tarafından verilen kırk kız hizmetkârları vardır (Yoldaşoğlu, 2000: s. 53).

Alpamiş Destanı'nda; Alpamiş, Karacan ile arkadaş olduktan sonra onun evine misafirlige gider. Karacan'ın hizmetinde olan kırk kız beylere hizmet eder. Alpamiş atından inerken yardım eden kızlar, Alpamiş'in gücüne dayanamayarak sakatlanırlar (Yoldaşoğlu, 2000: s. 134).

Alpamiş Destanı'nda; Kırk kız, Alpamiş'in yanına gelerek atalarından kalan bir adet olan gelin ile güveyin gizlice görüştürülmesi gerektiğini söylerler. Alpamiş'i alıp Berçin'in yanına götürürler (Yoldaşoğlu, 2000: s. 163).

Alpamiş Destanı'nda; Surhayil, Alpamiş tarafından oğulları öldürülünce, Murad tepesinde bir saray yaptırır. Kalmak Şah Surhayil'e kırk kız verir. Öyle kızlar ki, görenin aklını alacak gibi, cemaline herkes hayran kalacak gibi, bir gören adam cemaline bayılıp ortalarda delirip duracak gibidir (Yoldaşoğlu, 2000: s. 239).

Alpamiş Destanı'nda; Surhayil, Kalmak şah tarafından kendisine hediye edilen kırk kızın güzelliğini överek Alpamiş ve kırk yiğidin kendi evine misafir olarak gelmesini sağlar. Kırk kızlar beylere hizmet eder ve ihtiyar kadının isteğiyle beyleri sarhoş ederler:

*“Şimdi oğlum yoktur, kırk tane kızım var,
Kızlarımın hepsi olur hizmetkâr,
Oğlumun yerini kızlarım doldurur.
Ağabeyim gibi diye hepsi memnun olur,
Sizleri görünce onlar sevinir,
Hepsi yetişmiş, genç kız olmuştur,
Hizmetini görürsen memnun olursun,
Ne dersen, her dediğine razı olur,
Hepsi de orta boylu kızdır”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 260).

Erali Şirali Destanı'nda; Cellâtların Erali ve Şirali'yi götürdüğünü gören Umar, Mastura'ya gelip haber verir. Kapıyı Mastura ananın güzel hizmetçi kızları açar. Akkız adındaki hizmetçi yüzünü kapatarak Umar'ı hanımının yanına getirir. Yüzünü kapatmasının nedeni ise eğer kendini gören biri olursa aşık olmasını engellemek içindir (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 159).

Erali Şirali Destanı'nda; Bağdat'ın eski padişahının kızı Afitabay'ın kırk kız hizmetçisi vardır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 311).

Erali Şirali Destanı'ndaAfitabay'ın Zirek adlı bir cariyesi vardır. Afitabay'ın isteğiyle üçtaş alıp Şirali'nin evine gider. Afitabay bu hizmeti karşılığında onu azat edip babasının memleketine göndereceğini vaat eder (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 343).

Erali Şirali Destanı'nda Hemra ile Umar, Bağdat'a gelip Erali ve Şirali'yi bulurlar. Erali ve Şirali onara yerenlerini, annelerini, hizmetçi kızları sorarlar:

*“Sazende elinde vardır sazlar,
Yavrusu aklına gelse deve gibi ağlar,
Anamın yanında papağan gibi kızlar,
Hizmetçiler, şu iffetli kızlar iyi mi?”* (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 393).

Rüstem Han Destanı'nda; Hürayim, Sultan Han'ın kendisi hakkında idam kararı verdiği gece bir rüya görerek tek arkadaşı olarak gördüğü yardımcısı Himçe Ayim'e rüyasını anlatır. Himçe rüyayı yorumlayarak olacakları anlar ve elinden bir şey gelemeyeceğini üzümlere anlatır:

*“Senin anlattıklarını duyunca içime bir ateş düştü,
Canım, ben seni çok seviyorum,
Senin başına kara günler geldiğinde,
Ne yapabilirim ki, ben bir bayanım.
Seni aramak için ben nerelere giderim
Kime ağlarım, derdimi kime anlatırım?
Seni götürdükleri zaman ben kimsesiz kalacağım,
Senin kederin, üzüntüden beni de öldürecek”* (Baydemir, 1998: s.214).

Rüstam Han Destanı'nda; Hürayim'i idam etmek üzere yakalayan cellatlar onu bağlayarak eziyet edip şehirden çıkarırlar. Onun kırk hizmetçi kızı ve cariyeleri de ağlayarak ardınca giderler (Baydemir, 1998: s.218).

Göroğlu'nun Doğuşu Destanı'nda; Göroğlu, atını bulmak için geldiği Efsersdağ'ında bir kale görerek içeri girer. İçerde sofada kırk kız oturmuş. Her biri kendi şevk, zevkinde oynayıp gülüp birbirine naz edip oturmaktadır. Kırk kızın kılıkları tenceredeki kaynayıp duran aş gibi, kendileri kıvrak uçan kuş gibi, lal dudak, cadı gözlü, tatlı sözlü, huri sıfatlı, gılman nazlı, karınca belli. Dudağına döküp koyulan her çeşit kuru üzümler ise kapkara olup göbeğinden görünür (Kırbaşoğlu, 2000: s. 627).

Yunus Peri Destanı'nda; Göroğlu Hızır'ın nikâhladığı Yunus Peri'yi Kaf dağından getirmek için yola çıkacağı zaman Yavmit yurdunun kadın ve kızları toplanır:

*“Yavmit elin bütün güzel kızları,
Tıpkı aylara benzer yüzleri,
Pencereden çıkıp temaşa edip,
Yıldız gibi parlayıp gözleri,
Kara zülfü ay gibi yüze sarıla.
Görenlerin derdi derde eklene,
Padişahlıktan gitti bir grup hanım,
Hışırdayıp edip hepsi temaşa,
Şallarını hışırdayıp örtüyor”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 681).

Yunus Peri Destanı'nda Reyhan Arap, Türkmen yurduna sefere çıkmadan önce kendisini uğurlamaya gelen kadınlar, kızlar onun için dua ederler:

*“Yiğidi yakar güzelin nazı,
Kaşı kara, Tecen deryası kunduzu.
Sağ olun Şirvan elinin kızı!
Âmindeyin bütün duran azizleri”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 741).

Yunus Peri Destanı'nda Yunus Peri gelin olup Göroğlu'nun evine geldiğinde Zeydinay misafirlerini karşılamak için bir merasim düzenler. Yevmit ilinin güzel gelin kızlarını toplar. Kâselere bal şerbet koydurup bu kızlara iyi elbiseler ve şallar giydirir. (Kırbaşoğlu, 2000: s. 813).

Hasanhan Destanı'nda; Göroğlu ve askerleri sefere çıkmadan önce herkes toplanıp zafer duası ederler.

*“Konuşsa yakar tatlı sözleri,
Tan yıldıza benzer iki gözleri.
Âmin deyip dua edip köşkünde,
Teşekkür, dedi huriye benzeyen kızları”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 854).

Hasanhan Destanı'nda; Yunus Peri, Göroğlu'nun Hasanhan'ı sağ salim getirmesi için dua edince:

*“Temaşa eyle Yunus'un himmetine,
Yer Titrer yürüdüğünde heybetine.
Bütün kızlar, gelinler, âmin deyip,
Âmin deyip, Fatiha çekti yüzüne”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 857).

Hasanhan Destanı'nda; Sakibülbül ve Hasan Çapsan Temirhan padişahın babasının hayaleti olarak şehre gelince kadın, çoluk çocuk herkes toplanır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 890).

Hasanhan Destanı'nda; Sahman vezir, Sakibülbül'den rüşvet alarak Temirhan'ın arkasından düşmanlık eder, Hasanhan, Gülçehrecan'ın ve kızların kaçırılmasına yardımcı olur. Kızlar, gelinler evliya olacağını sanarak Hasan Çapsan'ın sırtına biner. Onları Sahman yüreklendirir:

*“Ne yapayım, düşman bastı izleri
Ne iş olsa nideyim şimdi tamam.
Semiz kızlar veli olsun, ahali!
Güzel gelinler, güzel kızları
Bindirin dedesinin üstüne!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 922).

Miskal Peri Destanı'nda; Sakibülbül Miskal Peri, Gülnar Peri ve diğer kızlar için şu şiiri söyler:

“Misafir gelen molla kızlar,
 Molla kızlar, altın kızlar!
 Çok akıllı canan kızlar,
 Gören adam ben alsam der,
 Alıp sohbet etsem der,
 Ben hizmet ettirsem der.
 Gerçekten gönül verir.
 Halkı abad eden kızlar.
 Çembil’den gitmeyin sizler.
 Molla kızlar, altın kızlar.

Koskocaman, şişman kızlar,
 Karabaşlı, sihirli gözler.
 Göğüste titriyor bezler,
 Bize küsmeyin sizler.
 Molla kızlar, altın kızlar” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 977).

Huşkeldi Destanı’nda; Avazhan, sefer çıkarken kadın-erkek, genç-yaşlı Avaz’ı yolcu etmek için seyre gelirler. Avaz, kızlardan kendisinin muzaffer olabilmesi için dua ister: “Gaza niyetine varırız bizler,

Hayırdua edin hâkime sizler,
 Acizlersiniz dualarınız kabul olur,
 Dua etsin el açıp, sevi boylu kızlar.

Salmasın gönlüme kaygı ile tasalar,
 Kimin akli olsa sözü anlar.
 Gaza niyetine gidip varırız,
 Dua edin, âmin, seçkin ay yüzlüler.

Gözleri çekikler, kaşı kalemler,
 Görenlere salmış kaygı elemler,
 Bizler gittik gaza için talep edip,
 Âmin deyin, el kaldırıp, seçkin dilberler” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve

Belagerdan, 2011: s. 45).

Huşkeldi Destanı'nda; Hunharşah, şehir halkına Girat'ın hünerlerini izlettirmek için bir toplantı yapar. Çoluk çocuk, kadınlar dam üstüne dolarlar. Kendisi de bir tahta oturarak Huşkeldi'nin Girat'ın hünerlerini göstermesini bekler (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 259).

Bela Gerdan Destanı'nda; Avaz, Zenger şehrine geldiğinde kendi kimliği yerine yaşlı bir satıcı kılığında Arzıgül'ün köşküne gider. Orada Arzıgül'ün yardımcı hizmetlilerine seslenerek ipek sattığını söyler:

“İpek alsanız gelin kızlar,

Âşık birbirini izler,

Arzıgül' hizmet eden,

İşittiniz mi servi nazlar,

İpek alsanız gelin kızlar” (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 431).

Melike Ayyar Destanı'nda; Avaz, Melike periyi getirmek için hazırlanır ve babası ile vedalaşır. Çambil'in bütün hanım ve kızları da evlerinin çatılarına çıkıp seyredeler. Onun için dua edip, güzel dileklerle uğurlarlar (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 39).

Melike Ayyar Destanı'nda; Gülzeman, Avaz'ı gördüğünü anlatmak için Gülperi'nin yanına geldiğinde Gülkız perinin grup grup cariye kızlar etrafını sarmış olduğunu ona masaj yaptığını görür (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 95).

Melike Ayyar Destanı'nda; Gülperi, Avaz'ı görmek için kırk kız cariyesi ile birlikte aşağı köşke gider. Hepsi çok güzel kızlardır ve görenin aklını alacak kadardır (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 97).

Melike Ayyar Destanı'nda; Avaz ile Gülkız sohbet ettiklerinde bütün kızlar, periler bu iki sevgiliye hizmet eder, sofralar kurarlar. Fındık, fıstık, şeker, nöbet şekeri koyarlar. Kavurma eti ikram ederler (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 105).

Melike Ayyar Destanı'nda; Şakalender, Şazerger ve Avaz öldürülen aslan yerine altından bir aslan yaparak Melike'ye hediye ederler. Kasımşah, altın aslanı

görmek için kendi hizmetçilerinden kırk kızını göndererek aslanı getirmelerini ister (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 177).

Melike Ayyar Destanı'nda; Tillekız'ın kırk kız hizmetçisi vardır. Şazerger ve Tillekız beraber olmaya başladıktan sonra kırk kız toplanır, gelir:

“Saf saf duran senem kızlar,

Hizmet etti servinazlar,

Tillekız ile sohbet kuran,

Sabırsız olan Şah- zerger,

Yemek ikram etti zülüflü,

Hizmet der çok cariyeler,

Birbiri ile oynaşırlar,

Konuşurlar tatlı sözler,

Bu dünyada görmemişti,

Şah-ı zerger böyle kızlar” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 215).

Melike Ayyar Destanı'nda; Tillekız'ın nice cariye arkadaşlarından biri olan Akkız, çalışkan, orta boylu, dişleri pirinç gibi, kaşları kalem gibi, kendisi iyi berna ve güzel olan biridir. Akkız, sahibesinin gideceğini öğrenip onun ardından gözyaşı döker.

Akkız:

“Bir yar diye eteğini tutup,

Kaldık bizler kanlar yutup,

Ciğerimi bağrımı kebab edip,

Gezdiğimiz günler akla düşüp,

Ağlaşırız biz feryat edip,

Senin için kanlar yutup,

Dönüp yine izini görsem,

Yürürdüm tavaf edip,

Sana yoldaş oldu Zerger,

Gözüne görünmez kızlar

Gönlünü alan bu kalender

Kan ağlayan bu cariyeler” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 221).

Zülfizar Destanı'nda: Eşterhan kalesinin padişahı Eşterhan, Zülfizar'a sahip olmak isterken bütün ordusunu kaybeder. Eşterhan şehrine dönüp kadınlarla hoş-beş kelam ederek teselli olmaya çalışır (Çolak, 2001: s. 218).

Zülfizar Destanı'nda: Zebitkul Avşar, kalender kıyafetiyle ihtiyar kadının oğlunu öldürünce Avazhan onu yakalamaya gider. Zebitkul Avşar, Avaz'ı görünce "Bu halkın kadınları bunun gibi bir oğlanı doğuramaz." diye düşünür (Çolak, 2001: s. 234).

Zülfizar Destanı'nda: Avaz, Zülfizar'ı İstanbul'dan getirmek için Çembil şehrinde ayrılmadan önce, kadın kız herkes toplanarak Avaz için zafer duası ederler (Çolak, 2001: s. 255).

Zülfizar Destanı'nda: Zülfizar, şehrine Şeyh Akhoca adında bir velinin geldiğini ve kör gözü iyileştirdiğini öğrenince ihtiyar kadının büyük kızının yanına kırk kız daha verip Akhoca'yı davet ederek el alıp mürit olmak ister (Çolak, 2001: s. 306).

Zülfizar Destanı'nda: Tölek Batur, Çembil yurdunda Gırat'ın tek başına geldiğini görünce Avazhan'ın öldüğünü düşünür. Avaz için Çembil'de kalan Tölek Batur yârini ve ninesini düşünerek memleketine gitmeyi düşünür:

"Katar katar kervanım kaldı

Kervan üstünde cevherim kaldı

Yumuşak döşekte oynayıp güldüğüm

İnce belli yârim kaldı

Sandıkta defterim kaldı

Evcil güvercinim kaldı

Dükkânda neyim kaldı

Bir kümes dolu kuşum kaldı

Ak süt veren ninem kaldı" (Çolak, 2001: s. 359).

1. 2. 4. Rakip Kadın

Yunus Peri Destanı'nda; Reyhan Arap onu kaçırıp Arap şehrine getirmiştir. Halcuvan Reyhan Arap Türkmen şehrine sefere giderken onun için beddua eder.

*“Hızı Türkmenin oyar gözünü,
Türkmenlerim padişah der kendine,
Giderin olsun, gelirin olmasın,
Düşman olup gitsen öldürür kendini.*

*Açıldığında taze gülün solsun,
Şimdi parça parça olasin,
Hepinizin seferi tehlikeli olsun,
Gidip tepe taklak olup ölesin,
İnşallah kırılıp ölin Araplar!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 749-750).

Huşkeldi Destanı’nda; Avaz, yiğitleriyle birlikte Gülşenbağ adında bir menzile gelir. Burası Erali beyindir. Erali beyin iki yetişkin kızı vardır. Büyüğünün adı Sedane, küçüğünün adı ise Aydane’ dir. Aydane, Avaz’ı görünce ona âşık olur. Sedane ile Aydane, Avaz için kavga ederler. İkisi de Avaz ile evlenmek ister:

Aydane:

*“Mert yiğitler ata urgan bağladı,
Bahadırlar mızrağını taşa sapladı.
Abla ile bir kız kardeşe bir nikâh olur diye,
Hangi kadı, hangi müftü öğretti. ”*

Sedane:

*“Al al olsun, al al olsun, al olsun.
Gönül sevse, yârin dudağı al olur.
Öyle dersin, sıra benim, soyha,
Büyük dururken, küçüğüne yol mu olsun?”* (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 73).

1. 2. 5. Toplumun Kadına Bakışı

Özbek destanlarında toplumun kadına bakışını kadının sosyo- ekonomik durumu etkilemektedir. Genel olarak kadını üst tabakadaki kadın ve alt tabakadaki kadın olarak ikiye ayırmak mümkündür. Üst tabakadaki kadın; soylu, güzel ve asildir. Zengindir ve emrinde çalışan hizmetkârları vardır. İdealize edilmiş bir tiptir ve onda sıradan kişilerin taşıdığı özellikler bulunmaz. O kadın ile yine soylu kişiler ve kahramanlık göstermiş

alpler evlenebilir. Alt tabakadaki kadın ise sıradan, halktan kişilerdir. Soylu kişiler ile denk olmadığını bilir. Güzel olsa da fakirdir ve emir veren değil emri yerine getiren kişidir.

1. 2. 5. 1. Üst Tabakadaki Kadın

Yunus Peri Destanı'nda; Göroğlu'nun büyük dayısı Ahmedbey, Göroğlu için bir kız bulunmasını ister:

“Yıldız gibi parlсын gözü,

Aylara benzesin yüzü!

Çok akıllı iyi kızdan bulun!

Yeğenime alıp verin iyi kızı

(...)

Kötü olsa mert yiğidin hanımı,

Ağzından çıkarır ateşini.

Harap eder memleketini,

Feleğe çıkarır, baştan feryadını” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 673-674).

Bela Gerdan Destanı'nda; Arzıgül, Zenger şehrinde Yunus Peri'nin arkadaşıdır. Çok zengin ve soylu bir kızdır. Onun üç yüz altmış yoldaşı vardır. Bu üç yüz altmış kız ve Arzıgül, Avaz'dan ipek kumaş alırlar (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 433).

1. 2. 5. 2. Alt Tabakadaki Kadın

Erali Şirali Destanı'nda; Hürayim'in Himçe adında bir hizmetçisi vardır. Himçe- Ayım bülbül gibi sese sahip çok güzel bir kadındır. Onun iki yanağı gonca gibi açılmış güle benzemektedir. İnce boyludur ve saraya gelenlerin şikâyetlerini dinlemektedir (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 199).

Ayım: Varlıklı aile kadınlarının ismine eklenen unvan, hanım, ayrıca ihtiram bildirdiği için genç kadınlara da denir. Abla gibi

Melike Ayyar Destanı'nda; Gülzeman, Gülkız perinin köşkünde çalışan aşçı cariyesidir. Pilav yapmaya başladığı bir anda Avaz'ı görür ve ona âşık olur. Gülzeman, Avaz'ı gördüğünde Yusuf cemalli, İskender boylu, Rüstem vücutlu, yakışıklı yiğit olduğunu düşünür. Gülzeman, Avaz ile sohbet etmeye çalışsa da Avaz, ona bakıp cevap

vermez. Gülzeman, Avaz'ın soylu biri olduğunu düşünerek kendisi ile denk olmadığını anlar (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 93).

1. 2. 5. 3. Kadınla İlgili Benzetmeler ve Güzellik Algısı

Özbek destanlarında kalıplaşmış ifadelerle güzel bir kızın tasviri yapılır. Buna göre yapılan benzetmelerle ideal güzel kadın şu şekildedir; On dört, on sekiz yaşlarında, genç bir kızdır. Kırmızı eşarplı, yüzü ay gibi parlar, yüzünün kızılığın kar üstüne damlayan kan gibidir. Yüzünde yakışan beni vardır. Huriye benzer gül yüzlüdür. Aydan güzel, güneşten parlaktır. Dişleri cevher, inci gibidir. Gözü geyiğin gözü, devenin kuzusu, ahu gibidir, badem gibi, sürmeli ve şehladır. Cadı gözlüdür. İnce belli, huri gibidir. Elleri kınalıdır. Dudakları akik, lâl, Taşkent tatlısı gibidir. Dudağının tatlılığı bal gibidir. Yanakları elma ya da gonca gibidir. Kaşları yay, keman gibi, kirpikleri ok gibidir. Yarı belinden aşağısı üç batman, yarı belden yukarısı iki batmandır. Orta boylu, elif gibidir. Kendi göğüslü, etlidir. Bedeni kar gibidir. Vucudu kıpırdayan semiz koyun gibidir. On dört günlük ay gibidir. Bülbül gibi sese sahip, tatlı, şirin sözlüdür. Zülüflüdür. Şakaklarındaki kâkül omuzlarına kadar inmektedir. Kara saçları kunduzîdir ve beline düşmüştür. Saçları tel teldir. Hızması dudağına düşmüş, gerdanlığı göbeğini aşmıştır. Asiliği tay gibi, yavaşlığı koyun gibidir.

Alpamış Destanı'nda; Surhayil, Baysarı'nın evini ziyaret ettikten sonra dönüşte oğlu Karacan'a Berçin'in güzelliğini anlatır:

*“Baysarı'nın iyi bir kızı varmış,
Adı Berçin, kendi zülüflüymüş,
Birçok kişi görmeye intizarmış,
Atlas gömlek çok yakışmış,
Kırk tane kız ona hizmetliymiş.
Kendisi on dört yaşındaymış.
Başında parıldıyor kırmızı eşarbi,
Ay gibi parlıyor yüzü.
İnsanı sarhoş eder değse rüzgârı,
Baysarı'nın böyle kızı varmış”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 64).

Alpamış Destanı'nda; Evlilik teklifinin cevabını almak için doksan alp Berçin'in yanına giderken söyledikleri sözleridir:

*“Berçin duruyor melek gibi olup,
 Dişleri cevher inci gibi olup,
 Cemali ay gibi olup,
 Tıpkı binilmeyen tay gibi olup,
 Sağrıları yay gibi olup,
 Bin koyunlu zengin gibi olup,
 Gözü geyiğin gözü gibi olup,
 Görenlerin gönlü dolup,
 Oyun eğlence devran sürüp,
 Gönlünden üzüntüyü silip,
 Kızları ile birlikte olup
 Bey kızı diye hürmet edip
 Suksuray gönlünü alıp”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 81).

Alpamiş Destanı’nda; Keykubad, Alpamiş’in kemikten yapmış olduğu sazları kızların yoğun olarak bulunduğu Yengibazar’da satarken söyledikleri:

*“Ben olup usta nağmeci,
 Var mı buralarda müşteri?
 Sazımı görmek istersen gelin kızlar,
 İnce belli servinazlar,
 Çok güzeldir bu sazlar,
 Hepiniz gelin, sanem kızlar,
 Hepiniz gelin huri gibi,
 Dişi cevher, inci gibi,
 Hepiniz gelin birlikte”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 319).

Erali Şirali Destanı’nda; Kahraman Şah’ın, gerçek adı Aytöre, lakabı ise Mastura olan bir kızı vardır. Mastura’nın(Aytöre) ellerinde kına, kaşında sürme vardır. Oğulsuz padişahın tek kızıdır. Güzelliği ay gibi, kara gözleri sürmelidir. Dudakları akik gibidir, güzelliği daimdir (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 465).

Erali Şirali Destanı'nda; Hürayim'in Himçe adında bir hizmetçisi vardır. Himçe- Ayim bülbül gibi sese sahip çok güzel bir kadındır. Onun iki yanağı gonca gibi açılmış güle benzemektedir. İnce boyludur ve saraya gelenlerin şikâyetlerini dinlemektedir (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 199).

Ayim: Varlıklı aile kadınlarının ismine eklenen unvan, hanım, ayrıca ihtiram bildirdiği için genç kadınlara da denir. Abla gibi

Rüstem Han Destanı'nda; Hürayim'in Himçe adında bir hizmetçisi vardır. Himçe- Ayim bülbül gibi sese sahip çok güzel bir kadındır. Onun iki yanağı gonca gibi açılmış güle benzemektedir. İnce boyludur ve saraya gelenlerin şikâyetlerini dinlemektedir (Baydemir, 1998: s.199).

Rüstem Han Destanı'nda; Rüstem, annesinin istediği tuz ve sabun almak için yola çıkar. Yolda bir çadırda çok güzel bir kız görür. Onun güzelliğini gören kişinin başı döner, attan inmiş insana benzer. Boyu elif gibi, beli incedir. Meleklerle benzer, gül yüzlü bir kızdır. Güneşten ve aydan bile daha güzel olan bu kız Bucul şehrinden Hisrav padişahının kızı Aftabay'dır (Baydemir, 1998: s.253).

Rüstem Han Destanı'nda; Aftabay, kendisini kurtaran Rüstem'i unutamaz ve hizmetçi kızlarıyla pazarda Rüstem'i arar. Aftabay'ın güzelliği dolunay gibidir. Kaşları keman gibi eğik, dişleri ise pahalı inci gibidirler (Baydemir, 1998: s.281).

Ayçınar Destanı'nda; Nazarbay'ın Halyar adında olan çobanının kızıdır. Tek çocuğu olan Halyar'ın kızının adı Ayçınar'dır. On yedi yaşını bitirmiş olan Ayçınar'a, Huda bütün güzellikleri vermiştir. Boyu bosu güzelliğine uygundur. Ayçınar'ın şakaklarındaki kâkülü omuzlarına kadar inmektedir. Dışarıya çıksa çayır kuşları, keklıklar, bıldırcınlar ve bütün kuşlar durmadan ötüşür, mest olurlar (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 23).

Göroğlı'nın Doğuşu Destanı'nda; Teke yurdunun beyi Cigalihan'ın kızı Bibi Hilal, on dört günlük ay gibi duran, hüsnü kendine yakışan, görenlerin akli şaşan, kaşı kalem gibi, kurulan yay gibi, dudakları yağ gibi, sabah çay, akşam pilav, mühürlenmiş kâğıt gibi. Karanlık evde yatsa ev aydınlık olur. On beşe girdi, lakin başı boş idi (Kırbaşoğlu, 2000: s. 515).

Başı Boş: Evli veya nişanlı değildi, anlamında.

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı'nda; Ravşanbey esir olarak kaçırıldıkları Zerger şehrinde Bibi Hilal ile karşılaşır. Ravşanbey dikkat edip baktı ki, huri yüzlü, melek biçimli, şirin sözlü, cadı gözlü, zülfü dal dal olup yüzüne dolaşmış, hızması dudağına düşmüş, gerdanlığı göbeğinden aşmış (Kırbaşoğlu, 2000: s. 519).

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı'nda; Halcuvan Hanım: Tavus gibi taranan, belleri bükülen, her çeşit giyimlere sarınan, aynaya bakan, zülfünü tarayan, kendine layık şallardan örten. Her yeri bir gibi, dişi ap ak inci gibi, bedenleri kışın günü yakan kar gibi, dudağının tatlılığı bal gibi, yüzünün kızıllığı kar üstüne damlayan kan gibi... Kadınlardan kim iyi diye sorsalar, Halcuvan derler (Kırbaşoğlu, 2000: s. 595).

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı'nda; Şirvan şehrinin padişahı Reyhan Arap, Halcuvan'ı kaçırmak için Yevmit iline gelir. Göroğlu ile karşılaşan Reyhan Arap ona Halcuvan'ı sorar. Reyhan Arap, Halcuvan'ı huri yüzlü, şehla gözlü, lâl dudaklı olarak tasvir eder (Kırbaşoğlu, 2000: s. 601).

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı'nda; Göroğlu, atını bulmak için geldiği Efserdağ'ında bir kale görerek içeri girer. İçerde sofada kırk kız oturmuş. Bunların ortasında iki Berna kız oturmuş, boyu posu on dört günlük ay gibi, kaşları kurulan yay gibi, dişleri ap ak inci gibi, her yeri güzellikte denk, bedeni doksanda yakan kar gibi, yüzünün kızıllığı karın üstüne damlayan kızıl kan gibi, güzelliğine aylar sönük kalmış. Bulutlar başına gölge olup, temaşa etmedik, diye kurnazlık etmiş. Bu iki kız Miskal Peri ile Yunus Peri'dir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 627).

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı'nda; Şirvan şehrinin padişahı Reyhan Arap'ın kızı. Yarı belinden aşağısı üç batman, yarı belden yukarısı iki batman. Kendi göğüslü, etli, tatlı sözlü, kızıl yüzlü, cadı gözlü, seratan yıldızlı, lâl dudaklı, aydan güzel, güneşten parlak, ay dese ağzı var, gün dese gözü var. Her bir şey dediği gibi her bir Berna güzelliği gibi işte şu kızın gerçek adı Humaray, lakabı Zeydinay (Kırbaşoğlu, 2000: s. 650).

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı'nda; Göroğlu, Zeydinay'ı kaçırdıktan sonra Ahmedbey'in yanına gelerek Zeydinay'ı över. Onu Ahmedbey ile evlendirir:

“Zeydin on sekiz yaşında

Belhî şalı başında,

Dayıcığım verin müjedilik!

Sedef hışırdar göğsüne,

*Çıkm yârinizin yanına
Ahmedbey verin Müjdelik*

(...)

*Üst başı ipek gibi olup,
Asiliği tay gibi olup,
Yavaşlığı koyun gibi olup,
Yârinin suretini gör.*

(...)

*Senin yârin Şirvan kızı,
Arapların serv-i nazı,
Şu şehrin cadı gözü,
Reyhan Şah Arap'ın kızı*

*Gözleri tan yıldızı,
Uçar gölün turna kazı,
Yiğit eder dayı sizi.
Göze darı basan izi,
Kara saçları kunduzî,
Dayıcığım verin müjdelik” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 667-669).*

Göroğlu'nun Doğuşu Destanı'nda; Rüstembey Göroğlu'nu mezarda gördükten ertesi akşam üç âşık, bir kırmızı eğer, yine iki bebek, bir iki şal, üç tane çocukların oynadığı âşık alır. “*Deneyip bileyim, şu çocuk oğlan mı, kız mı*” diğ er eğer ile üç âşığı bir tarafa iki bebek ile şalı mezarın bir tarafına koyar. Göroğlu mezardan çıkıp bebekleri yırtar, şallardan bayraklar yapar. Âşıklarla oynar, eğ eri at yapıp üzerine biner. Bunun üzerine Rüstembey mezardan çıkan çocuğun erkek olduğunu anlar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 557).

Yunus Peri Destanı'nda; Göroğlu, Yunus Peri'nin yurduna giderken Yunus Peri Göroğlu'nun aklına gelir. Badem gözleri, devenin kuzu gibi gözleri, şekerden tatlı sözleri, ben yakışan ay gibi yüzleri, ince gömleği kaldıran piyale gibi olan göğüslerini Göroğlu hatırlar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 683).

Yunus Peri Destanı'nda; Göroğlu, Gülkız'ın yardımıyla, Yunus Peri'nin yanına girmeyi başarır. Göroğlu Yunus Peri'ye baktığında onun kaşı gözleri ay gibi, nur saçan yüzleri, şekerden tatlı sözleri vardır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 733).

Yunus Peri Destanı'nda; Kızlar Gülşen bağına giderken:

*“Dişi ap ak inci gibi olup,
Bedenleri kar gibi olup,
Cennetteki peri gibi olup,
Gül gibi açıp geliyor,
Hepsi bir gibi olup.*

*Kızlar gelip neşeli,
Ayakları yere basıp,
Ağzında meşetî sakız,
Her çiğnediğinde çatırdatıp,
Naz ile kızlar gitti,
Saz ile kızlar gitti”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 705).

Yunus Peri Destanı'nda; Halcuvan tavus gibi taranan belleri bükülen, saç taranan, günde doksan renkli giyime sarınan, aslında Ahmedbey'in hanımıdır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 749).

Yunus Peri Destanı'nda; Yunus Peri'nin kocasının yurduna eşlik eden periler:

*“Seratan yıldızı gibi iki gözleri,
Adamı yakar söylese sözleri,
Aya benzer titreyen yüzleri,
Toplanıp geldi Kafdağı'ndan,
Huriye benzeyen Kafdağı'nın kızları”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 801).

Hasanhan Destanı'nda; Gülçehre, Temirhan padişahın kızı, Hasanhan'ın kardeşidir. Ay dese ağzı vardı, gün dese gözü vardı. Her konuşup güldüğünde bin gevherlik nazı var. Tavus gibi taranan, belleri bükülen, yakışan giyimlere sarınan, güzelliğine ay sönükleşip, bulutlar biraz seyretmedik diyip, güzelliği cennetteki huri kadar var, dişi ap ak inci kadar var. Vücudu tıpkı kıpırdayan semiz koyun kadar var (Kırbaşoğlu, 2000: s. 906).

Miskal Peri Destanı'nda; Miskal Peri, gevher-i yemeni yapıştırılmış kasabasına. (Uzun ip kumaştan hanımların başına yükseltip sarmak için konulan karton tutacak ve ona örtülen örtü, tepelik.) Taşın nuru, kendi nurunun aydınlığı bir seratan yıldızlı, huri yüzlü, güzel gözlü, tatlı sesli, yeni olgunlaşmış. Yumruk gibi göğsü gömleğini kaldırıp duruyor, huri, melek gibi endamı, güzelliğine akıl şaşıyor (Kırbaşoğlu, 2000: s. 944).

Miskal Peri Destanı'nda; Göroğlu toplantıda gördüğü Miskal Peri ile Gülnar Peri'yi tasvir ederken söylediği sözleri:

“Sanki yakıyor bakan gözleri...

Baldan tatlıdır söylediği sözleri

Size doğrusunu söylesem, arkadaşlar,

On beş günlük aya benzer yüzleri.

Huri midir, peri midir, ben bilemedim,

Gelen galiba bir padişahın kızları.

Bir yatakta kucaklaşmaya değer gibi,

Böyle kızlar gelmiş benime vime,

Nereden gelmiş acaba, benim yerime?

Saygıdeğer, melek gibi kızlar gelmiş,

Dişi bembeyaz inci gibi kızlar gelmiş.

Evet, boynuna el salınmaya değer,

Güzellikten eksigi yok hepsinin.

Nikâh yapıp evlenilmeye değer.

Güzel endamlı kızlar gelmiş.

Semiz koyun gibi titriyor vücudu,

Hepsinin yüzü çiçeğin harmanı.

Gevher taşlı, kar gibi göğüslü,

Şanlı şöhretli canan kızlar gelmiş.

Afacan genç kızlar gelmiş” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 947).

Hasanhan gelen misafir perileri Şu sözlerle tasvir eder:

*“Yaya benziyor kaşı, kabağı,
Görenin kalmaz içinde hasreti.
Çok da güzel imiş gördüm hepsini,
Huriye benziyor alnı, yüzü”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 949).

Miskal Peri Destanı’nda; Miskal Peri Göroğlu ile evlenmeyi kabul edip memleketine gitmeden önce düzenlenen eğlencede utanmayı unutup ortaya girip, örtüsünü bükerek omzuna atıp, dudağını ısırıp, Şu Yunus’un iekli ksesini eline tutup, sanki on beş günlük ay gibi parlayarak, alleyar söyleyerek herkese kse uzatır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 978).

Miskal Peri Destanı’nda; Miskal Peri’nin memleketi İrembağı’ndan geldiğini gören Hasan apsan Göroğlu’na giderek ona müjde verir:

*“İntizar edip bırakan,
Gelirim, diye söz veren,
Hakikatli yârin geldi.
Tam yetişmiş, koyun gibi,
Beden beyaz, kaşı yay gibi.
Kırpiğı ok yârin geldi.*

*Saçları tel tel yârin geldi,
Göroğlu ver müjde parası,
Miskal gibi yârin geldi.
Miskal gibi sırdaŐın geldi”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1006).

Bela Gerdan Destanı’nda; Dalliayım Hasanhan’ın Erzurum’dan kaçırarak aldığı kızıdır. Dalliayım, olgunlaşmış yetişkin kız; gören adama gl yüzlü, Şirin sözlü, apak, görenin aklını alır, her kim görse *“Benim yârim olsun”* dediği bir kızıdır (*zbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 305).

Bela Gerdan Destanı’nda; İhtiyar nine ile Avaz karŐılaŐtiklarında, cadı nine, Avaz’ a Akkız’dan bahseder. Her Cuma cam havuzda yüzmeye gelen kızların içinde olan Akkız, veresiyesi yok has kız, çok uzun değil, orta boylu tam kız denen biridir. Nine, bu kızın atı ile anasının iŐlerini göreceğini söyler (*zbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 373).

Avaz, cam havuzun altını balta ile kırarak Akkız'ı yakalar. Avaz, onu çok dürüst bir evlat olarak görür. Akkız olgun elma gibi tam kızarmış, zülüfleri beline inmiş, onu gören kişilerin aklı şaşar (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 383).

Melike Ayyar Destanı'nda; Melike Peri'nin, yanakları elma gibi, kara saçları ince beline düşen, görenin aklı şaşan, cemalini ay ve güneşin kıskandığı periyi gören Göroğlu âşık olur (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 25).

Melike Ayyar Destanı'nda; Melike kızları ile ahu gözleri ile berna Senemleri ile aslanın yanına gelir:

*“Zülfüne takmış paha biçilmez cevher,
Melek görünüşlü, gül yüzlü dilber,
Yeni doğan ay gibi olup Melike Ayyar,
Etrafına toplanmış nice çiçek gibi kızlar”* (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 189).

Zülfizar Destanı'nda; Zülfizar, İstanbul şehrinin padişahı Mıvrabşah'ın kızıdır. O babasının serveti sayesinde dağdağalı bir hayat yaşamaktadır. Zülfizar, yüzüne doksan perde nikab çekerek yaşamaktadır. Nikabını kaldırdığında yüzünü gören toprak bile demir gibi kızarmaktadır. Dillere destan olan bir güzelliğe sahiptir. Zülfizar, güzelliğinin gücünü kullanarak yüzlerce askeri yok eder (Çolak, 2001: s. 218).

Zülfizar Destanı'nda; Avaz, ihtiyar kadından Zülfizar'ı kendine göstermesini ister. Kadın, Avaz'a yardım eder ve evinin duvarından onun yüz bin peri hizmetkârı ile geçtiğini görür:

*“Ay doğmuş gibi olup ay yüzlü geldi.
Uçan kuşlar hepsi mest olup kaldı
Ah çektiğinde hasta gözü yaşlandı
Zülfizar'ın cemaline mest olup
Uçan kuşların hepsi yere çakıldı.*

*Yine bahar olsa açar güller,
Gülü görse mest olup öter bülbüller
Cemali parlayıp gül yüzlü dilber
Etrafında nice kızlar hizmetkâr*

*Bu kıza şeyh oldu haridar
Zülfizar bu şeyhten bihaber
Cemalı parlayıp lah-ı Enver
Yeri göğü edip gider münevver
Ay doğurmuş gibi oldu şehir” (Çolak, 2001: s. 301).*

Zülfizar Destanı’nda; Zülfizar, Avaz’ın Şeyh Akhoca olduğuna başta inanmaz. Eğer doksan perdelik nikabını kaldırdığında dayanabilirse onun keramet sahibi bir veli olacağına inanacaktır. Zülfizar yavaş yavaş nikab perdelerini kaldırdıkça hizmeti kızlar yıkılır, Gırat, yanlamasına yıkılır, gül yüzlü dilberler yıkılır, bahçedeki elmalar ziyan olur, havuzdaki sular kaynar, yeşil ağaçlar yıkılır, uçan kuşların tamamı telef olur, gökteki ay parlar. Bütün bunlara rağmen Avaz, Şah-ı Merdan pirin yardımıyla görmüş olduğu bu güzelliğe bakmaya dayanır (Çolak, 2001: s. 315).

Zülfizar Destanı’nda; Avaz ile karşılaşan İhtiyar kadın Gülperi’yi şu sözlerle tasvir eder:

*“Dudakları Taşkent tatlısı
Sökülse gömleğin tutamağı
Kız içinde öz haraneti
Nazireni görsen görececek gibi*

*Giydiği Gülgün kırmızı,
Aklını alır cadı gözü,
Olgundur nazenin özü,
Senin gibi beyin sevdiği nazı,
Benim gibi teyzen kızı” (Çolak, 2001: s. 266).*

Zülfizar Destanı’nda; Avaz ile Gülperi nakışlı sarayın içine girdiğinde Gülperi’yi tahta oturmuş olarak görür. Onu gördüğünde Avaz Gülperi’ye hayranlıkla bakar. Gülperi’nin yanakları elma gibi kırmızı, saçları beline kadar inmiş, dolunay gibi yüzü munis gözleri vardır. Gülperi’nin cemalini gören aklını şaşırır (Çolak, 2001: s. 267).

1. 2. 5. 4. Kadının Küçümsenmesi

İncelenilen Özbek destanlarında kadın yüceltildiği kadar zihniyet değişimine bağlı olarak küçümsendiği de görülmektedir. Kadının fiziksel zayıflığı ve yöneticiliğin babadan oğla geçmesi anlayışına bağlı olarak, oğlu olan aile kendini daha güçlü ve emir veren konumda görür. Bir kız bir erkeğe onunla evlenmek istemediğini dile getirince bu durum erkeğin zoruna gider. Erkek kahramanlar düşmüş oldukları zor durumdan kadınlar sayesinde kurtulmak istemezler. Yanlarında atları ve silahları olmazsa kendilerini kadınlardan daha zayıf olarak görürler. Kadın kocasını uyardığı zaman erkek buna sinirlenerek onun çaresiz biri olduğunu düşünür. Erkek eğer girmiş olduğu bir mücadelede galip gelemese toplum onu kadının gücü ile kıyaslayarak kadına benzeter. Bu durum kahramanın motive olması ve bu benzetmeyi almaması için bir kırbaç gibidir. Kadınla erkeğin dost olamayacağı da kimi destanlarda dile getirilir. Kadınlar sözlerinden vazgeçebilir, eşlerini yarı yolda bırakabilirler.

Alpamış Destanı'nda; Bayböri bir gün kardeşinden zekât adında bir vergi ister. Baysarı kendisinden zekât istenilmesini oğlu olmadığına bağlı olarak düşünür ve elçileri öldürerek Kongirat şehrinden göç etmek için yola çıkar:

*“Kalmak yurduna ben giderim bu zaman
Akrabalar, duyun söylediğim sözü,
Yaşla doldurup, burada iki gözümü,
Oğulsuzluğumu yüzüne vurup,
Ağabeyim başıma kaktı kızımı”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 35).

Alpamış Destanı'nda; Kökemen Alp, Berçin tarafından reddedilip üstüne tehdit edilince bu durum onun ağrına gider. Üzülerek abisinin yanına gider:

*“Cefa hançeri bugün candan geçti,
Ayrılık hançeri bağrımı yırttı,
Özbek kızından bir zulüm gördüm,
Benim gibi kardeşin kan ağladı,
Kız haliyle nice laflar söyledi,
Sözü bağrımı delip geçti”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 75).

Alpamiş Destanı'nda; Alpamiş, Surhayil tarafından zindana atılınca, Karacan, Alpamiş'ı kurtarmak ister. Alpamiş da Karacan'a borçlu olmamak için onun kendisini kurtarmasını istemez:

*“Sen yalnızsın, elinden ne gelir,
Atın matın, silahım olmazsa,
Yiğit kişi kadından daha zayıftır.
Asker gelirse insan ne yapar”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 300).

Alpamiş Destanı'nda; Berçin'in Ultantaz ile düğününde Fermankul adlı bekçi, Yadgâr'ı döver. Bunun üzerine bekçinin karısı kocasını uyarır. Fermankul karısına sinirlenerek şunları söyler:

*“Sen lafı çoğaltma, git ölesice,
Acımaz, öğrenirse seni öldürür.
Kadınsın nadanlık etme,
Laf peşinde sen buralarda durma,
Lazım değil, sen bu sözleri bilme,
Eve git, yolundan kalma.
Sen kadınsın, bir naçar”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 427).

Alpamiş Destanı'nda; Berçin kendisiyle evlenmek isteyenlere koştığı şartlardan biri at yarışında birinci gelmektir. Alpamiş adına dostu Karacan katılır. Bunun üzerine Berçin'in hizmetçisi Suksur kız atını Karacan'a vermekle hata ettiğini söyler. Alpamiş, Suksur kız için:

*“Her kim öz şanına bey mi, hâkim mi?
Kadının aklı akıl olur mu?
Bu sözün şanıma uyar mı?
Dostum deyip o bana düşmanlık yapar mı?
Senin gibi aciz bana nasihat etmesin,
Kulak verip dinle, söylediğim sözüümü,
Bu sözleri söyleme kurban olayım.*

*Dost hizmeti kızım böyle olur,
Ölmezse bir gün döner,
Bu sözün şanıma yakışmadı.
Sen bunun için bizi namert bilme,
Kadınlık yapıp, bilmiyorsun söylediğin sözü,
Peşine takıp, gelmişsin bu kırk kıızı” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 161).*

Alpamış Destanı’nda; Berçin kendisiyle evlenmek isteyen kişilere koştığı şartlardan biri de yay çekişidir. Yay çekmede şu söz söylenir:

*“Hanım sıra sıra olup duruyor,
Berçin için çekişme oluyor,
Gürültüyle nice Alpler geliyor,
Bunu gören bazı kızlar gülüyor,
Bir hatun deyip, hepsi şöyle yaptı,
Hatun bulamayan zavallılar geldi” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 189).*

Alpamış Destanı’nda; Berçin kendisiyle evlenmek isteyen kişilere koştığı şartlardan biri de güreşte galip gelmektir. Alpamış ile Kökeldaş güreşte bir süre birbirlerine galip gelemez. Bunun üzerine kızlar alay edince Berçin şunları söyler:

*“Kızlar size kadınsı diye söyler
Kızların söyledikleri bana batar,
Mertler güreşirken sert fırlatır,
Meydan olsa iş gösterir,
Kararsız yapanın işi sonra biter,
Berçinay’ı bu kadar üzmemin,
Uzun güreşip kendinizi avare etmeyin,
Kız çocuğu diye beni güçsüz sanmayın. ” der. Bu sözler Alpamış’a çok ağır gelir ve gayretlenerek Kökeldaş’ı yenilgiye uğratar (Yoldaşoğlu, 2000: s. 197-198).*

Alpamış Destanı’nda; Alpamış ilk başta Berçin’in için Kalmak yurduna gitmeyi istemez. Bir hatun için yabancı yurttan ölmeyi göze almaz. Fakat kız kardeşinin telkinleri ile namert olmamak için Berçin’i kurtarmaya razı olur (Yoldaşoğlu, 2000: s. 92).

Alpamiş Destanı'nda; Kaldırğaç, yeğeni ile birlikte develeri güderken bir kaz Alpamiş'tan mektup getirir. Kaldırğaç, kardeşinin ölmediği için sevinse de kendisi kadın olduğu için kardeşini kurtaramayacağını düşünerek üzülür:

*“Ölmemiş, ağabeyim sağ imiş,
Zindanda olduğunu şimdi anlar,
Bilmiyorum uzaklara kimler gider,
Ben kadını gidemem o yurda,
Düşünüyorum, Yadgârcan çok küçük olur.
Birisi aslan gibi onu yoklamazsa,
Kendisinin öz erkek kardeşi olmazsa,
Bu iş herkesin elinden gelmez”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 289).

Erali Şirali Destanı'nda; Şirali, karısı Akılay'ın, kesilen tırnağı için yapmış olduğu tuzlu ilaç yüzünden canı acır: *“ Kadından dost olur mu?”* diye düşünür (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 331).

Erali Şirali Destanı'nda; Gülmastura, çocuklarının idam cezasından kurtulmaları için Kara Han'dan yardım isteyince, Kara Han sinirlenir ve şu cevabı verir:

*“O çocuklar kötülüğü ne bilir,
Kadın işi kurnazlık ve hiledir,
Onun ispatı birçok hoca molladır,
Sözüm iki olmaz, mutlak ölümdür”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 195).

Erali Şirali Destanı'nda; Cellâtlar, Erali ve Şirali'yi idam edecekken, Şirali kendinden geçer. Mastura çocuklarının yanına geldiğinde Şirali'nin öldüğünü düşünür ve şunları söyler:

*“Kadınım, neyleyim, zayıf çaresiz,
Allah deyip ağlarım, kadim âciz,
Birini kestiniz, birini bırakın zalimler,
Bulgar yurdu kalmasın sahipsiz”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 207).

Rüstem Han Destanı'nda; Hürayim'i idam etmek üzere Aktaş vilayetine gelen cellâtlar karşılarında erkek kıyafeti giymiş, kapıları kapatmış Himçe Ayim'i görürler. Cellâtlardan biri olan Çontak: "Eğer biz beş yüz kişi bir bayanı yenemezsek padişahın yanına nasıl gideriz?" der (Baydemir, 1998: s.216).

Rüstem Han Destanı'nda; Rüstem ile Hürayim kendilerine yaşayacak bir yurt ararlarken yeşil bir dağ görürler. Hürayim orada parsların yaşadığını söyleyerek oraya gitmek istemez. Bunun üzerine Rüstem annesine: "Anneciğim, kadınlar gibi davranma! Bahsettiğin parslardan hiçbirisini görmüş değilsin. Gözünle görmediğin parslardan korkup canını üzme" (Baydemir, 1998: s.247).

Göroğlu'nun Doğuşu Destanı'nda; Reyhan Arap, Göroğlu'nun kandırarak Halcuvan'ı kaçıtır. Bu duruma sinirlenen Göroğlu Reyhan Arap'a kızı Zeydin'i kaçıtır kırk yiğidine hizmetkâr yapacağını söyler (Kırbaçoğlu, 2000: s. 608).

Göroğlu'nun Doğuşu Destanı'nda; Göroğlu evi terk eder. Ahmedbey eve geldiğinde karısının kaçırılmasından çok Göroğlu'nun evi terk etmesine üzülür. Ahmedbey, Göroğlu'nu Halcuvan Hanım için gam yemesin, hanım öldü kamçı kırıldı diyerek eve çağırır. Parası sayesinde daha iyi hanımlar bulabileceğini, Halcuvan'ın bir sözüne kurban olacağını söyler (Kırbaçoğlu, 2000: s. 613).

Yunus Peri Destanı'nda; Reyhan Arap ile Yevmit ili arasında yaşanan savaşta ilk başta kazanan Reyhan Arap olmuştur. Yevmit yurdunun askerleri yenilince savaşa devam etmek için gücü olan hanımların da savaş katılmaları gerektiğini düşünürler. Bunun üzerine Temirhan'ın hanımı:

*"Azrail toz vurur tendeki cana,
Kadın giyimini giyin hepiniz,
Erkek olup sarık takıp yürüyünceye kadar,
Olmasa bizler gidelim meydana.*

*Erkek olmayıp hanım olsanız olmaz mı?
Düşman üstünüze düşman olup gelince,
Mert kişiye iki namus bir ölüm,
Bu gününden hepiniz ölseniz olmaz mı?
Erkek olmayıp hanım olsanız olmaz mı?"* der.

Bunun üzerine erkeklere cesaretlenerek kuvvet bulup savaşa devam eder. Reyhan Arap büyük bir yenilgiye uğratılarak Arabistan'a kovulur (Kırbaşoğlu, 2000: s. 783).

Yunus Peri'nin babası Rahmet Peri kızı için Şu dŐŐüncededir: "*Kız da olsa baba-anneye kuvvettir.*" (Kırbaşoğlu, 2000: s. 798).

Avazhan Destanı'nda; Hasanhan, Avazhan'ı getirmek için kırk yiğitle birlikte yola çıkar. Kırk beş gün sonra Bedbahtdağı'na ulaşırlar. Oradaki tehlikeyi sezen askerler korkar. Bunun üzerine Hasanhan onlar için kadın benzetmesi yapar:

*"Göroğlu'nun pilavını yiyenler,
Cesurum diye sırrı halka yayanlar,
DŐŐşmanı görünce ödü kopanlar,
Hep kadın arslan beyler nereye?"*

*Göroğlu'nun yanında arslan olup gelenler,
İyi mızrak, iyi zırh aldınız,
Hava atıp Çebilbel'den gelenler,
Örtü örten hanım beyler, nereye?"*

*İnsanın yattığı yeri göl olsun,
Güzel kıza bir çift ben olsun!
Hunhar eli görüp, korkup döndünüz,
Canı tatlı hanım beyler, nereye?"* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1033).

Avazhan Destanı'nda; Göroğlu, Avazhan'ı zorla Bedbahtdağı'na getirdikten sonra Avaz Çembil'e gitmek istemez. Bunun üzerine Göroğlu:

*"Kurutayım pınarını,
Gösterdin bana kötü huyunu,
Kadınlar gibi davrandın,
Kesip atayım kulağını.
Söz dinlemez, bin ata!
Derhal yürü Şimdi yurda!"* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1081).

Huškeldi Destanı'nda; Avazhan; Ahmet Serdar ve Kırk Yiğit'e karşı yiğitlik sergilemek için sefere çıkmak ister. Sefer giderken babasının çok sevdiği atı Gırat'ı da beraber götürmek ister. Göroğlu herkesten çok sevdiği atını Avazhan'a vermek istemeyince, Avaz babasına vazgeçmeyeceğini söyler:

*“At koşturmaya yaraşır Hızır'ın kırı,
Hızır İlyas daim merdin yoldaşı,
Talep edince vazgeçer mi mert kişi,
Talep edip dönmek, kadının işidir.*

*Baba merhamet et gözyaşıma,
Dost düşman razı olsun işime,
Şöyle baba, ben gazaya varmazsam,
Kadının peçesi olsun başıma”* (Özbek Destanları 4 Huškeldi ve Belagerdan, 2011: s. 29).

Bela Gerdan Destanı'nda; Periler ile seyis Gacdumhan İrem bağına geldiklerinde, Yunus ve Miskal Peri yaptıklarından pişman olurlar. Gacdumhan'a bir erkek olarak kendilerine engel olmadıkları için kızarlar. Periler: “ *Biz nasıl olsa kadınız. Biz karılık yapıp, Göroğlu gibi adamın kıymetini bilmeyip, böyle adamı yere batırıp gittik. Biz bu gelişimize çok pişman olduk. Sen erkek olarak, Göroğlu'nun bu kadar ekmeğini yiyip tuzuna hürmet edip bir kere bile varmam deyip bizi vazgeçirmedin.* ” derler. Kadın olmak hata yapmaya daha müsaitmiş gibi bir algı durumu söz konusudur (Özbek Destanları 4 Huškeldi ve Belagerdan, 2011: s. 359).

Zülfizar Destanı'nda; Göroğlu bir sene geçmesine rağmen Zülfizar'ı unutamamıştır. Göroğlu adamlarına duyuru yaparak Zülfizar'ı getirmesi için birini görevlendirmek ister. Yiğitlerden Avaz dışında kimse bu göreve talip olmayınca, Avaz yiğitlere sitem eden şu cümleleri söyler:

*“Baba, işit benim söylediğim nalişimi,
Hep hatunlar yemiş ekmeğimi, aşımı,
Erkek deme, baba, kırk yiğidini,
Hiżmete emret bu evladını”* (Çolak, 2001: s. 249).

Zülfizar Destanı'nda; Zebitkul'un askerleri tarafından yaralanan Avazhan'ın yerine kılık değiştiren Zülfizar geçer. Zülfizar'ın savaş kıyafetleri giydiğini gören Avaz, Zülfizar'ın kendisini bırakıp İstanbul'a gideceğini düşünür. Bunun üzerine Zülfizar:

“Hani, beyim kendini sıkmayasın

Nadan gönlünü her hayale bölmeyesin!

Kadın diye bizleri namert bilmeyesin

Bırakıp giderim diye alınmayasın” (Çolak, 2001: s. 344).

Zülfizar Destanı'nda; Göroğlu yaralı olan Avaz'ı bulmak için Zümrad dağına gelir ve orada Zebitkul Avşar'ın sayısız askerini görür. Göroğlu'nun yiğitleri bu manzara karşısında korkup durunca, Göroğlu:

“Bu düşmanlar yapamaz işini

Kötü günde döker gözden yaşını,

Namus için verir başını,

Kadınlar kaçarlar, yaranlar” (Çolak, 2001: s. 366).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Horasan pirlerinden Aydın Yusuf Pir ölünce cenazeye Göroğlu adına Hasanhan ve Avazcan katılır. Cenazenin nereye gömüleceğine dair Kızılbazlar ile Türkmenler arasında karışıklık çıkar. Türkmenler kararlaştırarak,

“Kardeşler, hançeri alın. Dönenin başına hanımın şalı. Bu Horasanlılara hançer vurmasan, hadlerini bilmezler. Ha, ha, hu, alan mert, aldırın kadın” diyerek Horasanlılara hücum ederler (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1101).

1. 2. 6. Kadınların Meslekleri

Özbek destanlarında, toplum içinde kadın ve erkeğin cinsiyetlerinden bağımsız olarak üretimin her aşamasında birlikte görev aldığı ve kadının aktif bir şekilde varlığını ortaya koyduğu görülmektedir. Kadın erkek ayrımının olmadığı sosyal hayat içinde kadınların statüleri erkeklerle benzerlik göstermektedir. Kadınlar; aşçılık, dokumacılık, ebelik, çiftçilik, dadılık, çobanlık, halk hekimliği, kuyumculuk, askerlik, cellâtlık, terzilik, müzisyenlik, çamaşırcılık gibi o dönem toplumunda görülen bütün mesleklere sahip olmuşlardır.

1. 2. 6. 1. Aşçı Kadın

Melike Ayyar Destanı'nda; Gülzeman, Gülkız perinin köşkünde çalışan aşçı cariyesidir. Pilav yapmaya başladığı bir anda Avaz'ı görür ve ona âşık olur (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 93).

1. 2. 6. 2. Dokumacı Kadın

Zülfizar Destanı'nda; Avaz Eşterhan'a geldiğinde Gırat'ı bir katıra dönüştürür. Yolda giderken bir Yahudi'nin dükkânında çok kıymetli bir şal görür. Bu şalı Yahudi'nin karısı yirmi bir yılda dokumuştur. Avaz bu şalı almak için hile ile atı ile değiştirmek ister. Gırat'ı tanımayan Yahudi, katırın çok değersiz olduğunu savunur. İddiaya giren Avaz ile Yahudi eve gelip şalı dokuyan kadın ile konuşurlar. Yahudi'nin karısı katırın aslında Gırat olduğunu anlar ve kocasına şalı verdiği için kızar (*Çolak*, 2001: s. 287)

1. 2. 6. 3. Ebe Kadın

Bela Gerdan Destanı'nda; Kızıl kulede Avaz'ın gördüğü ihtiyar kadın, Avaz'a ebesi olduğunu açıklar:

*“Gözünden döktüğün seller nur idi,
Sığındığında kollayan pir idi,
Senin anan Algülayım der idi,
Gürcistan şehrinde anan var idi.*

Dünyaya geldin Avazcan,

Eben olmuş ninenim ben.

Gürcistan'da ben büyüttüm,

Geçen yıl kasap babanı ben gördüm,

Ben seni besleyip büyüttüm” (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 371).

1. 2. 6. 4. Çiftçi Kadın

Alpamış Destanı'nda; Berçin'in babası Baysarı, yedi yaşına gelen kızını okuldan alarak: *“Alıp kızıma Kökkamiş elinde koyun sağdırıp, çiftçilik ilmini öğreteyim, koyun sağmakta usta olsun”* der (Yoldaşoğlu, 2000: s. 28).

1. 2. 6. 5. Dadı Kadın

Zülfizar Destanı'nda; Göroğlu, oğlu öldürülen ihtiyar kadın için:

*“Beyler duyun dadımı,
Abad edeyim yurdumu,
Alıp da getir atımı,
Keskin elmas polatımı,
Görün beyler gayretimi!”* (Çolak, 2001: s. 230).

Göroğlu'nın Ölümü Destanı'nda: Göroğlu Sultan, karısı ölen bir genç için aracı olur ve o gence bir kadın alıp verir. O gencin dört çocuğu vardır. Ama kadının sütü olmadığı için bebekler zorluk çeker. Bunun üzerine Göroğlu da kendi çekmiş olduğu sıkıntıları hatırlayıp bebeklerin ölmemesi için bir dadı tutar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1097).

1. 2. 6. 6. Çoban Kadın

Alpamış Destanı'nda; Bayböri'nin Badam cariyeden olan Ultantaz adında bir oğlu vardır. Alpamış'ın öldüğü haberi yayılınca Ultantaz tahta çıkararak Karacan'ı Alatağ'a gönderir. Kaldırğaç'a da deve güttürür (Yoldaşoğlu, 2000: s. 278).

1. 2. 6. 7. Halk Hekimi Kadın

Erali Şirali Destanı'nda; Akılay, kocası Şirali'nin tırnaklarını keserken yanlışlıkla serçe parmağını keser. Bunun üzerine biber ve tuzu ufalayarak onu başka renge çevirerek hazırlar. Bunu kesilen yere basarak temiz bir bez parçası ile bağlar (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 331).

1. 2. 6. 8. Kuyumcu Kadın

Erali Şirali Destanı'nda Akılay ile Şirali'nin düğününden bir hafta sonra kuyumcu ölünce Şirali'nin kaynanası Şirali'yi kuyumcu dükkânına götürerek ona değerli ve ucuz taşları gösterir. Damadına alım satımı öğretir

1. 2. 6. 9. Gözcü Kadın

Avazhan Destanı'nda; Düşman gelmesin diye gözcülük eden dürbünle bakan Miskal, Yunus, Gülnar Periler Hasanhan'ın geldiğini görür ve Göroğlu'na haber verilir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1034).

Yunus Peri, düşmanın gelip gelmediğini kontrol etmek için dürbünle baktığında Avaz ile Göroğlu'nu görür ve onları karşılar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1089).

1. 2. 6. 10. Dansöz Kadın

Erali Şirali Desta'nda; Bağdat şehrine kervancılar ile gelen Erali orada devlet kuşunun kendisine konmasıyla Bağdat'ta padişah olur. Yurda haber verilir ve ulemalar toplanır. Develer kesilerek ziyafetler verilir. Sazendeler söyletilir ve kadınlar oynatılır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 291).

Huşkeldi Destanı'nda; Hunharşah'ın veziri Danişmend Avaz ve Gırat'ı esir edince bir eğlence düzenler. Ne kadar çalgıcı, oyuncu, şarkıcı, türkücü varsa yığıp, dansözler, güzel yüzlü seçme kızlar ve seçme delikanlılar ile bir eğlence meclisi toplar (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 173).

1. 2. 6. 11. Cellât Kadın

Zülfizar Destanı'nda; Avaz, gözlerini iyileştirdiği ihtiyar kadının yardımıyla Zülfizar'ı görür ve evde yaşlı kadınla sohbet eder. Bu esnada beline puşiler bağlamış kızlar eve gelir. Bu kızlar ihtiyar kadının kızlarıdır ve Zülfizar'ın yanında cellât olarak çalışmaktadırlar (Çolak, 2001: s. 302).

1. 2. 6. 12. Terzi Kadın

Göroğlu'nın Ölümü Destanı'nda; Kaçarak evlenen genç adamla kız, Göroğlu'na güvenip Türkmeneli'ne gelip bir köye yerleşirler. Genç çobanlık ederek, kız da başkalarının yamasını yamayıp, çamaşır yıkayarak geçimlerini sağlarlar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1092).

1. 2. 6. 13. Çamaşırıcı Kadın

Göroğlu'nın Ölümü Destanı'nda; Kaçarak evlenen genç adamla kız, Göroğlu'na güvenip Türkmeneli'ne gelip bir köye yerleşirler. Genç çobanlık ederek, kız da başkalarının yamasını yamayıp, çamaşır yıkayarak geçimlerini sağlarlar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1092).

1. 2. 6. 14. Müzisyen Kadın

Erali Şirali Destanı'nda; Umar ile Hemra Bağdat'a gelip kimsenin şehirde olmadığını görünce kuyumcunun karısına halkın nerede olduklarını sorarlar. Kuyumcunun karısı:

*“Kimse yatmaz sokaklarda,
Zülfü nakıştı yüzünde
Def çalan kadınlar da,
Hepsi birlikte düğünde”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 383).

1. 2. 6. 15. Dilenci Kadın

Erali Şirali Destanı'nda; Şirali ve Afitabay birlikte bekçilere yakalanıp tutsak edilince Akılay kocasını kurtarmak ister. Börek ve ekmek yaparak zindana gider. Dilenci kadın kılığında kocasının yanına gelir.

1. 2. 7. Hafifmeşrep Kadın

Davranışlarıyla toplumsal ahlakın zıttı yönünde hareket eden, namusuna harel getiren kadın toplum tarafından dışlanır. Aşağılanan hafifmeşrep kadınlar, diğer kadınlar arasında alay konusudur. Erkekler ise bu hafifmeşrep kadınların diğer kadınlara kötü örnek olmaması için yok edilmelerini ister.

Erali Şirali Destanı'nda; Çakmakbek, Şirali ile Afitabay'ı birlikte görüp onları esir eder. Padişaha onların öldürülmesi gerektiğini söyler. Böylece memleketteki kadınlar bundan ibret alıp kötü yola düşmeyecektir:

*“Yurdun kızlarına ders olsun bu,
Bunu gören kadınlar yapmaz bu işi,
Issız yerlere atalım cesetlerini,
Karga, kuzgun yesin etlerini”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 357).

Yunus Peri Destanı'nda; Göroğlu Gülkız'ın yardımıyla Yunus Peri'nin yatağına girmiş ve birlikte kırk gün uyumuşlardır. Yunus Peri uyandığında ayıp iş yapmış olduğunu, kaderine razı gelip Göroğlu'nun kıyamete kadar arkadaş bilip, ölünceye kadar oynayıp gülen yâri olacağını söyleyerek onu kocalığa kabul eder (Kırbaşoğlu, 2000: s. 757).

1. 2. 8. Kadına Şiddet ve Kadın Şiddeti

Özbek destanlarında kadına yönelik fiziksel, psikolojik, cinsel şiddet olduğu gibi kadınlarında erkeklere fiziksel şiddet uyguladığı görülmektedir. Destanlarda kadınlara uygulanan şiddet, karşıt güç olan kötü kahramanlar tarafından uygulanmaktadır.

Alpamış Destanı'nda; Kökemen Alp, Berçin ile onun hizmetçisi Suksur kızın yanına gelerek onlardan kımız ister. Berçin kımız yerine su verilmesini ister. İstedğini alamayan Kökemen Alp, Suksur kızın bileğine kamçı ile vurur. Suksur kız bu duruma çok üzülür ve ağlamaya başlar:

*“Acı kamçı vurdu bedbaht elime.
Çaresizim bakmadı halime,
Yabancıyız Kalmakların yurdunda.
Elden göçüp bizler buraya geldik,
Kalmaklarda çok zülüm gördük.
Allah'ın emrine razı oluruz,
Kamçı darbesinden ağlıyoruz,
Hüzünle ağladı, benim gibi çaresiz”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 71).

Kökemen Alp, Berçin'e:

*“Sözümü duy Özbek kızı,
Aklımdadır büyüğü gözü.
Ben seni almak isterim,
Senin Baysarı babanı,
Bu darağacına asacağım,
Seni doğuran ananın,
Saçını yolacağım,
Doksan alpı hısm yapıp,
Buraya getireceğim.
Seni zorla alacağım,
Koynuna gireceğim”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 72).

Rüstem Han Destanı'nda; Hürayim'i idam etmek üzere Aktaş vilayetine gelen cellâtlar hile ile Himçe Ayim'in kapıları açmalarını sağlarlar. Himçe'ye bağırıp onun kapıya sıkıca bağlarlar. Sinirli cellâtlar, kızgın demirle Hürayim'in göğsünü dağlarlar. Ellerini arkadan bağlayıp döverek yere yataırlar (Baydemir, 1998: s.217).

Yunus Peri Destanı'nda; Türkmen yurduna sefere çıkarken karısı Halcuvan kendisine beddua edince Reyhan Arap karısına hakaret eder.

*“Köpek bedduası nideyim kurda geçmez,
Her şey deyip şaşırırsın maçagar(kadınlara karşı kullanılan ağır hakaret sözü)
Yüreği eyledin yola çıkarken sen kan,
Olur olmaz şaşırırsın bizleri,
Ağzına taş ile tezek, Halcuvan”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 751).

Yunus Peri Destanı'nda; Gülkız Yunus ile Göroğlu'nu birlikte görünce kimseye söylememesi karşılığında Yunus'un gevher taşlı yüzüğünü alır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 760).

Bela Gerdan Destanı'nda; Yunus Peri ile Miskal Peri, Gacdumhan'ın kendilerini uyarmadığı için iki gözünü oyup, yol üstünde bir duvara atıp giderler. Kendisine yemek getiren kızlar, Gacdumhan ile alay edip, tartaklarlar. Avaz, İrem başına gelip Gacdumhan'ı görünce Gacdumhan:

*“Sürme eyleyeyim görsem izini,
Avaz'a benzettim senin sözünü,
Periler oydu nergis gözümü,
Ben ağlarım, şimdi ölüm lazımdır.*

Bu ahvale koymaz beni periler.

Ben oldum perilere suç ortağı,

Her gün gelip tepikler nice kızlar,

Avaz isen, Çambil elinden ver haber” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 363).

Melike Ayyar Destanı'nda; Avaz, Baymak Dev'i bulmak için Kızıl Dev'in yardımıyla Kızılkum denen bir yere geldiğinde orada bir kalender görür. Kalender şapkasının kıvrımından bir elma çıkarıp çenesine vurduğunda elma bir periye dönüşür. Kalender, peri ile oynayıp güler, eğlenir. Kalender uyuduğu zaman, peri kendi yakasından bir çuvaldız çıkarıp onu bir delikanlıya dönüştürür. Onunla gönlünü hoş eder. Kalender uyanacağı esnada tekrar delikanlıyı bir çuvaldıza dönüştürür. Bütün bunları gören Avaz, Kalenderin yanına gidip o perinin kendisini aldattığını haber verir.

Avaz delikanlıyı öldürür. Kalender ise yerinden kalkıp kıza yumruk vurarak onu devirir (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 117).

Zülfizar Destanı'nda; Yahudi'nin karısı eve gelen misafirin ve Avazhan ve katırın da Gırkök olduğunu kocasına söyleyince kocası bunu karısının bilmesinden şüphelenir. Karısının kendisini Avaz ile aldattığında şüphelenir. Eline bir alıp karısının yanına gider. Saçlarını avucunun içine alıp sıkıştırır:

“Saçların örülmüş dal dal.

Her dalına yetmez dünya mal

Çambil belli oynaşını al

Dökerim gözünden sel gibi yaşını,

Görünce tanıdın bu oynaşını

Söylemezsen keserim şimdi başını

Avlak yerde pekiyi anlaşırsın” (Çolak, 2001: s. 289).

1. 2. 9. İftira Atan ya da İftiraya Uğrayan Kadın

İftira atan kadın olduğu gibi iftiraya uğrayan kadın da söz konusudur. İftira atmanın temelinde kıskançlık ya da karşı taraftan intikam alınmak istenmesi yatar. Erali Şirali Destanı'nda Gülçehre üvey çocuklarına iftira atma şekli ve gömleğin önünden parça kesilmesi Hz. Yusuf kıssasını hatırlatmaktadır. İftiraların toplumun en çok değer verdiği değerlerin başında gelen namus üzerinden atılması söz konusudur.

Erali Şirali Destanı'nda; Gülçehre, çocukları gibi sevdiği kazını yaralayıp öldürdüğü için üvey çocukları Erali ve Şirali'ye kendisine tecavüz ettikleri yönünde bir iftira atarak, Kasım Han'dan onların öldürülmesini ister. Yüzünü tırmalar, eteğini yırtarak saçlarını kızıl kana boyar. Bekçiden yardım ister. Bunun üzerine Erali bıçağıyla kardeşinin elbisesinin önünden bir parça kumaş keser (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 119).

Rüstem Han Destanı'nda; Mamagül cadı, kumaların isteğiyle altın karşılığında Hürayim'e kötü yola düştüğüne dair iftira atar. Sultan Han, Mamagül'ün bu iftirasına inanır ve karısının kollarının bağlanıp, Aktaş'tan çıkarılmasını ister. Mansur'un darağacına asılmasını emreder (Baydemir, 1998: s.212).

Rüstem Han Destanı'nda; Mamagül, ağaçtan bir at yaparak ona kağıtlar kanatlar takar. Çelikten burgu yaparak o at ile gökyüzüne uçarak içinde iftira yüklü mektubu hızlıca Sultan Han'a ulaştırır:

*“Kendisini gayet üzgün gösterdi,
Gözlerinden yaşlar akıttı,
Olanca sesiyle ağladı,
Hiç kimse bilemezdi,
Onun nasıl kötü işler çevirdiğini.
Saçlarını dağıtarak, yüzünü cırmalayarak,
O hızla yola çıktı,
Derin kederler içinde,
Melun ihtiyar kadın gitti”* (Baydemir, 1998: s.208).

Göroğlu'nun Doğuşu Destanı'nda; Halcuvan, kendisini kaçırdığı için Reyhan Arap'tan intikam almak için üvey kızı Zeydinay'ı Göroğlu'nun kaçırmasına yardım eder. Çamaşır yıkama bahanesiyle Zeydinay'ı evden çıkarıp ata bindirmede Göroğlu'na yardım eder. Reyhan Arap'ın yanına gelerek kızının oynaşısı ile kaçtığını söyleyerek Zeydinay'a iftira atar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 658).

Huşkeldi Destanı'nda; Hunharşah, Kırlangıç Mestan cadının söylediğine inanmaz. Huşkeldi molla çok yaşlı gözüktüğü için onun Göroğlu olabileceği aklı almaz. Göroğlu da cadının kendisi ile evlenmek istediğini bunu kabul etmemesi üzerine böyle bir iftira attığını dile getirir:

*“Zalim ihtiyar söyler; beni al dedi,
İmam getirip nikâhına sal dedi,
Benim ile karı koca ol dedi,
Ben Göroğlu değilim, adım Huşkeldi”* (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 229).

1. 2. 10. Kadının Hediye Edilmesi ya da Ganimet Olarak Kadın

Özbek destanlarında kadının bir nesne gibi başka kişilere çeşitli sebeplerle hediye edildiği görülmektedir. Kimi destanlardaki kadınların bu durum karşısında düşünce ve duyguları önemsenmezken Ayçınar Destanı'nda Ayçınar bu duruma başkaldırarak kendisinin hediye edilmesine rıza göstermez. Savaşçı kimliğe bürünerek

bu durumla savaşır. Yapılan savaşlarda da kadın bir ganimet olarak düşünölmüş ve galip taraf bu durumu kendilerine bir hak saymışlardır.

Alpamiş Destanı'nda; Baysarı Kalmak yurdunda tarımı bilmediği için hayvanlarının ekinlere verdiği zararı önleyemez. Kalmak şahı cellâtlarına Baysarı'yı getirtir. Baysarı cellâtlardan kurtulmak için şunları söyler:

*“Ben vereyim sıra sıra devemi,
Deve üstüne yükleyeyim altınlarımı,
Ben vereyim varımı yoğumu
Cellâtlar, duyun söylediğim sözümü,
Elimi çözüp, serbest bırakın beni,
Bu günde bana ölüm lazımdır.
Mal yetmezse vereyim Berçim kızımı”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 51).

Alpamiş Destanı'nda; Alpamiş zindanda Karacan'ı görür fakat onu tanımaz. Gördüğü kişiyi Kalmak şah'ın casuslarından biri sanarak tehdit eder:

*“Ganimet olarak götüreyim oğlunu kızını.
Nereye kaçarsa, onu tutarım,
Büyükleri topa koyup atarım,
şehrini harap edip giderim,
Kadınını kızını sürüp götürürüm,
Cariye yapıp Kazaklara satarım,
Caus isen söyle gidip şahına”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 297).

Erali şirali Destanı'nda; Bulgar şehrinin padişahı Kara Han, oğullarının ölmediğini ve padişah olduklarını öğrenince onlarla savaşmak ister. Kadınların esir alınmasını ister:

*“İşitin, Kara Han söyler sözünü,
Esir edin, o ikisinin özünü,
Siz alın onların nazlı yârini
şunkârların izine basabilen,
Zalim cellâtlardan kırk bini yürüyün!”* (Özbek Destanları 1: Erali ve şirali, 2009: s. 501).

Bulgar şehrinin padişahı Kara Han, büyük karısı ve çocuklarının anası Mastura'yı ellerini bağlayarak zindana attırır (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 501).

Rüstem Han Destanı'nda; Bucul şehrini bir ejderha ele geçirmiştir. Vergi olarak her evden bir kız istemektedir. Rüstem'in çadırda Aftabay'ı gördüğü gün sıra ondadır. Rüstem kahramanlığını göstererek ejderhayı öldürmeyi başarır (Baydemir, 1998: s.254).

Ayçınar Destanı'nda; Ayçınar, Kayserbek tarafından kaçırılarak adına casusluk yaptığı Şeybani Han'a verilmek istenir. Ayçınar kendisinin bir cariye olarak hediye edilmesine gönlü razı olmaz ve isyan eder: "*Şimdi kızların yapmadığı işleri yapayım, kızların yürümediği yoldan yürüyeyim. Ölürsem öleyim, insan neslinden korkmayayım. Bunca zaman kız elbiseleriyle yaşadım. Şimdi yeter.*" der (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 111).

Yunus Peri Destanı'nda; Reyhan Arap, Yevmit iline gelen kendi askerlerine şu emri verir:

*"Kötü günleri Ahmedbey'e salın,
Ay Zeydin'i gidip alıp gelin!
Hanım, kızını talan edip Türkmen'in,
Şirvan'a gidip kadınsızlara bölün"* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 786).

Yunus Peri'nin gelin olup Göroğlu'nun evine geldiğinin müjdesini veren Gülkız, Göroğlu'ndan deve, altın, bal, güzel hizmetçi kızlar, iyi şal, elbiseler alır. Gülkız'ı da kendine cariye olarak alır.

Hasanhan Destanı'nda; Hasan Çapsan Dev ile Sakibülbül Göroğlu'nun yol göstermesiyle kılık değiştirip Temirhan padişahın babasının hayaleti olmuş gibi şehre giderler. Orada herkesi hayalet olduklarına inandırıp, Hasanhan, Gülçehre ve Temirhan'ın elli adamının kızını da kaçırap Yevmit'e gelir. Göroğlu'na bu kızları, hanımı olmayanlara vereceğini söyler:

*"Göroğlubey, bana müjde verin,
Getiriyorum elli kadar kızı!
Hayaletim deyip sakalımı örerim,
Yanınızda bir zaman dururum,*

*Gidip hanımı olmayan gençlere,
Bu kızlardan birer birer veririm,
Göroğlu Padişahım, müjde verin!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 926).

Temirhan Şah, Göroğlu'nun hilesiyle kaçırılan kızı ve oğlunun intikamı için ordu hazırlamak ister. Amacı çocuklarını kurtarmak ve Yevmit ilinin güzel kadınlarını da kaçırmaktır:

*“Yakıp gitti gül gibi teni,
Yavrum diye yüreğim kandır.
Gülçehre ile Han Hasan'ı
Katıp dön Yunuscan'ı,
Çaresini kendin bul.*

*Oyup gel gözlerini,
Sarart yüzlerini.
Çemlibel'den alıp gel
Bütün güzel kızlarını,
Çaresini kendin bul!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 935).

Avazhan Destanı'nda; Hunhar Şah, Avazhan'ın Göroğlu tarafından kaçırıldığı haberini alınca kendinden geçer. Kalkıp saçlarını yolar ve bir ordu hazırlatarak Göroğlu'nun üstüne gönderir. Ganimet olarak Yunus ve Miskal Perileri de ister. Kadınların esir olarak getirilmesini emreder:

*“Toplayın Hunhar yurdun güçlülerini,
Öldürünüz bindiği Gır'ını,
Ganimet olarak alın, Yunus, Miskal Peri'yi.*

*Avazhan'ı bizim tarafa gönderin,
Göroğlu'nun öldürüp Çembil'e varın.
Çembil elin etrafını kuşatın,
Kadınları esir ederek dönün!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1077).

Huškeldi Destanı'nda; Avaz, Kırk Yiğit ve Ahmet Serdar, savaşlardan birtakım ganimetler kazanırlar. Bu ganimetler arasında çok güzel kızlar da vardır. Şorbulak'ta Ahmet Serdar, Avaz ile Gırat'ı sarhoş ederek ganimet kızları ortaya çıkarıp güzelini kendisi için seçer (*Özbek Destanları 4 Huškeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 129).

Avaz ile Gırat, Danişmend'e esir düşünce Haldarhan ve askerleri Göroğlı'nın yanına gelip olanları anlatır:

“Bizler olduk kalan mallara sahip,

Hiç kimse sahip olmaz mala biri gelip,

Maldan bir bölük kız gelinden, velinimetimiz,

Esir edip yollandık, ganimet pek çok” (*Özbek Destanları 4 Huškeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 193).

Hepimizin emeği havaya gitti,

Ortamızda dayın Ahmet karı oldu.

Bir hafta güzel kızları sevmeye,

Başkasını gönderiver, yol oldu” (*Özbek Destanları 4 Huškeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 195).

Huškeldi Destanı'nda; Huškeldi, esir olan Gırat'a bakarak onun eski gücüne kavuşmasına yardımcı olur. Bir düğün gününde Huškeldi Gırat'a binerek Hunharşah'ın yanına gelir. Gırat'ı eski gücünde ve güzelliğinde gören Hunharşah'ın keyfi yerine gelir. Huškeldi'ye bir hediye vermek ister: *“ Bu şehirde nerden bir yer isterseniz, dediğiniz yerden menzil mekân verip; isterseniz bir tane mi iki tane mi güzel seçkin kızlardan hatun verip, dedemi gençleştirsem olmaz mı?”* der (*Özbek Destanları 4 Huškeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 247).

Belagerdan Destanı'nda; Yunus Peri ile Miskal Peri Çambil'den kaçmaya karar verdiklerinde Göroğlı arkalarından yetişemesin diye Gırat'ı da yanlarında götürmeyi düşünürler. Gacdumhan adlı seyise İrem bağından güzel kızlar vereceklerine dair vaatte bulunularak Gacdumhan'ı ikna ederler:

“Sen işit Ağa Yunus sözünü,
 İt basmaz kaplanın, aslanın izini,
 Çok yemişsin Göroğlı'nın tuzunu,
 Alıvereyim Erem'in güzel kızını.
 Kulak ver Perinin diline,
 Ser vakti bin Girat'ın beline,
 Bizimle yürü Erem eline.

Kızların içinde benim hanım ağa,
 Giydiğim ipektir, altından yaka,
 Seni görse kızlar olur kurban,
 Seher vakti bin atın beline.

Saf saf yürüyen perileri görürsün
 Birini görüp birini seçip alırsın
 Böyle kızlarla oynayıp gülersin
 Eğer uygunsu Gırgök ata binersin” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 307).

Belagerdan Destanı'nda; Yunus Peri, Avaz' a İrem bağında kalma karşılığında güzel peri kızlar alıp vereceğini söyler:

“Erem bağında vardır, çok sanem gibi kızlar,
 Cemaline ışık saçar yıldızlar,
 Âşıklar ayında birbirini izler,
 İster git, ister kal Avaz can.

Eğer kalırsan hizmetinde olayım,
 İşte, peri kızı alıp vereyim,
 Nice kızı hizmetine salayım,
 Gönlünde olanı, yavrum sorayım,
 İster git, ister kal Avaz can” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 411).

Belagerdan Destanı'nda; Göroğlı, tevekkel mağarasına gelen kırk üç periyi görünce oğlu Avaz' ı kutlayarak, iyi ganimet getirdiğini, bunların Tanrı'nın bir vergisi olduğunu söyler (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 481).

Zülfizar Destanı'nda; Avaz atını över ve onun oyunlarını gösterir. Zülfizar da ata binmek ister. Ancak tek bir şart koşar. Bedeni şeyhe değmeyecektir. Kırk kız Zülfizar'ı şeyhe değmeyecek şekilde ata bağlar. Avaz bunun üzerine Zülfizar'ı Çambil'e kaçıır. Zülfizar oradan ayrılacağı için üzülüp ağlar. Kendisini geri götürmesi için hizmetçi kızlarını bahşiş olarak Avaz'a teklif eder:

“Bendim kızların güzeli

Bahşiş olsun kızların hepsi

Sizsiniz pirlerin şahı

Geri döntün pirim yavaş yavaş” (Çolak, 2001: s. 320).

Zülfizar Destanı'nda; Zebitkul Avşar, Zülfizar'ı Avazhan'ın elinden almak için Zümrad dağına ordusuyla gelir. Askerlerin gürültüsünü duyan Zülfizar, Avaz'ı uyandırır. Dua ederek Avaz'a:

“Dinle sen benim gibi güzelin sözünü

Cezasını ver düşmanın özünü!

Esir edesin oğlunu kızını

Dul kalsın yabancının servinazı!” (Çolak, 2001: s. 334).

1. 2. 11. Akıllı Kadın

Özbek destanlarında kadın, gerekli durumlarda başta eşi ile oğlu olmak üzere büyüklerine ve topluma nasihatler vererek onları olumsuz durumlara karşı korur. Kadın kocasının veziri gibidir. Kadın erkeğe toplumsal normları hatırlatarak nasıl davranması gerektiğini anlatır. Akıllı kadınlar, olağanüstü bir şekilde geleceği görür ya da daha önceden olmuş olayları bilir. Bundan hareketle kahramanı uyararak yanlış yapmasını engeller.

Alpamış Destanı'nda; Berçin'in annesi kızını göç ederken götürmek istediğinde, Berçin:

“Şeyh gelirse karşılar müridi,

Hatun değil midir erin veziri?

Kocaya tavsiye verilmez mi?

Danışarak yönetilmez mi?

(...)

“Hüzünlenip ağlıyor, benim gibi kâküllü güzel,

Çok ceфа çektirir bize Kalmaklar,

Zengin babama, bey amcama ne oldu,

Nasihat etmedin biçare anneciğim. ”(Yoldaşoğlu, 2000: s. 38-39) diye sitem eder.

Erali Şirali Destanı’nda; Akılay ile Şirali’nin düğününden bir hafta sonra kuyumcu ölünce Şirali’nin kaynanası Şirali’yi kuyumcu dükkânına götürerek ona değerli ve ucuz taşları gösterir. Damadına alım satımı öğretir. Damadına nasihatlerde bulunur:

“Aklın varsa cahillerle oturup kalkma.

Dükkân malını bırakıp sokakta gezme,

Müşteri gelirse, malını ucuza satma,

Halkla dost oluncaya kadar oynayıp gülme.

Dükkâna hırsızlar gelirse dikkatsiz olma,

Dost kişi yardım ederse, ondan altta kalma,

Yakut taşlar pahalıdır, onları ucuza satma,

Bu taraftakiler yakut ve zümrüt, parasız verme” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 307).

Rüstem Han Destanı’da; Hürayim, Sultan Han’ın cellatları tarafından esir alınınca Hürayim’in yardımcısı Himçe Ayim, olanları Hürayim’in oğlu Rüstem’e anlatır. Ona nasihatler verir:

“Rüstem Han, önce cesaret göster,

Yürüyerek giden, hedefine ulaşamaz.

Ben seni Arap atına bindireceğim,

O senin annendir, şimdi onun için savaşa git,

‘Anneciğim’ diye bağırarak koşmak ayıptır.

Hızlı giden atın sırtına bin” (Baydemir, 1998: s. 223).

Rüstem Han Destanı'nda; Hürayim ile Rüstem Bahra Dağı'nda Akrobat'ı görünce, Rüstem o evi güneş zanneder. Bunun üzerine Hürayim, oğluna o evin kime ait olduğunu söyleyerek nasihat verir:

*“Bu kale Aftabay için inşa edildi.
Oğlum, gördüğünü güneş zannederek yanıldın,
Gençliğin yüzünden anneni bilgisiz sanma,
Bahra Dağı 'nda mucizevi bir kale bulunmaktadır.
Kim bilir kaç usta burada uzun yıllar çalıştı”* (Baydemir, 1998: s. 248).

Rüstem Han Destanı'nda; Rüstem, Aftabay'a annesinin kendisini kör ettiğini söyler. Oysa cadı Mamagül Hürayim'in kılığına girerek ona kötü davranmış, onu bağlayarak gözlerini kör etmiştir. Bu durumdan Rüstem'in haberi yoktur. Bütün bunları bilen Aftabay, Rüstem'in annesi ile ilgili söyledikleri:

*“Annene iftira etme,
Annen böyle bir şey yapmaz,
Seni kör etmekten eline ne geçer?
Annenden başka yardımcın yoktur.
Senin annenin şekline girdi,
Kötü yaşlı kadın senin yanına geldi.
Annenin nerede olduğunu ise
Ben önceden biliyorum, o evsiz kaldı”* (Baydemir, 1998: s. 298).

Yunus Peri Destanı'nda; Göroğlu Kafdağı'na ulaştığında Yunus Peri onun yurduna kimin gelip gittiğini bilir, yüreğine bir endişe düşer akıllı kız cariyelerini toplar, Tohtamış Dev'i çağırıp kendini kurtarması için hazırlıklar yapar (Kırbaçoğlu, 2000: s. 699).

Gülkız cariyeye Gülşen bağına gelen Göroğlu ile konuştuktan sonra Yunus Peri'nin yanına gelir. Yunus Peri Gülkız'daki farklılığı anlar. Onun yabancı biriyle birlikte olduğunu bilir.

*“On sekizde olgunlaşır kız halkı,
İnsan kurtarmaz ecelin oku,
Bozuk koku gelir senin kendinden,
Acaba sen biriyle mi evlendin, geveze?”* (Kırbaçoğlu, 2000: s. 720).

Yunus Peri Destanı'nda; Arabistan'dan Reyhan Arap, Göroğlu'nun yengesidir. Reyhan Arap onu zorla kaçırmış ve kendine hanım yapmıştır. Reyhan Arap, kızı Zeydin'i kaçıran Göroğlu'ndan intikam almak, kızını kurtarmak ve Yevmit ilinin güzel kız, gelinlerini esir etmek için Yevmit'e sefer yapmayı düşünür. Bunun üzerine Halcuvan, kendi yurdunu düşünerek onların gitmesine engel olmaya çalışır:

“Çaylağa verir gitseniz etinizi,

Elseri'de yıkar leşinizi.

Gitmeyin hepiniz Türkmen şehrine,

Kesip atar teninizden başınızı!

Yapar Türkmenlerim işinizi,

Kırar ağzınızdaki dişinizi!

Gitmeyin Araplar Türkmen şehrine!” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 737).

Halcuvan, Reyhan Arap'ı engellemeye çalışsa da Türkmen yurduna sefere engel olamaz. Bunun üzerine Halcuvan Yavmit'e bir adam göndererek yurdundaki insanların tedbir alması için haber verir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 741).

Bela Gerdan Destanı'nda; Ağa Yunus, kızlarla havuz kıyısına geldiğinde kötü şeyler olabileceğini anlayarak kızları uyarır. Kızların havuza girmemeleri gerektiğini söyler:

“Kâküllerin çözülmüş dal dal,

Her dalına verse yetmez dünya mal,

Bu söze peri kızlar kulak verin,

Düşman gelip bizi etmesin derbeder” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 381).

1. 2. 12. Misafirperver Kadın

Türkleri diğer toplumlardan ayıran değerlerden biri de Türklerin misafirperverliğidir. Türk toplumu, misafiri her zaman önemsemiş, evine gelen kişinin sosyo-ekonomik durumuna bakmaksızın onu en iyi şekilde ağırlamaya çalışmıştır. Özbek destanlarında da bu değer özellikle kadınlar üzerinden anlatılması söz konusudur. Kadının misafirini karşılaması, ona ikramı, onunla sohbeti misafir kültürü yanında iyilik, yardımseverlik, birlik ve beraberlik değerleri de içinde barındırır.

Alpamiş Destanı; Surhayıl ve dokuz yaşlı kadın Baysarı'nı evine gelirken köpeklerin saldırısına uğrar. Evin hanımı bu durumu görünce koşarak kadınları kurtarır. Misafirleri için yeni kıyafetler getirir. Misafirler için yemek hazırlanır ve sohbet edilir (Yoldaşoğlu, 2000: s. 59).

Alpamiş Destanı Alpamiş için dünürü olan Karacan, Berçin tarafından misafir edilir. Karacan'ın altına minder koyar, bir koyun kestirir. Ona güzel bir ziyafet çeker (Yoldaşoğlu, 2000: s. 146).

Erali Şirali Destanı'nda; Şirali abisini aramak için Bağdat'a gelir ve bir kuyumcunun evine Tanrı misafiri olur. Onun altına minderler konur ve ikram izzette bulunulur. Çeşitli yemekler, küçük tabaklar içinde misafirin önüne konur (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 301).

Bela Gerdan Destanı'nda; Avaz'ın Zenger şehrinde karşılaştığı ihtiyar kadın Arzıgül'ü ziyaret etmeye gittiğinde, Arzıgül onu yarenleriyle birlikte karşılar ve yüksek köşkte misafir eder. Arzıgül hanım yerinden kalkıp katında yer gösterip buyur eder. Yarenler sofraya kurup her türlü nimetlerden ikram ederler (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 441).

Melike Ayyar Destanı'nda; Gülkız, cariyelerini göndererek dönüş yolunda olan Şakalender, Şazerger, Tillekız, Avaz, Melike, Mahmudcan'ı evine davet eder:

“Sizler gelmişsiniz perizati alıp,

Rahat yerler, menzil yerleri hazırladık.

Size ulaşır mı kızların sözü,

Biz oluruz Gülkızayım'ın cariyesi,

Karşılایıcı çık diye hanım bize emretti,

Gelsin, diye çağırır sahibem sizi ”(*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 337).

Melike Ayyar Destanı'ndaGülkızayım kırk kızı ile nice ahu gözü ile karşılamaya çıkarak beylerin gönlünü hoş tutar. Gülkız, misafirlerine hal hatır sorar, gelenleri Gülşenbağı'nda ağırlar. Gelenleri, mertebelerine uygun olarak yerleştirir. Misafirlerinin olduğunu yakındaki peri kızlara da haber salar. Gelen bütün kızları nakışlı, iyi köşklere götürerek, altına iyi örtü-minderlerden serer. Yer gösterip ziyafet üstüne ziyafet, şeker üstüne şerbet, tatlı üstüne şarap, yemek üstüne yemeklerden ikram eder. Bu hizmet misafirlerin hoşuna gider (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 339).

Melike Ayyar Destanı'nda; Melike, kendisine altından bir aslan yapan Şakalender ve Şazerger'in zamanlarının iyi geçmesini sağlar. Ziyafet üstüne ziyafet verir, şeker üstüne şerbet verdirip çok ikramlar sunar. Güzel yerler hazırlar (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 189).

1. 2. 13. İffetli Kadın

Özbek destanlarında kadın kahramanlar namuslarının da koruyucusu konumundadırlar. Herhangi bir yanlış anlaşılmaya fırsat verecek tavır ve davranışlardan kaçınırlar.

Göroğlu'nun Doğu Destanı'nda; Zerger şehrinin padişahı Şahdarhan rüyasının yorumunda, Bibi Hilal'in çocuğunun kendi yurdunu dağıtacağını öğrenince Bibi Hilal'i öldürmek ister. Bunun üzerine çoban Rüstembey, Bibi Hilal'i kurtarmak için ona birlikte kaçmayı teklif eder. Hilalay bu sözü işitip: *“Bir gün ölmek, bir gün doğmak. Ben hizmetkârım ile binip gitsem insanlar, karındaşlarım Gecdumbey'e sen kendin kaçıp gelmiştin, senin kardeşin Bibi Hilal yabancı bir adam ile binip geldi, diye söylerler. Ağabeyim ile yârim Ravşanbey'in yüzü kara olur. Böyle gitmemden, gitmediğim iyi. Benim yakınlarım toplantılarda yüzünü kara etmemden burada garip olup öldüğüm iyi.”* dedi (Özbek Destanları 1:Erali ve Şirali, s. 551)

1. 2. 14. Gayrimüslim Kadın

Özbek destanlarında kadınların dini inançlarına yönelik vurgu yapılmaz. Sadece Zülfizar Destanı'nda dokumacılık işi yapan bir Yahudi ile onun karısından bahsedilir.

Zülfizar Destanı'nda; Avaz Eşterhan'a geldiğinde Gırat'ı bir katıra dönüştürür. Yolda giderken bir Yahudi'nin dükkânında çok kıymetli bir şal görür. Bu şalı Yahudi'nin karısı yirmi bir yılda dokumuştur. Avaz bu şalı almak için hile ile atı ile değiştirmek ister. Gırat'ı tanımayan Yahudi, katırın çok değersiz olduğunu savunur. İddiaya giren Avaz ile Yahudi eve gelip şalı dokuyan kadın ile konuşurlar. Yahudi'nin karısı katırın aslında Gırat olduğunu anlar ve kocasına şalı verdiği için kızar. Kocasını karısından şüphelenince, Yahudi'nin karısı altı ay önce Müslüman olduğunu itiraf eder ve bu sayede Avaz'ı ve Gırat'ı tanıyabildiğini söyler. Yahudi de bu sözleri duyunca kelime-i şahadet getirir Müslüman olur (Çolak, 2001: s. 290).

1. 2. 15. Dul Kadın

Özbek destanlarında kadınlar eşlerini kaybetmesi durumunda dul kalırlar. Eşini çok seven ve ona sonsuz sadakat besleyen kadının eşini kaybetmesi hayatta başına gelebilecek en zor durumlardandır. Kadının dul kalması destanlarda onun sahipsiz ve muhtaç duruma düşmesi anlamına gelmektedir. Dul kalan kadın genç ve güzelse onunla zorla evlenmek isteyen kişiler olur. Dul kadın ise ölen ya da öldüğünü sandığı kocasını çok sevdiği için başka bir kimseyle evlenmek istemez.

Alpamış Destanı'nda; Alpamış, Surhayil tarafından zindana atılır ve herkese Alpamış'ın öldüğü haber verilir. Herkes Alpamış'tan ümidini keser, karalar giyer ve bir yıl matem tutulur. Bir yıl sonra yemek verilir ve yas töreni yapılır. Berçin kocasının öldüğünü düşünerek tek başına ağlar ve şunları söyler:

*“Ayrılık ateşiyle bağrımı dağlayıp,
Gidemem beni beyimi arayıp,
Hicranıyla kaldım burada kan ağlayıp,
Öldü diye haber buraya gelmiştir”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 276).

Alpamış Destanı'nda; Günlerden bir gün yaralı bir kaz Alpamış'ın zindanına gelir. Alpamış kaza bakar ve onu iyileştirir. Durumunu anlatan bir mektup yazarak kazın ayağına bağlar. Onu memleketine gönderir:

*“Kongırat elinde helal süt veren anam var,
Mutlaka anama mektubu ulaştır.
Men idim nice zaman elde bey,
Dul oldu, Berçin gibi servinaz,
Mektubumu yârime ulaştır, yalnız kaz. ”*

1. 2. 16. Eğitim ve Kadın

Toplum fertlerinin sosyal yaşam içerisinde etkin bir şekilde rol alıp kendini ve toplumu geliştirmesinin temel şartlarından biri eğitim hakkını kullanmasıdır. Cinsiyete dayalı bir iş bölümünün yapılmadığı konar-göçer yaşam kültürü ve bu kültürün ürünü olan Özbek destanlarında, kadınlar ile erkekler arasında bir farklılaşma ve bunun sonucunda da toplumsal kaynaklara erişme konusunda bir engelle karşılaşmaz. Özbek destanlarında kadınların da erkekler gibi eğitim haklarının var olduğu görülmektedir.

Kadınlar çocuklarının eğitimleriyle yakından ilgilenmişler ve çocuklarının iyi bir eğitim alabilmeleri için ellerinden gelen çabayı sarf etmişlerdir.

Alpamış Destanı'nda; Hekimbek, Kaldırğaçayım ve Berçin üç yaşına gelip konuşmaya başlayınca okula başlar ve yedi yaşına kadar okula devam ederler. Berçin'in babası yedi yaşına gelen kızını okuldan alarak: "Alıp kızıma Kökkamiş elinde koyun sağdırıp, çiftçilik ilmini öğreteyim, koyun sağmakta usta olsun" der (Yoldaşoğlu, 2000: s. 28).

Erali Şirali Destanı'nda; Padişahın oğulları dört yaşına gelince ak ve karayı öğrenmesi için karı koca, mollanın yanına gelir. Çocuklarını okutmasını ister. Mastura, mollaya:

"Okumayan sonunda olur derbeder,

Okumayan kişi sopaya benzer,

Hoca ilminize kurban olayım,

İyice okutun, böylesi muteber" (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 63).

Yunus Peri Destanı'nda; Yunus Peri'nin çeyzinde kızların okuyacağı bir okul da bulunmaktadır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 799).

Rüstem Han Destanı'nda; Rüstem iki üç yaşına gelip konuşmaya başlayınca Hürayım medreseden bir molla getirerek oğluna eğitim vermesini ister. Hürayım'in kırsağından Rüstem'le aynı gün doğan bir ata da bakılması için tavlaya gönderilir. Hürayım oğlunun büyüyüp "erkekleştikten" sonra çöle gezmeye gidebilmesi için iki tazı köpeğin de yetiştirilmesini ister (Baydemir, 1998: s. 200).

1. 2. 17. Hayvansever Kadın

Özbek destanlarında hayvanlara iyi davranan, onların haklarını koruyan, evcil veya vahşi hayvanlarla ilgilenen hayvansever kadınlara rastlanır. Hatta kimi kadın kahramanlar besledikleri hayvanları öz çocuğu gibi görmektedir. Destanlarda bazı kadın kahramanlar at, teke, kaz, köpek ve aslan besler ve onlarla yakından ilgilenir.

Alpamış Destanı'nda; Karacan, Bayçibar at ile yarışta birinci gelir. Berçin'in kızları atı serinletirler. Berçin gelip atı görür, gözlerinin terini ipek eşarbyyla siler. Bayçibar'ın toynağına batan çivileri görür ve çok üzülür:

*“Bu Kalmaklar boş yere buna acı çektirmiş,
Sana kurban benim gibi güzelin canı,
Azap çeken han beyimin hayvanı.*

İnsan olan böyle işi yapar mı?” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 188).

Alpamış Destanı’nda; Tavka, bir gün Pazar yerinde bir beyaz teke görür. Kılları yere değen, boynuzları birbirine dolaşmış, dimdik göğe bakan tekeyi çok beğenen Tavka, onu seksen tengeye satın alır. Saraya götürerek her kılına bir zil takar, sarayda gezdirir. Teke zayıflayıp hasta olunca onu Keykubad çobanın yanına götürerek sekiz altın karşılığında onunla ilgilenmesini ister (Yoldaşoğlu, 2000: s. 308).

Erali Şirali Destanı’nda; Gülçehre’nin çocukları yerine koyduğu “Dördü oğlum, üçü kızım” diyerek çok sevdiği yedi kazı vardır. Bu kazlardan ikisini Erali ve Şirali avlanmak amacıyla öldürür. . Gülçehre, kazlarının Erali ve Şirali de olduğunu onlara beddua eder ve ölen kazları için çok üzülür:

“Hayırsızlar siz misiniz yurdun töresi

Viran olsun bey atanın kulübesi,

Kumadan olur mu kişinin dostu?

Aynı ben gibi ağlayıp dursun anası” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 115).

Ayçınar Destanı’nda; Ayçınar, kendisini kaçıran Kayserbek’ten kurtulup tekrar evine geldikten sonra köpekler Ayçınar’ı görüp onun etrafında dönmeye başlarlar. Ayçınar bu duruma çok sevinir:

“İki köpeği çobanın,

Görüp koşarak geldi.

Baksa, kendi köpekleri,

Çok sevindi.

Tanıdı mı ki köpekleri,

Coşup coşup oynuyordu.

Etrafında dönüp, Ayçınar’ın,

Yürümesini engelliyordu” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 173).

Melike Ayyar Destanı'nda; Şakalender, Şazerger ve Avaz Türkistan'a geldiklerinde bir tulpar ata binerler. Yolculuktan sonra tulpar onlardan ayrılarak Melike'nin yanına gelir. Bu tulpar Melike'nin sevdiği tulpardır. Melike kura falı bakarak orada Karatulpar'a binen kişinin kendisi ile Boztulpar' a binen kişinin de Tillekız ile evleneceğini görür (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 157).

Melike Ayyar Destanı'nda; Melike köşkünün üstünde bir aslan alıp perizatlar ile oynar. Şakalender, Şazerger ve Avaz bunları gözledikleri esnada aslan onları fark eder. Aslan Şakalender'e saldıracağı esnada Şakalender aslanı parçalar. Bunun üzerine hayvanının öldürülmesine çok üzülen Melike, babası Kasım Şah'a bir mektup yazarak aslanının öcünün alınmasını ister (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 161).

1. 2. 18. Gırat ve Kadınlar

Orta Asya bozkırlarında karasal iklimi yaşayan ve konar-göçer olarak yaşamını sürdüren savaşçı bir toplum olan Türklerin en çok yararladıkları hayvanlardan biri attır. Atın hızlı olması, gücü, insanî bir takım özellikler taşıması ve güzelliğiyle Türklerin yaşamlarında olmazsa olmaz bir nitelik kazanmıştır. Gündelik yaşam içinde bu denli önemli olan atlarla destanlarla da karşılaşırız. Destanlardaki olağanüstü güçlere sahip olan kahramanların aynı şekilde olağanüstü özellikler taşıyan atları vardır. Atlar, kahramanın en iyi arkadaşıdır. Kahraman tehlikeye düştüğü zaman atlar bunu daha önceden sezerek kahramanı uyarır. Bu atlardan en meşhuru şüphesiz Göroğlu'nun atı, "Gırat"tır. Gırat sefere çıkmadan önce kız gibi süslenir. Gırat savaşların kazanılması ve gelinlerin Çambil'e getirilmesinde büyük görevler üstlenir.

Yunus Peri Destanı'nda; Göroğlu, Yunus Peri'yi almaya Gırat ile birlikte gider. Gırat hazırlanır.

"Kız gibi süsleyip Gırkök atı hazırladı,

Kulağını makasladı, oynadı.

Her türlü eğer salıp Gırata,

Gırkök atı kız gibi hazırladı" (Kırbaşoğlu, 2000: s. 682).

Avazhan Destanı'nda; Gırat, Avazhan'ı getirmek için hazırlanırken:

*“Kızlar oynuyormuş Gülşenbağı'nda,
Dayanılmaz güzel kızın derdine.
At üzerinde serdiği örtüsü,
Oynamakta atın topuğunda”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1020)

Göroğlu Sakibülbül'den Gırat'ın hazırlanmasını ister:

*“Çırağımın bilmediklerini bildirin,
Bütün halkı ona kulluk ettirin!
Kız gibi oynatıp Gırkök at,
Han Hasan'a cilavdar olarak bindirin.
Hey Saki, getiriver Gırat'ı”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1018)

Hasanhan Destanı'nda; Vayengen şehrinde Temirhan'ın oğlu Hasanhan'ı getirmek için Gırkök at kız gibi süslenip seyisler tarafından hazırlanır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 853).

Huşkeldi Destanı'nda; Huşkeldi, Gırat'ı över:

*“Bir yaşında sulayıp Sümbül dağına,
İki yaşında gördüm İrem bağını,
İrem bağında sevgilinin ocağını,
Kızlar yetip peri binmiş Arap atısın.*

*İşte Gırat benim gibi merdin sözünü,
Meydanda toza bulayıp düşmanın yüzünü,
Reyhan şahın Zeydinay gibi kızını,
Kökbulak'tan alıp kaçmış Arap atısın”* (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 257).

*“Ah desem daima gönlüm doldu,
Salladım kılıcımı, düşmanı kesti,
Köyikaç'tan alıp geldin Yunus'u,
Şu dağlarda dolanmış Arap atısın.*

*Irmakta yüzenler gemi ile saldır,
Arap ata yakışan kuyruk ile yeledir,
İrem Bağı'ndan alıp geldin Miskal'i,
Periler ile yoldaş olmuş Arap atısın” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 259).*

Huşkeldi Destanı'nda; Gırat'a binen Huşkeldi, Avazhan'ı da atın gerçek hünelerini gösterebilmesi için zindandan çıkarttırmayı başarır. Gırat'ın keyfi yerine gelir:

*“Göroğlı'nın gerçek malısın,
Güzel kızdan üstün hayalisin,
Göroğlı'nın nazarına,
Değmiş güzellik sahibisin.
Anan sana at demez,
Ağzında şeker, balısın.
Aklın zeki kişioğlundan,
Aslen Çambil'in malısın.*

*Dört ayağın çakılı kazık,
Düşün filden geniş,
Bedenin kızdan nazik,
Yelen ipek, gözün süzük” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 265).*

*“Gırkök at coşkun çay gibi kayna,
Usulüyle kız gibi oyna,
Göster ahaliye hünelerini,
Canavarım, suna gibi halle” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 267).*

Melike Ayyar Destanı'nda; Sakibülbül, Gırat'ı Avaz için hazırlamaya geldiğinde Gırat'ı tarif eder:

*“Savrup Şah’ın Berna kızını alıp kaçtı.
Gül İrem’den aldın ay yüzlü Hiramam’ı.
Zenger yurdundan aldın Maşrika yâri,
İsfahan’dan aldın İntizar’ı,
Erzurum’dan aldın Dalli güzeli,
Şimdi de ararsın Melike gibi kurnazı,
Güzelleri arayıp gördün kaç şehri,
Beyin atı gözbebeği tulpardır”* (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 35).

Zülfizar Destanı’nda; Zülfizar’ı İstanbul şehrinden getirmek için Avaz gönüllü olur. Avaz için Gırat hazırlanırken Sakibülbül Gırat’ın daha önce yapmış olduğu işleri de anlatarak onu över:

*“Güliramandan aldınay hiramamı,
Zenger ilinden aldın Arzgül yari,
Erzurum’dan aldın Dalli Zülfidar’ı
Türkistan’dan aldın Melike-İ Ayyarı
Şimdi arayıp Zülfizar gibi dilberi,
Yar arayıp da gördün nice şehri”* (Çolak, 2001: s. 251)

Zülfizar Destanı’nda; Avaz, Zümrad dağında yolun kapalı olduğunu görünce Gırat ile dertleşir:

*“Yemini tane yesin, d, ye
Kırk bir mumu yaktırdım.
Erkeğin eli zehir diye
Kırkın kızlara baktırdım”* (Çolak, 2001: s. 257)

1. 2. 19. Kadınların Giysi ve Ziyet Eşyaları

Kadınların giyimleri ve takındığı ziyet eşyaları; renkleriyle, malzemesiyle, biçimiyle toplumsal kültürü gösteren önemli araçlardan biridir. Özbek destanlarında kadınların psikolojik durumları ile giymiş olduğu kıyafetlerin renkleri arasında bir bağlantı vardır. Buna göre kadının mavi giymesi birini aradığının, siyah giymesi de biri ardından yas tuttuğunun göstergesidir. Yine İslamiyet’ten önceki Türk kültüründe matem renginin mavi olduğu anlaşılmaktadır.

Alpamış Destanı'nda; Berçin kendisiyle evlenmek isteyen doksan alpten altı aylık bir süre isterken şunu söyler:

*“Üstüme giydiğim yeşil-mavi,
Gariplikte olur mu, gönül tok.
Doru atlı güzel süslü bey yiğit,
Bir altı ay sizden süre isterim”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 83).

Alpamış Destanı'nda; Alpamış, Kalmak zindanlarında yedi sene esir kaldıktan sonra kız kardeşi Kaldırğaç ile karşılaştığında onun kıyafetine bakarak şunları söyler:

*“Kongırat elinde sen kimin kızıydın,
Üstüne giydiğin yeşil mavi miydi?
Kongırat elinde hiç rehberin yok muydu?
Mavi giymişsin sen birini ararsın,
Ultanbek'ten neden korkup ağlarsın,
Hazan olup bahçede güller soldu mu?
Ultan Kongırat eline han oldu mu?
Naçar halde sen kara giyip gezersin,
Senin bir yakının öldü mü?”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 391).

Erali Şirali Destanı'nda; Akılay kocasının kardeşini merak eder. Erali'yi görmek için saraya gelir. Üç yıllık haraçtan olan başörtüsünü başına örtüp, örtünün sağ ucunu ağzına alıp dişler. Misk, amber sürüp saraya gelir (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 547).

Erali Şirali Destanı'nda; Şirali, abisini bulmak için Bağdat şehrini Akılay'a teslim ederek yola çıkar. Akılay bu duruma çok sevinir. Kocasını yolcu ederken söylediği:

*“Taze kına yakışır güzel elime,
Altın kemer yaraşır belime,
Neredeyse ağabeyimi, al gel,
Alıp gel ağabeyimi yurduma”* (*Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*, 2009: s. 553).

Erali Şirali Destanı'nda; Akılay, kocası Şirali'nin padişahın kardeşi olduğunu öğrenince söylediği sözler:

*“Beylerin beline yaraşır kuşağı,
Kızların boynuna yaraşır boncuğu,
Bu iki beyzade yiğitlerin yiğidi,
Yar kurban olsun, yârin nurlu yüzüne”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 367).

Rüstem Han Destanı'nda; Hürayim ile Sultan Han, vedalaşırken Hürayim Sultan Han'a ne zaman döneceğini sorar:

*“Devletim zengin, altın işlemeli başörtüsü bürüneceğim,
Yüzüne baktığımda rengin soluyor,
Ne zaman döneceğini merak ediyorum”* (Baydemir, 1998: s. 195).

Rüstem Han Destanı'nda; Rüstem Bucül şehrine girdiğinde hiç kimsenin konuşmadığını ve herkesin mavi giydiğini görür. Mavi İslamiyet öncesi devirlerde matem rengi olarak bilinmektedir. Bekçi ile konuştuğunda bütün bu olanların Hisrav Şah tarafından emredildiğini, kızı Aftabay için yas ilan ettiğini öğrenir (Baydemir, 1998: s. 259).

Ayçınar Destanı'nda; Halyar kızının güzelliğinden dolayı ona nazar değmemesi için başörtüsüne todana (Nazar değmemesi için kızların saçlarına taktıkları bir top söğüt yaprağı veya söğüt dalından yapılmış taç) takar.

Ayçınar, babasını bulmak için yola çıkar:

*“Nakışlı örtüsü ipekten,
Saçağında zümrütler,
Gemleri gümüşten,
Saçak olmuş inciler”* (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 145).

Göroğlu'nun Doğu Destanı'nda; Bibi Hilal Ravşanbey'i esir olarak evine getirdikten sonra, Bibi Hilal hanımlık edip, bu günü ganimet bilip, kendinde olan hüner ile beli bükülüp, gonca gibi açılıp, tavus gibi taranıp, simli kumaş kadifeye bürünüp, dudağını ısırıp, gözünü kısar. Yeni şal örtüp, zülfünü tarayıp, boynu bükülüp, eline saz alıp bir nice şan şevketlerle naz eder (Kırbaşoğlu, 2000: s. 527).

Yunus Peri Destanı'nda; Yunus Peri'nin cariyelerinden Gülkız, Yunus Peri'yi eğlendirmek için Gülşen bağına götürmek ister. Periler ve Yunus peri akik mercan kolye boynuna takar. Başına iyi şal örtünür. Kaşına osma(kaş ve kirpikleri boyamak için yapraklarından sıkılarak siyah- yeşil renkli boya alınan bir bitki), sürer. Gözüne sürme çeker. Pudra yüzüne sürer. Değerli elbiseleri ak bedenine giyip, iyi süslerden zülfüne takar. Gevher taşlı hızmasını takar. Koluna bileziklerini ve sağ eline yüzüğünü takar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 703-705).

Miskal Peri Destanı'nda; Göroğlu ile evlenmeyi kabul eden Gülnar Peri ile Miskal Peri için eğlence düzenlenir. Miskal Peri'nin hizmetçi kızlarıyla Gülnar Peri'nin hizmetçi kızları birisi beyaz giymiş, biri mavi giymiş, biri kırmızı giymiş, biri ipek giymiş, saçları topuğa kadar uzamış, yüzü kızıl elma gibi pişip, güzel kelimeler dudaktan çıkıp, güzel boncuklar pırlıl pırlıl yanıp, göbekten inip, küpesi renk renk kımıldıyordu; mavi, beyaz, yeşil her renkte parlıyordu (Kırbaşoğlu, 2000: s. 976).

Miskal Peri Destanı'nda; Gülreng Hanım, Çembil'den gelen kızı Gülnar'daki değişikliğin farkına varır. Kızının evlenmiş olduğunu kıyafetinden, yürüyüşünden, tavır ve davranışlarından anlayarak kızar:

“Evlenmiş gibi giyim giymişsin,
Güzel boncuğu boynuna takmışsın.
Bildim, birisinin gönlünü kesmişsin.
Gevşemişsiniz ikiniz de, toprak yutsun,
Ayağını ağır ağır basmışsın” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 986).

Miskal Peri Destanı'nda; Yunus Peri ve Göroğlu, Gülnar Peri ile Yunus Peri'yi Kaf dağına ve Hindistan'a gönderirken onlara çeşit çeşit giyimler, şallar verir. Başlarından altın kuruşlar saçar.

Yunus Peri:
“Kadın halkı evden eli boş çıkmaz,
Ne lazımdır misafirlere efendim?
Vakti hoş ise sık sık gelecek,
Molla kızlar çok şeyleri biliyor,
Gömlek ile iyi örtüler versek,
Bir aya kalmadan sık sık gelecek.

*Yürüdüğü Langar dağda çöl olsun,
Siz padişahsınız, unutulmaz iş olsun.
İyi boncuk, iyi örtüler alırsa,
Kadın dedikleri giyimine sevinir”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 981).

Bela Gerdan Destanı’nda; Yunus Peri ile Miskal Peri Çambil’den kaçmaya karar verdiklerinde Göroğlı arkalarından yetişemesin diye Gırat’ı da yanlarında götürmeyi düşünürler. Gacdumhan adlı seyise İrem bağından güzel kızlar vereceklerine dair vaatte bulunularak Gacdumhan’ı ikna ederler:

*“Kızların içinde benim hanım ağa,
Giydiğim ipektir, altından yaka,
Seni görse kızlar olur kurban,
Seher vakti bin atın beline”* (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 307).

Bela Gerdan Destanı’nda; Akkız, Ağa Yunus ile konuşarak onu sakinleştirir. Avaz’ın zindandan çıkmasını sağlar. Avaz’ın yanına giden Akkız:

*“Kulak verip işit ettiğim nidaya,
Ölüm vakti yetişir şaha, gedaya,
Kızların içinde benim sesi gür,
Giydiğim ipektir, altından tac,
Yoluna benim gibi ay sadaka”* (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 401).

Melike Ayyar Destanı’nda; Gülzeman cariye, Avaz’ı görüp koşarak sahibesi Gülkız Peri’nin yanına gelir. Ona Avaz’ı anlatır. Gülkız Peri, bu sözleri işitince hazırlanarak Avaz’ı görmeye gider:

*“Nasıl yiğitmiş gidelim bakalım,
Ne işler yaparmış soralım,
Sağ elime on bir yüzük,
Takıverin kızlarım,
Bu kaşıma sürmemi,
Sürüverin kızlarım,
Eşarbım bozuk olmasın,
Düzeltilerin kızlarım”* (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 97).

Melike Ayyar Destanı'nda; Melike kızları ile ahu gözleri ile berna Senemleri ile aslanın yanına gelir:

*“Zülfüne takmış paha biçilmez cevher,
Melek görünüşlü, gül yüzlü dilber,
Yeni doğan ay gibi olup Melike Ayyar,
Etrafına toplanmış nice çiçek gibi kızlar”* (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 189).

1. 2. 20. Kadınlarla İlgili Atasözleri

Atasözleri, yüzyıllar boyunca halkın tecrübelerini gelecek kuşaklara sözlü veya yazılı bir şekilde öz olarak aktaran kalıplaşmış ifadelerdir. Toplumun yaşam düzenini ve anlayışını yansıtan bu sözler, destanlarda varlık göstermiştir. Özbek destanlarında kadınların durumlarını, genel olarak taşıdığı oldukları karakter özelliklerini anlatan atasözleri bulunmaktadır.

Alpamış Destanı'nda; Alpamış, çoban kılığında girerek bir gelinin evine misafir olur. Evde ekmek kalmadığını gören kadın komşulardan elek almaya gider ve komşu kadınlarla konuşmaya dalarak misafirini bekletir. Bunun üzerine Alpamış:

“Eleğe giden kadının lafı bitmez” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 401)

Erali Şirali Destanı'nda; Afitabay, Akılay'a eğer kuma olarak Şirali ile evlenirse düşman olup olmayacağını sorar:

“Padişah tahtına doymaz, kadın bahtına doymaz” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 379)

Ayçınar Destanı'nda; Halyar, kendisinin peşinden gelen kızı Ayçınar' ı erkek kıyafetleri, savaş araçları ve atıyla görünce sevinir ve şu sözü söyler:

“Evladını kız deme, kılı kırka yardım, evladını oğlan deme, sonucu belli olmayan iş yaptın” (Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı, 2007: s. 191).

Avazhan Destanı'nda; *“Kadının sözü keçinin yününi dört defa kestirir. ”*

“Kadının gayretlisi tencere kaynatamaz” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1066)

Belagerdan Destanı'nda; Yunus Peri ile Miskal Peri, Göroğlı'nın kendilerini kuma getireceğini düşünerek erkenden önlem almaları gerektiğini düşünürken söylediği: *“Aklın varken eteğini ört demişler. ”* diyerek Çambil'den kaçmayı düşünürler (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 305).

Melike Ayyar Destanı'nda; Şakalender, Şazerger, Tillekız, Avaz, Melike, Mahmudcan hep birlikte memleketlerine dönerken bir grup kız görürler. Bunun üzerine Şakalender: *“Yolu açık olan yiğidin yengesi önünden çıkar”* atasözünü söyleyerek temsil getirir (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 335).

Zülfizar Destanı'nda; Mızrabşah kızı Zülfizar'ın kendi isteğiyle Avaz'la birlikte kaldığını öğrenince savaştan vazgeçer ve kızı için şunu söyler:

“İyi olursa aşını yer, kötü olursa başını yer” (Çolak, 2001: s. 383).

Göroğlu'nın Ölümü Destanı'nda; *“Pirin emri, kocanın buyruğu”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1122).

1. 2. 21. Kadınlarla İlgili Efsaneler

Kişi, yer ve olaylarla ilgili halkın inanarak anlattığı hikayeler olan efsanelerde kadınlar kendine has özellikleri ile ortaya çıkar. Özbek destanlarında can alan ejderhaların güzel kız görünümünde insanların karşısına çıkarak onları aldatması söz konusudur. Güzel kadınların yüzlerindeki benler Göroğlu'nun karısı Yunus Peri'den kalma bir güzellik nişanesi olarak kabul görür. Yine güvercin donuna girip şekil değiştirildiğine yönelik de efsaneler de vardır.

Rüstem Han Destanı'nda; Hisrav Şah, kızını ejderhanın elinden kurtaran kişiye Aftabay'ı vereceğini vaat edince Bucül şehrinin dilencilerinin başkanı Tağay, zengin olma hayaliyle bu göreve talip olur. Tağay yolda bir adam ile karşılaşır ve ona ejderhanın yerini sorar. O adam ise ejderhanın aranmasına çok şaşırır onun bağlanma büyüüne kapıldığını düşünür. Anlatılanlara göre ejderha şehirden birini görünce öncelikle onu kendine bağlamış, sonra da onu yutarmış. Ejderhanın kendisine bağladığı insana ne kadar geri dön desen de o asla geri dönmezmiş. Sanki bağlanan kişinin gözüne çok güzel bir kız gibi görünürmüş (Baydemir, 1998: s. 276).

Ayçınar Destanı'nda; Ayçınar'ın güzelliğini gören Ernazar kendinden geçer. Dili tutulup Ayçınar'a âşık olur. Ernazar, Ayçınar'a kim olduğunu sorarak bir efsaneden bahseder:

“Kız olup kandırır. 'derler ejderha,

Savaş olur mu seninle beraber?

Doğru söyle, hangi cinstensin?

Ne olursan ol da beni bekletme” (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 27).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Yunus Peri, güzelliğini kaybettiği için üzülerek Göroğlu'nun yanına gelir. Göroğlu'nun duası ile Yunus Peri tekrar eski güzelliğine kavuşur. Yüzündeki karanlık toplanarak yüzüne “ben” olur. Bazı güzellerin yüzündeki ben, anne Yunus Peri'den miras kalmış güzellik nişanesidir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1027).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Seyyahlar Çembil viranesine gittiklerinde daima virane duvara oturan iki güvercin görürler. Aslında güvercinler Ağa Yunus ile Miskal Perilerdir. Seyyahlar gece viranede yatsa, kendi kendine bir tabak yiyecek ile adamına yaraşan içki hazır olur. Sofiler içkiyi içmez, sadece yiyeceği yerler. Periler böylece, her zaman Göroğlu Sultan'a bağlı insanlardan haberdar olurlar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1132).

1. 2. 22. Tarihe Mal Olmuş Kadın Kahramanlar

Özbek destanlarında, mesnevilerde ya da halk hikâyelerinde adı geçen kadın kahramanlara telmih yapılarak onların hikâyeleri hatırlanır. Özellikle aşk hikâyelerine konu olan bu kadın kahramanların durumları ile destandaki kahramanın özelliği bakımından bir benzetme yapılır. Buna göre Özbek destanlarında ismi geçen tarihe mal olmuş kadın kahramanlar şunlardır: Leyla, Şirin, Züleyha, Zühre, Havva, Fatıma, Sara, Zühre, Gülşah, Üzra, Gülkız.

Alpamış Destanı'nda; Berçin, babası Baysarı'ya Kalmak Şah'ın zulüm ettiğini anlatan mektubu alınca şunları söyler:

*“Leyla ile Mecnun idi dünyada üstad,
Feleğin cefasından ederim feryat,
Bey babam için kopmuştur kıyamet,
Başında türlü dertler olup”* (Yoldaşoğlu, 2000: s. 274).

Erali Şirali Destanı'nda; Birçok yolu denemelerine karşın cellâtlar, Erali ile Şirali'yi öldürmeyi başaramazlar. Cellâtlar Erali ve Şirali'ye inanmalarına rağmen suçun Kara Han'da olduğunu dile getirirler:

*“Azap gören kişi zahmeti çeker,
Sen gibi azap çekmişti Şirin ile Şeker,
Anla, bizler babana olduk asker,
Bilin bu işler babandan, kâküllüler”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 217).

Erali Şirali Destanı'nda; Erali çölde uyurken kervancılar onu görür. Bağdat şehrine kervancılar ile gelen Erali orada devlet kuşunun kendisine konmasıyla Bağdat'ta padişah olur. Oradaki beylere üç annesinin olduğunu, kardeşinden ayrıldığını söyler:

“İbret almak gerek Şirin Ferhat'tan,

Ümidim yok dünyadaki devletten,

Kardeşim vardır, üstün idi evlattan,

Beni koruyan kardeşimden ayrıldım” (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 289).

Melike Ayyar Destanı'nda; Göroğlu, Melike Peri'yi Züleyha'ya benzeterek kendisini Hz. Yusuf gibi zindanlara attırmamasını ister. Ona nereli olduğunu sorar:

“Zereşan zülfüne vurmuşsun tarak,

Kıvalı ellerini boyamışsın kana,

Yusuf gibi beni atma zindana,

Züleyha'ya benzeyenim, söyle nerelisin?” (Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı, 2007: s. 25).

Zülfizar Destanı'nda; Avazhan yaralandığı için savaşıp galip gelen Zülfizar, geri döndüğünde akbabaların Avaz'ı yemek üzere olduğunu görür ve onları kovar:

“Âşık bilinir Zühre ile Tahir

Bu sözleri söyleyen Fazıl şair,

Akbabaların pençesinde ölürken Avazhan

Güzel Zülfikar, akbabaları kovar” (Çolak, 2001: s. 351).

Göroğlu'nın Ölümü Destanı'nda; Urgenç memleketinden bir genç kaçarak evlendiği için öldürülen karısı için Göroğlu'na bakıp zar zar, tıpkı erken bahar bulutu gibi ağlayıp bağrını dağlayarak şunları söyler:

“Başkaları gibi olsaydım ya, tamam,

Ben bir Mecnun idim, o yârim Leyla,

Yurt yanından geçmeden onu Türkmen'de,

Kaçırıp yâr ettiğim gibi,

Başım alıp nereye gideyim bilmiyorum” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1094).

Göroğlu'nın Ölümlü Destanı'nda; Urogenç memleketinden bir genç kaçarak evlendiği için öldürölen karısı için ağıt yakar. Göroğlu o genç için nasihat eder:

*“Gamlı olma bu yalan dünyada,
O Âdem, Havva'dan ayrılmadı mı?
Nice yıllar iyi geçinerek bir olup,
İbrahim Sara'dan ayrılmadı mı?*

*Ayrılık şiddeti üstüne eklenip,
Muhabbet yolunda yüzünü sarartıp,
Kırk bir yıllık aşkı kırk günde çekip,
Yusuf Züleyha'dan ayrılmadı mı?*

*Huda'mın dostu Murtaza Ali,
Elinde hançeri gerçek veli,
Sevinen sevdiği cennetin gülü,
Fatıma Zühre'den ayrılmadı mı?*

*Uzaklardan bakıp, daima süzöüp,
Aşk yolunda herkesi yenip,
Koşturarak yollarda gezip,
O Mecnun Leyla'dan ayrılmadı mı?*

*Bir aziz başını kaygıya salıp,
Yurttan yurda misafir olup,
Lübnan denen dağda ev yapıp,
Berke de Gülşah'tan ayrılmadı mı?*

*Arap'ın dağı ile çölü geçip,
Ayırıp bir nice çölü seçip,
Sonunda hicran bağrını karalayıp,
Vamık da Üzra'dan ayrılmadı mı?*

*Şirin diye o Ferhat aklını kaybedip,
Kazmayla vurup dağları kazıp,
O kazar suyu dediği yere getirip,
O güzelden ayrılmadı mı?*

*Yiğidi yakan kızların nazı,
Sesine uygundur bahşının sazı,
Böyle yapıp Göroğlu'nun Avaz'ı
Gülkız gibi bernadan ayrılmadı mı?" (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1096).*

1. 2. 23. Manzum Kısımlarda Kadın ve Kız

Destanların manzum olarak anlatılan kısımlarında asıl düşünceye giriş yapmak, dinleyicilerin dikkatini çekmek amacıyla anlatıcılar, bir giriş yaparlar. Bu giriş kısımlarında kadınların fizikî ve karakteristik özelliklerine yer verildiği görülür.

Erali Şirali Destanı'nda; Hemra bahçıvan, Erali ve Şirali'nin yerlerini sorduğu Umar adlı kişiden onların mektepte olduğunu öğrenir:

*"Hırsızlar kendini gizler tenhaya,
Nazlı kızlar zülfünü salar tarağa,
Dedem haber istiyorsan, git doğruca,
Açık yerdir, haydi mektebe" (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 73).*

Şirali, Bağdat'ta Afitabay'ı bulmak için bir ihtiyara Sözen pazarının yerini sorar:

*"Birçok elem peyda olur,
Nazlı kızlar evde olur.
Yiğit görse düşkün olur,
Sözenciler mekânı nerededir?"*

*Dilber saçı dağınık olur,
Çoban koyunda, çölde olur,
Nice fikir, düşünce olur,
İğne pazarı nerededir?" (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 323).*

Erali Şirali Destanı'nda; Umar ile Hemra Bağdat'a gelip kimsenin şehirde olmadığını görünce kuyumcunun karısına halkın nerede olduklarını sorarlar. Kuyumcunun karısı:

*“Kadınlar evinde durur,
Güzel saçı dağınık olur,
Padişahımız alıyor yârini,
Halkın hepsi düğündedir”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 383).

Yunus Peri Destanı'nda;

*Yiğidi yakıyor kızların sözü,
“Dizilip uçar göllerin kazı,
Göroğlubey şöyle dikkatle baktığında
Bir çocuğun ağlama sesi çıktı”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 689).

*“Kızların on sekizde kemali,
Dudaklarında olur esel ile balı”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 713).

Göroğlu ile Yunus Peri'nin düğünün de Sakibülbül şiirler okur:

*“Bir nice atlar yiyip bağırır,
Kızların taktığı süs,
Kaşı kara, gözü humar,
Niceyi eder intizar.
Al kâseyi eller daldı,
Canlar alleyâr, alleyâr!”* (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 840).

Hasan Han Destanı'nda;

*“Kurban olsan er yiğidin boyuna,
Gelen yer kızların düğün yemeğinden.
Herkes kulluk efendim deyip,
Bütün duran beğler kalktı yerinden”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 852).

Göroğlu Hasanhan'ı Çembil'e getirmek için çıkmış olduğu yolda adamlarından birini casus olarak şehre sokmayı düşünür ve gönüllü arar:

*“Kızlar bakarmış açılan güle,
Yiğitler âşık saçı sümbüle.
Savaşmazsanız maslahat verin, beğlerim,
Olmazsa gidelim, yürüyün, Çembil'e!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 866).

Sakibülbül ve Hasan Çapsan Temirhan padişahın babasının hayaleti olarak şehirde dolaşırken, Sakibülbül, Hasan Çapsan'a:

*“Zilleri ben sana takarım.
Kız gibi olup kaşını çatıp oyna,
Kaşını çatıp sakallarını ısır,
Üzülme, daima vaktini hoş et,
(Temirhan'ın) köyüne varınca,
Ayağını yavaş yavaş at!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 881).

Sakibülbül ve Hasan Çapsan Temirhan padişahın babasının hayaleti olarak şehirde dolaşırken, Sakibülbül, Hasan Çapsan'a:

*“Bir kendinen emir oldu,
Hanımlar hamur yaptı.
Selam verin hepimiz,
Hayaletin padişahı geldi”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 886).

Avazhan Destanı'nda; Avaz, dayısı sandığı Göroğlu ile görüşmek için saraydan geldiğinde Göroğlu'nun kıyafetlerini beğenmez ve onunla görüşmek istemez:

*“Herkes aldığı kızıyla yaşlansın,
Herkes dengi ile yürüsün!
Gelmeseydin, nereden geldin, rezil,
İmdat, feryat, semiz koyunun kurusun!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1054).

Göroğlu kıyafetlerini değiştirip tüccar kılığında Hunhar kapısına gelir. Oradaki bekçilere:

*“Güzel kızlar kıvırıyor zülfünü,
İşit diyorum bu tüccarın sözünü.
Kapıyı açsana, dede önder,
Açıver hemen kapının kilidini!”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1048).

1. 2. 24. Peri

Özbek destanlarında olağanüstü güçlere ve özelliklere sahip periler vardır. Destan kahramanları çoğunlukla çok güzel olarak tasvir edilen bu peri kızlar ile evlenmek isterler. Bu kahramanın sıradan olmadan olmadığının da bir göstergesidir. Periler çoğunlukla hayali masal dağı olan Kaf dağında yaşarlar. Perilerin kanatları vardır ve uçabilirler. Kılık değiştirip güvercin donuna girebilirler. Kimi zaman insanî özellikler gösterirler. İnsanlarla evlenen periler kocalarına büyük bir sadakatla bağlı kalırlar.

Rüstem Han Destanı’nda; Kızıl dev, Bahra Dağı’nda Akrobat’ın zindanında yedi kardeş devler tarafından esir edilmiştir. Bu devler, Kızıl devden âşık olduğu güzel peri kızı çalarak İrem bağına gitmişlerdir. Kızıl dev, Mamagül ve Rüstem sayesinde zindandan kurtulunca İrem bağına gider. Rüstem’den de bu kızı kurtarması konusunda yardım ister (Baydemir, 1998: s. 291).

Ayçınar Destanı’nda; Ernazar ile Ayçınar karşılaştıklarında Ayçınar eğlenmek için kendisinin Kaf dağında Ayşe perinin çocuğu olduğunu, kendisinin bir peri olduğunu söyler (*Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı*, 2007: s. 27).

Göroğlu’nın Doğuşu Destanı’nda; Göroğlu, atını bulmak için geldiği Efserdağ’ında bir kale görerek içeri girer. İçerde sofada kırk kız oturmuş. Bunların ortasında iki Berna kız oturmuş, boyu posu on dört günlük ay gibi, kaşları kurulan yay gibi, dişleri ap ak inci gibi, her yeri güzellikte denk, bedeni doksanda yakan kar gibi, yüzünün kızıllığı karın üstüne damlayan kızıl kan gibi, güzelliğine aylar sönük kalmış. Bulutlar başına gölge olup, temaşa etmedik, diye kurnazlık etmiş. Bu iki kız Miskal Peri ile Yunus Peri’dir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 627).

Göroğlu'nın Doğuşu Destanı'nda; Göroğlu Hızır'ı görünce ondan Efserdağ'ında gördüğü iki periyi hanım olarak ister. Hızır Göroğlu'nun isteklerini kabul eder. Göroğlu'na Kaf dağından Yunus peri ile İrem bağdan Miskal periyi nikâhlar. Hızır, Göroğlu'na kıyametlik eş yazılı iki nikâh kâğıdı verir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 643).

Yunus Peri Destanı'nda; Göroğlu, Yunus Peri'nin yurduna giderken Yunus Peri Göroğlu'nun aklına gelir. Badem gözleri, devenin kuzu gibi gözleri, şekerden tatlı sözleri, ben yakışan ay gibi yüzleri, ince gömleği kaldıran piyale gibi olan göğüslerini Göroğlu hatırlar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 683).

Yunus Peri Destanı'nda; Göroğlu, Gülkız'ın yardımıyla, Yunus Peri'nin yanına girmeyi başarır. Göroğlu Yunus Peri'ye baktığında onun kaşı gözleri ay gibi, nur saçan yüzleri, şekerden tatlı sözleri vardır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 733).

Miskal Peri Destanı'nda; Göroğlu, katıldığı bir toplantıdan sonra evine geldiğinde Ay Zeydin, Ay Yunus, Gülçehre Peri, Miskal Peri, Gülnar Peri ve birçok kızın eğlence düzenlediklerini görür. Gülnar Peri, Hindistan padişahının kızıdır. S944 Zengin kızı padişahın kızı çok afacan oluyormuş. Gülnar Peri, eğlence meclisinde araya girip, kaşını gözünü oynatıp, seyredenin gönlünü bozup, güllü kâseyi eline alıp, renkli kâselere şarabı doldurup, alleyar söyler (Kırbaşoğlu, 2000: s. 954).

Miskal Peri Destanı'nda; Göroğlu ile evlenmeyi kabul eden Gülnar Peri ve Yunus Peri, memleketlerine giderken kanatlarını bağlayıp göğe doğru uçarlar. Perilerin uçtuklarını gören herkese bu duruma şaşırarak onların bir evli olduklarını düşünürler (Kırbaşoğlu, 2000: s. 984).

Miskal Peri Destanı'nda; Miskal Peri çok güzel bir kızdır. Gevher-i yemeni yapıştırmış kasabasına. (Uzun ip kumaştan hanımların başına yükseltip sarmak için konulan karton tutacak ve ona örtülen örtü, tepelik.) Taşın nuru, kendi nurunun aydınlığı bir seratan yıldızlı, huri yüzlü, güzel gözlü, tatlı sesli, yeni olgunlaşmış. Yumruk gibi göğsü gömleğini kaldırıp duruyor, huri, melek gibi endamı, güzelliğine akıl şaşıyor (Kırbaşoğlu, 2000: s. 944).

Miskal Peri Destanı'nda; Yunus'un yanında oturan kız, kara üzümüleri damağıyla ezerek yutmaktadır. Üzüm göbeğine kadar simsiyah olup görünerek gidip karnından geçer. Göroğlu bu mucizeyi görünce kendinden geçerek bayılır. Uyandığında bunun gerçek mi yoksa rüya mı olduğunu kestiremez (Kırbaşoğlu, 2000: s. 944).

Avazhan Destanı'nda; Göroğlu, gece gündüz sevdiği Yunus, Miskal periler, yanında gece gündüz sohbet edeceği kırk bahadır, doksan altı komutan, bir eksik otuz önderi, ordusu Sakibülbül müzisyeni ile şarap içme gecesine katılır (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1011).

*“Her boydan yiğitleri toplamaktan,
Çin kâselere şarabı doldurmaktan,
Kız yerine perileri sevmekten,
Renk renk cüppeleri güzelce giymekten,
Sevmekten eksikliğin var mı, Kırk yiğit?”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1011).

Bela Gerdan Destanı'nda; Hasanhan'ın üvey babası Göroğlu'nun iki peri hanımını vardır. Yunus Peri ile Miskal Peri (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 305).

Bela Gerdan Destanı'nda; Yunus Peri ile Miskal Peri Çambil'den kaçarken güvercin donuna girip, “Bismillah” diyerek dua okurlar. Göge kanat vurup yükselirler (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 315).

Bela Gerdan Destanı'nda; Erem bağında Yunus Per, Miskal Peri, Arzıgül ve kırk peri sözde Göroğlu'nun cenazesine katılmak için “Bismillah” diyerek güvercin donuna girerler ve Çambil yurduna gelirler:

*“Böyle oldu medet arzları,
Kırk üç tane güvercin olup,
Kanat açtı peri soylular.
Görünüz, Gırkök gibi küheylan,
Periler ile beraber,
Gökte uçar canavar.
Salip şimdi cefalar bedene,
Avaz'ın bindiği Gırkök gibi küheylana,
Periler de uçup gitti asumana,
Bakmaz bu zaman yükseğine, alçağına,
Peri soylular oyun oynar bu zaman,
Gâh çıkıp gider bulut üstüne.
Kırk üç güvercin atın etrafını alıp,
Uçar uzak yolları yakın edip”* (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 463).

Bela Gerdan Destanı'nda; Avazhan, babası Göroğlı'nın üzülmesine dayanamayarak izin alıp Erem bağına Yunus Peri ile Miskal Peri'yi getirmek için yola çıkar. Yolda söylediği:

*“Nice beyler ile şarap içerdim,
İhsan edip altın akçe saçardım,
Dilesem perilerden kucaklardım,
Bir olmadık iş oldu kismetim.*

*Ben atlansam düşman takatsiz idi,
Babam beşer, anam peri idi,*

Bir olmadık iş oldu kismetim” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 337).

Bela Gerdan Destanı'nda; Avaz, perileri getirmek için çıktığı yolda Bela dağına gelir. Orada Bela dev ile karşılaşır. Kendisini Bela yiyen anlamına gelen Belagerdan olarak tanıtır. Hile ile Bela'ya kendinin Bela gerdan olduğunu inandırır. Avaz (Belagerdan) Bela'dan kendisini İrem Bağına götürmesini ister. Belagerdan Bela'nın üstüne binerek yola çıkar. Bela:

*“Bela böyle bilmediğini bildirip,
Aldatır bu sözüne inandırıp,
Dostum, düşünme, arkama bin,
Erem bağında peri hizmetini gör.*

Varıp periler ile birlikte otur” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 357).

Bela Gerdan Destanı'nda; Avaz kırk üç peri ile Erem bağından Çambil yurduna gelir. Göroğlı ölü taklidi yaparak tevekkel mağarasına gider. Periler mağaraya gelerek feryat figan ağlarlar. Göroğlı uyanır ve olanları belli etmeyerek perileri güzelce ağrlar. Periler Göroğlı'nın dirildiğini görünce korkarlar:

*“Perilere yaman göz ile bakar,
Perilerde güç takat kalmaz.
Belli perilere etti sirayet,
Peri kızlarında kalmadı takat.*

Peri soyuna azarlamak gerek” (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 479).

Melike Ayyar Destanı'nda; Göroğlu, Şeker Gölü'ne vardığında, semadan bir mavi güvercin gelerek bir takla atıp kuğu boyunlu, afetican, badem dudaklı bir acayip nazenin peri olur. Bu peri Melike Peri'dir. Melike Peri kendini Göroğlu'na tanıttıktan sonra bir anda güvercin donuna girip göğe kanat açarak uçar (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 25-27).

Melike Peri, büyüdüğü yeri, soyunu, vatanını Göroğlu'na anlatır:

*“Ben Şebistan şehrindenim,
Ben âdemoğlunun (zararına) yaratıldım,
Arasan yeryüzünde bulamazsın,
Benim yerim güneş doğmayan “mezarlıktır”,
Beni sorarsan “mezarlıktanım”,
Yine bahar olsa açılır güller,
İstanbul'da bir dostum var Zülfizar,
Annemin ismi Sipar peri,
Babamın adına Kasımhan derler,
Şehrimin adına Türkistan derler”* (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 27).

Melike Ayyar Destanı'nda; Kalender, periyi Gülşen bağında can havuzun içinde perilerin yıkandığı esnada gördüğünü, tılsımlı dua ile onu elmaya çevirip şapkasının içinde gizleyerek perilerden kaçıp kurtulduğunu anlatır (*Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı*, 2007: s. 117).

Zülfizar Destanı'nda; Zülfizar'ın emrinde kırk bin peri gelincik gibi Zülfizar'a bahçe seyrinde eşlik etmektedir. Zülfizar'ın hizmetkârları güldün giymektedirler:

*“Nize kızlar geçiyordu
Nazik belleri dönerek
On bin sanem gidiyor
Hepsi birlikte saf saf tutarak*

*Canı alır cadı gözü
Zülfizar'ın çoktur kanizi
Hizmet eden servinazi
Cennetteki huri gibi olup*

*Çimendeki gül gibi olup
Saf saf tutup oyun oynayıp
Cevher dişi inci gibi olup,
Görenlerin gönlü dolup
Cemalleri ay gibi olup
Geçiyordu sanem kızlar” (Çolak, 2001: s. 300).*

Zülfizar Destanı’nda; Zebitkul Avşar ile ihtiyar kadın anlaşarak Göroğlu’nun İstanbul’a gidip Zülfizar’ı kaçırmasını engellemek için bir köşk yaptırılır ve bu köşkün içine Gülperi adında bir peri getirilir. Avaz, Gülperi’yi görünce onun kısmeti olduğunu düşünür. Gülperi, İhtiyar kadının isteğiyle şaraplara bayıltıcı ilaçlar koyar ve bunu şarkı söyleyerek Avaz’a içirir:

*“Kâseyi verir ihtiyarın kızı,
Giydiğim gülgünü kırmızı
Çambil belinin dabilbazı
Alınız, elyar elyar

Bahçede açılır güller goncalar
Kâse verir kızcağızlar,
Alıp içiniz, beyzadeler,
Olunuz elyar elyar!” (Çolak, 2001: s. 269).*

Avaz’ı ihtiyar kadının isteğiyle sarhoş eden Gülperi, cellâtların gelip Avaz’ı öldüreceğini anlayınca yaptığından pişman olarak onu uyandırmaya çalışır. Gözyaşı dökerek onun ağzını kâhinin verdiği sihirli mendille siler. Böylece Avaz’ın sarhoşluğu geçer. Avaz İstanbul’dan Zülfizar’ı getirdikten sonra dönüş yolunda sevdiği kız, yavuklusu Gülay aklına gelir. Bıraktığı yere giderek melek yüzlü Gülay’ı atına bindirir (Çolak, 2001: s. 272).

Göroğlu’nun Ölümü Destanı’nda; Göroğlu, öleceğini Hızır’dan öğrenip hastalanınca yurtta olup bitenlerden Yunus Peri ve Miskal Peri sayesinde haberdar olur. Tavus gibi taranıp, ipek gibi burulup, süslü kumaşa sarınıp Göroğlu’na Horasanlılar ile Türkmenler arasında yapılan mücadeleyi anlatır. Göroğlu oğullarını kurtarmak ve Horasanlılarla yapılması muhtemel savaşa son vermek için Yunus Peri ile Miskal periye Gırat’ı hazırlatıp, perilerden dua alıp yola çıkar (Kırbaçoğlu, 2000: s. 1104).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Göroğlu doksan yaşına girince kendisine duyulan saygı azalır. Gençler Çembil'i terk edip, Mari, Urgeç taraflarına göçerler. Periler Kaf dağından ve İrem bağından Çembil için naz u nimet getirmek istediğinde Göroğlu bu yardımı kabul etmez. Kaderine razı olmak istemektedir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1106).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Göroğlu doksan yaşına girince kendisine duyulan saygı azalır. Çembil yurdu o parlak günlerini de kaybetmiştir. Göroğlu eski günlerini hatırlayarak perilerle üzüntüsünü paylaşır. Periler, Göroğlu'nu teselli eder:

*“Ağlıyorum periler, sınırsız gamım var,
Böylece kara gözlerimde nemim var,
Size demeyip kime diyeyim, gülyarlar,
Atım ile sizden başka kimim var”* (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1107).

Göroğlu, sazını eline alıp kendi macerasının koşuk yapar:

*“Yirmide at oynattım Balkan'da,
Yengem için talep ettim Reyhan'ı
Ay Zeydin'i silkip salıp arkama,
Gürgandan atlatıp kaçtığım günlerim.*

*Yunus'u alıp geldim İrem bağından,
Miskal'i alıp geldim Kaf dağından,
Ben korkarım kuyruğu kıllı cabiden?
Çembil'e sultan olduğum günlerim ”*(Kırbaşoğlu, 2000: s.1009).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Göroğlu doksan yaşına geldiğinde Gırat'ı ziyarete gittiğinde ona yaşlılıktan dem vurur. Gırkök de sahibinin üzülp ağladığını anlayarak o da ağlar. Periler böyle dilsiz hayvanın ağladığını görüp, onlar da kendilerini tutamayıp ağlar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1114).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Göroğlu hayatının son günlerini geçirmek için perilerden(Yunus ve Miskal Peri) kendisini Bedbahtdağı'na götürmesini ister. Sıradan kadın gibi olmayan perilerin saç bağından tutan Göroğlu, kolayca Bedbahtdağı'na çıkar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1119).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Ağa Yunus Peri, hanım olsa, Miskal Peri onun cariyesi gibidir. Göroğlu'nun kendisini Bedbahtdağı'nda bırakıp Kaf dağına ve İrem bağına gitmesi isteği karşısında Yunus Peri ve Miskal Peri, Göroğlu'nu yalnız bırakacakları için üzülseler de kocalarının sözünü tutmak için mecburen gitmek zorunda kalırlar (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1122).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Yunus Peri, Kafdağı'na döndükten sonra diğer periler tarafından kabul görmez. Bunun üzerine Bedbahtdağı'na Göroğlu'nun yanına gelir. Göroğlu yârini gördüğü için çok sevinir:

“Dağlar duman imiş yüksek, alçağına,

Kim dayanır ayrılığın eline,

Koyduğun ayakların, gözüm üstüne,

Mekke'msin, Medine'm, yârim geldin mi?” (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1125).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Hunharşah, Göroğlu'nu öldürerek onun başını şehir kapısına astırır. Yunus Peri uçarak Çembil'den gelip yaşananları görür. Bir iki gün orada ağlar. Sonra uçup Hunhar şehri kapsından Göroğlu'nun başını alarak Göroğlu'nu gizlice defneder. (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1132).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Yunus Peri, Çembil viranesine döndüğünde bin altı yüz güvercin donuna girmiş cariyeye periyi görür. Yunus Peri Göroğlu'nun duasıyla eski güzelliğine kavuştuğu için periler “hayırlı olsun”a gelmişlerdir (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1128).

Göroğlu'nun Ölümü Destanı'nda; Göroğlu yatakta ölmektense düşmanlara karşı savaşarak ölmeyi ister. Göroğlu Perilerle birlikte Bedbahtdağı'nda yaşamaya başlar. Rüyasında gördüğü pirinin de isteğiyle perileri İrembağ'ına ve Kafdağı'na gönderir. Periler, Sultan yârlerini öpüp güvercin giyimlerini giyip, bir güvercin olup gökyüzüne kanatlanıp Kafdağı'na uçup giderler (Kırbaşoğlu, 2000: s. 1122).

1. 2. 25. İhtiyar Kadın

Özbek destanlarında yardımcı kahraman konumunda ihtiyar kadınlar vardır. Bu ihtiyar kadınlar tecrübelerine dayanarak destan kahramanlarına yardımcı olurlar. Doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kahramanın serüvenine dâhil olarak olayların seyrine etki ederler. Geçmişini ya da geleceğini bilip kahramanı bu konuda uyarırlar. Bazı destanlarda ihtiyaç sahibi olan ihtiyar kadınlar Gırat ile dostane ilişkiler kurarak Gırat'ın

etrafında yedi defa dönerek tavaf ederler. Destan kahramanları, kurnaz bir cadı olabileceğini düşünerek ihtiyatlı davranır.

Alpamiş Destanı'nda; Alpamiş'in mektup yazarak haberci gönderdiği kuşu, daha önce vuran ihtiyar bir kadının oğlu vardır. Kuş düşmeden kaçtığı için bu nişancı üzüntüden hasta olmuştur. Genç adam, kuşun tekrar geldiğini duyunca anasından ok ile yayını ister. İhtiyar kadın da kazın haberci olduğunu söyleyerek vurmamasını ister. Oğul anasının sözünü dinlemez. İhtiyar kadın da kazı uyarır. Bu sayede kazı vurulmaktan kurtarır. Kaz uçup, Kaldırğaç'ın deve güttüğü yere gider (Yoldaşoğlu, 2000: s. 287).

Bela Gerdan Destanı'nda; Avaz, Arzıgül'ü alıp Yunus Ağa'nın yanına götürmek için Zenger şehrine geldiğinde yanına çok ihtiyar olmayan orta yaşlı bir kadın gelir. Bu kadın, vaktinde kuğu boyunlu, gençliğinde güzel suretli, bir afeti can, beli dolamalı gelerek Gırat'ın etrafını yedi kez dolanarak tavaf eder. Avaz ile dostane konuşur (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 421).

Zülfizar Destanı'nda; Zebitkul Avşar, Göroğlu'nu bulmak için dilenci kılığında evleri dolaşır. Para vermeyen olursa dövecektir. Fakat herkes yüklü miktarda sadaka verir. Kalender sonunda ihtiyar bir kadın ile çırak görür. Ondan da bir şey ister fakat kadın çok fakir olduğu için bir şey veremez:

“Gam ile sarardı gül gibi didar,

Niceler kendi halinden bihaber

Benim gibi işsiz bir dulda ne var?

İsteğini Allah versin, Kalender!” (Çolak, 2001: s. 220).

Zülfizar Destanı'nda; Avazhan, İstanbul'a Şeyh Akhoca kılığında girer. Uzun zaman sonra şehirde sadece ihtiyar bir kadınla karşılaşır. Şehirdeki herkes Zülfizar'ın dışarı çıkacağı gün olduğu için sığınaktadırlar. İhtiyar kadının iki gözü kör olduğu için bir yere gitmemiştir. Avaz bu kadının da kurnaz bir cadı olabileceğini düşünür. Onunla sohbet eder. Yaşlı kadın bir şeyhin geldiğini öğrenince ondan yarım ister. Avazhan pirlerin yardımıyla dua eder. Elleriyle yaşlı kadının gözlerini silerek onun gözlerinin açılmasını sağlar (Çolak, 2001: s. 298).

1. 2. 26. Cadı

Özbek destanlarında cadı kadınların tasvirlerine genişçe yer verilir. Karşıt güç olarak olaylara etki eder ve çatışmanın çıkmasına olanak tanır. Cadılar yaşlı, laf taşıyan, dürüst olmayan, hizipçidir. Kurnaz, iftiracı, gözlerinden ışıklar saçan cadı, sürekli kötülük yaptığı için insanlardan uzakta bir mağarada yaşamaktadır. Cadıların kâğıttan atları vardır. Sihir yaparak başka insanların silüetinde görünebilirler. Fal bakarak destan kahramanının geçmişi bilir. Bazı cadılar insanları yemek istemektedirler. Bazı cadıların kısır kadınların sorununu çözme yeteneği vardır.

Alpamış Destanında; Tayçi vilayetinde Kalmak şehrinde, bir Surhayil adlı yaşlı bir kadın vardır. Sözü her yerde geçerli, çok güçlü bir yaşlıdır. Bu yaşlı kadının yedi oğlu vardır. Yedisi de ünlü alptir. Sırasıyla çocuklarının isimleri Kökeldaş, Kökemen, Kökkaşka, Baykaşka, Taykaşka, Koşkulak ve Karacan'dır (Yoldaşoğlu, 2000: s. 53).

Alpamış DestanındaKaracan, Alpamış ile arkadaş olduktan sonra onu misafir olarak evine getirir. Surhayil oğlunun Alpamış ile arkadaşlık yapmasını istemez ve Alpamış hakkında olumsuz konuşunca, Karacan, cadı annesi için şunları söyler:

“Anne, sürekli konuşur, durursun.

Baştanbaşa sen bir belasın,

Kadın-erkek görürsen karıştırırsın,

Anneciğim sen sürekli böylesin,

Dürüst olmadan ölürsün

Bu sözü gönlüne makul görürsün,

Kim gülerек konuşsa onu seversin,

Halk içinde laf taşıyıcı olursun,

Yaşlandığında hizipçilik yaparsın.

Sen bu halinle belasın. ” der (Yoldaşoğlu, 2000: s. 136).

Alpamış Destanında; Surhayil Alplerin mekânına geldiğinde yedi oğlundan altısının öldüğünü görür ve oğulları için ağıt yakar:

“Balalarım yurdumda güçlüydü,

Kalmak yurdunda yaşayan pehlivan idi,

Katarda duran buğra idi,

Her birisi yüz binlere denkti,

Benim de yedi oğlum vardı,

Hepsi birbirinden güçlüydü.

Ben bilmiyorum ne felaket geldi.

Üzüntüyle bilmediğimi bildirdi,

Hançer çekmeden içimi kanla doldurdu” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 207).

Alpamış Destanında; Surhayil, çocuklarının ölümünden sorumlu tuttuğu Alpamış’tan öç almak için Kalmak şahından yardım ister. Şahı, Alpamış aleyhine doldurur. Kalmak şahı ordularını Alpamış’ın üzerine göndererek Özbek kızlarını ve hatunlarını ganimet olarak sürüp alacağını söyler (Yoldaşoğlu, 2000: s. 209).

Alpamış Destanında; Surhayil, çocukları Alpamış tarafından öldürüldükten sonra ona intikam besler. Ondan öcünü alabilmek için Kalmak Şah’tan Murad tepesinde bir yer, birçok usta, birçok işçi ve kırk kız ister. Bu yerde çok büyük bir saray yaptırır ve Alpamış’ı tuzağa düşürmek için dürbünle etrafı izler (Yoldaşoğlu, 2000: s. 240).

Alpamış Destanında; Surhayil, çocuklarının intikamını almak için Alpamış, Bektemir ve kırk yiğide tuzak kurar. Alpamış ve arkadaşları Baysarı’yı Kalmak zulmünden kurtarmak için geldiklerinde Surhayil hile yapıp, saçını dağıtır. Ağlayarak, karalar giyer. Oradan geçenlere yedi oğlunun Kalmak Şah tarafından öldürüldüğünü söyleyerek Alpamış ve arkadaşlarını kandırır (Yoldaşoğlu, 2000: s. 256).

Alpamış Destanında; Cadı Surhayil, Tavka’nın sarayını ziyaret ettiğinde, Alpamış’ın zindanına ulaşan tüneli görür. Tüneli takip eden Surhayil, Tavka ile Alpamış’ı birlikte görerek, Tavka’nın babası Kalmak Şah’a kızının kötü yola düştüğünü söyler (Yoldaşoğlu, 2000: s. 334).

Alpamış Destanında; Alpamış pirlerin yardımıyla zindandan çıkarak Kalmak Şah’ın askerleriyle büyük bir savaşa girer. Savaş esnasında Surhayil’i gören Alpamış onu öldürür:

“Surhayil yoluna çıktı,

Ana dedi, bu bey Hekim,

O kurnazı yakaladı.

Nice sözü ona sordu,

Öleceğini ihtiyar anladı,

Konuşamadı dili tutulup,

Çenesi tir tir titredi.

Kılıç ile başına vurup,

İki parçaya ayırdı,

Şahın kapısına astı” (Yoldaşoğlu, 2000: s. 352).

Erali Şirali Destanında; Şehrin köşesinde kurnaz yaşlı, Surhayil adında bir kadın oturmaktadır. Altın ve giysi karşılığında Afıtabay'ı feracesinin altına saklayarak kimseye gözükmeden Şirali ile görüşür (Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali, 2009: s. 315).

Rüstem Han Destanında; Aktaş vilayetinde üç yüz altmış Mestan kadın vardır. Mestan(Hilekâr, cadı gibi, sihirbaz gibi). Bu üç yüz altmış Mestan kadına Mamagül adlı kadın başkanlık etmektedir. Onun bulunduğu yer şehir kenarındaki bir mağaradır. Mamagül, mağarada yatar, yüksek sesle horuldar, çeyrek batman dilin altına tütün koyar. O çok tehlikeli bir kadındır. Daima kötülük yaptığı için insanlar ondan uzak durmaktadırlar. Mamagül'ün alını baltaya benzemektedir, gözleri ışık saçmaktadır. Yanakları çukurlaşmış ve lekelerle örtülmüştür. Her kim kötü bir iş yapacak olsa onun aracılığıyla yapar. Hürayim'in kumaları, Hürayim'e kötülük yapmak için Mamagül'ün yanına giderler (Baydemir, 1998: s. 200).

Rüstem Han DestanındaMamagül, Hürayim'in kumalarından altı kâse altın alarak onların isteklerini kabul eder. Mamagül mollalara para vererek Sultan Han'a bir mektup yazdırarak, Hürayim'in kötü yola düştüğünü, kendi şerefini kirlettiğini anlatır. Hürayim'e iftira atar:

“Sultan Han kendi ülkesine ne yüzle dönecek?

Beğendiği, hoşuna giden gençleri yanına çağırıyor,

O, her birine sarılıyor, kucaklıyor,

Senin sevimli Hürayim'in mahvolsun padişahım,

Senin Aktaş şehrinin şerefine leke vurdu” (Baydemir, 1998: s. 206).

Rüstem Han Destanında; Mamagül, ağaçtan bir at yaparak ona kâğıtlar kanatlar takar. Çelikten burgu yaparak o at ile gökyüzüne uçarak içinde iftira yüklü mektubu hızlıca Sultan Han'a ulaştırır:

“Kendisini gayet üzgün gösterdi,

Gözlerinden yaşlar akıttı,

Olanca sesiyle ağladı,

Hiç kimse bilemezdi,

Onun nasıl kötü işler çevirdiğini.

Saçlarını dağıtarak, yüzünü cırmalayarak,

O hızla yola çıktı,

Derin kederler içinde,

Melun ihtiyar kadın gitti” (Baydemir, 1998: s. 208).

Rüstem Han Destanı’nda: Mamagül cadı, Rüstem ile Hürayim’in ölmediğini kırk bir nohut ile fal açarak öğrenir ve ağaçtan at, kâğıttan kanat, çelikten pervane yaparak Akrobat’a hızlıca gelir. Hürayim’i devlerin meskenine götürerek onu kırk odalı zindana hapseder. Kıyafetlerini alarak dua ile Hürayim’e benzer (Baydemir, 1998: s.285).

Rüstem Han Destanı’nda: Mamagül, kılık değiştirerek çok güzel bir kıza dönüşür. Boynu genç üzüm ağacının dalı gibi, fıstık gibi küçük ağızlı, uzun boylu, etli butlu güzel bir kız olarak Kızıl devin yanına giderek onunla evlenme şartıyla Kızıl devin zindandan çıkarır ve oğlu olarak tanıttığı Rüstem’i öldürmesini ister (Baydemir, 1998: s.289).

Rüstem Han Destanı’nda: Kızıl dev Rüstem ile karşılaştığında korkar. Bunun üzerine Mamagül, Rüstem’in gözlerine toprak atarak onun kör olmasına neden olur. Bütün bunları gören Kızıl dev, oğluna sadık olmayan birinin kocasına da sadık olmayacağını düşünerek Rüstem’i öldürmez ve elindeki doksan batmanlık gürzüyle bir darbede Mamagül’ü darı gibi etrafa dağıtır. Mamagül orada ölür (Baydemir, 1998: s.290).

Huşkeldi Destanında; Göroğlu, Hunhar şehrine gider ve orada tılsım ile yaşlı kılığına girer. Adının Huşkeldi olduğunu ve seksen sekiz yaşında olduğunu söyler. Hunharşah’ın elinde üç cadısı vardır. Birine büyük, ondan sonrasına ortanca, diğerine küçük cadı adı verilmiştir. Küçük cadının adı Kırlangıç Mestan’ dır. Kırlangıç Mestan yüz on yedi yaşındadır. Titrek titrek, takkesi boncuk, oyuncağı bebek, uçtuğu salıncaktır. Alnı alalanmış, iki yanının eti çekilmiş, ağzı buruşmuş, kime rast gelse vurmuş, sırtı başı kurumuş, yoldaşları ile her gün yoluşmuş, tay gibi eşinmiş, gıybet haset okumuş, saçı kokmuş, koca it gibi, kellesi havuç yıkama sepeti gibi bir ihtiyardır (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 219).

Huşkeldi Destanında; Kırlangıç Mestan, cadı Göroğlu’nun kılık değiştirerek Avaz’ı kurtarmaya geldiğini anlar ve onu yakalayıp Göroğlu’na beddua ederek (Kara basasica, yer yutasica, ölesice, yurt bozuğu, başını yiyesice, akıllanmayasica) Hunharşah’a götürür:

*“Hunhar’ın elinde cadı yok dedin,
Tanımaz dedin gönlüm tok dedin,
Kim bilecek bu sakalım ak dedin,
İhtiyar olayım, ben bir başkası dedin”* (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 221).

*“Bey Göroğlı kurtulamazsın öldüm de,
Ecel yetmiş imiş, esir oldum de,
Cadının elinde gül gibi soldum de,
Teleğe inanıp nice arzuda kaldım de”* (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 223).

Huşkeldi Destanında; Hunharşah, Kırlangıç Mestan cadının söylediğine inanmaz. Huşkeldi molla çok yaşlı gözüktüğü için onun Göroğlı olabileceği aklı almaz. Göroğlı da cadının kendisi ile evlenmek istediğini bunu kabul etmemesi üzerine böyle bir iftira attığını dile getirir:

*“Zalim ihtiyar söyler; beni al dedi,
İmam getirip nikâhına sal dedi,
Benim ile karı koca ol dedi,
Ben Göroğlı değilim, adım Huşkeldi”* (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 229).

Huşkeldi Destanında; Ortanca cadı gelir ve Göroğlı’na bakar fakat Göroğlı’nı tanıyamaz. Kırlangıç Mestan, Göroğlı’nı tanıyamadığı için ortanca cadıya sinirlenir ve onun gerçek bir cadı olmadığını söyler. Bunun üzerine Hunharşah, büyük cadının gelmesini ister (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 233).

Huşkeldi Destanında; Büyük cadının elinden her iş gelmektedir. Büyük cadının otacılığı da vardır. Bazı kısır kadınların çaresini bulabilmektedir. Zamanında bir ejderha büyük cadıyı öldüreceği esnada Göroğlı bu hüner sahibi cadıyı ejderhanın elinden kurtarmıştır. Onun için cadının Göroğlı’na can borcu vardır. Bu borçtan dolayı büyük cadı Göroğlı’nı tanımasına rağmen onun Huşkeldi olduğunu söyleyerek Hunharşah’ı yanıltır (Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan, 2011: s. 235).

Belagerdan Destanında; Avaz, İrem bağına geldiğinde bir kızıl kule içinde bir ihtiyar cadı görür. Gözleri ateş gibi, alını balta gibidir. Çenesinin eti kaçmış, kel başı yağır olmuş, yüzünün nuru gitmiş bir aksi ihtiyardır. İhtiyarın yaşı yukarıda duran tan yıldızından on dört yaş büyüktür. Çok yaşlı olmasına rağmen sallana sallana, taktığı on altı katar eşek yükü boncuk, gördüğü ağaca varıp salıncak sallanacak, ipi kopup gitse diz üstü oturup kalacak gibi sağlıklı gözükmemektedir. Onun gönlü on dört yaşında tiril tiril gelincik gibidir (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 365).

Avaz ihtiyara nine diye hitap eder ve kendisini dilenci olarak tanıtsa da İhtiyar kadın onun Avaz olduğunu anlar (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 369).

İhtiyar kadın ile Avaz, yedi damdan geçip ihtiyarın mekânına gelirler. İhtiyar kadın yağ dolu kırk kulplu bir kazanı burunca tilki, çakal, akbaba ve kartal kendileri kazana girip pişerler. Bunun üzerine Avaz, ninesinin zalim bir sultan olduğunu düşünür (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 373).

Cadı kazanın başına vardığında Avaz'ı pişirip yemek ister. Avaz'ı ikna edip kazanın kenarına gelmesi için cadı kız gibi olup oynayır:

*“Talim eyle bey oğlu,
Mihnet çekip buraya gelip,
Ninen sana oyun gösterip,
Oyun oynayan kız olup,
Ninen kız oldu, kız oldu.*

*Kara değneği ele al,
Yavaş yavaş dürtüver,
Kız olduğumu yavrum bil,*

Ninen kız oldu, kız oldu” (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 375).

Avaz, kendisine kötülük edeceğini düşündüğü cadı kadını, o kendisini yağ kaynayan kazana atmadan, ihtiyar kadın kız olup oynarken onu iterek kazana atar. Cadı yağ kaynayan kazanda pişerek ölür (*Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan*, 2011: s. 379).

Zülfizar Destanında; Zebitkul Avşar, Göroğlu'nun İstanbul'a gidip Zülfizar'ı kaçırmamasını engellemek için yetmiş yaşında ihtiyar bir kadın ile anlaşır. İhtiyar kadın, Zebitkul Avşar'dan elli usta, elli işçi, kırk fiçi şarap ve bayıltıcı ilaçlar alır. Zümradağının güneyinde bir zindan ve bir ev yaptırılır (Çolak, 2001: s. 245).

Zebitkul Avşar, Göroğlu'nun İstanbul'a gidip Zülfizar'ı kaçırmamasını engellemek için yetmiş yaşında ihtiyar kadın, Zülfizar'ı İstanbul'dan getirmek için yola çıkmış Avaz ile karşılaşır. İhtiyar kadın, Avaz'a damadı olabileceğini söyler:

*“Çambil yurdundan merdim geldi,
Avaz gibi evladım geldi
Kızıma damadım geldi”* (Çolak, 2001: s. 262).

İhtiyar kadının çenesinin eti kaçmış, uyumsuzdur. Avazhan onun kurnaz bir cadı olduğundan şüphelenir:

*“Avaz olduğumu nereden bilirsin
Sen cadı ukden ile ölürsün
Seni kurnaz, yolda ne yaparsın?

Hile ile ihtiyarımı alırsın,
Kâhinlik edip beni nerden bilirsin?
Kahrolası cadı, ukden ile ölürsün”* (Çolak, 2001: s. 263).

İhtiyar cadı kadın yerden toprak alarak sihirli dua ile Avazhan'ın babasının Buldur Kasap, anasının adının Gülay, Bolay adında bacısının olduğunu ve Mirza Mahmud adında bir kardeşinin olduğunu bilir. Kendisi bu bilgileri Avaz ile paylaşarak ona teyzesi olduğunu söyleyerek Avaz'ı kandırır:

*“Seçkin binsen, at efdalin hazırlansın,
Yağmur yağsa, halkalı yerler çamurlansın,
Her yerde düşmanın elini bağlasın,
Bedenine, benim gibi teyzenin canı kurban!

Ben de senin yakın teyzen olurum,
Canım çocuğum, anana kamet veririm.
Kendi yurdunda şahın gamın ediyordu
Geçenlerde kasap damat gelmişti”* (Çolak, 2001: s. 264-265).

İhtiyar kadın, Avaz'ı Gülperi'nin yardımıyla sarhoş ettikten sonra Eşterhan şahının kırk cellâdıyla tekrar gelir. Onun uyandığını görünce teyzesi olarak kendisini üzmemesi gerektiğini söyler. Avaz'ı kandırmaya çalışır fakat Avaz kılıç darbesiyle cadıyı öldürür:

*“Kulak verin söylediği nalesine,
İyi insan kanar Tanrı işine,
Kılıç vurdu teyzesinin başına
Düşman şaştı Avazhan'ın işine.*

*Ayı gibi bağırarak öldü teyzesi.
Teyzesini öldürdü Çambil beyzadesi
Apar topar kaçar kırk bir dayısı,
Cellâtları kovalar Çambil beyzadesi” (Çolak, 2001: s. 279).*

İKİNCİ BÖLÜM

DESTANLARIN ÖZETLERİ

2. 1. Alpamış Destanı

Kongırat elinde Dababiy adında biri yaşamaktadır. Dababiy 'in Alpinbiy adlı oğlu olur. Alpinbiy'in de Baysarı ve Bayböri adlarında iki oğlu olur. Bayböri şah olur, Baysarı ise zengin biri haline gelir. Bu iki kardeşin çocukları olmaz.

Baysarı ve Bayböri bir sünnet düğününe katılır fakat oradaki halk bunların çocukları olmadığı için Baysarı ve Bayböri'ye saygı göstermezler. Bayböri ve Baysarı da oradan ayrılarak dileklerin kabul olacağına inandıkları Şahımerdan pirin bahçesine giderek kırk gün kırk gece dua ederler ve çocuklarının olacağı müjdelerini alırlar. Baysarı ve Bayböri bu duruma sevinerek evlerine dönerler. Kırk gün kırk gece eğlence düzenleyerek hanımlarıyla birlikte olurlar.

Aradan dokuz ay dokuz gün dokuz saat geçer. Kadınlar doğum yapar. Bayböri'nin bir kızı ve bir oğlu olur. Baysarı'nın ise sadece bir kızı olur. Yine kırk gün kırk gece eğlence düzenlenir. Kırkıncı günün sonunda bir Şahımerdan pir gelerek Bayböri'nin oğlunun adını Hekimbek koyar. Çocuğun sağ omuzuna dokunarak beş benek oluşturur. Kızın ismini ise Kaldırğaçayım koyar. Baysarı'nın kızının ismini ise ipek anlamına gelen Berçin koyar. Şahımerdan Berçin ile Hekimbek'i beşik kertmesi yaparak gözden kaybolur.

Çocuklar büyüyüp yedi yaşına gelince okula başlar. Bayböri, oğluna şahlık, sipahilik ilmini öğretmek için bir zaman sonra okuldan alır. Baysarı da kızı Berçin'e koyun sağmasını, çiftçilik ilmini öğretmek için kızını okuldan alır.

Hekimbek yedi yaşındayken dedesinden kalma on dört batman yay ile Askardağı'nı yok eder. Bunun üzerine Hekimbek'e "Alpamış" adı verilir.

Bayböri bir gün Baysarı'dan kendisine zekât vermesi için adamlarını gönderir. Baysarı da bu duruma sinirlenerek elçilerin yedisini öldürür. Yedisine de işkence ederek geri gönderir. Baysarı bütün bunları kendisinin oğlu olmadığı için Bayböri'nin yaptırdığını düşünür. Abisine zekât vereceğine Keşel'e göç eder. On bin evli Kongırat halkı hazırlanarak Kalmak yurduna Keşel eline doğru yola çıkarlar. Kadınlar da kendi yüklerini toplayıp bohçalarını hazırlarlar. Hanımlara da iyi atlar verirler. Berçinay'a eyeri, üzengileri altından bir at hazırlarlar. Berçinay gitme taraftarı değildir. Annesine babasıyla konuşması için rica eder. Annesi de kızı Berçinay'ı teselli ederek kızını ikna

eder. Berçinay çaresiz kabul ederek birkaç kızı yoldaş yapıp kırk kızları ile birlikte en iyi ata binerek yola çıkar.

Baysarı ve halkı Kalmak yurduna habersiz gelmiş ve daha önce tarımdan haberdar olmadıkları için Kalmak yurdunun ekinlerini hayvanlarına yedirmişlerdir. Kalmak çiftçileri Kalmak şahına bu durumu şikâyet edince, gelen halkın liderini huzuruna getirtir. Cellatlar Baysarı'yı yakaladıklarında ona durumu anlatır. Baysarı da serbest kalması şartıyla bütün malını vermeyi ve yetmezse Berçin kızını da vermeyi teklif eder. Kalmak şahı durumu öğrenince onlara otlak olarak Çilbir çölünü, sulamaya Aynalı gölünü verir. Yedi yıl vergisiz kalabileceğini söyler.

Kalmak şehrinde Surhayil adında yaşlı bir kadın ve onun çok güçlü yedi oğlu vardır. Kalmak şahı Keşel mağarasında doksan alp beslermiş. Bu doksan Alpin kırkar kız hizmetkârı vardır. Bu Alpler olgunlaşmış genç güzel bir kız olan Berçin'i duyunca hepsi onunla evlenmek ister. Surhayil bunun üzerine harekete geçer. Kalmak şahından izin alarak dokuz yaşlı kadınla Baysarı'nın konakladığı yere doğru yola çıkar. Surhayil'in en küçük oğlu olan Karacan annesini ve onun arkadaşlarını görünce onları geri döndürmek ister. Surhayil ise Karacan'a kendisi için kız alıp Özbek kızıyla nişanlayacağını, yazma vereceğini söyler. Nişanlanacağını duyan Karacan, annesinin gidişine sevinir.

Surhayil ve dokuz yaşlı kadın Baysarı'nın evine gelmeden dokuz köpeğin saldırısına uğrar. Baysarı'nın karısı onları kurtarır. Yemek hazırlar ve sohbet eder. Berçin kırk tane yardımcı kızla yaşlı kadını görüp, saygı gösterip hoş geldin eder. Surhayil, Karacan için Berçin'i ister. Berçin'in annesi de kızının sözlü olduğunu söyler. Baysarı karısı müstakbel damadı Alpamış'ı, överek kızının onunla sözlü olduğunu yineler. Israr etmemesini aksi takdirde Alpamış'ın gelip kıyametler koparacağını söyler. Surhayil de eğer kızı güzellikle vermezse oğlunun gelip kaçıracağını söyler.

Surhayil evine dönerken Karacan'a yalan söyleyerek kızı almamasına rağmen nişan yaptığını söyler. Surhayil Karacan'a Özbeklerin adedi gereği eğer bugün kendisini görmezse onu reddedebileceğini söyler. Suksuray adlı bir yengesinin de orada olduğunu söyleyerek hemen Berçin'in yanına gitmesini ister. Karacan da Özbeklere ait kıyafetler giyerek Berçin'e doğru yola çıkar. Karacan Özbeklerin kaldığı yere gidince kendisini karşılayan birini göremez ve annesinin kendisini aldattığını anlar. Doksan alpin yanına gider ve durumu anlatır.

Sabah yine doksan alpten olan Kökemen, Berçin ile Suksuray adlı yardımcısının yanına gelerek onlardan kımız ister. Berçin, Kökemen'in niyetini anlar ve Suksuray kızı su getirmesini ister. Su geldiğini gören Kökemen sinirle kızın bileğine kamçı ile vurur. Kökemen Berçin'e kendisiyle evlenmesini ister. Berçin sinirlenerek Kökemen Alp'e meydan okur. Eğer Alpamiş gelmezse kendisinin erkek kıyafeti giyip hepsini öldüreceğini söyler. Bu duruma üzülen Kökemen Alp ağlayarak Keşel mağarasına gidip Kökeldaş ağabeyine başından geçenleri anlatır. Kökeldaş  nce Kökemen Alp'e ne olduğunu anlamaz. Eğer Kalmak Şah kendisini  zd yse intikam alabileceğini, kızı Tavka'yı kendisine getirebileceğini söyler. Kökemen durumu tekrar anlatarak kendisine Berçin'in getirilmesini ister. Orada bulunan doksan alp bu duruma sinirlenerek herkes Berçin ile evlenmek istediklerini söyleyip kavga ederler. Bunun  zerine Kökeldaş,  zbek kızını ya birimiz alalım, ya hepimiz alalım, deyip hep birlikte Baysarı'nın evine giderek kızı kendilerine isterler. Baysarı da düşüneceğini söyleyerek bir gün süre ister. Bunun  zerine doksan alp Kağatan dağının doksan deresine teker teker yerleşip beklemeye başlar. Baysarı da bunun üzerine halkını toplayarak onlara danışır. Kızını dengine vermesi gerektiğini düşünmektedir. Halktan biri olan aksakallı Yartıbay, yurtta daha  zg r dolaşmak, akraba olmak adına kızın Alplere verilmesinden yanadır.

Berçin babasının yanına gelerek üzülmemesini söyler. Kangrat halkı bu durumdan korkarak Berçin ve kırk tane yardımcı kızı yüksek bir tepeye koyar. Doksan alp ertesini g ldiğinde Baysarı kızının kimle evleneceğini kendisinin karar vereceğini söyler. Doksan alp Berçin'in yanına gelip ondan cevap beklerler. O  nce Alpamiş ile evli olduğunu söylese de onları ikna edemez. Kökemen çadıra gidip Berçin'in saçını çekmesi  zerine Berçin, Kökemen'i kaldırıp yere atar. Daha sonra Berçin, Alplerden altı ay süre ister.

Berçin bunun üzerine olup biteni anlatan bir mektuba yazarak on yiğitle Alpamiş'a gönderir. Ulaklar doksan gün yol alıp Bayböri'nin sarayına ulaşırlar. Bayböri ulakları yirmi gün misafir eder. Bayböri oğlunun başına bir Şey gelmesinden korktuğu için mektubu sandığa saklar ve ulakları da geldikleri yere gönderir. Alpamiş'ın kız kardeşi Kaldırđaç, kırk tane hizmetli kızıyla bir sandık görüp açar. Mektubu okuyup kardeşine haber vererek Berçin'i kurtarmasını ister. Başta Alpamiş gitmek istemese de Kaldırđaç'ın sözleriyle ikna olarak Berçin'i kurtarmak ister.

Oğlunun seyis Kultay'ın yanına at almak için gittiğini gören Baybörü, oğlundan önce Kultay'ın yanına gidip at verilmemesini ister. Kultay kendisinden at istemeye gelen Alpamış'a at vermez üstelik dayak atarak onu evine gönderir. Kaldırğaç, tekrar kardeşini ikna ederek Kultay'ın yanına kırk kızla birlikte Alpamış'ın arkasından gider. Alpamış bu kez Kultay'ı pataklar. Alpamış atlara kement atar ve gösterişte çok güzel olmayan bir at kemendine takılır. Bu duruma üzülen Alpamış'ı teselli eden kız kardeşi Kaldırğaç Hanım olur. Aslında cins olan ve yetenekli atın adı Bayçıbar'dır. Kaldırğaç atı kendisi eyerler, hazır hale getirir. Kızlarıyla birlikte atı süslerler. Kaldırğaç daha önce yanında getirdiği kıyafetleri de kardeşine giydirir. Alpamış silahlarını da kuşanarak kız kardeşiyle vedalaşır. Vedalaşırken Kaldırğaç abisine öğütler verir.

Yârin iline kavuşmak için Alpamış hızlı bir yolculuk yapar. Yolculuk sırasında Alpamış dinlenmek için bir yer bakar. Bir mezardan ışık geldiğini görür. Orada Şahımerdan Piri ruhlarla birlikte sohbet etmektedir. Alpamış orada mola verir ve Şahımerdan piri, Alpamış'ı misafir eder. Ruhlar Alpamış'ı rahat ettirmek için o uyuduğu sırada Berçin'in ruhunu bedeninden alıp Alpamış'ın ruhuyla buluştururlar. Berçin'e bir kâse şarap verilir ama sadece kendisinin içmesine gönlü razı olmaz. Berçin, Alpamış'a da ikram eder fakat Alpamış düşmanlarını öldürmeden içmeyeceğini söyler. Sabah olur. Ruhlar tekrar bedenleriyle buluşur. Sabah ikisi de rüya gördüğünü sanır ve sevdiklerini gördükleri için mutlu olurlar.

Alpamış Kalmak eline gelir. Orada Baysarı'nın çobanından Berçin'in yerini öğrenir. Fakat vakit çok geç olduğu için sabah gitmeye karar verir ve çobana misafir olur. O gece Alpamış, Berçin ve doksan alpten biri olan Karacan Alp de bir düş görür. Alpamış rüyasında Resul Peygamber'i görür ve ona Berçin'in kendisinin kısmeti olduğu müjdelendir. Berçin de rüyasını Suksuray adlı cariyesine anlatır ve yorum ister. Karacan da kırk ruh ile Resul Peygamberi görüp Müslüman olur ve Alpamış'la rüyasında dost olur.

Sabah Alpamış yola çıkar. Karacan da on üç atlısıyla yola çıkar ve Alpamış'ı karşılar. Birlikte sohbet ederler. Karacan Alpamış'ın çok güçlü olduğunu anlar. Dost olup onu misafir eder. Karaca'nın kırk hizmetçi kızı Alpamış'ı attan indirirken on beşinin ayağı on beşinin de kolu kırılır. Karacan'ın annesi de Alpamış'ın gücünü görüp oğlu için endişelenir. Oğluna nasihat verir. Karacan'a, annesinin nasihatleri pek hoşuna gitmez. Bunun için annesine ağır laflar eder. Sabah olduğunda Alpamış, Karacan'ı atı Baçıbar'a bindirerek Baysarı'nın evine kendisi için dünürcü gönderir. Ata binen

Karacan Alpamış'ın atını beğenmez. Karacan'ın niyetinden emin olmayan at (Bayçibar) hareket etmez. Karacan şahadet getirip Müslüman olunca at yola koyulur.

O gün Berçin'in verdiği altı aylık süre bitmektedir. Berçin, o esnada amcasının oğlu Alpamış gelmediği için üzülmemektedir. Suksur kız Çılbır Çölü'ne bakarak Karacan ve Bayçibar'ın birlikte geldiğini görerek üzülür ve haber verir. Kırk kız, Bayçibar'ın düşman eline geçtiği için üzülür ve dua ederler. Berçin de bu durumu görerek saçını başını yolarak ağlar. Karacan, Berçin'in yanına gelerek Berçin'in babası Baysarı'yı sorar. Berçin ondan doksan gün daha süre ister.

Karacan Berçin'e olanları anlatır. Ve kendisine dünürücü geldiğini söyler. Berçin Karacan'ı sınamak için gönlünün kendisinde olduğunu söyler. Fakat Karacan bunu kabul etmez. Berçin Karacan'a güvenip onu misafir eder. Altına bir minder koyup, bir koyun kestirip ona ziyafet çeker. Berçin Karacan'a kendisiyle evlenmek isteyen kişilere dört şart koşar ve bunu Karacan'a iletir. Berçin o dönemde her anlamda güçlü biriyle evlenmek istemektedir. At yarışı, yay çekme, bin adımlık yerden altın parayı vurma, güreş yapıp doksan alpi yenme yarışlarında kim birinci gelirse Berçin onunla evlenecektir. Berçin bunu düşünerek doksan alp ile savaş çıkmasını da engellemek istemektedir. Karacan yola çıktığında doksan alp ile karşılaşır ve onlara Berçin'in şartlarını söyler.

Doksan alpin en güçlüsü olan Kökeldaş, Köse adlı seyisine Bayçibar'ı inceletir. Köse, Bayçibar'ın çok değerli bir at olduğunu anlar. Buna sinirlenen Kökeldaş seyisinin gözlerini oydurur ve doksan alp ile Alpamış'ın yanına gider. Alpamış'tan Berçinay'ı bırakmasını ister. Alpamış da kendim ölmeden yârimi vermem, diyerek Kökeldaş'ı azarlar. Karacan yarışmayı hatırlatır ve hazırlıklar yapılarak herkese haber verilir.

Yarışma düzenlenir ve toplam beş yüz at katılır. Kökeldaş'ın Kökdönan uçan atı Bayçibar'ı görünce yenileceğini anlayıp yemini yemez. Yarışmaya Alpamış'ın yerine Bayçibar ile Karacan katılır. Karacan kırk beş günde geleceğini söyleyip yola çıkar. Suksuray adlı Berçin'in kırk cariyesinin başında olan kişi, Alpamış'a yemek yapıp sofrayı hazırlamıştır. Suksuray Alpamış'a atını Karacan'a vermekle hata ettiğini söyler. Alpamış da dostuna güvendiğini söyleyerek onu azarlar.

Berçinay'ın kırk cariyesi, Alpamış'a gidip Berçin'i görmesini isterler. Gizlice sevgili görmenin Özbeklerde adet olduğu söylenir. Alpamış önce gizlice gitmenin ayıp olduğunu düşünse de adet olduğu fikriyle kırk cariyeyle birlikte Berçin'in yanına gider. Bu sırada yarışma devam etmektedir. Karacan Bayçibar ile Babahan dağına herkesten

önce gelir. Burada mola veren Karacan'ın yanına Kökeldaş gelerek ona yarıştan vazgeçmesini ister. Fakat Karacan bu teklifi kabul etmeyince doksan alp ve Kökeldaş; Karacan ve Bayçıbar'ı bağlayarak oradan ayrılır. Karacan dua ederek evliyalardan yardım ister. Bir pir sayesinde oradan kurtularak yarışa devam eder. En başta olan Kökeldaş'a yetişir ve yarış başa baş gider. Alpamış dürbünüyle gelenlere bakar fakat kendi atını tanımadığı için üzülür. Bu sırada Berçin gelir başını dizine koyarak onunla dertleşir. Karacan, abisi Kökeldaş'ı da geçerek birinci olur ve Berçin'in çadırına gelerek yedi defa etrafını döner. Kızlar Bayçıbar'ı serinletirler. Berçin ipek eşarbiyle atın gözlerinin terini siler. Berçinay, Bayçıbar'ın eziyet çektiğini görünce çok üzülür. Daha sonra kalabalık toplanır ve ikinci yarış yay mücadelesi yapılır. Yarışı Alpamış kazanır. Bin adım uzaktan demir parayı da sadece Alpamış vurmaya başarır. Son olarak güreş düzenlenir. Alpamış adına güreşlere Karacan katılır ve herkesi yener. Sadece Kökeldaş kalır. Ertesi gün güreşe Alpamış'ın kendisi katılarak Kökeldaş ile güreşir. Berçin güreşte yenilemeyen Alpamış'a, kendisinin erkek kıyafeti giyip güreşeceğini teklif edince bu sözler Alpamış'ın ağına gider ve o an hırslanarak Kökeldaş'ı havaya fırlatır. Ve onu öldürür.

Tüm yarışları kazanan Alpamış ile Berçin'e kırk gün düğün yapılır. Kadınların hepsi toplanıp "Dokuz Tabak âdeti, Kız Kaçırıldı, Kız Söylenen, Yaşlı öldü âdeti, İt Havlar âdeti, Saç Okşama, El Tutturma adetleri" yapılır. İmam nikâhları kıyılır ve gerdeğe girerler. Ertesi gün yengeler toplanıp "Güvey Tabak" âdetini yaparlar.

Bir zaman orada konakladıktan sonra Alpamış karısıyla birlikte memleketine dönmeyi düşünür. Amcasına da kendileriyle birlikte dönmesini istese de Baysarı dönmeyi kabul etmez. On bin Kongratlı ve Berçin Bayböri'nin yurduna geri dönerler. Baysarı kızıyla vedalaşır. Berçinay anne ve babasından ayrılırken çok üzülür ve ağlar.

Surhayil Alplerin mekânına gelip yedi oğlundan altısının öldüğünü, Karacan'ın da gittiğini görünce Kalmak şahının yanına gider. Özbeklerin gittiğini, yurdunun güvenci olan güçlü alpleri öldürüldüğünü söyleyerek şanına yakışmayacağını dile getirir. Kalmak şahı da hak vererek onları yok etmeyi, kızları, hatunları geri getirmeyi planlar. Bir sürü asker Alpamış ve halkının yanına gelir. İki grup arasında savaş çıkar ve Alpamış ile Karacan onları bozguna uğratar. Karacan ve Alpamış yollarına devam ederler. Yoruldukları için Açıkköl'de mola verip çadırlarını kurarlar. Orada üç gün kalırlar. Berçinay'ın aklına annesi ve babası gelip hüzünlenir. Sonunda Kangrat iline ulaşırlar. Haberci, Bayböri'ye oğlunun geldiğini haber verir. Düğün için Kaldırğaç

Hanım, kızlar kadınlar toplanır. Suksur kız ve diğer kızlar gelini ortalarına alıp ona eşarp hediye ederler. Ak süt verdiği annesi de gelip dua eder. Kadınlar kızlar saraya toplanıp düğün ziyafeti verirler.

ALPAMIŞ DESTANI İKİNCİ BÖLÜMÜ

Alpamiş, Berçin, Karacan mutlu bir şekilde memleketlerinde yaşarken Kalmak Şahı ve cadı Surhayil toplanıp intikam için Berçin'in babası Baysarı'nın malını gasp etmiştir. Baysarı'nın canını bağışlamış ve gasp ettiği malına çoban başı yapmıştır. Sadece Baysarı'nın malının alınması Surhayil'in içinin soğutmamıştır. Asıl amacı oğluna kavuşmak ve Alpamiş'tan intikam almaktır. Onun için Kalmak Şah'ından Murat tepesi Çılbrı çölünden bir yer, asker, usta, işçi ve kırk kız ister. Kalmak Şah, bütün bu istekleri kabul eder ve Surhayil'e istediği her şeyi verir. Surhayil Özbekleri tuzağa düşürmek için çok güzel bir kale inşa ettirir.

Baysarı çobanlık yaparken yolda bir kervan görür ve bu kervanın Baybörü'nin memleketine gittiğini öğrenince durumu anlatan bir mektup yazar ve kervanbaşına bu mektubu kızına götürmesi için verir. Kervancı mektubu Berçin'e ulaştırır. Berçin mektubu okurken çok üzülüp ağlar. Alpamiş da karısının üzgün olduğunu görür ve ondan durumu öğrenir ve Berçin'e kayınpederini kurtaracağına dair söz verir. Alpamiş babası Baybörü 'den gitmek için izin ister fakat Baybörü oğluna izin vermez. Alpamiş karsının yanına gelir. Berçin, Alpamiş'a erkek kıyafeti giyerek kendisinin gitmek istediğini söyler. Alpamiş da kız kardeşinin nişanlısı Bektemir'e gelip ona akıl danışır. Bektemir, Alpamiş ve kırk yiğit gizlice yola çıkarlar. Baybörü'ye yakalansalar da yine de yollarından dönmezler.

Cadı Surhayil, dürbünle gözetleyip kırk iki serdarın geldiğini görünce hile ile ağlayıp onların önlerine çıkar. Onlar ihtiyar kadına niçin ağladığını sorarlar. O da yalan söyleyerek Kalmak Şahının yedi oğlunu öldürdüğünü söyler. Surhayil Alpamiş 'la konuştuğunda Alpamiş onun da intikamını alacağına dair söz verir. Surhayil de ona bir gece misafir olmasını, kırk kızının olduğunu ona hizmet etmek istediğini söyler. Hepsi kabul ederek kırk kızın kaldığı kaleye gelirler. Kızlar bunlara hizmet eder. Surhayil Kalmak Şah'a haber verir. Askerler kaleyi basar fakat savaşta başarılı olamazlar. Surhayil ve kırk kız, kırk iki serdarı gece misafir eder ve gece boyunca içki ikram ederek onları sarhoş eder. Surhayil, kaleyi ateşe verir. Kırk bir kişi ateşte yanar. Fakat Alpamiş'a doğduğu esnada Şahımerdan Pirinin eli sağ omzuna değdiği için o yanmaz.

Kılıç, ok, kurşun işlemez. Bunun üzerine Kalmak Şah'ı endişelenir. Surhayıl de sarhoş olan Alpamış'ı düşünerek zindana atar. Bu esnada Alpamış sarhoş olup uykuya dalmıştır. Kalmak Şah tarafından Alpamış'ın atı Bayçibar da esir edilir. Alpamış zindanda uyanır ve anne babasını hatırlar.

Kongırat eline Alpamış'ın öldüğüne dair haber yayılır ve Berçin ağlayıp ağıt yakar, karalar giyer. Bir yıl sonra yemek verip yas töreni yapar. Bayböri'nin Badam cariyeden olan Ultantaz adında bir oğlu vardır. Ultantaz, Alpamış'ın gidişini fırsat bilip Karacan'ı Alatağ'a gönderir. Herkes Ultantaz'a tâbi olur. Üstelik Berçin'in de kendisine kaldığını düşünür.

Alpamış esir düştüğü esnada Berçin hamiledir ve doğum yapar. Berçin oğlunun adını Yadgâr koyar. Berçin oğlunu büyütür. Onunla konuşur. İntikamını oğlulla alacağını düşünerek yaşar.

Günlerden bir gün yaralı bir kaz Alpamış'ın zindanına gelir. Alpamış kaza bakar ve onu iyileştirir. Durumunu anlatan bir mektup yazarak kazın ayağına bağlar. Alpamış kaza mektubu anasına götürmesini ister. O zaman annesini ve dul kalan bacısını hatırlayarak üzülür. Kuş, mektubu alıp Şekemen dağına ulaşır. Orada daha önce kuşu vuran ihtiyar bir kadının oğlu vardır. Kuş düşmeden kaçtığı için bu nişancı üzüntüden hasta olmuştur. Kuşun tekrar geldiğini duyunca anasından ok ile yayını ister. İhtiyar kadın da kazın haberci olduğunu söyleyerek vurmamasını ister. Oğul anasının sözünü dinlemez. İhtiyar kadın da kazı uyarır. Bu sayede kazı vurulmaktan kurtarır. Kaz uçup, Kaldırğaç'ın deve güttüğü yere gider. Kaldırğaç kazdan habersiz kardeşi için üzülmemektedir. Kaldırğaç, yeğeni Yadgâr'ı yanına alıp deve güder, hala yeğen birbirlerine yoldaş olmuşlardır. Kaz o esnada gelerek mektubu yere düşürür ve Kaldırğaç Hanım kardeşinin mektubunu okur. Kaldırğaç kendisinin kadın olduğunu ve bu şekilde gidemeyeceğini belirterek mektubu, Alatağ'daki Karacan'a götürür. Kaldırğaç, Karacan'a Alpamış'ın esir olduğu haberini verir. Karacan mektubu yanına alarak Kalmak Şah'ının memleketine gelir. Zindanı bulur. Alpamış, gelen kişinin Karacan olduğunu anlamaz ve onu Kalmak Şah'ının casusu sanır. Onu tehdit eder. Karacan kendini tanıtır. Alpamış Karacan'a borçlu olmamak ve iyiliğini başına kakmasın diye o esnada kurtulmak istemez. Karacan'ı Kongırat'a geri gönderir. Kimsenin bu olaydan haberi olmaz.

Kalmak Şah'ının Tavka adında bir kızı vardır. Tavka, Yengibazar adında küçük bir pazarın yöneticiliğini yapmaktadır. Kırk kız cariyesi vardır. Onlara esnafın terazilerini kontrol ettirir. Kırk kız pazar kontrolünde güzel bir teke görürler. Tavka o tekeyi satın alır. Sarayında süs gibi dolaştırır. Hayvan zayıflayıp tüylerini dökünce üzülür ve babasının çobanı Keykubad'a götürür. Keykubad sekiz altın karşılığında tekeye bakacağını söyler ve Şah kızı Tavka'nın eğer kendisi tekeyi semirtirse kendisine varacağını düşünür.

Keykubad, koyunları otlatırken teke sürüden ayrılıp Murat tepesindeki Alpamış'ın zindanına düşer. Tekeyi arayan Keykubad, Alpamış'ın zindanda olduğunu görür. Alpamış ona Tavka'yı alacağını ve bunun karşılığında da kendisine başlık vermesi gerektiğini söyler. Keykubad bütün koyunlarını zindana birer birer düşürür. Daha sonra Alpamış kemikten iki saz yapar ve bunları satması için Keykubad'a verir. Keykubad Yengibazar'a gider. Daha sonra Alpamış bir saz daha yapar ve o sazı Keykubad Tavka'nın bahçesinde çalar. Tavka ve kızlar, Keykubad'ı yakalayıp döve döve ondan sazı kimin yaptığını öğrenir. Tavka Alpamış'ı merak eder ve Keykubad'la birlikte zindana gelirler. Alpamış'ı gören Tavka ona âşık olur ve onu kurtarırsa kendisiyle evlenme şartını koşar. Alpamış bu şartı kabul eder. Bunun üzerine Tavka sarayı ile zindan arasına bir tünel kazdırır. Tavka her gün bu sayede gidip Alpamış'ı ziyaret eder. Alpamış çok iri olduğu için tünelden geçemez.

Bir gün cadı Surhayil, saraya misafir gelir ve yanlışlıkla tünele girer. Takip ettiğinde her şeyi öğrenir. Surhayil oradan kaçıp kurtulur. Doğruca Kalmak şahının yanına giderek olanı anlatır. Kızının kötü yola düştüğünü, şah kızı ile esirin denk olmadığını, kızını öldürmesi gerektiğini söyler. Surhayil zindana beş yüz araba taş doldurulması gerektiğini söyler. Kalmak Şah'ı emir verir. Tavka arabaların önünü keser fakat engel olamaz. Dönüp olanları Alpamış'a anlatır. Alpamış Tavka'yı teselli eder ve ona atı Bayçibar'ı sorar. Alpamış kendi kokusundan atına götürmesini ister. Bayçibar kokuyu alınca Alpamış'ın sağ olduğunu anlar ve esir tutulduğu yerden kaçarak Alpamış'ın yanına ulaşır. Alpamış pirlere dua eder ve Bayçibar ve Pirlerin yardımıyla zindandan çıkar. Alpamış ile Kalmak askerleri arasında büyük bir savaş olur ve Alpamış savaşı kazanır. Surhayil'i de öldürür. Kalmak Şah'ını da öldürüp kalanlara dediğini yaptırır.

Alpamiş, Keykubad'ın yanına gelerek onunla gizli bir anlaşma yapar. Kalmakların gözünde Keykubad'ın güçlü görünmesini ister. Sözde Keykubad'ın tehdidine herkesin önünde boyun eğen Alpamiş onun bütün şartlarını kabul eder. Keykubad, Kalmak şehrine padişah olur. Tavka hanım kırk cariyesi ile çağrılır. Alpamiş Tavka'ya başlık parasının ödendiğini söyleyerek onun Keykubad'a varmasını ister. Keykubad'ı gören Tavka ona âşık olur ve Keykubad ile evlenir. Düğün yapılır. Baysarı'ya bütün malı mülkünü de geri verilir. Keykubad yine danışıklı olarak Alpamiş'ı zindana attırır. Daha sonra gizlice gidip onu zindandan çıkarır ve vedalaşırlar.

Alpamiş ve Bayçibar Kongırat eline gelir. Bayçibar'ın sesini duyan anne Tarlan kısrağın kışneyerek gözü yaşarır. Kimse onu durduramaz. Bayçibar'ın etrafında yedi defa dolaşır. Koklaşıp kavuşurlar. Kısrağın göğsünden süt gelir. Bayçibar annesinden emer fakat Alpamiş'in morali bozulmasını diye süt emmeyi bırakır. Alpamiş Babür Gölü kenarına Kaldırğaç'ın yanına gelir. Alpamiş'in kokusunu alan ve yıllarca yas tutan devesi Alpamiş'in kokusunu alınca ona doğru koşmaya başlar. Kaldırğaç da üzerinde düzgün kıyafet olmamasına rağmen abisinin malına sahip çıkmak adına peşinden koşar. Kız kardeşini bu şekilde gören Alpamiş, onun için üzülüp ve ağlar. Kaldırğaç abisini tanımaz ve olup biteni ona anlatır ve Ultantaz'ın yengesiyle evlenmek istediğini dile getirir. Berçin'in ise Alpamiş'ı hatırlayarak evlenmek istemediğini anlatır. Alpamiş kardeşine kendini tanıtmadan gider. Kaldırğaç onun abisi olduğundan şüphelense de anlamaz.

Alpamiş, çoban Kultay'ın yanına gelip kendini tanıtır. Kultay olup biteni Alpamiş'a anlatır ve Ultantaz'ın Berçinay ile evlenmek istediğini söyler. Alpamiş kimin dost kimin düşman olduğunu anlamak için Kultay ile kıyafetlerini değiştirir. Düğüne gidip oğlak alma yarışına katılmak için yola çıkar. Yolda bir gelin üç keçisini Kultay sanıp Alpamiş'a sorar. Alpamiş geline şaka yaparak ona keçilerinin ikizleyerek yüz on dört tane olduğunu söyler. Kadın buna sevinip Alpamiş'ı evine davet eder. Evde ekmek kalmadığını gören gelin komşuya elek almaya gider. Orada diğer kadınlarla konuşmaya dalar. Uzun zaman sonra dönen kadın, Alpamiş (Kultay) ile vedalaşır. Alpamiş kız ve kadınlarla yoldaş olup onlarla düğüne gitmek için yola çıkar. Yolda kadınlar yorulunca yüklerini Kultay zannettikleri Alpamiş'a verirler. Alpamiş iki ekmek dolu yükleri alıp hızlıca yola çıkar. Kadınlar geride kalır. Alpamiş yolda acıkır ve pişi ile kayganaları yer. Onların yerine tezek koyup tekrar eski bohça haline getirip çeşme başına bırakır. Kadınlar gelip bohçalarını bulur. Kadınların birinin bohçasından tezek düşünce diğer

kadınlar o tezeği kadının kumasının koyduğunu düşünür. Diğerleri de bohçalarından tezek düştüğünü görünce Kultay zannettikleri Alpamış'a beddua ederek düğün yoluna devam ederler.

Kultay ise Bayçibar'a binerek oğlak alma yarışına katılır. Berçin'in kadife otağına Kultay oğlağı götürür. Berçin Bayçibar'ı tanır ve oğluna babasının döndüğünü haber verir. Yadgâr oğlak oyununu bozmak isterken Kultay (Alpamış) gelip oğluyla konuşur, kendini tanıtmaz. Yadgâr annesinin Ultantaz ile evlenmesini istememektedir. Kultay (Alpamış) ile anlaşarak düğünü bozmak için plan yaparlar. Alpamış yine Kultay kılığında düğün evine gider ve orada annesi Küntugmuş'u görür. Annesi Alpamış'ın sesinden anlar ve ona kimliğini söylemesini ister. Alpamış kimliğini açıklamaz. Annesi de onu Kultay diye eski gelini Berçinay'ın yanına gönderip gelininin asla Ultantaz ile evlenmemesini tembih eder.

Kultay (Alpamış) düğün evine gelir. Orada babası Bayböri'nin eziyet gördüğünü ve hizmet ettiğini görünce dayanamaz ve zorla babasından hizmeti alır ve su taşır. Daha sonra ateş yakmak için mutfığa gider. Oraya Yadgâr da gelir. Yadgâr'ın geldiğini gören Fermankul adlı bekçi Yadgar'a kızar ve hakaret eder. Kultay da ona et verip annesinin yanına gönderir. Bekçinin karısı da gelip kocasını uyararak Yadgâr'a eziyet etmemesi gerektiğini söyler. Alpamış'ı hatırlatır. Bekçi ise karısına kızar. "Sen kadınsın, bir naçar, nadanlık etme" der ve küfreder.

Yadgâr, annesinin yanına sevinçle gelip olanları anlatır. Berçin ise Kultay'ın aslında Alpamış olduğunu anlar. Yay atma yarışı düzenlenir. Herkes Kultay'ın gücüne şaşırır. Kultay ise Alpamış ile dört batman yay çektiğinden bahseder. Yay getirmeye giden Yadgâr'ı Ultantaz kamçılar. Annesi Berçin, bu durumu görünce çok üzülür. Yadgâr on dört batman yayı pirlerin yardımıyla kaldırmayı başarır. Berçin bunu görünce çok sevinir. Bu sırada ölen gecesi başlar. Badam valide ihtiyarlığında doğurduğu oğlu için deveye binip kızları ölen söylemeye çağırır. Badam valide eskiden kekeme olduğu ve beyin annesi haberci olduğu için bazıları alay eder. Ölen gecesi düzenlenir. Kaldırğaç Hanım da gelmiştir. Eline ve başına mum dikilir. Bu durumu gören Yadigâr üzülür.

Kultay(Alpamış) da düğün evine gelir. Badam valideye ölen söylemek istediğini söyler. Ona yenge der. Badam valide ve Kultay (Alpamış) atışır. Alpamış ölen söyleyerek beyin anasını rezil eder. Daha sonra Alpamış ile Berçin atışır. O sırada Bayçibar'a binen gerçek Kultay gelir ve Alpamış herkese kimliğini açıklar. Alpamış kıyafetlerini çıkarır ve tahta oturur. Kardeşi, annesi gelir. Ultantaz hapsedilir. Alpamış

Karacan'ı Alatağ'dan getirir. Dügün yapılır. Ziyafet verilir. Ak otağlar yaptırılır, altın attırılır, at yarışı yapılır, dulların gariplerin karnı doyurulur, oğlak alma oyunu yapılır. Kırk gün düğün olur. Ultantaz idam edilir. Baysarı da Kalmak yurdundan gelerek kızı ile görüşür. Berçin, anne ve babasını gördüğü için çok sevinir. Babası tek kızına sarılıp ağlar. Berçin, annesini yanına alır. Onları sarayında çok güzel ağırlar. Eğlence düzenlenir, kadınlar, kızlar seyretmeye gelir.

2. 2. Erali-Şirali Destanı

Bulgar Şehrinde Karahan adlı bir padişah altmış yedi yaşına gelmesine rağmen çocuğu olmamıştır. Bu durum kendini çok üzmektedir. Veziri Kasım Han, Appak Hoca adlı şeyhin ayağının bastığı toprağı gözüne sürerse çocuğunun olacağını söyler. Karahan, Bozkaragöz adlı atına binip yola çıkmaya karar verir. Öncesinde en büyük karısının kulübesine giderek onunla konuşur ve çocuklarının anasının olmasını ister. Karısının adı ise Gülmastura'dır. Yirmi üç günlük yol alıp Gök Çarşı adı verilen Gam pazarına gelir. Burada Appak Hoca'yı bulur. Şeyhin bastığı toprakları gözüne sürme çeker. Şeyh, Karahan'a iki elma verir ve iki oğlunun olacağını müjdelir. Karahan geri dönerek Kanber adlı yaşlı bir oduncuyla ve Kalender ile karşılaşır. İki de ona Appak Hoca'nın hilekâr olduğunu söylese de o inanmaz. Kırk bir gün olduğunda padişah, karısı Gülmasturan'ın yanına gelir. Dokuz ay sonra iki oğlu dünyaya gelir. Düzenlenen törene bir Kalender gelerek çocukların adını Erali ve Şirali koyar. Çocuklar dört yaşına gelince karı koca çocuklarının eğitimi için bir mollaya gelirler. Çocuklar Molla'da beş yıl eğitim aldıktan sonra Karahan, bu kadar eğitimi kâfi görüp çocuklarını âdap öğrenmeleri için bir bahçivana teslim eder. Bahçivan çocukların birine Kara Kaşka diğerine de Torık at verir ve altı ay bakımlarını yaptırır. Çocuklar koşum yaparlar fakat bahçivan bu koşumları beğenmez. Onlara Adil Usta adlı birini tanıtarak ondan kendileri için silah yapmalarını ister. Çocuklar gidip Adil ustayı bulurlar ve kendilerine silah siparişi verirler. Adil Usta da iki silahı toplam seksen günde bitirebileceğini söyleyerek onlardan zaman ister. "Sabredilen işin faydası çoktur" diyerek Hemra bahçivanın yanına geri gelirler. Seksen bir gün sonra bahçivan, süresinin dolduğunu çocuklara haber vermek için mektebe gider.

Erali ve Şirali, usta ve mollasından silahları almak için izin ister. İzni aldıktan sonra Adil Usta'nın yanına giderler. Erali ve Şirali misafir oldukları eve büyüklük küçüklük sıfatına göre oturtulurlar. Şirali, Erali'nin büyüklüğünü kabul ederek abi

kardeş bağılıklarını Adil Usta'ya gösterirler. Adil Usta yaptığı silahları getirir. Erali'nin eline ok ile yayı Şirali'ye ise batman kılıcı verir. Usta çocuklardan şimdilik para almaz.

İki kardeş Hemra bahçıvanın bağına gelir. Üç gün sonra Şirali abisinin yanına gelerek at ve silahları, “Bağda gezmek için mi aldık?” diye sorar. Memleketler fethetmek için yola çıkmaya karar verirler. Erali atı Karakaşkay'a, Şirali de kendi atına biner. Atlara bindikleri sırada Şirali'nin atı ile Karakaşkay'ın çok iyi arkadaş olduklarını gözlemlerler. Erali, Şirali'ye ayrı ana babadan olan bu atların dostluğu, biz aynı babadan olan kardeşlere örnek olsun, der. Atlara bindikten sonra ava çıkmak, ülkelerini keşfetmek için Hemra bahçıvandan izin alırlar Yolda anneleri iki kardeşi görür ve onlara nereye gittiklerini sorar. Erali elli beş gün sonra döneceklerini söyleyerek annesinden de izin alır. Annesinin duası ile yola çıkarlar. Yanlarında asker de istemezler. Amaçları savaş değil keşiftir.

Erali ve Şirali atları ile birlikte yedi yüksek dağ aşımaya karar verirler. Elleri boş dönmek olmaz, deyip avlanmaya karar verirler. Erali bir ok atar. Bir kuşu yaralar, diğerini öldürür. Yaralı kaçan kazı, kan izlerinden takip ederler. Kan izinin küçük annelerinin kulübesine gittiğini görürler. Kulübeye giderek kazı isterler. Kazlar babalarının çok sevdiği küçük karısı Gülçehre'nin kazlarıdır. Gülçehre kazları çocukları gibi sevmektedir. Çünkü Gülçehre'nin çocukları olmamıştır. Gülçehre kazlardan dördünü oğlu için ise kızı olarak görmektedir. Kulübesinden dışarı çıktığında “kızı” olarak sevdiği kazın ölü olarak kancada görünce çok üzülür ve kazları Erali ve Şirali'nin annesinin öğretmesiyle öldürüldüğünü düşünür ve onlara düşman olur.

Erali ve Şirali özür dileseler de Gülçehre birden bağırmağa başlar ve Erali ve Şirali'ye kendisine tecavüz ettiğine dair bir iftira atar. Gülçehre kendisine zarar vererek iftirayı gidip padişaha anlatır ve oğullarını şikâyet eder. Padişah, Gülçehre'den af dilese de Gülçehre davasından vazgeçmez. Padişah üzgün bir şekilde sarayına döner. Gülçehre orada bulunan herkese iki üvey oğlunun kendisine zorla sahip olduğunu anlatır. Şeriatın uygulanmasını ister. Kalabalık içinde Hatim Karda adlı bir molla, padişaha oğullarının idam edilmesi gerektiğini söyler. Padişah karısına dönerek ispat ve şahit olması gerektiğini söyler. Gülçehre de ispatının olduğunu söyler. Bunun üzerine Kara Han, kırk cellâdını çağırarak oğullarının bulunup getirilmesini emreder.

Erali ve Şirali gül bahçesinin içinde uyuya kalmışlardır. Erali kötü bir rüya görür ve olacakları anlar. Rüyasını kardeşine anlatır. Ne yapacaklarını düşünürken, Şirali “Hocaların duası ganimettir” diyerek hocalarının yanlarına gitmeye karar verirler. Molla

Haydar onları misafir eder ve neden üzgün olduklarını öğrenmeye çalışır. Bu sırada kırk cellât, Erali ve Şirali'yi bulmak için Hemra bahçivanın yanına gelirler. Erali ve Şirali'nin yerini öğrenmek için ona işkence ederler. Hemra bahçivandan çocukların yerini öğrenemeyen cellâtlar, yakından geçen at izlerinden hareketle mescide ulaşırlar ve orada Erali ve Şirali'yi yakalarlar. Molla Haydar çocukları Allah'a emanet ettiğini söyleyerek mecburen çocukların cellâtlarla gitmelerine izin verir.

Cellâtlarla çocuklar Sözenker diye bir yerden geçerler. Burası Erali ile Şirali'nin öz annelerine çok yakın bir yerdir. Şirali burada annesinden helallik diler. Cellâtlar, Erali ve Şirali giderken arkadaşları Molla Umar onları görür. Gördüklerini gidip Mastura anaya anlatır. Umar'a kapıyı Akkız hizmetçi açar. Olanları Umar'dan öğrenen Mastura çocuklarının yanına gitmek için dışarı çıkar. Çocuklarına yetişir, onları kurtarmak için çaba gösterir fakat cellâtlar buna engel olur. Erali, annesine Appak Hoca'yı bulup getirmesini ister. Annesi de hocanın yanına gitmek için yola çıkar.

Mastura Ana, bir çınar ağacının dibinde dinlenirken doksan türlü çapa giyen Appak Hoca ile karşılaşır. Durdurduktan sonra kadına şehre gitmesini söyler ve gözden kaybolur. Daha sonra Eşref adlı bir çiftçi gelerek onunla sohbet eder. Eşref de Appak Hoca'yı över ve tasalanmaması gerektiğini öğütler. Anne şehre doğru yola çıkar.

Bu sırada cellâtlar iki kardeşi padişahın önüne getirirler. Padişah küçük karısını çağırarak çocuklarıyla yüzleştirir ve ondan şahit ve ispat ister. Gülçehre de daha önceden Erali'nin gömleğinden kestiği parçayı ispat diye padişaha gösterir. Mollalar ve halk Gülçehre'ye inanırlar. Molla Hatim Karda, padişahın çocukların idam edilmesini ister. Padişah çocuklarının ölüm emrini verir. Cellâtlarla çocuklar idam yerine giderken öz annesi ve Pir İnan ile karşılaşır. Pir, cellâtlardan bir saat izin ister ve padişahın yanına gider. Padişah İnan'ı dinlemez. Gülmastura da padişaha ne söylese fayda etmez. Padişah kararından geri dönmez. Pir, Kaynarbulak denilen çınarlığa gider. Abdest alıp iki rekât namaz kılar ve oğulların yaşaması için, padişahın da parasız, yurtsuz kalması için dua eder.

O sırada padişahın Kulmalayık adlı çobanı oradan geçer. Pir, çobanla konuşarak padişaha son bir kez şans verdiğini söyler. Eğer çocukların idam cezasında vazgeçmezse kerametlerini göstereceğini anlatır. Çoban da padişahla görüşür ama yine padişah kararından vazgeçmez.

Erali ve Şirali idam edileceği alana gelirler. Anneleri de peşlerinden gelerek üzgün olarak çocuklarıyla konuşur. Ernazar Cellât, Şirali'ye bir darbe vurarak onu yere

devirir. Annesi Şirali'nin öldüğünü sanır. Erali ise önce kendisinin öldürülmesini cellâtlardan ister. Cellât bıçağı alır boynunu keseceği sırada Pir, gaipten gelerek avuç içini bıçağın önüne tutar. Bıçak Erali'yi de Şirali'yi de kesmez. Bunun üzerine çocukların suçsuz olduğunu düşünerek olup biteni yazarak Karahan padişaha gönderirler. Padişah eğer bıçakla kesmiyorsa ipe asılsın diye haber gönderir. Gülmastura ise Allah'a çocuklarının ölmemesi için dua eder. O sırada her yer karanlığa gömülür. Hızır gelip darağacını yerle bir eder. Bunun üzerine padişah Uludağ'ın ötesine götürülüp beş yüz cellâdın çocuklarını öldürmesini, kanlarını da kendisine getirmesini emreder.

Cellâtbaşı İmmer de Erali ve Şirali'ye bütün bunların sebebi padişah olduğunu söyleyerek isteksiz olarak kardeşleri Uludağ'a götürür. Anneleri ise gözyaşı dökerek onlardan önce Uludağ ulaşır. Şirali, Erali'yle öleceklerini öğrenince ağlayarak şiirler söyler. İmmer, Şirali'ye kamçı vurunca Gülmastura'nın içi acır ve İmmer'e yalvarır. Cellât da şehre gitmesini ondan ister. Gülmastura oğullarından ayrılmayacağını söyleyince cellâtlar Gülmastura'yı şehre zorla sokarlar. Nöbetçiye emanet ederek geri giderler. Nöbetçi ise aslında pirdir. Gülmastura'yı tekrar çocuklarının yanına götürür. Çocuklar ise artık annelerinin yapacağı bir şey olmadığını söyleyerek annelerinden dönmelerini ister. Anne de çocuklarını Cellât İmmer'e emanet ederek şehre döner.

On bir gün on bir gece yol yürüyen Şirali kendisine de bir at verilmesini istese de bu istek kabul görmez. Uludağ'da bir vadiye gelirler. Babalarının fermanı okunur. Fermana göre eğer hançer kesmezse başlarına taşla vurularak öldürüleceklerdir. Fermanı dinleyen çocuklar ağlarken yanlarına iki Kalender gelir. Cellâtlara çocukların suçlarını sorarlar. Çocukların aklarını dilerler. Cellâtlar affetmeyeceklerini söylerler. Eli boş dönerlerse öldürüleceklerinden korkarlar. İki kalender de yolda birkaç bir koç kesmelerini ve koçun kanının iki kardeşin elbiselerine bulamalarını ister. Yaşlı olan padişah kanı ayırt edemeyecektir. Zaten kararsız olan cellâtlar bu fikri kabul ederler. Haldar adlı cellât çocukların kesinlikle Bulgar şehrine geri dönmemelerini ister. Çocuklar da bunu kabul eder ve annelerine selam söylemelerini, Hemra dededen de atlarını ve silahlarını göndermelerini isterler.

Elleri bağlı çölde yalnız kalan iki kardeş ağlaşıp beklerken doksan yamalı Şakalender adlı bir dilenci çocuklara rastlar. Onlara acır ve onların ellerini çözer. Nereye gideceklerini çocuklara sorar. Çocuklar da artık gidecek bir yerlerinin olmadığını kendisinin önereceği bir yere gidebileceklerini söylerler. Şakalender de

çocuklara Bağdat şehrine gitmelerini söyler. Erali'nin hükümdar olacağını, Şirali'ye de gül yüzlü bir dilbere yar olacağını müjdelere ve birden gözden kaybolur. Dokuz gün dokuz gece yol alan kardeşler yolda uykuya dalar. Bu sırada oradan geçmekte olan bir kervan gelip Erali'nin güzel yüzüne hayran olurlar. Onu da yanlarına ganimet olarak alıp giderler. Şirali rüyasında abisinden ayrıldığını görür. Uyandığında abisinin kervan tarafından götürüldüğünü izler sayesinde anlar. On dokuz gün on dokuz gece yol alan Erali, Bağdat şehrine yaklaşır. O sırada Bağdat şehrinin padişahı ölmüştür. Padişah seçimi "Devlet Kuşu" sayesinde seçilmiştir. Kuşun sahibi Azamet, padişah seçimi için kuşu uçurur. Kuş Erali'nin bulunduğu yere gelir. Yabancı olduğu için önce Erali'yi padişah yapmak istemezler. Her ne kadar uğraşsalar da üçüncü kez devlet kuşu yine Erali'ye konar ve sonunda Erali Bağdat'a padişah olur. Erali'nin padişah olmasından sonra sazaneler söyletilerek kadınlar oynatılır.

Erali kardeşinin bulunması için çaba gösterse de bulamaz. Aradan yedi yıl geçer. Yedi yıl sonra Şirali, Kurban adlı bir bakkala, abisini aradığını söyler. Kurban, Şirali'yi Bağdat'a gönderir. Şirali üç gün sonra Bağdat'a gelir ve bir kuyumcunun misafiri olur. Kuyumcunun adı Kamber'dir. Kuyumcu, Şirali'ye kendisinin çocuğu olmasını (evlatlık) teklif eder. Kuyumcunun Akılay adında bir kızı vardır. Akılay, Şirali'yi görünce ona âşık olur. Babasına giderek Şirali ile evlenmek istediğini söyler. Kuyumcu ile karısı da bunu uygun görürler. Üç gün Akılay ile Şirali'nin düğünü yapılır.

Şirali'nin kaynanası, Şirali'yi dükkâna götürerek değerli taşları öğretir. Şirali, Zerger Han adıyla Bağdat'ta meşhur olur. O kadar yakışıklıdır ki kızlar onu görmek için alışverişe gelirler. Şirali'nin yakışıklılığını duyan eski padişahın kızı Afitabay, kendisini Şirali ile görüştürene altın hediye vereceğini vaat eder. Yaşlı kurnaz kadın Sürhayil, Afitabay'ı köşkten alarak Zerger Han'ın (Şirali'nin) yanına getirir. Şirali, Afitabay'ı görünce ona âşık olur ve düşer bayılır. Afitabay da Şirali'nin göğsüne gül bırakır. Sürhayil, Afitabay'ı alarak köşküne götürür. Uyanan Şirali kendi evine gider. Karısı, Şirali'nin derdini anlamak için ona fal bakar. Akılay olanları görür. Şirali inkâr etse de yatarken göğsündeki ekmeği, gülü, âşıkları yere düşürür. Bunun üzerine Şirali başında geçenleri anlatır. Akılay, kocasının Afitabay'la da evlenmesini kabul eder. Afitabay peri padişahının kızıdır. Akılay, Afitabay'ın nerede yaşadığını söyleyerek oraya vardığında asla uyumaması gerektiğini öğretir. Şirali, Afitabay'ın bahçesine gelir. Uyumaması gerektiği halde orada uyur.

Afitabay, Şirali'nin yanına gelince onu uyandırmayı başaramaz. Tekrar göğsüne ekmek, âşık ve gül kor. Şirali sabah ezanıyla uyanınca, Afitabay'ın düşman olduğunu düşünür. Şirali evine döner. Evde Akılay, Şirali'nin tırnağını keserken parmağını yaralar ve sarar. Akılay, kocasını tekrar gönderir. Afitabay, Şirali'yi köşke götürerek yemek yerler. Birlikte uyurlar.

Çakmakbek, Afitabay'a âşık, Afitabay'ın babasının nöbetçilerinden biridir. Çakmakbek Afitabay ile Şirali'yi birlikte uyurken görür ve onları nöbetçilerin yardımıyla bağlayarak yakalar. Kilime sarılı bir şekilde odada dururken Afitabay'ın Zirek adında bir cariyesi içeri gelir. Afitabay ona Zerger (Şirali)'in evine gidip bacasına, avlusuna, kapısına üçtaş atmasını ister. Şirali ve Afitabay, Çakmakbek tarafından zindana atılır. İki âşık zindanda üzgün bir şekilde beklemeye başlarlar. Zirek, Afitab'ın dediğini yapar ve Şirali'nin ilk karısı bu taşlarda kocasının nerede olduğunu anlar. Akılay yemekler yaparak zindana gelir ve içeri girmeyi başarır. Bağlı olan Afitab'ı çözerek kendisi onun yerine geçer. Afitab da Akılay'ın kıyafetlerini giyerek zindandan çıkmayı başarır ve altın sarayına döner.

Olup biteni öğrenen ülkenin padişahı Erali, gençlerin kendisi gibi bir iftiraya kurban gitmiş olabileceğini düşünerek mahkûmları yanına çağırır. Kilim padişahın huzurunda açıldığında Şirali ve Akılay oradan çıkar. Padişah Erali, Akılay ve Şirali'ye neden zina ettiklerini sorar. İdam edileceklerini söyler. Akılay söz alarak kendilerinin karı koca olduğunu söyler. Padişah onları getiren kırk bekçiye sinirlenir. Şirali orada kardeşini tanır ve kimliğini açıklar. Akılay, Şirali'nin bir çobanın oğlu olduğunu sanırken padişah kardeşi olduğunu öğrenince şaşırır. Şirali ve Erali'nin kavuşması nedeniyle ülkede üç gün üç gece toy düzenlenir. Toyda Erali, halkına Şirali'yi padişah ilan eder.

Akılay bir süre sonra kocasına Afitab ile evlenmesini söyler. Kendine kuma getirir. Akılay ile Çinnigül adlı hizmetçi, Afitabay'a görücü giderler. Afitabay, Şirali'nin Akılay'la evli olduğunu söyleyince Akılay razı geldiğini Afitabay'a söyler. Üç gün üç gece düğün düzenlenir. Afitabay ile Şirali evlenirler.

Düğün günü Bağdat'a Erali ve Şirali'nin memleketinden Molla Umar ile Hemra bahçıvan gelir. Bağdat'ta Akılay'ın annesinden düğün yerini öğrenirler ve düğüne giderler. Umar ile Hemra, Erali ve Şirali'yi tanırlar. Birlikte hasret giderirler. Umar ve Hemra bir yıl boyunca Bağdat'ta kalırlar. Bu süre içerisinde Akılay hamile kalır ve bir oğlu olur. Şirali, Hemra bahçıvandan oğluna bir ad koymasını ister fakat Bağdat halkı

bu durumu kıskanır. Fakat sonunda razı olurlar. Hemra da Şirali'nin oğlunun adını Gerdan koyar. Birinci yılın sonunda Umar ile Hemra, Erali ve Şirali'ye veda ederek ülkelerine dönmek üzere Badat'tan ayrılırlar.

On iki gün yol giden Umar ile Hemra yolda kaybolurlar. O sırada Kahraman Şahın askerleriyle karşılaşılır. O askerler, Şahın gerçek adı Aytöre, lakabının Mastura olan kızının çalınan mücevherlerini arayan kişilerdir. Hırsız diye Umar ile Hemra yakalanır ve Kahraman Şah'ın huzuruna çıkarılırlar. Şah, Hemra'yı tartaklayınca Umar kendisinde olan bir yüzüğü serbest kalma şartıyla Şah'a verir. Şah o yüzüğün kızına ait olup olmadığını öğrenmek için Umar ile Hemra'yı Aytöre Hanım ile yüzleştirir. Aytöre Hanım yüzüğe hayran kalır ve yüzüğün asıl sahibi Erali Han olduğunu Umar'dan öğrenir. Aytöre (Mastura), yüzüğü alarak asıl sahibine kendisinin vereceğini söyler. Umay ve Hemra'yı da zindana koyarlar. Aytöre, Umay'ın ve kendisinin yazdığı mektubu, okuma yazman bilmeyen Gevir Pehlivan'la Bağdat'a babasının Alapayça adlı atıyla yollar. Gevir Pehlivan Yıldız Dağına gelip bir çobana Bağdat'ı sorma düşüncesindedir. O sırada da Erali Han, Yıldız Dağına avlanmak için gelmiştir. Gevir ile Erali orada karşılaşır ve güreş tutarlar. Erali Gevir'i yener. Gevir'in elindeki mektubu okur. Umar, Erali'den yardım istemektedir. Daha sonra da Erali Aytöre'nin mektubunu okur. Erali, Gevir'le arkadaş olarak Umar ve Hemra'yı kurtarmak için Kahraman Padişah'ın ülkesine gider. Oraya gidip zindandaki arkadaşlarını kurtarır. Erali daha sonra yüzüğü alan Aytöre'nin köşküne gider.

Erali ve Aytöre yüzük hakkında konuşurlar. O yüzüğü Erali evleneceği kişiye takacaktır. Yüzükte Mastura adı da yazılıdır. Aytöre (Mastura) Erali'ye âşık olur. Ülkesine gelerek mahkûmları serbest bırakan Erali ve Gevir'e sinirlenen Kahraman Şah, kırk bin asker göndererek onlarla savaşmasını ister. Gevir ile Erali kırk bin askerle savaşarak onları on dört günde yenmeyi başarırlar. Erali Gevir, Hemra, Umar Aytöre (Mastura)'nın köşküne gelerek üç gün üç gece toy düzenlerler. Erali elde ettikleri ülkeye Umar'ı padişah ilan eder.

Erali, Kahraman Şah'ın kendisine boyun eğerse affedileceğini, eğermezse öldürüleceğini söyler. Kahraman Şah da kızının eşi olduğu için Erali Han'ın yaptıklarını kabul eder. Erali de Kahraman Şah'ı Umar'a yardımcı olarak atar. Ülkeyi hâkimiyeti altına aldıktan sonra Umar, yerine Kahraman Şah'ı vekâleten görevlendirerek, Aytöre, Erali, Hemra ile Bulgar iline kendi ülkelerine gelirler.

Bir su kenarında Erali, Aytöre ve on bin asker konaklar. Hemra ile Umar şehre girince o şehirde yaşayan insanlar padişahın oğulları Erali ve Şirali ile işbirliği yaptığını anlayarak padişaha haber verirler. Padişah, Umar ve Hemra'yı yanına çağırır. Fakat Umar da bir padişah olduğu için gitmeyi reddeder. Bunun zerine Bulgar şehrinin padişahı Hemra'yı esir alarak savaş hazırlıklarına başlar. Arpalı Çölü'ne sayısız asker gönderir. Erali ve Şirali'nin anneleri hapse atılır.

Erali ve Şirali'nin annesi olan Mastura zindanda Hemra ile karşılaşır ve çocukları hakkında bilgi alır. Bulgar padişahının askerleri Arpalı çölünde Erali ve askerlerinin çevresini sarar. Top atışı yaparlar. Erali, Aytöre'nin yanına giderek onunla vedalaşır. Aytöre Erali'ye ak Fatiha okur. Aytöre, Erali'nin atıyla konuşarak ona övgüler yağdırır. Bulgar hanı Karahan, savaş sırasında üç gün mühlet ister ve Erali'yi, Gevir'i öldürmek için pusu kurar. Üçüncü günün sonunda Aytöre-Mastura bir rüya görür. Aytöre o gün için kocası Erali'nin savaşa gitmesini istemese de Erali bunu kabul etmeyerek savaşa gider.

Savaşta Erali ve askerleri üstün gelirken pusuya yatan nişancılar Gevir'i ve bir askeri yaralarlar. Düşman askerlerinin arasından arkadaşlarını kurtaran Erali, onları Aytöre'nin yanına getirerek ona emanet eder ve savaşa kaldığı yerden devam eder. Savaşı yenen Erali şehre girerek Hemra bahçıvanın bahçesine gider. Bahçede Hemra'nın kızı ve Hemra'nın karısıyla karşılar. Erali, Hemra'nın karısı Hayri'den annesi ve Hemra Bahçıvan'ın zindanda oluşunu öğrenir. Zindana gelen Erali oradakilerle de savaşır. Şehrin viran olduğunu duyan Appak Hoca Erali'nin yanına gelerek ona öğüt verir. Appak Hoca'nın öğüdünü dinleyen Erali, Appak Hocayla birlikte zindanda Hemra ve annesini (Mastura) arar. Anne Mastura'nın gözü üzüntüden kör olmuştur. Erali ve annesi birbirlerine kavuşurlar. Babasının yurdunu ele geçiren Erali üvey annesiyle yüzleşir. Üvey anne iftira attığı için idam edilir. Erali, babasını ise gurbetliği anlasın diye ıssız çöllere tek başın sürgün eder.

Akılay, Erali'yi aramak ister. Gelip Şirali'ye kardeşi Erali'yi hatırlatır. Şirali abisini aramaya başlar. Şirali şehri Akılay' a emanet ederek kardeşini aramaya başlar. Şirali hızlı bir şekilde yol alarak Yıldız Dağına ulaşır. Orada aksakallı bir ihtiyarla karşılaşarak ona Erali'yi sorar. İhtiyar Şirali'ye Erali'nin esir düştüğünü söyler. Şirali oradan ayrılarak Umar'ın padişah olduğu ülkeye gelir. Orada Umar'ın emanet ettiği Kahraman vardır. Şirali saraya misafir olarak Kahraman Han'dan Umar ve Erali'nin 10

bin askerle Bulgar iline gittiğini öğrenir. Şirali Kahraman Han'dan Bulgar ilinin ne tarafta olduğunu öğrenir. Kahraman Han Şirali'ye, Erali'ye vermesi için bir mektup verir ve onu yolcu eder. Şirali Bulgar şehrine gelince Erali'nin galip geldiğini anlar. Bahçıvan dedenin bahçesine gider. Bahçıvan dede Şirali'yi alarak saraya, Erali ile annesinin yanına götürür. Anne oğul kavuşurlar. Dört gün toy düzenlenir. Umar ülkesine gönderilir. Erali üç devleti de arkasına alır.

2. 3. Rüstem Han Destanı

Eski çağlarda Aktaş vilayetinde, Sultan Han adında bir padişah ve bu padişahın üç hanımı vardır. Her üçünün de çocuğu olmamaktadır. Sultan Han sakalı ağarınca malının mülkünün başkalarına kalacağını düşünerek üzülür. Yönetimi saray görevlilerine, malını da hanımlarına bırakıp inzivaya çekilmeyi düşünmektedir. Görevlileri toplar ve onlara “benim ne oğlum ne de kızım var. Eğer siz hâkim olursanız İşte bu ülke sizindir” der. Onlar da cuma namazı esnasında Sufi ve dervişlerin hayır duasını almasını, meleklerde “âmin” derlerse bir çocuğunun olabileceğini öğütler. Sultan Han dervişlerin duasını alır. Çok geçmeden ortanca hanımı Hürayim hamile kalır

Hürayim, doğurmadan önce Sultan Han bir rüya görür. Rüyasında bir şahıs Kurudım ülkesine gitmesini ve on dört yıl sonra gelmesini ister. Aksi takdirde çocuğunun öleceğini söyler. Sultan Han rüyasını kimseye anlatmaz. Kurudım ülkesine sefere çıkar. Sefere çıkmadan ülkenin yönetimini hamile olan karısı Hürayim'e bırakır. Sultan Han yola çıkmadan Hürayim ile vedalaşarak ona öğütler verir. Hürayim, Sultan Han'dan çocuğuna ad koymasını ister. Sultan Han da eğer oğul doğurursa ona Rüstem Han adını, Eğer gül yüzlü kız doğurursa adını kendisi koymasını isteyerek yola çıkar. Birçok savaş yapar. Kurudım ülkesi sınırlarına ulaşır.

Hürayim, Aktaş vilayetini sarayın kadınlara mahsus olan bölümünde yönetir. Onun Himçe adında bir hizmetçisi ona yardım etmektedir. Hürayim 'in ülkeyi idare etmesi Sultan Han'ın diğer iki karısını çok kıskandırmaktadır. Zamanı gelince Hürayim, bir oğlan çocuğu doğurur ve ona Rüstem adını verir. Rüstem üç yaşına ulaşınca medreseden bir mollayı oğlunu eğitmesi için görevlendirir. Rüstem'in doğduğu gün kısrak attan doğan tayı Hürayim, oğluna verir. Oğlunun beğendiği iki tazı köpeğinin de yetiştirilmesini emreder. Sultan Han'ın iki karısı, Aktaş ülkesinde üç yüz altmış Mestan (hilekâr, sihirbaz gibi) kadının başkanı olan Mamagül'ün yanına giderler. İki kadın

Hürayim’i kötüler ve Hürayim ile oğlunun ölmesini isterler. Aktaş ülkesini dağıtmasını, virane etmesini ister. Bunun karşılığında verecekleri bir kâse altını yaşlı kadın az bulur. Bunun üzerine kadınlar üç kez daha ilave edip toplam dört kâse ile anlaşılır. Kadınlar, ihtiyar kadını saraya davet edip altını vermeyi teklif ederler. İhtiyar kadın da söz olmasın diye kendilerinin getirmesini ister. Fazla getirirlerse altınları tartıp geri vereceğini söyler. İhtiyar kadın dört kâseyi dört eşeğin sırtına koyup onlarla birlikte yollar. Kadınlar kâseleri altın ve gümüşle doldurup ihtiyar kadına geri getirir. Kadınlar ihtiyar kadına “anneciğimiz” diye hitap ederler. İhtiyar kadın iki kadını kandırarak daha fazla altın alır. İhtiyar bunun üzerine işine koyulur. Mollalardan bir mektup yazmasını ister. Mektup Sultan Han’a gönderilecektir. İhtiyar kadın, mektupta Hürayim’i şikâyet ederek onun kötü yola düştüğünü, kocasını aldattığını söyler. Mollalar mektup yazarak başkalarının da isimlerini şahit olarak ekleyip imza atarlar. Mamağül, mektubu alıp kendine sihirle ağaçtan kanatlı bir at yaparak Sultan Han’ın yanına varır. Kendisini iyi gösterip, gözlerinden yaşlar akıtıp, saçlarını dağıtıp, yüzünü bir cırmalayıp Sultan Han’ın çadırına gelir. Ona Hürayim hakkında yalanlar söyleyerek mektubu verir. Padişah bu duruma sinirlenerek Hürayim hakkında idam kararı vererek 360 cellâdını Aktaş şehrine gönderir.

Hürayim o gece bir rüya görür ve hizmetçi kız Himçe ’ye anlatır. Himçe olacakları bilir ve Hürayim’e anlatır ve Sultan'a “Ne yapabilirim ki ben bir bayanım “ der. Hürayim bunun üzerine şehre varan bütün kapıları kapattırarak Himçe'yi erkek kılığına sokup eline tüfek verip nöbetçi yapar. Cellâtlar gelip kapıyı açmak ister. Himçe ise Sultan Han gelmeden kapının açılmayacağını, on dört yılın dolmak üzere olduğunu söyler. Cellâtlardan Çontak adında biri “Bir bayanı yenemezsek padişahın yanına nasıl gideriz “ diyerek hile yapmaya karar verir. Atların uzaktan geldiğine inandırır, padişahın geldiğini söyleyip kapıyı açmayı başarırlar. Cellâtlar Hürayim’i bağlayıp kızgın demirle göğsünü dağlarlar. Onu çekip götürürler. Kırk hizmetçi kız da ağlayıp ardınca giderler. Cariyelerde bu duruma ağlar. Hürayim saraydan çıkarken kapıya bağlanmış Himçe’yi görür ve ondan çocuğu Rüstem’e haber verip yardım etmesini ister.

Kızların yardımıyla bağlı olduğu yerden kurtulan Himçe Molla’nın yanına gidip Rüstem için izin alır. Himçe, Rüstem’e olup biteni anlatır. Rüstem de yolu sorup annesini kurtarmak ister. Himçe Rüstem'e yetiştirilen atı verir. Giysilerini giydirip kılıç kuşatır. Yetişen tazılar da Rüstem ile birlikte gidip iz takip ederler. Uzun bir yolculuktan sonra Rüstem, Sultan Han ile karşılaşır. Birbirlerini tanımayan baba oğul

konuşurlar. Rüstem babasına kendisini tanıtip annesinin hür olduğunu, annesini kurtarmak için yolda olduğunu söyler. Yola devam eder.

Hürayim'i cellâtlar Mansur'un darağacına getirmişlerdir. Hürayim cellatlardan dinlenmek için bir saat izin ister. Çontak Cellât ise buna izin vermek istemez. Cellâtların arasından Mirzabaşı adında biri Hürayim'in aslında masum olduğunu, yaşlı kadının mühürsüz mektup getirdiğini söyler. Diğerleri de Hürayim'in abdest alıp namaz kılmasına izin verir. Hürayim oğlunun gelmemesi üzerine üzüldürken o esnada Rüstem gelir. Cellâtlara dönerek oğlunu tarif edip, onları tehdit eder. Cellatlar Hürayim'i asmak isterler fakat Hürayim'in duasıyla darağacı yükselir ve ip yetişmez. Rüstem yetişir ve annesinin öldüğünü düşünerek cellatlarla cenk eder. Hepsini öldürür. Sadece beşi sağ kalır. Onları Sultan Han'a haber göndermesi için Aktaş'a yollar. Hürayim yerinden kalkıp oğluyla konuşuyor.

Annesi ve Rüstem'le, Aktaş'a gitmemek üzerine anlaşılır. Rüstem annesine hep beraber olma sözü verir. Beraber yola koyulup kendilerine bir yurt ararlar. Uzun bir yolculuktan sonra yeşil bir dağ gören Rüstem, annesine bu dağda geceleme istediğini söyler. Annesi ise parsların burada olduğunu ve buranın tehlikeli olduğunu söyler. Avaz annesini ikna eder. O dağda anne oğul kalırlar. Şafak söker sökmez o dağın aslında Aftabay'a âşık olan devlerin meskeni olduğunu anlarlar. Aftabay bir şahın kızıdır ve devler onun için savaşmaktadır. Bu bilgileri Avaz annesinden öğrenmektedir. Rüstem devleri merak ettiği için gidip görmek ister. Annesi ile birlikte devlerin yaşadığı saraya giderler. Annesi ile Rüstem içeri girdiğinde sadece leylek ve kuşları görürler. Orayı kendilerine mesken ederler. Kırk gün kırk gece orada kalırlar. Rüstem ava gider, annesi yemek hazırlar.

Bir gün annesi oğlundan tuz ve sabun getirmesini ve geç kalmamasını ister. Rüstem aşağı inip bir çadır görür. Çadırın içinde çok güzel bir kız vardır. Kıza durumunu sorar. Kızın memleketini, bir ejderha ele geçirmiştir. Vergi olarak her evden bir kız istemiştir. Bugün sıra ondadır. Rüstem kızı ejderhaya bırakmak istemez. Ejderhayla savaşmak için ejderhanın karşısına çıkar. Onu bütün gücüyle öldürmeyi başarır. Kanıt olarak ejderha derisinden bir kemeri de Aftabay'ın yanına götürür. Bu duruma kız çok sevinir. Aftabay kendini Rüstem'e tanıtarak Hisrav Şah'ın kızı olduğunu söyler. Kız Rüstem'i sever. Aftabay kendisini orada bırakmasını hizmetçileri için yas merasimi düzenleyeceğini, daha sonra gelip kendisini bulacağını söyler.

Rüstem bunu kabul edip sabun ve tuz almak için Bucul şehrine gider. Oradaki insanların matem rengi olan mavi giydiğini görür. Kimse konuşmamaktadır. Rüstem Han bir bekârın yanına gidip ne olup bittiğini öğrenir. Herkes Aftabay için yas tutmaktadır. Rüstem Aksaray adında bir kervansaraya gelip orada geceler.

Sabah Aftabay'ın annesi, Hisrav padişahının yanına giderek rüyasını anlatır. Rüyasında Ejderhanın öldüğünü görmüştür. Padişah bunun üzerine şehre haber vererek bir kişiyi ejderhayı kontrol etmesi için göndereceğini söyler. Şehirde kimse bu durumu kabul etmemektedir. Eğer kim ejderhayı öldürürse kızını ona verecektir. Şehirdeki fakir ve dilencilerin başkanı Tağay bu göreve talip olur. Tağay, ejderhanın yanına geldiğinde onun kırk bir parçaya bölünmüş olduğunu görür. Tağay, Aftabay'ın yanına gelir. Ona hile ile ejderhayı öldürdüğünü söylese de Aftabay inanmaz. Aftabay ondan gidip babasına müjde vermesini ister. Tağay padişahın yanına gelerek ona kızının sağ olduğunu müjdeler. Bu müjde karşısında Tağay kale beyi olarak tayin edilir. Padişah, hanımına olup biteni anlatır. Padişah'ın karısı iki hizmetçi kızla birlikte kızı Aftabay'ın yanına gider. Annesi ve hizmetçiler kızı Aftabay'ı kurtarır ve ülkelerine geri dönerler. Padişah kızının geldiğine çok sevinir, halka matem giysilerini çıkartır ve pazarı kurdurur. Aftabay Rüstem'i unutamaz ve pazarda hizmetçi kızlarıyla onu aramaya çıkar. Çarşıda Rüstem'i bulamayan Aftabay şehirdeki bütün erkekleri toplar ve onlara bakar. Rüstem onun önünden geçtiğinde elinde bulunan elmayı Rüstem'e atar. Hisrav Şah, Rüstem'in ejderhayı öldüren kişi olduğunu anlar. Kızını ona verir ve düğün yapılır. Padişahlığını Rüstem'e devreder. Rüstem üç gün padişahlık yaptıktan sonra gece annesini özler. Ertesi gün annesini getirmek için yola çıkar ve padişahlığı Aftabay'a devreder.

Sultan Han'ın iki hanımı, Mamagül'ün mağarasına gidip Hürayim ile Rüstem'in öldürülmesini tekrar isterler. İhtiyar kadın bunun üzerine kırk bir tane nohut ile fal açar ve Rüstem'in Bucul şehrinde, Hürayim'in ise Bahra Dağında Akrobat'ta olduğunu görür. İhtiyar kadın yine ağaçtan at, kâğıttan kanat ve çelikten pervane yapıp Hürayim'in yanına gelir. Hürayim'i yer altına götürüp kırk odaya hapsedip kelepçeler vurdurur. Kendi giysilerini de Hürayim'e giydirir. İhtiyar kadın dua ile Rüstem'in annesi Hürayim'in aynısı olur.

Rüstem o esnada gelir, yaşlı kadını kendi annesi zanneder. Yaşlı kadın anne olarak ona çok büyük sitem eder. Rüstem başından geçenleri anlatır. İhtiyar kadının

kendi annesi olmadığını anlar. İhtiyar kadın bunun üzerine güzel bir kız kılığına girerek Kızıl Dev' in yanına gider. Kızıl Dev bu kızı görünce çok sever. Kız(Mamagül), Rüstem'i öldürmesini Kızıl Dev 'den ister. Kızıl Dev, Rüstem'i öldüremez. Kızıl Dev, elindeki kılıcıyla yaşlı kadını öldürür. Rüstem'i çözer. Rüstem gibi birini öldürmek isteyen bir kadının kendisine sadık kalmayacağını düşündüğü için onu öldürmüştür. Kızıl Dev, Rüstem ile arkadaş olarak, İrem bağına gidip diğer devler tarafından kaçırılmış perisini aramaya gider.

Kazayla kör olan Rüstem, tazılarıyla birlikte bir mezarlığa gelir. Tazılar her gün Bucul şehrine gidip Rüstem'e ekmek getirirler. Aftabay tazıları görünce Rüstem'in tazıları olduğunu düşünür. Tazılar onu Rüstem'in yanına getirirler. Rüstem, Aftabay'a gitmesini, gençliğini kendisi için harcamasını ister. Aftabay ise güneş doğuncaya kadar dua eder ve ellerini Rüstem'in gözlerine sürer, Rüstem'in gözlerini açar. Çok mutlu olup Bucul Şehrine giderler. Rüstem bütün bunların annesi yüzünden başına geldiğini düşünmektedir. Aftabay ise onun annesi olmadığını, annesinin şekline girmiş kötü yaşlı kadının yaptığını söyler.

Rüstem Bucul şehrine gitmek için Hisrav Şah'tan izin alır. Hisrav Şah, ona birçok at, zırh ve hizmetçi kız verir. Aftabay kızlarla vedalaşıp yola çıkarlar. Rüstem ile Aftabay Bahra dağına ulaştığında kalede gecelerler. Rüstem'in tazıları Rüstem'in annesinin yerini bulurlar. Açlıktan ölmek üzere olan Hürayim'i kurtarırlar. Rüstem, karısı ve annesiyle birlikte Akrobat'ta kalmaya karar verir. Onlarla birlikte gelen erkek ve bayanları memleketlerine geri gönderir. Rüstem dağdan av getirir. Kadınlar ise yemek hazırlar.

Sultan Han, Aktaş'ta sağ kalan cellatlardan olayların nasıl olduğunu öğrenir. Karısı ve çocuğunun iftira yüzünden memleketlerini terk ettiğini öğrenince yaptıklarından büyük pişmanlık duyar. Padişahlıktan elini çekerek, kalender giysisini giyinip, onları bulmak için yola çıkar. Bir şehirde kırk kalendere rastlar. Onlarla birlikte Akrobat'a gelir. Hürayim kocasını hatırlar. Beraber geçirdikleri mutlu günleri hatırlayıp üzüntüsünden kalbi parçalanır. Oğluna kapılarına gelen kalenderin babası olduğunu söyler. Rüstem, annesine inanmaz.

Kalenderler Kâbe'ye gitmek için yola koyulurlar. Sultan Han ise kalenderlere derdini anlatır ve kendi Kâbe'sinin orası olduğunu söyleyerek arkadaşları ile vedalaşır. Çarşıdan bir boz eşek ve bir balkabağı olarak Akrobat'a tekrar gelir. Rüstem Han

avdadır. Aktaş Han, Büyük havuzun yanına gelerek Aftabay ile konuşur. Aftabay Sultan Han'ın, Rüstem'in babası olduğunu anlar. Rüstem'in Sultan Han'ı annesinin yanında görürse annesine olan saygısından dolayı bir şey yapmayacağını düşünerek Sultan Han'ı, Hürayim'in yanına getirir.

Sultan Han ve Hürayim konuşup barışırlar. Rüstem evden dönüp bayanların odasında Aftabay'ı ararken babası ile annesini odada görür. Kılıcıyla babasını öldürmek üzereyken annesi Rüstem' nasihatleriyle baba ile oğlunu barıştırır. Sultan Han yaptıklarından tövbe edip vaatlerde bulunur. Hep birlikte Aktaş ülkesine dönerler. Hürayim, Mansur'un darağacının önünden geçerken eski yaşadığı kötü olayları hatırlar.

Sultan Han, Hürayim, Rüstem ve Aftabay, Aktaş ülkesine ulaşırlar. Hizmetçiler ve Himçe Ayim onları karşılar. Hürayim kendisini karşılamaya gelenlere arasında iki kumasını göremeyince onlardan şüphelenir.) Hazinedarlar olanları anlatır. Hizmetçi kızlar, iki hanımının yaşlı kadının yanına nasıl gittiğini anlatır. Sultan Han cellâtlarına iki karısını şehrin dışında öldürmelerini emreder. Düşman kadınlar tövbe eder ama Sultan Han bağışlamaz. Atlara bağlı bir şekilde dikenli yollarda ölürler. Sultan Han oğluna büyük bir düğün düzenleyip oğluna padişahlığını devretmek ister. Rüstem bunu kabul etmez. Rüstem sevgilisi Aftabay ile mutluluk içinde yaşamaya başlar. Hürayim her ikisine de dua eder. Hürayim ve Rüstem Han kendi amaç ve arzularına ulaşırlar.

2. 4. Ayçınar Destanı

Çok eski zamanlarda Kettepay adında bir yayla vardır. Bu yaylanın sahibi Nazarbay'dır. Nazarbay altmış yaşındadır. Nazarbay'ın dört karısı ve sekiz çocuğu vardır. Nazarbay çok cimri biridir. Çocuklarını çoban yapar. Dört karısının ise bir gömleği vardır. Hangisi dışarı çıkacak olsa o gömleği giyer.

Nazarbay'ın Halyar adında bir çobanı ve o çobanın da Ernazar adında bir yardımcısı vardır. Halyar'ın çok güzel Ayçınar adında on yedi yaşında çok güzel bir kızı vardır. Halyar kızına nazar değmesin diye kızının saçına söğüt yaprağı takmaktadır. Halyar, Alemi adı verilen yerde koyunlara bakmaktadır. Burada Ayçınar'ın hiç yaşıtı yoktur ve Ayçınar sıkılır. Ayçınar salıncakta şarkı söyler. Ernazar yirmili yaşlarda genç delikanlıdır. Halyar babanın yardımcısıdır. Halyar onu oğlu gibi görmektedir. Amacı kızı ile evlendirip onu üç güveysi yapmaktır.

Aytoti, Ayçınar'ın annesidir. Halyar'ın niyetinden Aytoti'nin de haberi vardır ve bu durumu onaylamaktadır. Ayçınar ise böyle bir şeyi hiç düşünmemiştir.

Ayçınar kaval çalabilmektedir. Bir gün Ayçınar, işlerinin bitirdikten sonra Köknar ağacına salıncağını kurar, kavalını çalarak eğlenirken ayı saldırısına uğrar. O sırada oradan geçen Ernazar, Ayçınar'ın çığlıklarını duyarak onu ayıdan kurtarır. Ernazar, Ayçınar'ı ağacın üstünde gördüğünde ona âşık olur. Ernazar, Ayçınar'ı tanımaz. Onun güzelliğine hayran olmuştur. Ayçınar ise eğlenmek için Ernazar'a yalan söyler. Kendisinin Kaf dağında Ayşe perininkızı olduğunu söyler. Ayçınar, Ernazar'a her Çarşamba koyun sağma vaktinde orada olacağını söyleyerek Ernazar'ı gönderir. Ernazar, Çarşamba günleri Ayçınar'ı görmeye gitmeye çalışsa da Ayçınar'ın oyunları yüzünden bir türlü gidemez.

Sürülerin sahibi olan Nazarbay, sürüleri görmek için bir gün Halyar'ın kulübesinin yanına gelir ve orada Ayçınar'ı görerek ona âşık olur. Öyle ki ona bütün malını ve mülkünü verecek düzeydedir. Nazarbay, orada bulunan Aytoti anaya, hatunlarından birini sözcü olarak göndereceğini, kızın sözünün kesilip duasının edileceğini söyler. Başlık parasına ona göre karar verirsiniz, der. Eğer kızı vermeye yanaşmazsanız da onları öldüreceğini söyler. Aytoti ana kızına bakıp ağlar. Aytoti ana kızının yaşıtıyla evlenmeyeceğini düşündüğü için üzülür. Halyar ile Ernazar da koyundan gelir. Aytoti ana olanları Halyar'a anlatır. Ertesi gün Nazarbay'ın köyünün aksakallıları olan Akaman ve Altıyor, Ayçınar'a dünürçü gelirler. Aytoti ana ile Halyar ne yapacağını bilemez haldeyken Ayçınar dünürçülere kendi adetlerine göre, başlık için kızın karar vereceğini söyleyerek onlardan on kuzu, yirmi kurt, iki on beş aslan, kırk kaplan, elli aygır, altmış beş öküz seksen teke, doksan tahta deve ister.

Akaman ile Altıyor, Ayçınar'ın isteklerini Nazarbay'a söylerler. Nazarbay bu istekleri Babür Şah'ın adamlarına yaptırabileceğini düşünür. Babür Şah'ın yanına güçlkle ulaşan Nazarbay orada bir kızla değil dul bir kadınla evlenmek istediğini Babür Şah'a iletir. Kızla evlenmek istemenin yaşlı bir adama ayıp düşeceğini anlar. Orada Nazarbay evleneceği dul kadının (Ayçınar'ın) isteklerini Babür Şah'a iletir. Babür bu isteklerin dul bir kadında değil genç bir kızdı olduğunu, kızın aklına hayran olduğunu söyler. Nazarbay'ı ayıplar ve onun canını bağışlar. Babür Şah'ın sağ kol veziri Kayserbeg, Nazarbay'ı misafir ederek ondan Ayçınar'ın adresini öğrenir. Keldiyar ve Beldiyar adlı askerlerini Ayçınar'ın çadırına göndererek kaçıtır. Aytoti ana, Ayçınar kaçırılırken onu öyle sıkı tutar ki iki asker onları ayırmaya gücü yetmez. Askerlerden biri kılıçla Aytoti anayı öldürür. Kızı için can verir.

Askerler, Nazarbay ve Ayçınar, Kayserbek'in yanına gelirler. Kayserbek Ayçınar'ı Hülkar anaya teslim eder. Diğerlerini hiç bir şey olmamış gibi işlerine yollar. Babür Şah ertesi gün Nazarbay'ı o kızla evlenmemesi konusunda uyararak yolcu eder. Nazarbay evine geldikten sonra kurtulduğuna sevinir ve dünürçülere o kızla evlendikten vazgeçtiğini söyler. Halyar'ı işten kovduğunu Akaman'a söyler. Dünürcü Akaman, Halyar'ın yanına geldiğinde Halyar'ın ölen eşi ve kaçırılan kızı için ağladığını görür. Akaman, kızını verseydin böyle olmazdı, der ve Halyar'ı kovar. Ernazar'a koyunları teslim eder. Halyar ise kızını aramaya başlar.

Kayserbek, Ayçınar'ı bir çadırın içine koyarak iki ihtiyar kadına emanet eder. Kayserbek, aslında hüküm etmek isteyen Babür'e düşman bir vezirdir. Babür'ün düşmanı olan Şeybani Han'a aynı zamanda casusluk yapmaktadır. Kayserbek, Ayçınar'ın zekâsından korktuğu için planlarını anlayıp Babür'e anlatacağından korktuğu için kaçırmıştır. Yine Kayserbek, Keldiyar ve Beldiyar'ı çağırarak Şeybani Han'a verilmek üzere mektup gönderir. Çadırın içinde üç kadın, bunların konuşmalarını dinler. Ayçınar, Kayserbek'in casus olduğunu öğrenir.

Askerler Şeybani Han'a giderek cevabını alıp gelirler. Kayserbek, Sayhan usta adında birine hileli davul ve âşık yaptırır. Aşık her atıldığında umma gelmektedir. Kayserbek bunu Babür'e karşı kullanacaktır. Babür'ün yanına giden Kayserbek, o sırada Şeybani Han'ın askerleri de görmüştür. Kayserbek aşık atılmasını, umma gelirse Kettepay yurdunu Şeybani Han'a verilmesini teklif eder. Hileli aşık umma gelir. Babür o yurdu Şeybani Han'a bırakmayı kabul eder. Kayserbek, yaşlı kadın kıyafeti giydirdiği Ayçınar'ı deveye bindirip birlikte yola çıkar. Ayçınar yolda giderken anne ve babasında ayrıldığı için ve erkek olmadığı, öcünü alamadığı için, erkek gücü olmadığı için üzülür.

Bir menzil sırasında Kayser, üç çadır kurdurur. Birine hanımlarını, birine annesini ve Ayçınar'ı, diğerine de kendi girer. Amacı Ayçınar'ı Şeybani Han'a vermektir. Bunu bilen Ayçınar, casus asker Keldiyar'ın atına biner ve kılıç kuşanır. Amacı Kayser'i Babür'e teslim etmek, asıl niyetini ortaya çıkarmaktır. Ayçınar kızların yürümediği yoldan yürüyerek kendine yeni bir yol çizer. Kılıcı eline alan Ayçınar, Keldiyar ile Beldiyar'ı öldürür. Kayserbek'in cezasını Babür Şah'a bırakır. Daha önce bu şekilde dövüşmediği için pişman olur. Ayçınar, Kayserbek'e anne ve babasının hesabını sorar, onu korkutur. Kayserbek ise kendisinin yetim olduğunu, kızının olmadığını, hayır olsun diye kendisine getirtildiğini söyler. Sevdiği yiğide vereceğini ona

söyler. Bu sözlere inanmayan Ayçınar, Kayserbek'i atına bağlayarak Babür Şah'ın yanına getirir. Babür onları o şekilde görünce Ayçınar'a hayran olur. Ne olduğunu sorar. Ayçınar bütün olup bitenleri anlatınca, Babür, Kayserbek'i idam ettirir. Babür Şah Ayçınar'ı kız kardeşi olarak gördüğünü, kendisi için hizmet etmesini ister. Ayçınar ise annesinin mezarını ve babasını bulması gerektiğini söyler. Eğer babasını bulup razı ederse kendilerinin peşlerinden gelebileceğini söyler. Babür ise Ayçınar'dan, Endican'da Kamber adında birinin olduğunu, onda Babürname, gazeller, canknameler, kitaplar olduğunu, onları kendisine getirmesini yahut yollatmasını ister ve onu yolcu eder.

Ayçınar, kaftanını giyer ve bir yiğit gibi atına binerek yola çıkar. Yolda herkes Ayçınar'ın heybetine hayran kalmaktadır. Ayçınar'ın atı Tarlan Kök atın hareketleri zenginlerin nazlı kızları gibidir. Ayçınar yolda giderken iki asker onu durdurur. Ayçınar'ı Babür'ün casusu sanarak esir almak isterler. Ayçınar ise onları oğlu ya da kızı olduğu için öldürmek istemez. İki asker ise Ayçınar, kadın olduğu için dikkate almaz. Bunun üzerine Ayçınar iki askeri de öldürür. Bu askerlerin arkasından çok sayıda asker gelir. Aynı şekilde Ayçınar onlara da meydan okur. Saçlarını bağlayıp, zırhını giyer. Kalkanını bağlayıp kendisine küfreden askerlerle "Huda sen koru" diyerek savaşır. Askerleri teker teker öldürür. Ayçınar çok cesurdur. Ayçınar sayısız asker öldürmüştür. En sonunda düşman askerleri savaşı bırakarak kaçarlar. Askerler Ayçınar'ı Göroğlu'na ve Rüstem' benzetirler. Ayçınar böyle bir gücün kendisine nereden geldiğini kendi de anlamaz. Düşmana fırsat vermeden hepsini öldürür. Kalan askerler pişman olup, Ayçınar'a kendisinin askerleri olabileceğini teklif ederler. Ayçınar da aman dileyen askerleri affeder.

Ayçınar, Şeybani 'ye peşini bırakması için askerlerle haber gönderir. Mal, devlet, para ile işinin olmadığı söyler. Ayçınar yoluna devam eder. Bir yerde mola verip Tarlan Boz'u sulayıp otladır. Kendi de bir şeyler yer ve uyur. Şeybani Han ise sayısız asker ile Ayçınar'ın peşine düşmüştür. Ayçınar uyandığında askerleri görünce onlara görünmeden gitmeyi planlar. Atına binerek çok hızlı bir şekilde yol alır. Ayçınar Kettepay'la önceden yaşadığı yere gelince evinin harabe olduğunu görür ve gözleri yaşla dolar. Harabe olmuş evin yakınlarında bir kulübede Ernazar'ı ve önceden sahibi olduğu köpekleri görür. Köpekler Ayçınar'ı tanıyıp coşarlar. Ernazar, Ayçınar'ı tanımaz. Ayçınar, Ernazar'a babası Halyar'dan alacağı olduğunu, onun yerini söylemesini ister. Ernazar da olup biteni anlatır. Halyar'ın nerede olduğunu bilmemektedir. Ayçınar

ağlayarak babasını aramaya başlar. Köpekler de Ayçınar'a eşlik eder. Ayçınar'ın ağlamasına Tarlan Boz da dayanamaz. Öfkeyle kişneyip o da gözyaşı döker.

Ayçınar Nazarbay'ın köyüne gelerek kendisini Halyar'ın kardeşi olarak tanıtır. Babasını sorar. Oradakiler Ayçınar'ı bir beye benzetirler. Nazarbay, Halyar'ın Tengiharam'da bir kızı aramaya gittiğini söyler. Ayçınar, daha sonra kılıcını çıkararak kendisiyle evlenmek istediği için, kendisini Kayser'e verdiği için, annesinin ölmesine, babasının avare olmasına neden olduğu için Nazarbay'ın kellesini vurur. Tengiharam'a babasını bulmak için yola koyulur. Ayçınar'ın amacı babasına kuvvet olmak, sahip çıkmak. Arkamda dağım var, diye sevinmek ister. Çeşmiabzan'ın oradayken iki köpek koşarak Halyar'ın yanına gider. Ayçınar oradaki kişinin babası olduğunu anlar. Koşarak yanına gider ve birbirlerine kavuştuklarında ikisi de ağlayarak birbirlerini teselli etmeye çalışırlar.

Ayçınar başından geçenleri anlatır. Ayçınar orada babasına soyunu sorar. Halyar ise bütün hikâyesini anlatır. Halyar, Endicanlıdır. Anne babası küçüklüğünde ölmüş, iki abisi ve kardeşleri vardır. İki abisi Halyar'ı bir tüccara vermiş, yolda çınar ağacının altında uyuyunca orada bir hocanın hizmetine girip yirmi yıl boyunca hizmet etmiş. O hocanın yanında Aytoti ana ile tanışmış ve onunla evlenmiştir. Kırk yaşlarına kadar çocukları olmamıştır. Aytoti ana her zaman çınara bakıp Halyar'a “Allah bir evlat bahşederse, oğlan olursa Çınarbek, kız olursa Ayçınar koyalım” dermiş. O zamanlar hocanın yanına Nazarbay gelmiş o hoca kar-kocayı çoban olsunlar diye Nazarbay'ın yanına vermişler. Orada Ayçınar doğmuştur. Halyar, babasının adının Begali, annesinin adının Aysuluv, ağabeylerinin isimlerinin ise Berdi ve Çariyar olduğunu söyler. Ayçınar babasından kardeşlerini bulmasını ister. Önce Kettepay'da Aytoti'nin mezarını ziyaret ederler. Ayçınar mezarda annesi ile ilgili hatıraları düşünür. Annesi kızına uzun yaşmasını dilemiş saçlarını yedi örgü örmüştür. Halyar ile Ayçınar, yedi adım öteden mezara selam verip cins atlarına binerek yola koyulurlar. Yola çıkmadan Halyar, Ernazar'ı da yanlarında götürmeyi teklif eder fakat Ayçınar kötü günde seyirci olan, zor durumlarında yardımcı olmayan Ernazar'ı götürmeyeceğini söyler.

Tan vakti baba kız yola çıkacakları sırada Nazarbay'ın oğulları ile Şeybani Han'ın askerleri, bunların yollarını keserler. Askerlerden biri Ayçınar'ı görünce daha önceki savaşı hatırlar ve korkudan nefesi kesilerek yedi adım öteye çekilir. Diğer askerler de çekilince Nazarbay'ın oğulları babalarının mallarının kendilerine kaldığını düşünerek intikamdan vazgeçerler. Baba ve kız Endican'a doğu yola çıkarlar. Ayçınar

ile Halyar Endican'a ulaştığında yoldan geçen bir delikanlının Çariyar'ın oğlu olduğunu öğrenir. Gencin adı Amanyar'dır. Amanyar onlara evlerini gösterir. Amanyar babasının öldüğünü söyler. Ayçınar ile Halyar, yenge Ayparça'nın evine gelirler. Selam verip Fatiha okurlar. Ayparça onları görünce önce korksa da onlarla konuşur. Kayınbiraderi Berdi'nin evlendiğini ama çocuğu olmadığını, onun karısının öldüğünü ve Berdi'nin asker olarak padişahın yanına gittiğini söyler. Halyar kendisini ve kızını tanıtır.

Amanyar koyun otlatmaktan döndüğünde, Ayçınar'ı görür, birbirlerini severler ve düğün yaparlar. Bir zaman sonra da Ayparça (artık kaynana) ölür. Vefatın kırkıncı gününde Ayçınar Kamber'i hatırlar ve onu bulup Babür'ün mektubunu ona verir. Bir yıl sonra Ayçınar hamile kalır ve bir oğlu olur. Oğlunun adını annesinin hatırası olarak Çınarbek koyar.

Ayçınar yaşadığı bölgede bir bilge konumuna gelir. Şeybani Han'ın haksız vergilerinden dolayı halkı örgütleyerek Şeybani Han'a karşı direnir.

Vergi vermeyen köye Şeybani Han beş yüz asker gönderir. Ayçınar ise Tarlan Boz'a binip eski kıyafetlerini giyer. Babası Halyar her ne kadar kızına küçük çocuğunu hatırlatsa da Ayçınar ordunun karşısına tek başına çıkar. Ayçınar halkının çektiği aha dayanamaz. Bebeklerin ağlayışına dayanamaz. Köyün kızlarının kaçırılmasına göz yumamaz. Kız olsa da kartal gibi savaşır. Zırhını omzuna geçirip, kalkanını eyerine bağlar. Kılıcını beline takıp iki kılıç mızrağı eline alır. Ayçınar'ın savaşacağını gören Aksakallı dedeler onun için dua ederler.

Savaşacağı askerlerden biri onu bey sanır. Ayçınar, onlarla savaşmadan uyarır. Fakat askerler Ayçınar'la savaşır. Ayçınar askerleri öldürürken Amanyar koyundan gelir. Karısının nerede olduğunu öğrenerek Ayçınar'a yardıma gelir. Ayçınar bir hile ile vurulur. Yere yatıp ölü gibi duran iki asker yay ile Ayçınar'ın göğsünden vurur. Ayçınar yaralı olmasına rağmen okçuyu öldürür. Yaralı bir şekilde beklerken Amanyar oğlu Çınarbek ile gelir. Ayçınar aman vermeden Amanyar'a oğlunu alarak Babür'ün yanına gitmesini, oğlunu yetiştirmesini adam etmesini ister. Halyar, Aman ve Çınar Babür'ün yurduna varır. Halyar da Berdi abisine kavuşur.

2. 5. Göroğlu'nun Doğuşu Destanı

Eski zamanlarda Yavmit ve Meri adlı iki yurt vardır. Yavmit yurdunun Adilhan adında bir padişahı vardır. Adilşah padişahın iki oğlu bir kızı vardır. Büyük oğlunun adı Ureyhan küçüğünün adı Ahmedbey, kızının ismi de Bibi Ayşe'dir. Meri yurdunun hanı

ise Kaviştihan'dır. Kaviştihan'ın Tolıbay adlı bir oğlu vardır. Kaviştihan, Adilhan'ın tüccarlarını talan edince, Adilhan, Kaviştihan'ı öldürüp onun yedi yaşındaki oğlu Tolıboy Sinçi'yi esir eder. On dört yaşına kadar Tolıboy, Adilhan'a hizmet eder. Atlardan çok iyi anladığı için Sinçi ünvanını alır. Tolıbay'un hizmetinden memnun kalan Adilhan kızı Bibi Ayşe'yi Tolıbay ile nikâhlar. Bibi Ayşe hamile olup ay günü dolup bir oğul doğurur. Oğlanın ismini Ravşanbey koyarlar.

O zamanlarda yine Teke Türkmen adlı bir yurt vardır. Bu yurttaki Cigalihan adlı bir beğ vardır. Cigalihan'ın Gecdumbey adlı bir oğlu, Bibi Hilal adlı kızı vardır.

Zerger şehrinin ise Şahdarhan adlı padişahı vardır. Şahdarhan'ın amacı Yavmit yurdunu ele geçirmek ve Adilhan'ın malına sahip olmaktır. Şahdarhan askerleri ile yola çıkar ve Askar dağına ulaşır. Yavmit ilinde o esnada gezide olan Ravşanbey önderliğinde bulunan öğrenciler Şahdarhan'ın askerleri ile karşılaşır. Şahdarhan öğrencileri esir eder. Adilhan bunun üzerine ordusuyla Askar dağına Şahdarhanla karşılaşır. Büyük mücadele sonunda Adilhan savaşı kazanır ve birçok esiri kurtarır. Fakat Şahdarhan'ın adamlarından biri olan Hamza, Ravşan'ı bir sandığa koyarak saklar. Amacı onu evlat edinmektir. Adilhan ise Ravşanhan'ın öldüğünü düşünerek üzülür. Gecdumbey ve Bibi Hilal de Şahdarhan'a esir düşerek Zerger yurduna getirilir. Aradan yedi yıl geçer. Bibi Hilal büyür. Hamza da Ravşan'ı büyütür. Şahdarhan bir gün bir rüya görür. Rüyasının tabiri; Yevmit ilinden gelen iki kişinin kendisini öldürüp yurdunu ele geçirecektir. Bunun üzerine Ravşan ve Gecdumbey yakalanıp padişahın huzuruna getirilir. Şahdarhan onları öldürmeye kıyamaz ve azat eder. Bir gün Ravşan dışarda gezerken Gecdumbeyi'in kız kardeşi Hilalay ile karşılaşır. Ravşan ile Bibi Hilal birbirine âşık olur. Ravşan ona anne ve babasından ayrı kaldığı için yaşadığı üzüntüyü anlatır. Ravşan ile Bibi Hilal birbirine kavuşmak için bir plan yaparlar. Ravşan, üvey babası Hamza'ya kendini pazarda satılığa çıkartır. Gecdumbey de kız kardeşine ev işlerinde yardımcı olması için bir köle satın almaya karar verir. Köle pazarında Gecdumbey, Ravşan'ı bin altın karşılığında satın alır. Eve geldiklerinde Bibi Hilal kardeşini yalan söyleyerek saraya gönderir. Bu sayede kendisi de Ravşan'la yalnız kalır. Ravşan ile Bibi Hilal birlikte olurlar. Gecdumbey eve döndüğünde kardeşiyle Ravşan'ı birlikte görünce onu öldürmek ister. Bibi Hilal abisini ikna eder ve Ravşan ile Bibi Hilal nikâhlanır. Birgün Ravşanhan ile Gecdumbey çöle ava giderler. Ravşan orada bir at kemiğini görür ve onun çok iyi bir at olduğunu söyler. Ravşan babası Tolıboy Sinçi'ye çekmiştir. Halk arasında Ravşan'ın iyi bir Sinçi olduğu söylentisi yayılır. Şahdarhan

Ravşan'ı denemek ister. Şahdarhan atlarını Ravşan'a gösterir fakat ondan beklediği övgüyü duyamaz. O esnada bir helvacının atı gözükür. Çok bakımsız ve kötü görüldüğü halde Ravşan helvacının atını öve öve bitiremez. Buna sinirlenen Şahdarhan, Ravşan'ın gözünü oydurur. Helvacının atını da Ravşan'a verir. Ravşan ve Gecdumbey atla birlikte eve gelirler. Ravşan, Gecdumbey'den atı altı ay boyunca kapalı bir mekânda tutmasını ister. Gecdumbey üç ay Ravşan'ın dediğini yapar. Üç ayın sonunda seyishanenin damından bir delik açılır ve güneş ışığı atın sağrısına düşer. Ravşan atı görmeye geldiğinde atının gün ışığı gördüğünü anlar. Aynı isteğini yine tekrarlar. Bu kez ata söylendiği gibi bakılır. At sonrasında kırk gün koşturular ve atın kanatları çıkar. Gecdumbey ve Ravşan memleketlerine gitmeye karar verirler. Bibi Hilal'i Zerger yurdunda bırakan Ravşan, Yevmit yurduna gider. Gecdumbey de kendi memleketi Teke yurduna gider. O esnada Bibi Hilal altı aylık hamiledir. Bibi Hilal kocası ve kardeşinin gittiğini görünce onlara sitem eder. Yevmit yurdunda Adilhan ölmüş onun yerine tahta Ureyhan geçmiştir. Ravşan'ın babası Tolıbay Sinçi de ölmüştür. Ravşan kendini tanıtır ve başından geçenleri Ureyhan'a anlatır. Ureyhan Ravşan'ı kabul etmez. Ravşan'a babasının arkadaşlarından biri yardımcı olarak barınması için bir kervansaray verir.

Gecdumbey de Teke yurduna babası Cigalihan'ın ölümü üzerine gider. Babasını resmi törenle gömer ve kendi padişah olur. Ravşanbey ile mektuplaşmaya başlarlar.

Zerger memleketinden Şahdarhan müneccimlerini toplayarak tekrar rüyasını yorumlatır. Müneccimler, Bibi Hilal'in çocuğunun memleketi dağıtacağını söyler. Çözüm olarak Bibi Hilal'in yakılarak yok edilmesini teklif ederler. Gecdumbey'in Rüstembey adındaki çobanı bütün bu olanları işitip Bibi Hilal'e anlatır. Bibi Hilal'e kaçmayı teklif eder. Fakat Bibi Hilal kardeşi ve kocasını düşünerek yabancı bir adamla kaçıp namusuna leke sürüldüğü düşünülmesin diye kaçmayı kabul etmez. O gece Bibi Hilal üzüntüden ölür. Onu yakmak için gelen kalabalık Bibi Hilal'in öldüğünü görünce Şahdarhan kutlama ziyafeti verir. Rüstembey Hilalay'ın yanına gelir ve onu defneder. Gecdumbey'in evine, malına, parasına sahip olur. Evlenir ve bir çocuğu olur. Çocuğunun adını Kongırbay koyar.

Bibi Hilal öldüğünde altı aylık hamiledir. Aradan üç ay dokuz gün dokuz saat dokuz dakika geçer. Ölü Bibi Hilal'in sancısı tutar. Göroğlu mezarda doğar. Hilalay'a can gelmez ama göğsünden süt gelir. Çocuğunu üç yıl boyunca emzirir. Üç yılın sonunda artık göğsünden süt gelmez olur. Göroğlu mezarı aşındırarak mezardan

çıkmayı başarır. Orada bir baytal onu emzirir. Rüstembey'in yilkıcıları baytalın hergün mezara gitmesinden şüphelenir. Baytalı takip ettiklerinde bir çocuk görürler. İlk başta onu cin zannederler fakat Rüstembey onun Bibi Hilal'in çocuğu olduğunu anlar. Rüstembey Göroğlu'nu takip eder. Bir arslan Göroğlu'na saldıracağı esnada Hızır ortaya çıkıp aslanı parçalar. Rüstembey Göroğlu'nun kız mı erkek mi olduğunu anlamak için bir test yapar. Mezarın bir kenarına oyuncak bebekler ile şal koyar diğer kenarına üç tane aşık koyar. Göroğlu mezardan çıktığında şaldan bayrak yapıp bebekleri yırtar. Aşıklarla oynamaya başlar. Rüstembey Göroğlu'nun yanına gidip olanları anlatır. Göroğlu annesinin öldüğünü anlayıp onun için ağıt yakar. Rüstembey ile gider. Rüstembey'in karısı Göroğlu'nu bağrına basar ve altına yedi kat döşek serer. Kongırbay'la aşık oynarlar. Göroğlu annesi Hilalay'ın mezarına gidip Kuran okur. Göroğlu yedi yaşına geldiğinde çok güçlü olur. Yaşlılarına zorbalık eder. Aşık oyununda kaybedince kabullenemez. Bir seferinde Şahdarhan'ın pehlivanlarından Bedkir'i öldürüp aşıklarını alır. Göroğlu Rüstembey'in yanına gelerek ona soyunu sorar. Rüstembey Göroğlu'na her şeyi anlatır. Onun gerçek babasının Ravşan, dayısının da Gecdumbey olduğunu söyler. Göroğlu gerçek ailesinin yanına gitmek için yola çıkar. Yanında süt emdiği atı da götürür. Olan bitenden haberdar olan Şahdarhan geleceği göremediği için bütün falcılarını darağacına astırır. Göroğlu yoldayken çölde susuz kalır. Hızır yardım eder. Göroğlu yolda Ballıbey ile Kallıbey adında iki çocuğa Yevmit ilini sorar. Bu çocuklar Göroğlu'nu yetim gördükleri için ona kibir gösterirler. Göroğlu Yevmit iline ulaşır ve babası ile dayısı ile tanışır. Hilalay'ın öldüğünü öğrenen Ravşan ve Gecdumbey yas tutarlar. Ravşanbey Göroğlu'nun elini yüzüne sürer ve ilaç olup gözleri açılır. Kallıbey ile Ballıbey olanları Ureyhan Padişah'a anlatır. Ureyhan ve Ahmedbey onlar için üç günlük toy düzenler ziyafet verir.

Ahmedbey'in Halcuvan adlı hanımı vardır. Halcuvan'ın çocuğu yoktur. Bunun için Ahmedbey Göroğlu'nu oğul edinmek ister. Herkes bu duruma çok sevinir. Halcuvan Göroğlu'nu bağrına basar. Kırk gün kırk gece düğün yapılır. Halcuvan gelen misafir kadınlara serpa verir. Aradan zaman geçer, Göroğlu sekiz yaşına girer. Ahmedbey Göroğlu'nu Muhammed Yusuf adlı mollanın yanına okuması için gönderir. Göroğlu hocasından daha çok şey bildiği için okulu bırakır.

Göroğlu bir gün gezerken atının gölden çıkan bir atla çiftleştiğini görür. Bu at düldüldür. Aradan zaman geçer ve atı bir yavru doğurduktan sonra ölür. Göroğlu onun sütünü emdiği için atının ölmesine üzülür.

Göroğlu'nun öz babası Ravşanbey hastalanır. Göroğlu babasını ziyarete gittiğinde ona Ahmedbey'in sözünden çıkmamasını ve Halcuvan annesini ağlatmamasını vasiyet ederek ölür. Aradan üç sene daha geçer. Şirvan şehrinin padişahı Reyhan Arap, Halcuvan hanıma âşıktır. Ahmedbey'in şehirde olmadığı bir zaman Reyhan Arap cins atıyla birlikte Türkmen şehrine gelir. Göroğlu ile Reyhan Arap karşılaşır ve Göroğlu Reyhan Arap'ın atını çok beğenir. Reyhan Arap eğer kendisine Halcuvan bir bardak su verirse Göroğlu'nun atı ile kendi atının çiftleşmesine izin vereceğini söyler. Göroğlu atının yavrusu hayaliyle yengesi Halcuvan'a yalan söyler ve Reyhan Arap'ı eve misafir olarak getirir. Halcuvan Göroğlu'nu kırmamak için Reyhan Arap'a su verir. Su verdiği esnada Reyhan Arap Halcuvan'ın elinden tutup atının sırtına bindirir. Göroğlu her ne kadar sinirlense de Halcuvan'ı kurtaramaz. Göroğlu intikam olarak Reyhan Arap'ın kızı Zeydinay'ı kaçıracaklarını söyler. Göroğlu evini terk ederek yalnız yaşamaya başlar. Ahmedbey evine döndüğünde her şeyi öğrenir. Göroğlu'nu eve getirmek ister fakat bir türlü bu isteğini başaramaz. Göroğlu'nun atı bir gün doğurur ve ölür. Doğan kulunla ilgilenir ve ona farklı hayvanların sütünü içirtir. Çok güçlü bir at olarak yetiştirir. O zamanlarda Ureyhan padişah ölür. Halk Göroğlu'nu padişah yapmak ister. Göroğlu ilk başta padişah olmak istemese de Reyhan Arap'tan intikam almak için padişahlığı kabul ederek saraya gider. Yetiştirdiği atını Hızır alıp Efserdağ'ına götürür. Göroğlu atını bulmak için dünyanın birçok noktasını dolaşır ve sonunda Efsedağ'ına gelir. Orada gördüğü kalenden içeri girdiğinde kırk kız görür. Bu kırk kızın içinde Yunus Peri ile Miskal Peri ile karşılaşır. Göroğlu kaleden dışarı çıktığında Hızır gelerek Göroğlu'yu kırklar mağarasına götürür. Göroğlu onlardan kendi atını ve görmüş olduğu iki periyi ister. Hızır Göroğlu'nun bütün isteklerini kabul eder. Ona öğütler verir, dua eder. Kılık değiştirebilmesi için siyah ve beyaz kanatlar verir. Kafdağı'ndan Yunus Peri ile İrembağı'ndan Miskal Periyi de Göroğlu'na nikâhlar ve nikâh kağıdığını verir. Göroğlu daha sonra gelmek üzere oradan ayrılır ve atı Gırat ile birlikte Reyhan Arap'ın şehrine gelir. Orada büyük bir evin yanındaki çeşmede Halcuvan yengesini görür. Orada hasret giderirler. Göroğlu Halcuvan yengesini alıp götürmek ister fakat Halcuvan halkın "Reyhan Arap'ın hanım yaptığı yengesini alıp gelmiş" demesinler diye onunla gitmeyi kabul etmez. Halcuvan Reyhan Arap'tan intikam almak için üvey kızını kaçtırmayı planlar. Halcuvan üvey kızı Zeydinay'ı çamaşır yıkama bahanesiyle dışarı çıkarır. Zeydinay rüyasından hareketle başına gelecekleri anlar fakat babasının zoruyla da çamaşıra gitmeye razı olur. Göroğlu Zeydinay'ın yanına gelir ve ondan su ister.

Zeydinay suyu uzattığı esnada elinden tutan Göroğlu Zeydinay'ı kaçıırır. Halcuvan ağlayarak Reyhan Arap'ın yanına gelir ve kızının oynaşı ile kaçtığını söyler. Reyhan Arap Göroğlu'nun peşine düşer fakat Gırat sayesinde yetişemez. Göroğlu ile Zeydinay Yevmit iline ulaşır. Göroğlu Zeydinay'ı Ahmedbey ile evlendirmek ister. Zeydinay başta Ahmedbey yaşlı olduğu için evlenmeyi kabul etmez fakat sonunda razı olur. Göroğlu Yevmit elinin padişahı olur. Yevmit şehrinde büyük küçük, kız-civan, periler, huri sıfatlı hanımlar meydana toplanır. Ziyafetler verilir eğlenceler yapılır. Zeydinay bütün kadınlara milli giysileri olan mursek, serpa verir. Nikâh kıyılır ve kırk gün kırk gece düğün yapılır.

2. 6. Yunus Peri Destanı

Göroğlu zaman içerisinde devletini genişletmiş, çeşitli askerlik oyunlarını da öğrenmiştir. Göroğlu bir gün şölen düzenler. Ahmedbey topluluğa Göroğlu için bir kız bulunmasını ister. Beylerden Tekebeyi Zaman iyi hanımların Özbek'te olduğunu söyler. Göroğlu onlara Yunus ve Miskal adlı yârlerinin olduğunu, onları gidip getireceğini söyler. Ahmedbey, Göroğlu'nun yalnız olarak Kafdağı'na gideceğini öğrenince üzülür. Yevmit ilinde iyi kızlar iyi hanımlar bulunacağını söylese de Göroğlu'nu ikna edemez. Göroğlu ve Gırat hazırlanır. Yunus Ay'ın yurduna doğru yol alırlar. Göroğlu uzun bir yolculuktan sonra Beladağı'na ulaşır. Orada insanları yiyen Bela Dev ile karşılaşır. Göroğlu Bela Dev'i korkutur ve onun yardımıyla Kafdağı'na ulaşır. Yunus Peri geleni gideni anlar. Göroğlunu'nun kendisini götürceğini hisseder. Cariyelerden biri olan Gülkızcan'ın abisi Tohtamış'ı bu durumdan kurtulmak için görevlendirir. Gülkızcan onlara Gülşenbağı'na gidip eğlenmeyi teklif eder. Yunus Perinin bu teklif hoşuna gider ve dertlerini unuttur. İki günlük eğlence düzenlenir. Bütün kızlarla birlikte Yunus Peri de süslenir. Zülüflerini tarar değerli elbiselerini giyer, ziynet eşyalarını takar. Kızlar Gülşen Bağı'na gelip eğlenirler. Bu İrem bağının Yunus Peri paşasıdır, Miskal cariyesidir. Yunus Peri'nin annesine Kariya Peri, babasına Rahmet Peri derler. Kafdağı'nın padişahıdır. Göroğlu tedbir olsun diye Gırat'ı saklar ve kendi de gelip Yunus Peri'nin çardağının önünde uyur. Yunus Peri, bütün periler ve akıllı vezir Gülkız zümrüt köşkün başına gelir. Gülkız gül toplamaya çıktığında Göroğlu'nu görür ve onunla konuşur. Göroğlu başından geçenleri anlatır. Gülkız da Göroğlu'na yardım edeceğine dair söz verir. Gülkız perilerin yanına geldiğinde herkes ondaki farklılıktan şüphelenir. Gülkız da yalan söyleyerek güya bir rüya gördüğünü anlatır. Gece olduğunda Yunus Peri Gülkız'ı takip ederek Göroğlu'nun yanına gelir ve saklanır.

Gülkız ile Göroğlu konuşurlar. Gülkız gururla işini hallettiğini Göroğlu'na bildirir ve ondan müjde karşılığında mevki makam alır. Gülkız, Göroğlu'nu Yunus Peri'nin odasına sokar.

Bu sıralarda Şirvan padişahı Reyhan Arap, kızı Zeydinay'ın kaçırılması ve zorla evlendirilmesinin intikamını almak için plan yapar. Amacı güzel kızını kurtarmak ve Türkmen elinin gelin güzel kızlarını esir almaktır. Göroğlu'nun yengesi ve Reyhan Arap'ın hanımı olan Halcuvan, Araplara gitmemesini söyler fakat kızının özlemine duyan Reyhan Arap ikna olmaz. Halkla vedalaşır ve onlardan dua ister. Reyhan padişah dua edici yaşlılara kızını kurtaracağını söyler. Halcuvan Reyhan Arap'a beddua eder. Bunun karşılığında da Reyhan Arap karısına hakaret eder. Ordu sefere çıkmadan Halcuvan bir adam göndererek Arapların sefere geleceğinin haberini verir. Göroğlu'nun naibi Temirhan bu sefere karşı hazırlık yapar.

O sıralarda Yunus Peri Göroğlu ile birlikte kırk günlük uykusundan uyanır. Yunus Peri normalde devleri bile yenecek güçteyken Göroğlu'nun kolları arasından kurtulamaz. Göroğlu ve Yunus Peri sohbet ederler. Göroğlu başından geçenleri anlatır. Yunus Peri de onu kocalığa kabul eder. Gülkız yanlarına geldiğinde Yunus Peri kimseye bir şey söylemeyeceği şartıyla gevher taşı yüzüğünü verir. Yunus Peri Göroğlu'nu devler yemesin diye Gülkız ile birlikte Gülşenbağı'na gönderir. Devler ve periler sabah olduğunda yurtlarına bir insan geldiğini anlar. Göroğlu ile devler ve periler savaşır. Göroğlu hepsine galip gelir. Rahmet Peri ile Kariya Peri anlaşarak Yunus Peri ile Göroğlu'nun düğününü yaparlar. Kırk gün kırk gece düğün yapılır. Gülkız ile diğer peri kızlar Göroğlu'nu Yunus Perinin yanına getirirler. Göroğlu Rahmet Peri'den evine gitmek için izin ister. Rahmet Peri ise Göroğlu'na evine gidip kızı için hazırlık yapmasını, Yunus Peri'yi sonradan göndereceğini söyler. Bu sıralarda Reyhan Arap ile Yevmit ili arasında şiddetli savaş başlamıştır. İlk başlarda Reyhan Arap galip gelir. Temirhan'ın hanımı askerlere konuşma yapar. Bu konuşma askerleri çok etkiler. Göroğlu da yurduna gelip savaş katılır. Göroğlu'nu Yevmit iline getiren Semender Dev' in yardımıyla da Reyhan Arap büyük bir yenilgiye uğratılır. Üç gün üç gece ziyafet verilir. Yunus Peri'nin babası Rahmet Peri kızı için iyi bir çeyiz vermek ister. Kızının mutluluğunu düşünen annesi Kariya Peri de kızlıktaki kılıkclarını teninden canlandırır. Yunus peri için çok büyük bir saray yaptırılır ve kızların okuyacağı bir okul da hazırlanır. Cariyeler, anne baba kızlarının gideceğine üzülür. Yunusay da anne ve babasıyla helalleşir. Beş yüz peri Yunus Peri'yi altından yapılmış tahtla Yevmit'e

götürür. Göroğlu'nun yengesi Zeydinay Yunusay için bir eğlence düzenler. Gülkızcan Yunusay'ın geldiğini görerek Göroğlu'ndan müjde ister. Göroğlu da müjde olarak deve, altın, bal, güzel hizmetçi kızlar, iyi şal, elbiseler verir ve onu kendisine cariye olarak kabul eder.

Hasan Çapsan adlı dev gelini görmek için gelen Yevmit ilinin beş yüz kız ve gelinini sırtına yükleyip Kafdağı'na kaçır. Gülkız ve Yunus mahcup olup diğer devleri gönderip kız ve gelinleri geri getirir. Eğlence kaldığı yerden devam eder. Yunus Peri babasından yöneticiliği öğrendiği için Hasan Çapsan'ı hapseder. Özbek'in hanımları, kızları, gelinleri Yunus'un bu heybetini, şan-ı şevketini görüp korkarlar. Şairler şiirlerini söylerler. Sakibülbül adındaki bir şair Göroğlu'nun yurduna Çembilbel adını koyar. Üç gün üç gece düğün yapılır. Ay Zeydin yenge Göroğlu'nu alıp bütün güzel kızlar ile Yunus'un yanına götürür. Müftüler nikâh kıyar. Böylece murat maksadına ulaşır.

2. 7. Hasanhan Destanı

Çembil'in ünü gündün güne yayılmaya başlamıştır. Göroğlu bir gün bir eğlence düzenler. Eğlencede bir sakinin olmamasına toplantıya katılanlar üzülür. Göroğlu da öğrenci, zengin ya da bey çocuklarından birinin saki olarak getirilmesini ister. Göroğlu adamlarına hangi ilin güzeli çok olur, diye sorar fakat cevap alamaz. Konuşulanları duvarların deliklerinden dinleyen hanımlar ve Yunus Peri, Göroğlu'na dünyadaki en güzel çocuğun Vayengen ilinde Temirhan'ın oğlu Hasanhan olduğunu söyler. Göroğlu, Hasanhan'ı getirmek için hazırlık yapar. Gırkök atı kız gibi süsleyip hazır eder. Beyler savaş hazırlıkları yapar. Bütün herkes dua eder. Bütün kızlar, gelinler “âmin” deyip yüzlerine Fatiha çekerler. Yunuscan da dua eder. on bin asker bir ordu kurar. Göroğlu şehirde bekçi olarak kalacak olan Askarcan adlı adamına cephaneliklerin anahtarını verir ve kadınlara erkek kıyafetleri giyip silahlanmalarını ister. Göroğlu askerleriyle Vayengen'e doğru yola çıkar.

Temirhan'ın yurdunda Sekmen denilen vezir büyü ile Göroğlu ve ordusunun geleceğini önceden anlar. Temirhan askerlerini toplayarak hazırlık yapar. Göroğlu yolda adamlarından birini casus olarak Vayengen şehrine göndermek ister. Sakibülbül bu göreve talip olur. Hasan Çapsan dev de onun yoldaşı olacaktır. Birlikte bir plan yaparlar ve Vayengen eline giderler. Sakibülbül Hasan Çapsan'ın üzerine biner ve zil çalarak yol alırlar. Bu zil sesinden Vayengen şehrinin atları ürker ve kaçır. Halk deccalin geldiğini sanarak paniğe kapılır. Sakibülbül bu şekilde şehrin sokaklarında dolaşarak Temirhan

padişahın ölen babası olduğunu ve hayalet olarak kendilerine bir şey vermelerini gerektiğini söyleyerek halkı tehdit eder. Halk padişaha haber verir. Kadın, çoluk çocuk toplanır. Padişah Temirhan babasının hayaletini karşılamaya oğlu Hasanhan'ı da götürür. Oğlunun kâküllerini örüp altın tahta bindirir. Hasan Çapsan, Hasanhan'ın ahu gibi gözlerini, aya benzeyen yüzünü, şekerden tatlı sözlerini görünce ondan hoşlanır. Koşuklar söyleyerek kız gibi oynar. Bir kısım hamile kadınlar gülüp kendinden geçer.

Temirhan babasının hayaleti sandığı Sakibülbül ve Hasan Çapsan'dan oğlu Hasanhan için dua ister. Sakibülbül Hasancan'ın kendi omzuna binmesini ister ve onun için dua edilir. Temirhan babasının şerefine ziyafet verir. Temirhan'ın veziri Sahman, padişaha gerçekleri anlatsa da kimse Sahman'a inanmaz. Hasanhan'ın Gülçehre adındaki kız kardeşi de Sahman'la tartışır. Gülçehre dedesine iftira attığı için Sahman vezire kızar. Hasan Çapsan herkesin kendisine inandığını görünce veziri öldürmek ister fakat Temirhan vezirin affını ister. Sahman halka Hasanhan'ın ve Gülçehre'nin Çembil'e kaçırılacağını tekrar anlatır. Sakibülbül farklı bir dilde Sahman'a rüşvet teklif eder, oyunu bozmamasını ister. Sahman da kendisine inanmadıkları için bu teklifi kabul ederek Sakibülbül'den yüz altın alır. Bunun karşılığında sözde hayalet için övgüler düzer. Gülçehre'yi ve Hasanhan'ı Hasan Çapsan'ın üzerine bindirir. Evliya olacağına inanan elli güzel kız da aynı şekilde devin üzerine biner. Hasan Çapsan onları aldıkları gibi kaçar ve Göroğlu'nun yanına gelir. Elli güzel kız hanımı olmayan gençlere verir.

Vayengen şehrinin padişahı Temirhan, kızından ve oğlundan ayrıldığı için çok üzülür. Sahman veziri çağırıp ondan ordu kurmasını ve Çembil'e gidip Gülçehre, Ay Yunus ve Hasanhan'ı getirmesini ister. Sahman, padişahı savaştan vazgeçirerek uzlaşma yapılmasını sağlar. Sahman elli pehlivanla Göroğlu'nun yanına gider ve ona tabi olduklarını söyler. Göroğlu; Sahman ve Temirhan Padişah ile tanış olur. Toy yaparlar, eğlence düzenlerler.

2. 8. Miskal Peri Destanı

Göroğlu'nun yurdu Çembil genişlemiş, asker sayısı 96 bine ulaşmıştır. Göroğlu katılmış olduğu bir toplantıdan sonra evine döndüğünde Ay Zeydin, Ay Yunus, Gülçehre Peri, diğer periler, güzel kızlar, Hindistan Padişahının kızı Gülnar Peri ve İrembağı'ndan Miskal Peri'nin eğlence düzenlediklerini görür. Mecliste Sakibülbül saz çalıyor, söz söylemektedir. Göroğlu perinin yediği üzümün midesine kadar gidiş şeklini görünce bayılır. Uyandığında ise kırk kapılı danışma evine Hasanhan'ın yanına gider.

Göroğlu orada bulunan kırk yiğide ve Hasanhan'a gördüklerini anlatır. Görmüş olduğu iki güzel kıza gönlünü kaptırdığını ve kızların güzelliklerini anlatır. Hasanhan'ı da onları görmesi için gönderir. Hasanhan odanın deliğinden bakınca Gülnarcan'ı ve Miskal Ay'ı görüp çok beğenir. Hasanhan da danışma evine gelip kızların güzelliğini anlatır. Hasanhan Göroğlu'nu bu iki güzel kıza Zeydin Ay ve Gülçehre'nin yardımıyla evlendirmeyi düşünür.

Kızlar eğlencelerinde şarkı söylerler, şiir okurlar ve şarap içerler. Kızların odasından gelen sesler üzerine biri kapıyı açar ve kızları görür. Kızlar artık memleketlerine dönemeyeceklerini düşünür. Yunus Peri misafirlerine ne ikram edeceğini sormak için Göroğlu'nun yanına geldiğinde kocasının üzgün olduğunu görür ve derdini dinler. Göroğlu, Yunus Peri'ye iki yabancı misafir kıza âşık olduğunu anlatır. Yunus Peri kocasını kıskanmaz üstelik ona yardımcı olur. Yunus Peri ve Göroğlu misafirlerinin yanına gider ve ziyafet verirler. Kızlar Göroğlu'nun çok zengin olduğunu görür ve onunla evlenmeyi düşünürler. Yunus Peri; Miskal Peri ve Gülnarcan'a olanları anlatır. Miskal Peri başta kaçmayı düşünür. Gülnar Peri ise Göroğlu ile evlenebileceği cevabını verir. Miskal Peri Göroğlu ile evlenmek için bazı şartlar sunar. Buna göre önce kendi memleketine gitmesi gerektiğini ve Yunus Peri'den de kuma olarak kendisi ile kavga etmeyeceğine dair bir belge ister. Şartlar kabul edilir. Akşam bir eğlence düzenlenir. Sakibülbül kızları şiirleriyle över. Miskal Peri mecliste mey sunar sakilik yapar. Güzelliğiyle herkesi kendine hayran bırakır. Sabah olduğunda Yunus Peri misafirleri için çeşit çeşit giyim, şallar getirir. Misafirlerinin başından altın kuruşlar saçar.

Miskalcan İrembağ'a uçar, Gülnar Peri göğe uçar. Herkes bu duruma şaşırır ve onların evliya olduklarını düşünür. Miskal ile Gülnar peri Hindistan'a gelir. Gülnar'ın annesi Gülreng Hanım kızıyla kucaklaşır. Giyimini ve hediyeleri gören Gülreng Hanım olanları anlar. Fakat peri kızlar ne olup bittiğini anlatamazlar.

Ertesi gün Miskal Peri İrembağ'ına annesi Hanım Peri'nin yanına gelir. Hanım Peri de kızının biriyle evlendiğini anlar ve kızına sinirlenir. Miskal peri başından geçenleri anlatarak Göroğlu'nun yanına gitmek için izin ister. Hanım Peri bu duruma çok üzülse de kocası Ahmet Peri'nin anlattıklarıyla üzüntüsü geçer. Ahmet Peri fal defterinden Hızır'ı, Kırklar'ı ve Göroğlu ile kızının çok önceden nikâhlendiğini

görmüştür. Güzel giyimli periler toplanır, eğlence yapılır. Miskal'i annesi yıkar, tarar, helalleşir. Kızına nasihatler ederek Çembil'e uğurlar.

Hasan Çapsan dev, Göroğlu'na Miskalcan'ın geldiğinin müjdesini verir. Kadın, çoluk, çocuk, gelinler, titreyen güzel kızlar toplanır. Yunus Peri, Ay Miskal'in başından altın saçar ve ona saygı gösterir. Bütün kızlar Miskal'i ortaya alıp dönerler, eğlenirler. On gün on gece düğün yapılır. Milletın pilavdan etten karnı şişip, kızlarla erkekler bötesaldi oynarlar. At koşturulur, güreşler tutulur. Örtü tutulup Göroğlu ile Miskal gerdeğe girerler.

2. 9. Avazhan Destanı

Çembil büyümüş, bayındır bir yer olmuştur. Göroğlu; Yunus ve Miskal periler ve beylerle bir gün şarap gecesi düzenler. Göroğlu mecliste bulunanlara herhangi bir eksikliklerinin olup olmadığını sorar. Sahman pehlivan Göroğlu'nun kızının ve oğlunun olmamasının bir eksiklik olduğunu ve bu duruma üzüldüklerini söyler. Temirhan ise Hunhar Şah'ın oğlu Avazhan'ın Çembil'e getirilmesini ister. Göroğlu kırk beye komutan olarak Hasanhan'ı seçer ve ona ona silah vererek Avazhan'ın getirilmesi emrini verir. Gırgök at hazırlanarak Hasanhan'a verilir. Pencereden Yunus Peri, Miskal Peri, Gülçehre Peri, Ay Zeydin, halası, kızlar ve kadınların hepsi Hasanhan'a bakar. Göroğlu oğlu için dua eder. Hasanhan kırk yiğitle birlikte yola çıkar. Kırk beş gün sonra Bedbahtdağı'na ulaşırlar. Oradaki tehlikeyi sezen askerler korkar. Bu askerler arasında yer alan Tölek Cesur karısından ayrı kalacağı için üzüntüsünü dile getirir. Hasanhan korkan yiğitlere kızar. Kırk yiğit Çembil'e döner. Hasanhan da tekrar bir ordu kurmak için Çembil'e gelir. Düşman gelmesin diye gözcülük eden dürbünle bakan Miskal, Yunus, Gülnar Periler Hasanhan'ın geldiğini görür ve Göroğlu'na haber verilir. Göroğlu Hasanhan'ı kucaklar ve onu teselli eder.

Hasanhan'a Çembil padişahlığını kendisi gelene kadar bırakıp Göroğlu, Gırat'la birlikte Avazhan'ı getirmek için yola çıkar. Göroğlu Bedbahtdağı'na ulaştığında çok büyük bir ordu ile karşılaşır. Ordunun başındaki komutan Göroğlu'nun yakalanması emrini verince Göroğlu dua eder. Gözünü açan Göroğlu, Hızır ve Kırk Çiltar'ı görür. Hızır İlyas Göroğlu'na Avazhan'ı nasıl elde edebileceğini öğretir ve Avaz'ın kim olduğunu anlatır. Buna göre Avaz, Gülayım Hanım ile Bulduruk Kasap'ın oğludur. Dayısının adı Kongırbay'dır. Kemik İhtiyar adlı çoban da Avazhan'a âşıktır.

Göroğlu Kemik İhtiyar adlı çobanın yanına gelir ve onunla atışır. Yetim olarak seslenen Kemik İhtiyar'ın sözüne alınarak annesi Hilalay aklına gelir ve buna çok üzülür. Göroğlu Kemik İhtiyar'ı bağlar ve başına bekçi olarak da Gırat'ı koyar. Kendisi de kıyafetlerini değiştirip oradaki koyunları alarak pazara gider. Göroğlu orada Bulduruk Kasap ile tanışır ve kendisinin eniştesi olduğunu isminin Kongırbay olduğunu söyler. Bulduruk Kasap bu duruma çok sevinir. Dayısını görmesi için Hunhar Padişah'a hizmet eden oğlu Avaz'ı saraydan getirir. Avaz Göroğlu'nun kıyafetlerini beğenmez ve dayısı sandığı Göroğlu ile görüşmek istemez. Bulduruk Kasap, Avaz'a sitem ederek Göroğlu'nu ablasının yanına götürmesini ister. Avaz, Göroğlu'nu eve getirip annesi Gülayım'a müjde verir. Uzun zamandır kardeşini görmeyen Gülayım, kardeşi geldiği için çok sevinir ve onunla sohbet eder. Memleketinden haber sorar. Göroğlu misafirliğini unutup Avaz'a Çembil'i anlatır ve ona padişahlık teklif eder. Avaz kaçarak herkese Göroğlu'nun geldiğinin haberini verir. Kimse bu habere inanmaz. Göroğlu parasını Avaz hariç evde bulunan diğer kişilerle paylaşır. Kalan koyunlarının Bedbahtdağı'nda olduğunu söyleyerek o koyunları da Avaz'a vereceğini söyleyerek Avaz'ın kendisiyle birlikte yola çıkmasını sağlar. Sabah yola çıkarken Göroğlu, Gülayım'a gerçek kimliğini açıklar. Gülayım oğlunun kaçırılacağını anlayıp ağıt yakar. Avaz'ın kız kardeşi Balayım da gelerek kardeşi için ağlar.

Göroğlu, Avaz'ı Kemik İhtiyar'ın yanına getirerek orada kıyafetlerini değiştirir. Kemik İhtiyar'ı Hunharşah'ın yanına gönderip üç gün boyunca Bedbahtdağı'nda savaşmak için bekleyeceğini daha sonra buradan ayrılacağını söyler. Hunhar Şah haberi alınca kendinden geçer. Kalkıp saçlarını yolar ve bir ordu hazırlatarak Göroğlu'nun üstüne gönderir. Ganimet olarak Yunus ve Miskal Perileri de ister. Kadınların esir olarak getirilmesini emreder. Göroğlu Bedbahtdağı'nda Hunharşah'ın askerleriyle büyük bir savaş yapar ve orduyu bozguna uğratar. Avaz, Göroğlu'nun çok güçlü olduğunu görünce onu sever ve Göroğlu ile birlikte Çembil'e gitmeye razı olur.

Miskal Peri dübünle baktığında Çembil'e Göroğlu ile Avazhan'ın geldiğini görür ve Avazhan'ın güzelliğine hayran olur. Herkese haber verilir. Yunus Peri, hanımlar, güzel kızlar, huri sıfat bir sürü peri gelir. Karşılama yapılır. Miskal Peri, Avazhan ile Göroğlu'nun başından altın saçar. Üç gün üç gece düğün yapılır. Avazhan'a taç giydirilip tahta oturtulur. Bütün Çembil itibar kazanır. Göroğlu'nun şöhreti yeri titretir.

2. 10. Huşkeldi Destanı

Göroğlu çok ünlü ve güçlü bir beydir. Fakat çocuğu olmamıştır. Evlat edinmek için Vayangan'dan Hasan Han'ı, Hunhar'dan ise Avazhan'ı getirmiştir. Göroğlu'nun iki hanımı vardır. Büyük hanımı Yunus Peri Avaz'ı; Miskal Peri ise Hasanhan'ı, yakasından salıp eteğinden tutup büyütmeye başlarlar.

Yunus Peri Avaz'a uygun münasip, yaraşır giysilerden giydirip görenleri hayran bırakır. Göroğlu Bey sürekli içki içen birisidir. Yine bir içki meclisinden sonra Göroğlu'nu çekemeyen Ahmet Serdar adlı dayısı Göroğlu ve oğulları odadan çıktıktan sonra kırk beyi Göroğlu ve Avazhan'a karşı doldurur. Dışarıdan geldikleri için hiçbir hakkı olmadığını söyler. Avazhan bu konuşulanları öğrenince kırk yiğide yiğitliğini göstermek için bir gazaya götürmeyi düşünür. Babasına giderek derdini anlatır. Babasından gaza için Gırat'ı ve kırk yiğidi ister. Avazhan'ın Gırat'ı istemesi Göroğlu'nın hoşuna gitmez. Her şeyden daha çok sevdiği atını Göroğlu başta vermek istemez. “ Talep edip dönmek kadının işidir. ” diyen Avaz, karşı çıkar. Eğer gazaya varmazsa Avaz “kadın peçesi oldun başıma” der. Göroğlu mecburen kabul eder. Göroğlu seyisi Sakibülbül'e Avaz atı istemeye geldiğinde diğer atları olan Mecnünkök'ü övmesini, o at için onu ikna etmesini ister. Sakibülbül her ne kadar Mecnünkök atı övse de Avaz Gırgök'ten vazgeçmez. Gırat'ı hazırlatır. Şehirdeki herkes Avaz'ı yolcu etmek, onu görmek için seyre çıkarlar. “Acizlersiniz dualarınız kabul olur dua etsin el açıp, servi boylu kızlar” diyerek Avaz gitmeden oradakilerden dua ister. Kırk yiğit ve Avaz yola çıktıktan sonra dayanamayan Göroğlu oğlunun peşinden giderek ona yetişir. Asıl amacı Gırat'tır, ama oğluna bunu bildirmez. Onunla vedalaşır. Göroğlu kırk yiğidin başları olan (Haldarhan-Mahrem) ile Ahmet Serdar'a nasihatler vererek oğlunu onlara emanet eder.

Ahmed Serdar, Avaz'a düşman olduğu için kısa süre içinde yirmi şişe şarap getirerek kimseye göstermeden saklar. Amacı Göroğlu'nın uyarısına rağmen Bulak'ta Avaz'ı sarhoş etmektir. On dört gün boyunca kırk yiğit ve Avaz yol alıp Gülşenbağ adında bir yere gelirler. Burası aslında Çambil'den geçen Erali adında zengin kişinin yeridir. Burası çok güzel bir bahçedir. Erali'nin iki kızı vardır. Büyüğünün adı Sedane, küçüğünün adı Aydane'dir. Aydane, Avaz'ı görünce ona âşık olur ve ablasına anlatır. Aydane, kim olursa olsun onunla evlenmek istediğini ablasına söyler. Sedane ise kız

kardeşini ayıplar. Aydane ile Sedane zengin olduğu için birçok kişi bunlarla evlenmek istemektedir. Aydane ablasına Avaz'ı misafir etmelerini tavsiye eder. Sedane de Avaz'ı görünce çok beğenir. Sedane ile Aydane Avaz için kavgaya tutuşurlar. Avaz oradan geçerken iki kardeş Avaz'ın arkasından onu davet ederler ama Avaz onlara bakmaz. Aydane ile Sedane yine yolda kavga ederler.

Erali'nin bir gelini vardır. Erali'nin gelini su getirmeye çıktığında Aydane ile Sedane'nin kavga ettiğini görünce giden kişinin Avaz olduğunu, onlara bakmayacağını söyler.

Gelin, Avaz'ın yârinin perilerden olacağını, onlara bakmayacağını, kendilerin ancak kapısında cariyelik edeceğini söyler. Gelini dinlemeyen kızlar kırk yiğidin geldiğini görünce korkudan hemen duvarı aşip evlerine gider ve hiçbir şey olmamış gibi yaşamalarına devam ederler.

Kırk yiğit ve Avaz da Hunhar'a doğru yola devam ederler. Kırk gün yol yürüdükten sonra Katartal adlı otlak bir yere gelirler. Avaz buradaki hayvanları Çambil'e ganimet olarak götürmeyi ister. On bin askere karşı kırk yiğit ve Avaz savaşır. Çok çetin bir savaş yaşanır. Düşman askerlerinden çok kişi ölür. Düşman askerleri eğer Avaz'ı ele geçirirlerse orduyu pes ettirir diyerek sadece Avaz'ı ortalarına alırlar. Avaz onları yener. Düşman askerleri can korkusuyla kaçarlar. Kırk yiğit ve Avaz bir ordu yenmiş ve ganimetleri ele geçirmiştir. Sürüler öne katılıp gidilirken Şarbulak'ta Ahmet Serdar Avaz'ı kondurur. Haldarhan bunu görünce Avaz'ı uyarır. Göroğlu'nun nasihati olmasına rağmen Ahmet Serdar kalmaktan yana beyan eder. Avaz da orada dinlenmeyi kabul eder.

Ahmed Serdar, Şarbulak'ta, Avaz'a içki içmemenin ayıp olduğunu söyler. Daha önceden sakladığı şarapları çıkarır ve Avaz'a ikram eder. Avaz içince sızıp kalır. On altı şişeyi de Gırat'a içirerek onun da etkisiz kalmasını sağlar. Ahmed Serdar ganimet kızlarından en güzelini kendine alır.

Malları elinden alınan Hursin adlı bir zengin Hunhar şahına giderek malını tekrardan Avaz'dan almasını ister. Hunhar Şah da Danişmend Kel adlı vezirine asker toplamasını ister. Danişmend Kel sayısız asker toplayıp Avaz'ın dinlendiği yere gelir. Yüksek bir tepeden orduları gören Ahmet Serdar ve ona bağlı yiğitler kaçarlar. Haldarhan bu duruma sinirlenir. Kalan on yiğit Haldarhan'a ve Avaz'a bağlılıklarını

ilan edip kaçamayacaklarını söylerler. Avaz ve Gırgök içkinin tesirindedir. On asker ve Haldarhan sayısız düşmana karşı savaşır. Haldarhan ve on asker çok iyi savaşa da diğer askerler sarhoş olan Avaz'ı ve Gırgök'ü sıkıca bağlayıp esir ederler. Avaz esir düştüğü için Danişmend eğlence düzenler.

Haldarhan mahrem savaşp akşam olunca Şarbulak'a döndüğünde Avaz ve Gırgök'ün esir alındığını görür ve çok üzülür. On yiğit ve Haldarhan Avaz'ı kurtarmak için tekrar savaşa tutulur. Haldarhan savaşta yara alır. On yiğit de Haldarhan'ı Çambil'e götürmeye karar verir. Ahmet Serdar ve otuz yiğide ulaşırlar. Çambil'e varmadan Göroğlu bunları dürbünle görür ve yanlarına yaklaşır. Avaz'ı sorar. Olup biteni Haldarhan anlatır. Göroğlu bu duruma üzülüp Haldarhan'ı tabiplere baktırır. Yurdunu Haldarhan'a emanet ederek Avaz'ın peşine gider. Ermiş kişilerden önceden aldığı bir sihir ile yaşlanma ve geçleşme iksirini de yanına alır. Göroğlu büyük hanımı, gözdesi Yunus Peri ile vedalaşır. Göroğlu akşam vakti gizlice yola çıkar.

Göroğlu yirmi gün boyunca yol alır ve Hunhar'ın şehrine varır. Orada bir adam Göroğlu'ndan şüphelense de o yaşlı adam kıyafetine bürünmüştür. Seksen sekiz yaşında molla Huşkeldi olduğu söyleyerek kente yerleşir. Göroğlu sarayı gözetlerken padişahın üç cadısından küçüğü olan Kırlangıç Mestan'a yakalanır. Kırlangıç Mestan, Göroğlu'na beddua ederek onu Hunhar Şah'ın huzuruna götürür. Yapmış olduğu hileyi anlatır. Onun Göroğlu olduğunu söyler. Hile ile yaşlanmış olduğunu söyler. Hunhar Şah da inanmasa da vebali "nine"nin boynuna diyerek cellâtları çağırır. On sekiz cellât merih duruşlu, zülâl heybetli adam gelir. Göroğlu buna itiraz eder. Adil olmadığını söyler. Göroğlu Kırlangıç Mestan'ın kendisine evlenme teklif ettiğini, onunla evlenmeyeceğini söylediği için de bu iftirayı attığını söyler. Ortanca cadıyı çağırırlar. O, Göroğlu'nu tanıyamaz. Büyük cadıyı çağırırlar. Göroğlu büyük cadının daha önce hayatını kurtardığı için Göroğlu'nu tanımasına rağmen onu ifşa etmez. Cadının otacılığı da vardır. Kısır kadınlara çare bulur. Onun Huşkeldi olduğunu söyleyerek ona hürmet eder. Göroğlu orada bir yalan söyler. Kırklara artık karışmak istediğini söyler. Sözde Kızılcer'de bir mağarada uyurken kırk külah giymiş adam gelmiş, kendilerinin kırklar olduklarını söylemiş, kendilerine katılmalarını istemiş. O da şuan katılmayacağını belirtince onlar da bu zamanda iki adaletli padişah olduğunu bunların Göroğlu ve Hunhar Şah olduğunu söylerler. Onların yurtlarında yaşamalarını isterler. Huşkeldi de önce Göroğlu'nun yanında yaşamış, Göroğlu ona on sekiz ay boyunca Gırat'ın seyisliğini yaptırmış, o da bir yolunu bularak kaçıp Hunhar Şah'ın yurduna geldiğini

söylemiş. Hunhar Şah ve Danişmend Kel bunları duyunca ondan Gırat'ı kendilerine alıştırmasını ister.

Göroğlu da Gırat'ı (sözde) kötüler. Onu sakinleştirmenin mümkün olmadığını anlatır. Sonunda ikna olur ve Gırat'ı eğitmeyi kabul eder. Gırgök'e bir süre bakar ve onu eski gücüne kavuşturur.

Bir sabah Göroğlu ata binerek Hunhar Şah'ın olduğu yere gelir. Hunhar Şah, atın eski gücünde olduğunu görerek sevinir ve ona isterse güzel kızlardan bir iki tane verebileceğini söyler. Göroğlu (Huşkeldi), bir yolunu bulup atın koşumlarını ve kılıcını Hunhar Şah'tan alır.

Göroğlu (Huşkeldi), atın hünerlerini göstermek için bir eğlence meclisini kurdurulmasını sağlar. Kız ile oğlan, çor çocuk toplanır. Göroğlu atını övmek için şiir söyler Göroğlu, Gırgök atın keyfi olmadığı için halka yeteneklerini sergileyemeyeceğini, eğer Avaz olsaydı onun keyfinin yerine gelebileceğini söyler. Hunhar Şah da Avaz'ı zindandan getirtip ata bindirir. Göroğlu, Avaz ve Gırgök biraz hüner sergiledikten sonra düşman askerleriyle savaşır ve birçok kişiyi öldürürler. Düşman askerlerini yendikten sonra oğlu, atıyla birlikte beraber Çambil'e varırlar. Göroğlu, orada bir toy düzenleyip varisinin Avaz olduğunu söyler. Diğer beyler de buna rıza verirler. Sonunda Göroğlu eline sazını alıp ahalisine şiir söyler.

2. 11 Belagerdan Destanı

Göroğlu'nun evlatlıklarından biri olan Hasanhan, Erzurum memleketinden Dalliy'i, Çambil'e alıp gelir. Bir ay geçmesine rağmen Dalliy ile Hasanhan'ın düğünü yapılmamıştır. Göroğlu'nun hanımları olan Yunus Peri ve Miskal Peri, bu durumdan şüphelenerek Göroğlu'nun Dalliy' la evlenme ihtimalini ve çocukları da olursa kendilerinin Çambil'den dışlanacaklarını düşünürler. "Aklın varken eteğini ört" diyerek bütün bunları görmeden İrem bağına gitmeyi, Göroğlu'nun da yetişmemesi için Gırat'ı da yanlarında götürmeyi düşünürler. Seher vakti Gırat'ın seyisi Gacdumhan'ın yanına gelirler. Gacdumhan'a Gırat'la birlikte kendileriyle birlikte gelirse İrem bağında güzel peri kızlarıyla evlendireceklerini teklif ederler. Hanımağalarından gelen bu teklife Gacdumhan sıcak bakar. Gacdumhan Gırat'ı alarak Bela dağına doğru yola koyulur. Ağa Yunus Peri ile Miskal Peri saraya dönerek güvercin donuna bürünerek yola çıkarlar.

Ağa Yunus Peri, gitmeden oğlu gibi sevdiği Avaz'ı son bir kez görmek ister. Avaz'la Yunus Peri vedalaşır. Avaz sarhoş olduğu için tam olarak olayların farkına varamaz. Avaz daha sonra annesini arar ama bulamaz. Bütün gidenleri anlar. Babasına gelip haber verir. Güroğlu dürbünle onları Bedbaht dağının belinde görünce aklını kaybeder, kendine hâkim olamaz. Güroğlu kendini Tevekkel mağarasına kaptır. Böyle bir durumda Çambil'de düzen bozulur. Avaz da bunun üzerine Tevekkel mağarasına giderek Gırat'ı ve perileri getirmek için babasından izin ister. Basından izin alan Avaz, gizliden yola çıkar. Avaz Bela Dağına gelince çok heybetli bir canavar gelir. Adı "Bela"dır. Avaz'ı yemek üzereyken Avaz "Yatıp kalacağımı atıp kal" diyerek eski Kazak korkutmalarından söyleyerek Bela'yı korkutur. Avaz kendisini Bela yiyen anlamına gelen Belagerdan olarak tanıtır. Hile ile Bela'ya kendinin Belagerdan olduğunu inandırır. Yumurtaları taş diye sıkır, kaplumbağaları bit diye gösterir. Bela, Avaz'dan kendisinin öldürmemesini, isterse onun emirlerini yerine getirebileceğini söyler. Avaz da (Belagerdan) Bela'dan kendisini İrem Bağına götürmesini ister. Belagerdan Bela'nın üstüne binerek yola çıkar.

Bela, Avaz'ı Erem Bağına üç menzil kala bırakır. Bela, Avaz'a bir tutam kıl vererek oradan kaçar. Avaz yürürken yol üzerinde bir harabede inleyen bir adam sesi duyar. Bu adam Gacdumhan'dır. Erem Bağına geldiklerinde Yunus ve Miskal peri pişman olmuştur. "Biz nasıl olsa kadınız. Biz karılık yapıp Göroğlu gibi adamın kıymetini bilmeyip pişman olduk sen erkek olarak, Göroğlu'nun bu kadar zaman ekmeğini yiyip tuzuna hürmet edip bir kere bile varmam deyip bizi vazgeçirmedin." diyerek Gacdumhan'ın gözlerini kör ederek oraya atarlar. Kızlar, Gacdumanhan'a yemek vermeye geldiğinde onunla alay ederler. Avaz onu o halde görünce Gırat'ı sorar. Gacdumhan, Avaz'a kendisini götürmesini ister ama Avaz oralı olmayarak yoluna devam eder.

Avaz yolda büyük kızıl bir kule görür. Avaz, kulenin içinde bir ihtiyar nine görür. Nine, Avaz'a nereli olduğunu sorar. Avaz kendi kimliğini gizlerse de ihtiyar nine ona "A oğlum, Gırgök atınız, Yunus Miskal perilerini, Erem bağına geldikten sonra baba ile ikiniz dilencilige mi çıkar oldunuz. " diyerek Avaz olduğunu söyler, onu tanır. Kendisinin Avazcan'ın ebesi olduğunu söyler. İhtiyar kadın Avaz'a Erem bağında nasıl hayatta kalabileceğini öğretir. Buna göre tünel kazarak her cuma kızların yıkandığı cam havuza ulaşıp Akkız'ı ele geçirmesi gerekmektedir. İhtiyar daha sonra Avaz'ı kendi evine götürüp yağda pişirmeyi düşünür. İhtiyar kadın Avaz'ı kazana atacakken Avaz,

ihtiyarı yağa iterek onu öldürür. Annem peri soylu ama ben insanım diyerek ihtiyarın önceki öğrettiklerini uygulamaya başlar. Tünel kazarak cam havuzun altına gelir. Aynı gün Ağa Yunus, kızlarla havuzun kıyısına gelir. Ağa Yunus kızlara konuşma yapar. Daha sonra olacakları anlamış gibi konuşur. Onlara cam havuza girmemelerini söyler. Kızlar Yunus Ağa'yı dinlemez. Havuza girerler. Avaz balta ile havuzun camını kırar. Kızlardan Akkız sıkışır ve Avaz onu çekip yanına alır. Avaz kendini Akkız'a tanıtır, derdini anlatır. Çok güzel bir kız olan Akkız'a Avaz âşık olur, Akkız da Avaz'a âşık olmuştur. Onun sorunlarını çözeceğine dair söz verir.

Akkız perilerin yanına giderek başından geçenleri anlatır ve Avaz'ı yanlarına getirir. Yunus peri Avaz'ı görünce kıskanıp sinirlenip, anne oğulluğu bırakıp, peri hakkında merhamet olmaz, deyip Avaz'ı zindana gönderir. Avaz pişman olur. Akkız, Yunus Peri ile konuşarak onun Avaz ile konuşması için ikna eder. Akkız gidip Avaz'ı getirir. Yunus Peri, Avaz'a hal hatır sorarak pişman olduğunu söyler. Avaz ise annesine olup biteni, Çambil'i düşman bastığını, kendi başından geçenleri anlatır. Annesini ayıplar. Yunus Peri ise yaptıklarından pişman olur. Yunus Peri, Akkız'ı çağırarak Gırat'ı hazırlatır. Avaz'a verir. Avaz'a da güzel giysiler giydirip elmas pulatı bağlar. Yunus Peri Avaz'a nasihatler verir. Yunus Peri eğer Avaz'ın kendi yanında kalırsa ona peri kızı alacağını söyler. Avaz, Yunus Peri'ye babası Göroğlu'nun öldüğünü, cesedinin Tevekkel mağarasında olduğunu, gidip ölüsüne sahip çıkmasını annesinden ister. Yunus Peri cenazeye kalabalık gitmek için çok yerlere haber salar. Avaz'dan da Zerger şehrinde Arzıgül'ü getirmesini ister.

Üç gün üç gece yolculuktan sonra Avaz Zerger şehrine vardığında Avaz'ın yanına orta yaşlı, vaktinde kuğu boyunlu, gençliğinde güzel suretli, bir afet- i can, beli dolamlı gelip, Gırat'ın etrafını yedi kez dolanıp tavaf edip Avaz'la konuşur. Avaz önce kimliğini gizlese de o kadın onu tanımıştır. Misafir olarak evine davet eder. Avaz, kadının söyleyiş üslubuna bakarak “Şimdi annem gibi söylüyor. Bir şey sorunca güzel cevap verdi. Haydi, şimdi ben peşinden varayım. ” diyerek misafirlğe gider. Ertesi gün Avaz, o kadına derdini anlatınca, o kadın Avaz'ı uyarır. Annesinin onu düşmanlığa Arzıgül'ün yanına gönderdiğini söyler. Avaz, almış olduğu uyarı gereği tedbirli davranarak sihirli külâhı başına takıp kılık değiştirerek yaşlı bir satıcı olur. Arzıgül'ün köşküne gider.

Avaz orada kızlara ipek satmaya çalışır. Arzıgöl'ün üç yüz yoldaşlarından biri Mis Bilim, Arzıgöl'e haber vererek satıcının geldiğini haber verir. Üç yüz altmış yaren, Avaz'dan ucuza ya da bedavaya kumaş alır. İkinci gün yine gelir. Arzıgöl bu durudan şüphelenir. Bu ihtiyarın gelişinde bir hikmet var, deyip yarenlerini uyarır. Arzıgöl, o satıcıyı kızların kovmasını ister. Avaz kendisine yardım eden kadına gelir ondan akıl danışır. O kadına Avaz, anne diye hitap eder. O kadını annesi gibi görüp saygı göstermektedir. Avaz'la Arzıgöl'ü evlendirmek için Arzıgöl'le konuşur. Arzıgöl'le Avaz buluşur. Üç yüz altmış kız ve Arzıgöl şarap içerek sarhoş olur. Avaz da sarhoş olan Arzıgöl'ü kolayca ikna ederek oradan uzaklaşır. Anne dediği kadının da yardımıyla Avaz, Arzıgöl'ü Gırat'a bindirerek oradan kaçıtır. Erem bağına Avaz, Arzıgöl'ü ulaştırır.

Birçok yerden, kırk şehirden kızlar gelip toplanmış, Göroğlu için taziyeye gideceklerdir. Akkız da Avaz ile evlenme hayalleri kurmaktadır. Periler Çambil'e varmak için "Bismillah" deyip güvercin donuna girerler. Avaz annesinden izin alarak önceden gidip yer hazırlamayı teklif eder. Ancak Avaz'ın amacı babasının sağ olduğunu görünce bunların topluca kaçmasını engellemektir.

Avaz Çambil'e gelip olup biteni anlatır. Babasını Tevekkel mağarasına göndererek ölü gibi yatırır. Kırk üç güvercin donlu peri Çambil'e varır. Çambil bir ay doğmuş gibi olur. Avaz; Miskal, Yunus ve diğer perileri Tevekkel mağarasına sokar ve kapıyı kapatır. Göroğlu'nı gören kızlar ağlar. Rahatsız olan Göroğlu postu kaldırarak yerinden kalkar. Periler korkudan kendilerini kaybederler. Çıkmak isteseler de Avaz izin vermez. Avaz babasından onları affetmesini ister. Göroğlu diğer gelen perilere sevinerek düğün dernek kurdurur. Göroğlu Yunus ile Miskal'i kendi alır, Dalliay'ı Hasanhan'a verir. Arzıgöl'ü Avaz'a; kırk periyi de kırk yiğidine vererek kırk gün şenlik yapar.

2. 12. Melike Ayyar Destanı

Göroğlu Çambil denen bir yurttan yaşamaktadır ve oranın sultanıdır. Birgün Şeker gölüne gidip Suksuru alıp toy vermeyi düşünür. Sakibülbül adlı seyisi ise bu ayın Sefer ayı olduğunu, uğursuzluk getireceği için bu ayda gitmemesini ister. Göroğlu bu duruma sinirlenince Sakibülbül, Gırat'ı hazırlamak için ahıra gider Gırat'ı hazırlayarak Göroğlu'nu yolcu eder Göroğlu, Zebit çölünde Şeker gölüne varınca orada bir sarayın peyda olduğunu görür. Göroğlu içeri girdiğinde gökten bir mavi güvercinin gelerek peri kızına dönüştüğünü görür. Çok güzel peri kızına âşık olan Göroğlu, onunla sohbet eder.

Melike Peri de Göroğlu'na Şebistan şehrinden olduğunu, şehrinin adına Türkistan dendiğini babasının Kasım Han, annesinin Sigar Peri olduğunu söyleyerek tekrar güvercin donuna girerek kaybolur.

Göroğlu yurduna dönerek uzunca bir süre çilehaneye girer. Göroğlu'nun dayısı Ahmet bunu fırsat bilerek tahta çıkmak ister. Avaz da bunun üzerine babasının yanına giderek derdini öğrenir. Melike periyi getirebileceğini teklif eder. Göroğlu bunu kabul eder. Oğluna Girat'ı hazırlatır, bir kılıç verir. Avaz on altı ayda geri döneceğini babasına söyler. Avaz yolcu edilir.

Avaz yolcu edilirken Ahmet Serdar, Avazı öldürüp devleti ele geçirme planı yapar. Esad ve Şadman adında iki bahadırı da Avaz'ı öldürmek için gönderir. Avaz'ın peşinden onlar da gider. Esad ve Şadman, Avaz'dan önce giderek pusu kurarlar fakat attıkları oklardan Avaz kurtulur. Bunun üzerine Esad ve Şadman kendilerini gönderenin Göroğlu olduğunu, şaka yaptıklarını, beraber yolculuk yapmak istediklerini söyler. Avaz, Esad, Şadman üçü yola koyulurlar. Kırk gün kırk gece yol alırlar. Açıgaza Derbent Dağı'nda mola verirler. Esad ve Şadman uyumasına rağmen Girat, Avaz'ı uyutmaz. Girat'ın böyle yapmasının nedeni, yakınlarda düşman olmasının habercisidir. Avaz, atına binerek Derbent Dağı'nın arkasındaki Bedbaht çölünde file binmiş bir Ermeni ile karşılaşır. Makatil adlı Ermeni Avaz'a Çambil yurdunu ele geçireceğini Göroğlu'nu öldüreceğini söyler. Bunları duyan Avaz, kendini tanıtır ve Makatil ile savaşır. Savaşı Avaz kazanır. Daha sonra çok sayıda askerle karşılaşır. Avaz birçoğunu öldürür fakat yaralanır. Girat ise yaralanan Avazı alarak hiçbir atın çıkamayacağı bir dağa çıkarır. Düşman askerler toplarla dağa saldırır. Bu sesler üzerine Esad ve Şadman uyanır. Esad ve Şadman düşmanlara hile yaparak onları yenebileceklerini düşünür. Düşmana Göroğlu'nun geldiğini söyleyerek onları korkuturlar. Bu sayede Esad ve Şadman düşmanı yenmeyi başarırlar. Yaralı olan Avaz'ın yanına ulaşırlar orada Avaz'ı öldürmeyi düşünürler fakat sonra kendileri Melike periyi getiremeyeceklerini anlayıp planlarını erteleyerek Avaz'ı iyileştirirler.

Esad, Şadman ve Avaz kırk gün boyunca yol alıp Beldav denen bir kıra ulaşırlar. Avaz çevrede bir mağara görür. Mağaradaki kapıdan içeri girer. Kırk Dev orada durmaktadır. Bu devlerin en büyüğü Yaprak Dev, Avaz'ı yemeği düşünür. Avaz kendini tanıtır. Avaz, Yaprak Dev'in yeğeni çıkar. Avaz'ın annesi de devlerin padişahı bir peridir. Devler Avaz'ı Şadman ve Esad'ı misafir ederler. Avaz, Yaprak Deve niyetine açıklar. Yaprak Dev, Melike periyi ve Türkistan şehrini bilmediğini söyler. Fakat yirmi

yıl uzaklıkta Kızıl Dev'in bilebileceğini söyler. Yaprak Dev; Avaz, Esad, Şadman'ı bir tılsım ile üç elmaya, üç atı da üç turgay kuşa çevirerek semaya uçar. Bir yere geldiğinde tekrar onları eski haline çevirir. Buraya kadar gelebileceğini söyleyen Yaprak Dev onları orada bırakarak geri döner. Esad ve Şadman devlerden korktukları için Avaz'dan dönmeleri için izin isterler. Fakat Avaz onlara cesaret verir.

Bir bağın kenarında konaklayan üç arkadaştan Avaz bağın içini merak eder. Avaz ve Esad korkularından bağa girmezler. Avaz bahçede ağaçların, tavaların, kazanların, kendisinden kaçtığını, sihirli olduğunu görür. Üç tane köşk görür. Buranın bir cadıya ait olduğunu düşünür. Burası Gülkız adlı perinin yeridir. Gülkız'ın Gülzeman adlı bir cariyesi vardır. Gülkız, Gülzeman'dan pilavı getirmesini ister. Gülzeman köşke geldiğinde Avaz'ı görür ve ona âşık olur. Eğer Avaz'ın da gönlü olursa Gülzeman sahibine haber vermemeyi düşünür. Gülzeman niyetini belli etse de Avaz ona cevap vermez. Bunun üzerine Gülzeman sahibine haber verir. Gülkız da kırk cariyesi ile birlikte Avaz'ı görmeye gider. Gülkız, Avaz'ı görünce ona âşık olur. Avazı över. Avaz Gülperi'ye, Melike periyi aradığını söyler. Avaz, Gülperi'nin halasının oğlu çıkar. Birkaç gün önce Yunus, Miskal periler görücü geldiğini ve eşarp bağlayarak kendisine nişanladığını söyler. Avaz içi sofralar koyarak onu ağırlar.

Gülkız orada üç devle ile birlikte yaşamaktadır. Büyük devin adı Kızıl Dev'dir. Devler eve geldiği sırada Gülkız, Avaz'ı sandığa saklar. Devler geldiğinde Gülkız Avaz'ın geldiğini anlatarak onu sandıktan çıkartır. Avaz; Esad ve Şadman'ı da yanına alıp Kızıl Dev'e misafir olurlar. Avaz'ın annesi Yunus, Miskal Peri Kızıl Dev'in kardeşidirler. Avaz, Kızıl Dev'e derdini anlatır. Kızıl Dev ise orayı bilmediğini söyler. Yetmiş yıl uzaklıkta bulunan Baymak Dev bilebilir, der. Kızıl Dev, üç arkadaşı üç elma, üç atı da üç kuş yaparak yedi gün yedi gece uçar. Baymak Dev'in sınırına getirerek orada onları eski haline getirerek bırakır. Avaz, Kızılkum denen yerde bir çınar ve kale görür. O kaleye girer. Orada çınarın yanına saklanır. Avaz orada bir Kalender görür. Kalender şapkasından bir elma çıkararak onu peri haline getirir. Peri ile zaman geçiren Kalender uyur. Peri iğnesini bir delikanlıya çevirerek onunla oynar. Kalender uyanacağı sırada delikanlı iğne olur, peri elmaya döner. Avaz bunları görünce kalenderi uyarır ve delikanlı ile peri kız öldürülür. Başka bir Kalender gelerek Çınar'a vurarak bir kapı açar. Buradan üç köşk görünür. İkinci Kalender de Melike periyi arayan Çin hanıdır. Adının Şahkalender olduğunu Avaz'a söyler. Avaz da kendini tanıtır. Şakalender ile Avaz konuşurken periyi öldüren diğer Kalender de kendini tanıtır. O da Şazerger'dir.

Rumeli'nin padişahı Hasan padişaktır. Şazerger de Ak Padişahın kızı Tillekız'ı aramaktadır. Onlara yoldaş olmayı teklif eder. Avaz kabul eder. Esad, Şadman, Avaz, Şakalender ve Şazerger beşi yola Kızılkum'a yönelirler.

Zorlu bir yolculuktan sonra Kızılkum'da Avaz, Şadman ve Esad zorluk çekmesin diye iki Kalender tarafından bu üçü elmaya ve atlar kuşa çevrilerek yol aşılır. Susuzluktan ölecekleri sırada Şakalender' in duası sonucu orada asasının altından su çıkar. Bu sayede kurtulurlar.

Şakalender arkadaşlarından önce yolu teftişe çıkar. Orada yer altına doğru bir yol bulur. Oraya gittiğinde kemik yığınlarının arasına girerek saklanır. Baymak Dev hizmetçileri ile gelir. Yanlarında ise bir delikanlı vardır. Delikanlı, Şakalender'i görmesine rağmen Baymak Dev'e haber vermez. Delikanlı orada durur. Baymak Dev'i ise ava gönderir. Bu delikanlı Zebit şehrinin şehzadesidir. Melike Peri'yi aramak için yola çıkmış, askerlerini kaybetmiş, yedi yıldan beri Baymak Dev'e köle olmuştur. On dört yaşında olan bu delikanlıya Baymak Dev, âşık olmuştur. Şakalender ile delikanlı bir plan yaparak Baymak Dev 'den Melike Peri'nin yerini öğrenmeye karar verirler. Baymak Dev döneceği sırada Şakalender bir farenin kılığına girerek kemiklerin arasına saklanır. Melike'nin yerini öğrenen Şakalender arkadaşlarının yanına döner.

Şakalender, Şazerger, Avaz, Esad ve Şadman yola koyulur. Köklem Dağı'na gelince Şakalender bir dua okur. Türkistan şehrinin eşiği açılır. O sırada bir su akar. Orada bulunan bir Kara Tulpar at o sudan içer. O ata Şakalender, Şazerger ve Avaz binerler. Şadman ve Esad ise orada kalırlar. Avaz arkadaşlarına kırk gün sonra döneceklerini söyler. Uzun bir yolculuktan sonra Türkistan şehrine ulaşırlar. Türkistan'a gelince Kara Tulpar'ı serbest bırakırlar. Bu Tulpar Melike'nin çok sevdiği atıdır. Bu Tulpar Melike'nin köşküne gider. Melike o sırada kura falına bakar. Kara Tulpar'a binen Melike'yi alır. Boz Tulpar'a binen kişi de Tillekız'ı alacaktır.

Üç Arkadaş Melike'nin köşküne ulaşır. Orada Melike'nin bir aslan ile oynadığını görürler. Aslan bunları görüp üç arkadaşına saldırınca Şakalender aslanı öldürür. Bunun üzerine Melike Peri, babası Kasım Şah'a mektup yazarak onları şikâyet eder. Kasım Şah da askerlerini göndererek bu üç arkadaşını yakalatır. Kızının aslanını öldürdükleri ve af dilemedikleri için idama karar verilir. İdam kararını duyan Avaz üzülür, annesini hatırlar. İdam sırasında bütün periler idamı izlemek için toplanır. Toplananlar arasında Melike Peri'nin annesi Yusufbar Peri de vardır. İdam edilecekleri sırada Şakalender oradaki üç yüz kişiyi taşa çevirir. Kasım Şah, Şakalender'in bu kerametini öğrenince

onu pir bilip hürmet gösterir. Bu durumu öğrenen Melike ise aslanının hesabını sormak için babasından bir günlük tahtını kendisine bırakmasını ister. Padişah bu duruma üzülünce Şazerger, bir fikir ortaya koyar. Kendisi altından bir aslan yapabileceğini bunun için altın, koyun, pirinç, çay, şeker ve kırk gün süre ister. Otuz dokuz gün üç arkadaş keyif yaparlar. Son gün Şazerger altından oyuncak bir aslan yapar. İçine Avaz'ı yerleştirir. Eğer Avaz sorulacak olursa Avaz'ın öldüğü söylenecektir. Melike'nin kırk kız cariyesi aslanı alarak Melike'nin yanına gelirler.

Melike aslanı görünce çok beğenir. Bu aslanı yapanları ödüllendirmek için peri hizmetçilerini onları getirmeleri için görevlendirir. Şakalender ve Şazerger Melike'nin köşküne misafir olurlar. Çok iyi ağırlanırlar. Melike Peri geziye çıkar ve aslana binerek seyir yerine gelir. Aslanla eğlenirler. Melike, köşküne döndüğünde Hadiçe adlı hizmetçisini arkadaşı Tillekız'a göndererek davet etmesini ister. Melike'nin amacı Tillekız'a da bir aslan yaptırıp beraber dolaşmaktır. Hadiçe, Tillekız'ın yanına gider. Hadiçe'ye olan biteni anlatır. Tillekız, Hadiçe'ye gelmeyeceğini söyler ve Melike'nin başına geleceklerini anlar. Aslanın aslında Avaz Han olduğunu Hadiçe'ye söyleyerek onu gönderir.

Hadiçe aslanla oynamakta olan kızların yanına gelerek aslana tekme atar ve aslan açılır. İçinden Avaz çıkar. Kızlar ve Melike korku ile kaçırırken Avaz köşkün yanında duran Kara Tulpar'a biner. Şakalender bir tılsım ile Melike'yi şaşırtarak Avaz'ın yanına Kara Tulpar'a Melike'nin de bilmesini sağlar. Şakalender de Kara Tulpar'a biner. Şazerger de ata binmeyi dener ama binemez. Bu şekilde oradan uzaklaşmaya çalışırlar. Şazerger devlere yakalanacağını anlayınca bir tılsım ile yüzüğe dönüşür. Devlerden Ak Dev Şah, yüzüğü bulunca Tillekız'ı sevindirmek amacıyla ona götürür. Ak Dev Şah Tillekız'ın babasıdır. Tillekız'a yüzüğü getirerek takmasını ister. Tillekız yüzükten şüphelenir. Babası üzülmesin yüzüğü kabul edip parmağına takar. Cariyeler yüzüğün tam gelmesine şaşırdığı sırada yüzük konuşur. Tillekız yüzüğü çıkarmayı denese de başaramaz. Cariyeler zorla yüzüğü çıkarır. Tillekız'ın emriyle Devler yüzük için büyük kutu yaparlar ama Şazerger bir tılsım ile o kutuyu delerek tekrar yüzük olur. Yine devler yüzük için çukur kazıp üzerine kurşun dökerler. Kız kurtulduğunu düşünür. Şazerger tılsım ile elmas başlı yılanı dönerek kuyudan çıkmayı başarır. Kuyunun başında Tillekız'ın çok iyi bir kumarbaz olduğunu oradaki konuşan insanlardan öğrenir.

Şazerger, Tillekız'ın kumar oynadığını öğrenince kumarda onu yenerek onu elde edebileceğini düşünür. Bir tılsım ile tanınmamak için kele dönüşür ve adını Yallakel koyarak üç âşık kemiği ile Tillekız'ın karşısına çıkar. Şazerger (Yallakel) kumarda Tillekız'ı yener. Tillekız aslında her şeyi önceden bildiğini sadece onu sınamak istediğini ona söyler. Kaderine razı olur. Tillekız canını Şazerger için kurban edeceğini söyler.

Şazerger arkadaşlarını hatırlayıp onların yanına gitme isteğini Tillekız'a anlatır. Tillekız da beraber gitmeyi teklif eder. Tillekız vatanından ayrılmadan önce hayır duası almak ister. Tillekız Şazerger'i kıyafet, silah ve at alarak hazırlar. Kendi de hazırlanır. Tillekız'ın cariyelerinden Akkız sahibinin gideceğine çok üzülür. Tillekız cariyeleriyle vedalaşır. Orada olmayan akrabalarına selam söylemesini cariyelerden ister. Tillekız ile Şazerger Boz Tulpar ata binerek oradan uzaklaşır. Zorlu bir yolculuktan sonra Tillekız ve Şazerger aydınlık dünyaya ulaşır. Orada Melike Ayyar Peri, Şakalender ve Kara Tulpar atı görürler. Boz Tulpar, Kara Tulpar atı görünce çok gürültülü bir şekilde kişner. Melike ile Tillekız orada görüşürler. Melike Tillekız'ı gördüğüne sevinmiştir. Daha sonra da Avaz bunların yanına gelir. Avaz; Esad ve Şadman'ı aramış fakat bulamamıştır. Orada bir çeşmenin başında beklemeye başlarlar. Ak Dev Şah'ın elçileri bunları görerek Ak Dev Şaha haber verirler.

Melike ve Tillekız Türkistan'ın süsleridir. Ak Dev Şah askerlerini bu grubun üzerinde yollar. Şiddetli savaş olur. Şakalender ve Şazerger dev orduları yenerler. Şakalender bu sırada Baymak Dev'in yanında esir olan Zebit şehrinin padişahının oğlunu hatırlar. Şazerger ile onu kurtarmaya giderler. Kara Tulpar, Tillekız ve Melike Peri, Avaz'a emanet edilir.

Baymak Dev'in askerleri Kasım Şah ve Ak Dev Şah'ın askerleri toplanarak Şakalender ve Şazerger'e karşı savaşır. Şakalender ve Şazerger neredeyse bütün devleri öldürür. Devler Kasım şahın kızı için savaştığına pişman olurlar. Melike ve Tillekız, Kalenderlerin gelişini endişeyle beklemektedirler. Savaş Meydanı'ndan Kasım Şah kaçır. Şazerger ise Melike Peri'nin hürmetinden Kasım Şah'ı kovalamaz. Onun hayatını Melike için bağışlar.

Şazerger ve Şakalender Baymak Dev'in tahtının yanında bir sığınakta Melike Peri'yi arayan şehzadeyi bulurlar. Bu şehzade Şakalender Şazerger'e sofrayı koyarak onlarla sohbet eder. Şehzade Kavad Şah'ın oğludur. Adının ise Mahmudcan olduğunu söyler. Başından geçenleri anlatır. Mahmudcan kendi atını bulur. Silahları edinerek

Şakalender ve Şazerger'le birlikte Avaz, Melike ve Tillekız'ın yanına gelir. Orada Melike'yi görünce düşüp bayılır. Sebebi sorulunca da Şakalender onlara Mahmudcan'ın annesini, babasını, vatanını özlediğini söyleyerek oradakilere Melike için olduğunu belli etmez ama Şakalender Mahmudcan'ın da Melike'ye âşık olduğunu bilir. Şakalender Mahmudcan'a nasihatle bulunarak ondan vazgeçmesini ona uygun bir peri bulacağını söyler. Şazerger ve Tillekız Boz Tulpar'a; Avaz ve Melike Kara Tulpar'a, Şakalender Gırgök ata, Mahmudcan kendi tulparına binerek yola koyulurlar.

Baymak Dev saklandığı yerden çıkıp sarayına gidince Mahmudcan'ın orada olmadığını görür. Son devlerini toplayarak Şakalender'e savaşmak için onların peşinden gider. Baymak Dev'in kendilerinin peşinden geldiğini gören Şakalender, Şazerger ile Avaz ve kızları Kızılkum'a doğru gönderir. Baymak Dev ile Şakalender kendisi tek başına savaşır. Savaş meydanında Baymak Dev'i göremeyen Şakalender arkadaşlarının yanına dönerek Kızılkum'da zehirli su içmelerini son anda engeller. Baymak Dev'in kurnaz cadıları ise Şakalender ve arkadaşlarını takip eder. Şakalender ve arkadaşları Kızılkum'da kalaydan kale ve çınarın yanında mola verirler. Mola yerinde Mahmudcan Melike'ye olan aşkı gizliden itiraf eder. Melike, Mahmudcan öldürülmesin diye bir şey söylemez. Şakalender bakışlarıyla Mahmudcan'ı tekrar uyarır. Baymak Dev'in ve askerlerinin peşinden geldiğini gören Şakalender tekrar arkadaşlarını göndererek devlerle tek başına savaşır. Şazerger, Avaz, Mahmudcan, Periler yolda giderken bir ateş etraflarını sarar. Avaz öleceğini düşünüp Melike'den ayrılacağı için üzülür. Avaz canından umudunu kestiği sırada Şakalender yetişerek onları kurtarır. Baymak Dev artık Melike'yi, Tillekız'ı ve Mahmut Can'ı kurtaramayacağını anlayınca kendi canından korkup takip etmeyi bırakıp geri döner. Tekrar yola çıkarlar Yolda giderken Şakalender, Avaz ve Şazerger'le kadınlar hakkında bir konuşma yapar. Bunun üzerine onlar utanır. Melike ve Tillekız ise bunlara gülerler. Yolda bir grup kız görünür. Bu kızlar Gülkızıyım hanımın cariyeleridir. Gülkızıy onları bir gece misafir etmek istemektedir. Cariyeler bu grubu konaklarına davet eder. Şakalender daveti kabul ederek cariyelerle birlikte köşke gider. Misafirleri görmek için birçok yerden kızlar gelir. Periler misafirleri memnun etmek için müzik eşliğinde dans ederler.

Şakalender, Melike peri ile Tillekızı, Gülkızıy için görücü gönderir. Mahmudcan için Gülkızıy'ı ister. Melike Peri, Gülkızıy'ı ikna etmeye çalışır. Gülzeman da aynı şekilde Gülkızıy'a ısrar eder. Sonunda Gülkızıy, Mahmudcan'la evlenmeye ikna olur. Dans eden oynayan senem kızlar eğlence ve uykudan sonra Gülkızıy, kafiyle

memleketinden ayrılır. Gülkızay ayrılmadan önce gideceği için üzülür. Gülkızay anne ve babasının rızasını almadan onlarla gitmektedir. Yolda Yaprak Dev ve kırk dev Melike'yi görünce onu kaçırmayı düşünürler fakat Şakalender'i de görünce bu düşüncelerinden vazgeçerek kaçarlar. Şakalender, Şazerger, Tillekız, Avaz, Melike, Mahmudcan, Gülkızay yolculuktan sonra yirmi dört şehre gidecek kavşağa gelirler. Mahmudcan ve Gülkızay arkadaşlarına veda ederek Zebit şehrine doğru yola koyulurlar. Şazerger ve Tillekız arkadaşlarına veda ederek Rum iline doğru giderler. Şakalender ve Avaz, Melike Çambil'e doğru yola koyulurlar, Avaz Şakalender' den çekinmektedir. Onun Melike'yi elinden alacağını düşünür.

Yolda giderken Esad ve Şadman avcılar, üçlünün yolunu keserler. Esad ve Şadman'ın amacı Avaz'ı öldürmek ve Melike'yi ondan alarak Göroğlu'na götürüp mükâfat almaktır. Şadman, Avaz'a seslenerek Melike'yi teslim etmesini ve öleceğini söyler. Bunun üzerine Şakalender avcılarla konuşur. Avcılar yalan söyleyerek Avaz'ı öldürmesini Göroğlu'nun istediğini söyler. Bunun üzerine Şakalender çiltenlerin verdiği kurnazlık elbisesini üzerinden çıkararak kendi gerçek kimliğini açıklar. Şakalender aslında Göroğlu'nun kendisidir. Göroğlu; Esad ve Şadman avcılarını öldüreceği sırada Avaz babasından onları affetmesini ister. Göroğlu onları affeder. Göroğlu, Avaz ve Melike Çambil'e ulaşır. Büyük bir karşılama töreni düzenlenir. Bu karşılama da birçok kız peri dilber, hanım vardır. Göroğlu Melike'yi Avaza vererek düğün yapar. Avaz ile Melike'nin kırk gün kırk gece düğün olur. Öyle ki oynayan kızların belleri yorulur, hafızların dilleri kurur.

2. 13. Zülfizar Destanı

Çambil yurdunun yanında küçük bir şehir olan Eşterhan padişahı Zebitkul Avşar, İstanbul padişahı Mizrabşah'ın kızı Zülfizar'a âşık olur. Zülfizar dillere destan güzellikte bir kızdır. Zebitkul Avşar da bunu işiterek âşık olmuştur. Zülfizar'ın Zebitkul Avşar'da gönlü yoktur. Zebitkul, Zülfizar'ı alıp kendine yar etmek için yüz bin askeriyile İstanbul'a sefer düzenler. Zülfizar yüzüne doksan perdelik nikap çekerek yaşamaktadır. Zülfizar'ın güzelliğinin yaktığını, Zülfizar'a bakan gözlerin kör olduğunu bilmeyen Zebitkul Avşar, askerleriyle İstanbul şehrine saldırır. Zülfizar yüzündeki örtüyü kaldırıncaya Zebitkul'un askerlerinin tamamı bu güzellik karşısında büyülenir. Hareketsiz kalırlar. Zülfizar cellâtlarına askerlerin tamamını kılıçtan geçirtir. Savaş meydanında canını zor kurtaran Zebitkul Avşar, Eşterhan şehrine geri döner. Eşterhan

şehrinde sadece kadınlar kalmıştır. Zebitkul Avşar, onlarla teselli olmaya çalışır ama hoşnut olmaz.

Çambil şehrinde, yiğitliği ile meşhur olan Göroğlu adını duyan Zebitkul Avşar, Göroğlu'ndan savaş talimi alıp tekrar Zülfizar'ı elde etmek düşüncesiyle Çambil şehrine kalender kıyafetiyle sihir yapıp uçarak kırk günlük yol alır. Çambil'in kapısında birçok yiğit kişiyi gören Zebitkul Avşar hangisinin Göroğlu olduğunu anlamaz. Göroğlu'na ulaşma amacıyla birini dövmeğe karar verir. Dilencilik yaparak evleri dolaşır. Para vermeyen olursa dövecektir. Fakat herkes yüklü miktarda sadaka verir. Kalender sonunda ihtiyar bir kadın ile çırak görür. Ondandan da bir şey ister fakat kadın çok fakir olduğu için bir şey veremez. Bunun üzerine kalender yaşlı kadını tehdit eder. Bu sırada ihtiyar kadının on dört yaşındaki oğlu da tartışmaya katılır. Kalender çocuğun kellesini uçurur. Bunun üzerine ihtiyar kadın saçını başını yolup, yüzünü gözünü tırmalayıp oğlunun cesedine bakarak Göroğlu'na şikâyete gider. Göroğlu'na derdini anlatır. Göroğlu adamlarına ve Avaz'a Kalender'i yakalama emrini verir. Avaz, Gırat ve kırk yiğidiyle kalenderin yanına gelir. Kalender, Avaz'ın Çambil yurdundan olmadığını anlayınca Avaz'a, Gürcistanlı olduğunu söyler ve onu Göroğlu'nun yanına getirir. Göroğlu'nun karşısında şaşırarak kalender Göroğlu'na isteğini anlatırken namert der. Kalender Göroğlu ile tartışır. Göroğlu'nun adamları Zebitkul Avşar'ı yakalamak üzereyken o sihir yapıp uçarak kardeşi Hayitkul Avşar'ın yanına uçar. Ona olup biteni anlatır ve kardeşi ona yüz bin asker verir. Zebitkul Avşar, Eşterhan şehrine geri döner. Fakat Zülfizar'dan bahsettiği için Göroğlu'nun Zülfizar'a sahip olacağını düşünerek endişelenir. Şehirde bulunan bir ihtiyar Zebitkul Avşar'dan elli usta, elli işçi ve şarap ister. İhtiyar, Zümrad Dağı'nın güneyine çok büyük bir çukur kazdırır. Oraya da Gülperi adında bir periyi oturtur.

Aradan bir yıl geçer. Göroğlu, Zülfizar'ın güzelliğini merak eder ve oğullarını, kırk yiğidini, hizmetçilerini toplayarak onlardan Zülfizar perizatı Çambil'e getirmelerini ister. Yiğitler arasından sadece Avazhan bu göreve talip olur. Göroğlu önce oğlunun ölmesinden korkarak Avaz'a bu görevi vermek istemez. Göroğlu sonunda Avazhan'ın gitmesine razı olur. Oğluna Gırat'ı hazırlatır. Göroğlu'nun hizmetçisi Gırat' hazırlarken Gırat'a methiyeler getirir. Gırat'a binen Avazhan babası ile vedalaşır. Kadın, kız, herkes Avaz'ın gidişini seyrederekler.

Avazhan dokuz gece dokuz gündüz yol alır. Sonunda Zümrad Dağına ulaşır. Orada yolun kapanmış olduğunu görür. Avazhan atı ile kolaylıkla karşı tarafa atlar. Avaz yolda giderken yolun Gılamgaş pehlivan tarafından kapatıldığını görür. Avaz bu pehlivanı öldürür. Avaz bu pehlivanı öldürdüğü için benlik gelir gönlüne. Gırat'ın yularından on iki imam kırk kâhin tutarmış. Avaz benlenince kâhinler yuları bırakıp gider. Avaz, şaşkın yolda giderken eşeğe binen yaşlı bir kadına rastlar. İhtiyar kadın (cadı) ihtiyar kadın Avaz'ı tanır ve "Kızıma damadım geldi" der. Avaz bunun tuzak olduğunu düşünür İhtiyar kadın, bunun üzerine biraz toprak alarak sihir ile Avazhan'ın akrabalarının yerini bulup Avazhan'ın babası Buldur Kasap, anası Gülay, Balay bacısı, Mirza Mahmud kardeşi olduğunu söyler. İhtiyar kadın Avaz'a kız bulup, ona adayıp eşarp bağladığını söyler. Avaz bunun üzerine ihtiyar kadına güvenip "Teyzem" diyerek ona şefkat gösterir.

Avaz ile ihtiyar kadın kulübeye girerler. İhtiyar kadın Gırat'ı zincirler. Avaz aşağıda Gülperi'yi görür. Avaz, Gülperi'yi görünce ona hayran olur. İhtiyar kadın, Avaz'ın vaktini hoş et, şarap içsin senin gibi yârin elinden, der. İhtiyarın kızı, kâseye bayıltıcı ilaçlar koyup şarap ikram eder. Avaz sarhoş olmamak için sihirli bir mendil ile ağzını siler. Bu sırrı kurnaz teyzesi anlar. Kurnaz cadı, hemen Eşterhan'a cellâtları getirmeye gider. Bu sırada Gülkız peri, Avaz'a acıyarak onun ağzını siler ve Avaz'ın kurtulmasını sağlar. Avaz, Gülkız'dan kendisini beklemesini, Göroğlu'na gelin edeceğini söyler. Gülay ona ihtiyarı öldürmesini tembih eder. Gülay ile vedalaşıp ayrılan Avazhan dışarı çıktığında kırk cellât ile teyzesini görür. Avaz orada teyzesini öldürür. Cellâtların da kellelerini alır.

Avazhan yola çıkarak Eşterhan şehrine ulaşır. Elindeki sihirli mendille Gırat'ı bir katıra çevirerek şehre girmeyi başarır. Orada bir Yahudi'nin dükkânında bir şal gören Avaz onu almak ister. Katırla değiş tokuş yaparlar. Daha sonra Avaz bu alışverişe itiraz eder. Yahudi ise şalı karısının yirmi bir yılda dokuduğunu söyleyerek karısına sormak gerektiğini söyler. Yahudi'nin karısı katırı görünce onun Gırat olduğunu anlar ve kocasına söyler. Kocasını onun Gırat olduğunu nasıl anladığını düşünür. Ve Avaz'ın kendi karısının oynaşı olduğunu düşünür. Eve gidip karısının saçını yolar. Kadın altı ay önce Müslüman olduğunu bu yüzden bildiğini söyler. Karısından bu sözleri duyunca Yahudi de Müslüman olur. Avazhan'a ziyafet verip onunla dost olur. Avaz sihirli mendille Gırat'ı eski haline getirir.

Bir gece daha Eşterhan 'da kalan Avaz, Eşterhan'dan ayrılıp İstanbul'a doğru yola çıkar. Avaz yolda ayrılık acısı çeker. Avaz yolda derya-yı ummanı görünce şaşırıp kalır. Yolda bir ihtiyar dedeye yol sorar. Kendi derdini anlatırken Zülfizar'dan da bahseder. Aslında ihtiyar adam, Hazret-i Hızır'dır. Hızır, Gırat'ın uçma özelliğini hatırlatır. Bu sayede Avazhan Gırat'la birlikte uçarak deryayı geçer. Avaz İstanbul'a ulaşır. Yine sihir ile Gırat'ı katıra çevirir. Kendisini de Şeyh Akhoca olarak tanıtarak İstanbul'a gelir. Orada bir ihtiyar kadın (nene) ile karşılaşır. Yaşlı kadının iki gözü de kördür. Bu şeyhin kendisine yardım edeceğini düşünür kadın. Avaz ihtiyarın gözlerini siler. Pirlere dua ederek ihtiyar kadının gözlerinin açılmasını sağlar. Avaz şehirdeki insanları sorar. O da Zülfizar'ın bahçe seyrine çıktığını, yanmamak için şehirdeki insanların yerin altına indiğini, on beş gün sonra çıkacağını söyler.

Mızrabşah'ın kızı Zülfizar Servinaz'ın emrinde kırk-yüz bin peri hizmetkârı vardır. Yüzüne doksan perdelik nikap çekmiştir. Avaz, ihtiyar kadından Zülfizar'ı kendine göstermesini ister. Kadın, Avaz'a yardım eder ve evinin duvarından onun yüz bin peri hizmetkârı ile geçtiğini görür. İhtiyar kadın ve Avaz evdeyken beline puşi bağlayan kadının kızları analarını görmek için eve gelirler. Bu kızların görevi Zülfizar'ın yanında cellatlık yapmaktır. Kadın kızlarına Şeyhi (Avaz'ı) tanıtır. Gözünü açtığını müjdelir. İhtiyar kadının büyük kızı, Avaz'ın Şeyh olduğuna inanmaz. Annesi kızlarını ikna eder. Kızlar şeyhi ziyaret edip Zülfizar'ın yanına giderler. Avaz da kızların peşinden gider. Zülfizar kızların geç gelmesine kızar. Kızlar da şeyhi haber vererek ondan özür dilerler. Zülfizar bunun üzerine ihtiyarın büyük kızının yanına kırk kız daha vererek şeyhin yanına davete gönderir. Amacı el alıp mürit olmaktır. Kızlar ile şeyh karşılaşır. Avaz onlara bakmadan gider. Bu davranışa kırk kız mest olur. Kızlar koşup Şeyh'e (Avaz'a) yalvarırlar. Daveti dile getirirler. Avaz onlara onu gidip görmesinin günah olduğunu, şeriata göre kendisiyle evlenirse gidip onu göreceğini söyler. Kızların ısrarına dayanamayan Şeyh (Avaz) onlarla birlikte Zülfizar'ın yanına gelir. İhtiyarın büyük kızı iki cariyeyi önden gönderip Zülfizar'ı karşılaması için haber eder. Kızlar gidip Zülfizar'a haber verirler. Zülfizar, kanıt olarak yüzündeki doksa perde nikabı açar. Eğer dik durup bakmaya dayanırsa onun kerametine inanacaktır. Güzelliği karşısında hayran olan Avaz, Zülfizar'dan öpücük ister. Zülfizar Avaz'ı dokuz kez öper. Daha sonra doksan perdelik nikabını örter. Zülfizar Şeyhinin elinden tutarak sarayda ona ziyafet çeker. Daha sonra ona güzel bir at teklif eder. Avaz atını över ve onun oyunlarını gösterir. Zülfizar da ata binmek ister. Ancak tek bir şart koşar. Bedeni şeyhe

değmeyecektir. Kırk kız Zülfizar'ı şeyhe değmeyecek şekilde ata bağlar. Avaz bunun üzerine Zülfizar'ı Çambil'e kaçıırır. Zülfizar oradan ayrılacağı için üzülp ağlar. Annesiyle vedalaşamadığı için kaçtığına üzülpür. Atın kaburgası Zülfizar'ı rahatsız edince Avaz, Zülfizar'ı çözer. Altına minder koyup yola devam ederler. Avaz ile Zülfizar, Eşterhan şehrine gelip Yahudi dedenin evine misafir olurlar. Zülfizar'ı aldığıını, bir sonraki durağının Zümrad dağı olacağını ve bunu Eşterhan padişahına söylememesini ister. Zülfizar'la tekrar yola çıkarlar. Zülfizar, Avaz'ı bu bilgileri verdiği için uyarır.

Zülfizar ve Avaz Zümrad dağında bir çeşmenin yanında konaklayarak sohbet ederler. Yahudi dede ise Avaz'ın sözlerini Eşterhan padişahına giderek bildirir. Haberi alan Zebitkul Avşar, askerlerini Zümrad Dağı'na gönderir. Askerlerin geldiğini gören Zülfizar Avaz'ı uyandırır. Avaz, Zülfizar'ı çeşme başına bırakıp dua etmesini ister ve Avaz askerlerle savaşırp birçoğunu öldürür. Birçok askeri öldürdüğü için Avaz kibirlenir. Savaş sırasında bir ok Avaz'ı yaralar. Gırat, Avaz'ı Zülfizar'ın yanına getirir. Yaralı bir şekilde Zülfizar, Avazhan'ın üzerindeki giysileri çıkarıp kendisi giyer. Kendi giysilerini Avazhan'a giydirir. Başına bir bere geçirir. Avazhan'ın yilandilli keskin kılıcını beline asar. Kalkanını ve çelik okunu eline alır. Gırat'ın üzerine binerek silahlarını hazırlar. Zülfizar'ın hazırlandığını gören Avaz, Zülfizar'ın İstanbul'a gideceğini düşünür. Zülfizar, Avaz'a savaşacağını söyler. Zülfizar düşmanlara kendini Göroğlu'nun oğlu Hasan Han olarak tanıtırp onları tehdit eder. Zülfizar "Allahüekber" diyerek orduyla savaşırp birçoğunu helak eder. Akbabaların Zümrad dağında uçtuğunu gören Zülfizar doğa gelip akbabaları kovar. Avaz, Gırat'ı durumlarını anlatması için Göroğlu'nun yanına gönderir. Zülfizar da Gırat'a dikkatli olmasını söyler. Gırat Çambil'e ulaşır. Gırat'ın boş geldiğini gören Göroğlu kırk bir serdarla birlikte Avazhan'ı aramaya çıkar. Göroğlu ve kırk bir serdar Zümrad dağına gelip sayısız askeri görürler. Serdarlar o kadar çok askeri görüp korktuğunu gören Göroğlu askerlerine konuşma yapar. Bu konuşmanın etkisiyle serdarlar cesaretle bu orduyla savaşır. Zülfizar, Avaz'a bu kırk iki kişinin kim olduğunu sorar. Göroğlu, savaş meydanında oğlunu arayıp Gırat yardımıyla bulur. Oğluyla sohbet edip ne olup bittiğini anlar. Avaz başından geçenleri anlatır. Göroğlu oğluna ilaç yapıp onu iyileştirir. Savaş tekrar başlar. Bütün Eşterhan askerleri ölür. Avaz Eşterhan'a giderek Yahudi dedesini padişah yapar. Paşalar oradan mal alırlar. Avaz'ın aklına sevdiği kız gelir. Yavuklusunu bıraktığı yere gider. Nazlı yâri Gülay'ın yanına varır. Melek yüzlü, gül yüzlü dilber, Gülay'ı atına

bindirip yola çıkar. Avaz ile Gülay'ın geldiğini gören Zülfizar gönül koyar. Avaz Zülfizar'ı teselli edip kaderine razı olmasını ister. Zülfizar razı olup bütün kızlarla oyun eğlence yaparlar.

Göroğlu'nun beyleri dağın etrafında büyük bir asker topluluğu görürler. Gelen askerler Zülfizar'ın babası Mızrabşah ve askerleridir. Zülfizar'ın babası kızını kurtarmak için ordusuyla İstanbul'dan gelmiştir. Savaş olur ve Göroğlu savaşı yenmektedir. Zülfizar'ın gönlüne ağır gitmesin diye Mızrabşah'a bir mektup yazar. Kızının kendi isteğiyle buraya geldiğini haber verir. Mızrabşah da bu duruma memnun olup İstanbul'a geri döner. Gülay ile Zülfizar uçan atlara binip yola çıkarlar.

Çambil halkı erkek-kadın, genç-ihtiyar, çoluk-çocuk herkes sokakları doldurup Avaz'ın Zülfizar ile Gülay' getirişini seyreder. Yunus Ağa, Perizade kızları Zülfizar'ı görüp hayran olur. Avaz Ziyafet verir. Göroğlu düğün hazırlıkları yapar. Dul, yetim doyurulur. Nikâh edilip Zülfizar ile Gülay'ı Avaz alır. Zülfizar ile Avaz kırk gün kırk gece düğünden sonra muratlarına ererler.

2. 14. Göroğlu'nun Ölümü Destanı

Göroğlu Çembil'i adaletli bir şekilde yönetmiştir. Bu özelliğinden dolayı çevre yurtlarda ün kazanmıştır. O zamanlarda Urgenç memleketinden bir genç, bir kızı kaçırıp evlenir. Kız kaçtığı için yakınları ona düşmanlık besler. Genç adamla kız, Göroğlu'na güvenip Türkmeneli'ne gelip bir köye yerleşirler. Genç çobanlık ederek, kız da çamaşır yıkayarak geçimlerini sağlarlar. Dört çocukları olur. Zor durumlarından kurtulmak için bu aile memleketine döner. Kıza düşmanlığı bitmeyen kızın yakınları ona zehir vererek öldürürler. Genç adam ise karısının ölümüne çok üzülen çocuklarını alıp Türkmen'e döner.

Göroğlu bir gün avlanırken bu genci görür. Genç, başından geçenleri Göroğlu'na anlatır. Göroğlu genç adama nasihatler ederek bu genci Çembil'e getirir. Onu bir kadınla evlendirir. Kadının sütü olmadığı için süt emmesi gereken iki çocuk için bir dadı tutar. Göroğlu bebeklerin sütsüz kalmasına çok üzüldüğü için süt veren kişiler için bir çağrı yapar. Hoca dağındaki bir geyik bu çağrıyı duyarak Göroğlu'nun yanına gelir. Geyik bir gün kendi kuzuları bir gün de bebekleri emzirerek onların hayatta kalmalarını sağlar. Bebekler kurtulduğu için Göroğlu, bu duruma çok sevinir.

Göroğlu misafirhaneye geldiğinde Hızır dedesi ile karşılaşır. Hızır, Göroğlu'na ölme vaktinin yaklaştığını haberini verir. Göroğlu öleceğini öğrendiği için çok üzülür,

hastalanarak yataklara düşer. O vakitlerde Horasan pirllerinden Aydın Yusuf Pir ölür. Cenazeye Göroğlu adına Hasanhan ve Avazcan katılır. Cenazenin nereye gömüleceğine dair Kızılbaşlar ile Türkmenler arasında karışıklık çıkar. Göroğlu rüyasında Aydın Yusuf Pir'i görür. Uyandığında neler olup bittiğini Yunus ve Miskal yârleri anlatır. Perilerden savaş haberini alan Göroğlu savaş araçlarını alır, Gırat'ı yanına alarak perilerden dua ister. Oğullarının yanına giden Göroğlu, Aydın Yusuf Pir'i defneder ve kırk yiğitle birlikte Çembil'e döner.

Çembil yurdu yavaş yavaş güç kaybetmeye başlamıştır. Göroğlu da iyice yaşlanmış yüz yaşına gelmiştir. Gözleri görmemeye başlar. Göroğlu'na duyulan saygı da iyice azalmıştır. Çembil'de sadece yaşlılar kalmıştır. Gençler Mari, Urgenç taraflarına göçmüşlerdir. Periler Kafdağı'ndan ve İrembağı'ndan nimet getirmek istemelerine karşı Göroğlu bu yardımı kabul etmez. Göroğlu yaşlılığı kendine dert edinir, sazını eline alıp kendi macerasını koşuk yapar, yaşnamesini perilere söyler. Ertesi gün Gırgök atın yanına gelen Göroğlu atının da yaşlandığını görünce çok üzülür. Göroğlu ve Gırat'ın ağladığını gören periler de ağlar. Göroğlu önce meyhaneye sonra Zerçemen'e gider. Ağaçların kurduğunu, çiçeklerin yok olduğunu görür.

Göroğlu yatakta ölmektense düşmanlara karşı savaşarak ölmeyi ister. Göroğlu perilerle birlikte Bedbahtdağı'nda yaşamaya başlar. Rüyasında gördüğü pirinin de isteğiyle perileri İrembağ'na ve Kafdağı'na gönderir. Periler, Sultan yârlerini öpüp güvercin giyimlerini giyip, gökyüzüne kanatlanarak Kafdağı'na uçup giderler.

Yunus Peri Kafdağı'na ulaştığında diğer periler Yunus Peri'yi bir insan için yurdunu terk ettiği için kabullenmezler. Şimdilerde Kafdağı'nı yöneten Beiülcemal Peri'nin kızı Melike Kariya Peri'dir. Bin altı yüz cariyesinin hepsi birbirinden güzeldir. İstenmeyen ve saygı duyulmayan Yunus Peri ağlamaya başlar. Kendisine aynayı verdiklerinde Yunus Peri güzelliğinin gitmiş olduğunu görür. Yunus Peri, Kafdağı'ndan kovulunca Bedbahtdağı'na Göroğlu'nun yanına döner. Kocasına başından geçenleri anlatır. Yunus Peri'nin yanına gelmesine sevinen Göroğlu onun için dua eder. Yunus Peri bu sayede eskisinden bile daha güzel olur. Yunus Peri güvercin olup Çembil'e gittiğinde bin altı yüz güvercin periyi görür. Eski haline döndüğü için periler Yunus Peri'yi kutlamaya gelmişlerdir.

Hunhar Şah, Göroğlu'nun tek başına Bedbahtdağı'nda yaşadığını öğrenince yetmiş bin askerle intikamını almak için saldırıya geçer. Göroğlu yaşlı olmasına rağmen

hançeriyle birçok düşman askerini öldürür. Bunun üzerine okçular uzaktan Göroğlu'nu yaralar. Göroğlu, Gırat'ı çağırır. Gırat gelene kadar düşman askerleri Göroğlu'nun başını gövdesinden kılıç darbesiyle ayırır. Gırat geldiğinde o da sahibi gibi okçular tarafından yaralanır. Gırat, Göroğlu'nun bedeninin yanına gelir ve orada can verir.

Hunhar Şah, Göroğlu'nun başını şehir kapısına astırır. Yunus Peri, Çembil 'den gelip kocasının bedeni yanında iki gün boyunca ağlar. Hunharşah'ın şehrine giderek Göroğlu'nun başını alıp gelir. Bin altı yüz peri Yunus Peri'ye baş sağlığı dilemek için gelirler. Göroğlu ve Gırat güvenlik için Bedbahtdağı'nda gizlice defnedilirler. Orası aslında Göroğlu'nun on dokuz yaşında gelip Gırat'ı alıp gittiği yerdir.

Bundan sonra Çembil viranesine Yunus ve Miskal Peri her akşam yiyecek ve içecek getirirler. Onlar böylece her zaman Göroğlu Sultan'a bağlı insanlardan haberdar olurlar.

SONUÇ

Bu tezde daha önceden Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan Özbek destanlarından hareketle kadının Türk toplumundaki yeri, önemi ve işlevi incelenerek değerlendirilmiştir.

İslamiyet öncesi Türk edebiyatında ortaya çıkan ilk edebi ürünlerden biri olan destanlar, İslamiyet'in kabulünden sonra da gelişimini sürdürmüş, Türk toplumuna hoşça vakit geçirme işlevi yanında toplumu bir arada tutma konusunda eğitici rol de üstlenmiştir. Kültürü yansıtan ve kültürün taşınmasında, yeni nesillere aktarılmasında önemli bir görev üstlenen destanlardaki kişiler, Türklerin genel olarak kişilik özelliklerini, hayallerini, yaşama bakış açılarını, yaşamdan beklentilerini, dünya medeniyetinde kimliklerini gösteren tiplerdir. Siyasî, sosyal, coğrafi, dinî ve dolayısıyla kültürel yaşamda ortaya çıkan birtakım değişiklikler; bütün bunları kaydeden ve gelecek kuşaklara kodlanarak aktaran destanlardaki kahramanlarda da değişimlere yol açmıştır. Bu kahramanlar arasında yer alan kadın tipler de bütün bu değişikliklerden azamî ölçüde etkilenmiştir.

Başlangıçta konar-göçer yaşam biçimiyle şekillenen Türk kültür dünyasında, kadın ve erkeklerin konumu arasında belirgin bir fark yoktur. Kadınların erkekler karşısında konum farkına uğraması konar-göçer yaşam biçiminin terk edilip güç gerektiren tarım ekonomisine dayalı yerleşik yaşama geçilmesiyle olmuştur. Tabiatı gereği erkek yanında daha güçsüz olan kadın bu anlamda edinmiş olduğu kazanımları kaybederek kendine yeni yaşam alanları belirlemiştir. Bunda din, sosyal yaşam değişikliği de unutulmamalıdır. Özbek destanlarında kimi kadın kahramanlar başkahraman rolünde ve alp tipi özellikleri bulunan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Güzelliği, akıllı, yönetici kişiliği ve savaşçı kimliği ile idealize edilmiş bir tiptir. Bunun yanında kadın ezilen, şiddete uğrayan, küçümsenen kişiler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu ikiliğin aynı destan içinde var olması destanın oluşumunun uzun bir süre içerisinde gerçekleşmesi ve bu süreçte toplumsal değişikliklerden etkilenmesiyle olmuştur. İncelenilen on dört destan içinde beş destanın ismi o destan içindeki başkahramandan gelmektedir. Bu destanlar: Ayçınar Destanı, Yunus Peri Destanı, Miskal Peri Destanı, Melike Ayyar Destanı ve Zülfizar Destanı'dır. Bu destanlardaki başkahraman rolündeki kadın tipler "kutlu kadınlar" olarak nitelenebilecek idealize edilmiş tiplerdir. Güzellikleri, yönetici kişilikleri, savaşçı

kimliğe bürünebilmeleri, yer yer olağanüstü özellikler göstermeleri, soylu, sadakatli ve eşinin her daim destekçisi olmaları gibi nitelikleri üzerlerinde barındırırlar.

Destanlarda kadının annelik rolü önemli bir yer kaplamaktadır. Kısır olması karşısında toplumdan dışlanması, çocuk sahibi olması için başvurması gereken yöntemler, hamile kalması, doğumu, ad koyması, çocuğunun eğitimi ile ilgilenmesi, onu yönlendirmesi, şefkati, süt hakkı gibi destanların çoğunda anlatılan olaylar; çocuğu ile ilişkisi, olaylara yön vermesi bakımından önem arz etmektedir.

Destanlarda kadının âşık olması, evleneceği erkekten beklentileri ve evleneceği erkeği seçme konusunda söz hakkının bulunması dikkate değerdir. Alpamış Destanı'nda, Berçin kendisi ile evlenmek isteyenlere dört şart koşar. At yarışı, nişancılık, yay çekme ve güreşte kim birinci gelirse onunla evleneceğini söyleyerek Alpamış'ın gelmesi için zaman kazanır. Kadının eş kimliğinde kimi zaman tek eşlilik kimi zaman da çok eşli evlilik kurumu karşımıza çıkmaktadır. Miskal Peri Destanı'nda Göroğlu Yunus Peri ile evli olmasına rağmen Miskal ile de evlenmek ister. Yunus Peri bu durumu sorun etmez, üstelik Miskal'in Göroğlu ile evlenmesi için onu ikna etmeye çalışır. Fakat Belagerdan Destanı'nda, Göroğlu'nun evlatlıklarından biri olan Hasanhan, Erzurum memleketinden Dalliay'ı alıp Çambil'e gelir. Bir ay geçmesine rağmen Dalliay ile Hasanhan'ın düğünü yapılmamıştır. Göroğlu'nun hanımları olan Yunus Peri ve Miskal Peri, bu durumdan şüphelenerek Göroğlu'nun Dalliay'la evlenme ihtimalini ve çocukları da olursa kendilerinin Çambil'den dışlanacaklarını düşünürler. Kendilerine kuma gelmesini istemeyen Yunus ve Miskal Peri İrem bağına kaçarlar. Bu örneklerde de görüldüğü gibi çok eşli evlilik olmasına rağmen genel istek tek eşli evlilikten yanadır.

Doğan çocuklara verilen isimler o ulusun kültürünü, dini inancını, hayata bakış açısını ve geçmişini göstermesi bakımından değerlidir. Çocuklara verilen isimleri babaları koyduğu gibi anneleri de verebilmektedir. Diğer Türk destanları incelendiğinde isim almak için çocuğun bir kahramanlık göstermesi beklenirken Özbek destanlarında herhangi bir başarı sergilemeleri gerekmemektedir.

Başkahramanların yanında kız kardeş, nine, hala, teyze; kırk kız, hanım, cariyeye gibi yardımcı kahramanlar kadının aile ve toplum içindeki görevlerini gösterir. Yardımcı kahraman görevi yanında karşıt güç olarak çoğunlukla olayların seyrini

değiştiren cadı, büyücü, ihtiyar kadın olarak adlandırılan kadınlar da birçok destanda karşımıza çıkmaktadır.

Destanlarda kadınların yöneticilik özelliği de önemli bir şekilde vurgulanmıştır. Alpamış Destanı'nda, Kalmak Şah'ın kızı Tavka, Yengibazar adında bir pazarın yöneticiliğini kırk kız hizmetçisi ile birlikte yapmaktadır. Erali Şirali Destanı'nda, Şirali abisinin akıbetini merak ederek yöneticisi olduğu Bağdat şehrini karısı Akılay'a teslim eder. Rüstem Han Destanı'nda, Sultan Han, Kurıdım ülkesine giderken ülkenin yönetimini karısı Hürayim'e bırakır. Rüstem Han, annesini bulmak için yola çıkacağı zaman ülkenin yönetimini karısı Aftabay'a teslim eder. Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örnekler de göstermektedir ki Türk toplum hayatında kadınlar çok önemli bir yere sahiptir.

Destanlarda erkek kahramanların olmadığı ya da yardım edemeyecek duruma geldikleri zaman kadın kahramanlar savaşçı kıyafetlerini giyerek düştükleri zor durumdan çıkmayı başarırlar. Alpamış Destanı'nda, Berçin kendisiyle zorla evlenmek isteyen Kökemen Alp ile savaşır. Ayçınar Destanı'nda, Ayçınar Kaysebek tarafından kaçırılarak Şeybani Han'a hediye edilmesine gönlü razı olmaz ve kız elbiselerini çıkararak silahlarını kuşanır ve Kayserbek ile savaşır. Zülfizar Destanı'nda, Zülfizar Avaz'ın savaşta yaralanması sonucu savaş kıyafetlerini giyerek ordunun karşısına çıkarak savaşır. Kadınların bazı destanlarda örneklerde de olduğu gibi "Alp" tipinin özelliklerini üzerinde taşıdığı görülmektedir.

Destanlarda bazı durumlarda kadına aciz, zayıf, cahil, çaresiz, kurnaz, hilekâr, korkak gibi olumsuz sıfatlar verilmiştir. Kadınların küçümsendiği bu durumların anaerkil bir yaşam düzeninden ataerkil yaşama geçişin ve İslamiyet ile birlikte dinin yanlış yorumlanması ve Arap kültüründen kalan cahiliye döneminin etkisi olduğu düşünülmektedir.

Aşçılık, fal bakma, dokumacılık, ebelik, kimi zaman çiftçilik ve çobanlık, dadılık, hekimlik, kuyumculuk, gözcülük, dansöz, cellât, çamaşırcılık, müzisyenlik, dilencilik gibi bazı görevleri destanlardan hareketle kadınların da yapmış olduğu görülmektedir.

Günümüzde kadının konumunu daha iyi anlayabilmek ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi adına tarihi dönemlerde toplum içindeki kadın algısının ve yaşamış olduğu değişimin öğrenilmesi bir gerekliliktir. Destanlarda kadına fiziksel ve psikolojik şiddetin uygulandığı az da olsa görülmektedir. Bu şiddetin nedenlerine bakıldığında kahramanın, kadının iffetinin zarar gördüğünü düşünmesinden dolayıdır. Rüstem Han Destanı'nda, cellâtlar Hürayim'i bağlayıp kızgın demirle göğsünü dağlarlar. Zülfizar Destanı'nda, Yahudi'nin karısı eve gelen misafirin Avaz olduğunu anlayınca Yahudi, karısının kendisini aldattığından şüphelenerek karısına şiddet uygular.

Destanlarda kadın; iftira atması, iftiraya uğraması, ganimet olarak alınması, hediye edilmesi, akıllı olması, misafirperver olma özelliği, dul olarak yaşaması, hayvansever kişiliği, güzelliği, giyimi, ziynet eşyaları vb. özellikleriyle olayların odak noktasında yer alır. Yine destan içinde var olan efsane ve atasözleri gibi diğer edebi türlerde kadının merkez konumunda var olması, tarihe mal olmuş Leyla, Şirin, Zühre, Züleyha gibi kadın kahramanların örnek olarak gösterilmesi kadının önemini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Toplum yaşamında kadınların, özellikle Özbek destanlarında yer alan kadın tiplerinin yeri, önemi ve işlevlerinin değerlendirildiği bu tez, konu ile alakalı yapılacak çalışmalara fayda sağlayacaktır. Özbek destancılık geleneğinin zengin olmasından dolayı incelenemeyen araştırmaların, Türkiye Türkçesine aktarılmayan destanların, Özbekler arasında yaşayan fakat henüz derlenip yazıya geçirilmemiş destanların incelenerek edebiyat bilimine kazandırılmasıyla konu daha da genişleyecektir.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet (2007). "Reşideddin Oğuznâmesi'nde Kadın". *Millî Folklor*, S. 76, s.76-92.
- Açıl, Okan (2016). "Eski Bozkır Devlet ve Toplum Hayatında Kadının Konumu". *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, pp.150-164.
- Akyüz, Çiğdem (2010). "Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi". *Mukaddime*, S. 1, s. 169-180.
- Anıl, Adile Yılmaz (2004). "Kutadgu Bilig'de Kadın". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 32, s.91-99.
- Bars, Mehmet Emin (2014). "Ak Kağan Destanı'nda Kadın Tipi". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/3, s. 94-111.
- Baydemir, Hüseyin (1998). *Rüstem Han Destanı, İnceleme-Metin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berbercan, Mehmet Turgut (2017). "İslam Öncesi Türk Metinlerinde 'Kız' ve 'Kadın'". *JOTS*, 1/1, S.7-19.
- Chirli, Nadejda (2008). "Şor Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipi". *Turkish Studies*, Volume 3/7, s. 292-305.
- Çobanoğlu, Özkul (2005). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çolak, Halil, (2001). *Özbek Kahramanlık Destanı Zülfizar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deveci, İbrahim Kağan (2015). *Sibirya Sahası Türk Destanlarında Kadın*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durmuş, İlhami (2008). *İskitler(Sakalar)*. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Günay, Umay (2000). "İslamî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi" *Milli Folklor*, S. 46, s. 4-9.
- Güneş, Asuman (2009). *Oğuz Grubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın*. (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hança, Baki Bora (2012). "Canıl Mirza Destanında Kahraman Tipolojisi Açısından Kadın". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/ Journal of Turkish World Studies*, XII/2, s. 499-512.
- İnan, Abdulkadir (1998). "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın".*Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara: TTK Yayınları.

- İnayet, Alimcan; Öger, Âdem (2009). “Uygur Türklerinin Mitolojik, Dinî ve Tarihi Kadın Kahramanları Üzerine”. *Turkish Studies*, Volume 4/3, s. 1183-1198.
- Kafesoğlu, İbrahim (1998). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları
- Kaplan, Mehmet (2004). Dede Korkut Kitabında Kadın. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 39-50.
- Kırbaşoğlu, Filiz (1993). *Köroğlu Destanının Özbek Rivayeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırbaşoğlu, Filiz (2000). *Köroğlu Destanı'nın Özbek Varyantları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köksel, Behiye (2011). “Orhon Yazıtları'nda Kadın”. *E-Journal of New World Sciences Academy*, Volume: 6, Number: 2, s. 331-341.
- Oral, Melek (2018). *Tuva Türklerinin Destanlarında Kadın Kahramanlar*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbek Destanları 1: Erali ve Şirali*(2009). (Anlatan: İslam Şair Nazaroğlu; Özbek Türkçesi Metin: Töre Mirzayev; Hazırlayan: Selami Fedakâr). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özbek Destanları 2 Melike Ayyar Destanı* (2007). (Anlatan: Fazıl Yoldaşoğlu; Haz.: Dilek Yücel), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özbek Destanları 3 Ayçınar Destanı* (2007). (Anlatan: Kadir Rahimov; Hazırlayan: Ayşe Solmaz). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özbek Destanları 4 Huşkeldi ve Belagerdan* (2011). (Anlatanlar: Ergeş Cumanbülbüloğlu, Fazıl Yoldaşoğlu; Özbek Türkçesi Metin: Töre Mirzayev, Cabbar İşankul; Türkiye Türkçesine Aktaran: Rıdvan Öztürk). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pınarbaşı, Simge Özer (2012). “Türk Kültüründe Kuşa Dönüşen Kadınlar”. *Acta Turcica*, S. 2-1, s.96-103.
- Saçkesen, Ahmet (2007). “Er Tabıldı Destanında Kadın Tipler”. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3, s. 489-495.
- Sönmez, Emel (1966-1999). “Türk Romanında Kadın Hakları”. *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl: II-III-IV-V-VI.
- Şahin, Halil İbrahim(2012). “Türkmenistan Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler”[Bildiri]. *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, 20-22 Ekim 2011, (s.563-572), Adana: Çukurova Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

- Tellioğlu, İbrahim (2016). “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine”. *Atatürk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.55, s.2019-224.
- Useev, Nurdin (2012). “Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı”. *Dil Araştırmaları*, S. 11, s. 57-66.
- Uygur, Hatice Kübra (2013). “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın Statüsü”. *Internationala Burch University I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi /Saraybosna (17-19 Mayıs 2013), (Tam Metin Bildiri/)(Yayın No: 569728) s. 385-403.*
- Yoldaşoğlu, Fazıl (2000). *Alpamiş Destanı*. (Aktaran. Aysu Şimşek Canpolat-Aynur Öz), Ankara: AKMB Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Kenan TOPALOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi	ERZURUM / 02. 04. 1990
Lisans Öğretimi	(2008-2012): Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı (2012-2015): Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği
Yüksek Lisans Öğrenimi	(2013-2019) Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halkbilimi Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Lisans Bitirme Tezi “Klasik Türk Edebiyatında Gönül Redifli Gazeller Üzerine Bir İnceleme” Yayımlanmış Makale: “Türk Gölge Oyunu Karagöz’de Beberuhi Tipi” Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Sciences),Sayı 52, Haziran2014, s. 185-202. Seminer: “Erzurum’da Temsil Getirme Geleneği” 2018
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	(2013-2016) -Öğretmen- Milli Eğitim Bakanlığı, Derecik Anadolu Lisesi, Akçaabat/TRABZON (2016-.... .)-Öğretmen- Milli Eğitim Bakanlığı, Düzköy Anadolu Lisesi, Düzköy/ TRABZON -Askerlik: Kütahya Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı/Yedek Subay (2016-2017)
İletişim	
E-Posta Adresi	kenan_2548@hotmail.com
Tarih	06.09.2019